

OAMENI CARI AU FOST

S'AU TRAS DIN ACEASTĂ CARTE, PE
HĂRTIE VIDALON VĂRGATĂ, CINCIZECI
DE EXEMPLARE NEPUSE ÎN COMERT,
:: NUMEROTATE DELA 1 LA 50 ::

N. I O R G A

OAMENI CARI AU FOST

BUCUREȘTI

FUNDAȚIA PENTRU LITERATURĂ ȘI ARTĂ „REGELE CAROL II“

39, Bulevardul Lascar Catargi, 39

1935

18811 ~~18811~~ Lec
416630
416630

RC 189/09

B.C.U. Bucuresti

C416630

DOCTORUL IACOB FELIX

Sub raportul frecventării ședințelor membrii Academiei Române se pot împărți în patru categorii: cei cari, nefiind în București, nu vin decât întâmplător sau la sesiunea generală din Martie; cei cari, fiind totuși în București, s'au deprins a nu veni niciodată; cei cari vin regulat, încasează diurne și, după ce au stat o clipă, merg acasă sau pe la afaceri; și, în sfârșit, acei cari își fac datoria până la sfârșitul ședințelor.

Unul dintre aceștia nu se va mai vedea la ședințele de Vineri. Puținii ascultători din tribune nu vor mai recunoaște pe bătrânul foarte alb, curat și îngrijit, cu favoritele blajine și strălucitorii ochi buni, care venia sprinten, strâns în redingota lui neagră, zguduia puternic, din toată inima, mâna acelora dintre colegi cari-i plăceau și se așeza la un colț de o parte, cetind iute, nervos, în vre-o carte nouă, ale cărui foi le tăia cu vitejie. Căci, de multă vreme, bătrânul academician conștiincios nu auzia decât cu ochii, pe cari îi îndrepta mulțamiți, bucuroși, îndemnători către acel vorbitor despre

care știa că spune lucruri folositoare, cu scopuri cinstite. O alegere în secția științifică va da răposatului doctor Felix un succes, mai rău sau poate și mai bun, dar pentru câți l-au cunoscut pe dânsul și l-au iubit pentru însușirile lui alese, ascunse totuși cu atâta discreție, el nu va fi înlocuit niciodată. Ei vor căuta și de acum înainte senina frunte lucie aplecată cu o sânguință tânără asupra cărții nouă.

Și, iarăși, sub raportul frecventării bibliotecii, sunt mai multe categorii de membri ai Academiei Române.

Unii află prin raportul anual a d-lui Bianu că această bibliotecă tot mai există, ba chiar se îmbogățește din an în an. Alții împrumută de la dânsa multe cărți, pe care le folosesc sau ba.

Mai rare ori se vede însă câte unul în sala cea mare, lucrând de-a valma cu oaspeții străini, cu studenții și studentele preocupați de lucrările seminariilor și de examene, sub ochii funcționarului de serviciu. Măcar Vinerea după ședință era sigur să vezi printre acești lucrători obișnuiți, fără titluri și situații, pe dr. Felix. De departe i se auzia glasul când cerea, în odaia catalogului, cărțile de care avea nevoie. Și, odată ce le ținea în mână, venia cu dânsle în mijlocul celor mulți și tineri din Universitatea unde fusese profesor până dăunăzi, și, la această altă masă, începea iarăși răsfoirea energică, și fruntea plină de atenție se pleca asupra rândurilor.

După cât spune toată lumea, d-rul Felix a fost, pretutindeni și totdeauna, omul datoriei sale. Aceasta e încă destul de rar la noi. Dar nu numai pentru atâta se

cuvine a i se pomeni cu respect numele și a se păstra o duioasă amintire despre bătrânul care ne-a lăsat. În vicia și în scrisul său științific el a dat dovadă de sentimente înalte și curate, pe care le-a exprimat, — cu toată sfiala ce era în fundul naturii sale, — deschis, pe față. În cugetarea sa a fost pătrundere și în cuvintele sale, care mărturiseau necurmat, la orice prilej, unul din cele mai mari rele de care suferă societatea românească, stătea un grăunte de eroism.

D-rul Felix era un străin. Fusese adus cu contract din Boemia, unde se născuse. Aceasta era prin anii 1860: e timp de-atunci! Tânărul doctor, învățat, muncitor, cinstit și amabil, avea frumoase perspective de viitor. Ele s'au și îndeplinit: Felix a fost medic al Capitalei, profesor la Universitate, director al Serviciului Sanitar și membru al Academiei Române.

Străinii științifici cari vin la noi sunt, până în ziua de astăzi, oameni ambițioși, lacomi și totuși pururea nemulțămiiți. Cutare Sas, doctor de ochi, care a căpătat la noi o clientelă bună, de sigur ceva avere și s'a împărtășit și de funcții oficiale, dr. Fischer, a scris dăunăzi, rămânând de altmintrelea în București, una din cărțile cele mai pline de ură față de noi care să fi ieșit în ultimele timpuri. Principiul cel vechiu al aventurierilor rămâne încă neatins: exploatezi pe Valah, faci bani din încrederea și din prostia lui, îl batjocurești între ai tăi și-l dai drăcului cu toate ale lui, cât poți mai iute. Căci doar nu ești în zădar reprezentantul înaltei, nobilei, binefăcătoarei și milostivei civilizații europene... Ca și Davila, a cărui energie aristocratică nu o avea, doctorul

Felix nu a fost printre acești *conquistadores* asupra « barbarilor ». El nu a înțeles să vie în țara noastră pentru scopurile sale, ci să primească în sine, pentru scopurile ei, această țară, cu limba ei, cu aspirațiile ei, cu dure-roasele și strașnicele ei nevoi. Ca puțini dintre doctorii timpurilor noastre, el nu făcuse în inima sa o zărăfie, ci un altar pentru buna zeiță Caritas. Pentru dânsul fapta și scrisul porneau de o potrivă dela acea milă de oameni care e muza inspirătoare a artei sale.

Când vrâsta și infirmitățile ei l-au scos din slujba Statului și a școlii, el nu și-a dat dreptul de a muri în trândăvie. O nouă activitate științifică, cea mai bună poate, începe pentru dânsul atunci. Fusesse profesor de igienă, venise ca igienist la direcția Serviciului Sanitar, și el se gândi astfel să cerceteze acum în toată istoria noastră igiena publică, desvoltarea îngrijirii ce s'a dat pe vremuri sănătății tuturor. Astfel apărură în « Analele Academiei Române » un șir de studii care formează la un loc o mare carte bogată și aproape definitivă, care își îndreptățește titlul: « Istoria igienei în România ».

Acest medic bătrân, fără atingeri cu erudiția istorică, s'a priceput totuși, cu vechea și buna sa metodă germană, să găsească prin cărțile noastre, pe care a ajuns astfel să le cunoască și să le prețuiască, mai tot ce-i era de nevoie. Cartea e bine informată și scrisă curgător. Intre lucrările de « istorie științifică », e, de sigur, cea mai bună. Dar și din alt punct de vedere ea se impune nu numai luării aminte a învățatului, ci și a oricărui om de bine.

Căci și în această lucrare, ca și în toate celelalte ale lui, el mai are un scop, pe lângă cel științific. Înțelegând și iubind în același timp țara noastră și neamul ei, el vedea bine că nimic trainic nu se poate răzima decât pe sănătatea, bogăția și bucuria de viață și de lucru a țaranului. Și în mijlocul atâtor prefaceri, îndreptățite și neîndreptățite, a atâtor creațiuni, în parte fără viitor, a atâtor jertfe pentru lucruri necugetate sau netrebnice une ori, în mijlocul acestei revoluții culturale, zgomotoase, risipitoare și încrezute el vedea că faptul care s'a uitat mai mult e prezența în România a peste patru milioane de țărani foarte săraci, foarte întunecați la minte și amenințați de toate bolile timpului și ale sufletului. Și, pe când atâția Români neaoși cântau biruință din trâmbițele ușurătății sau prefăcătoriei, pe acest om din Horschitz îl durea inima într'adevăr de durerea neștiută a acelor patruzeci de sute de mii nenorocite.

Nu mai departe acum câteva zile, ieșia o cărticică de medicină populară, « Almanachul Hygeia », în prefața căreia doctorul Felix, care nu era scump la sfaturi și la scris, tipărea aceste rânduri, datate din Decembre 1904, deci cu câteva săptămâni înainte morții sale:

« Toți membrii națiunii formează o singură familie; oricât de diferită să fie pozițiunea lor culturală și economică, ei se influențează reciproc unii pe alții, și soarta acelor care muncesc cu brațele înrăurește și asupra traiului prezent și viitor al acelor care nu lucrează și trăiesc din averile moștenite.

« A trecut timpul când acest principiu economic a putut să fie ignorat; astăzi stratul cult al societății a

început a se interesa mai mult de soarta celei mai numeroase făpturi a națiunii, care ne hrănește pe toți cu munca sa, a îndemna pe muncitorul de pământ spre o activitate mai roditoare, a-i da educațiune profesională, dar toate silințele cercurilor cârmuitoare vor fi zădărnice, dacă condițiile muncii nu vor fi îmbunătățite».

În doctorul Felix țăranul român pierde pe unul din puținii săi prieteni adevărați, și lacrima pe care, în neștiința lui de oameni și lucruri, nu poate să o verse el însuși, o plângem aici noi, cărturarii tineri, cari gândim și scriem pentru dânsul și în numele lui.

30 Ianuarie 1905.

II

UN POET AL FLORILOR: D-I D. ANGHEL

D-I D. Anghel, care scrie de vreo cincisprezece ani și s'a ridicat astăzi mult mai sus decât începuturile sale sfioase, de tânăr eminescian supus, la « Contemporanul » din Iași, e un poet, în bine și, întrucâtva, și în rău. În acești cincisprezece ani d-sa s'a gândit neîncetat la rafinarea simțirii sale pentru frumusețile naturii, pentru mișcărilor tainice, trecătoare, fugare ale sufletului și la meșteșugita turnare a unui vers aromitor, străveziu, plin de un farmec blând și dulce, a unui vers în simplitatea părută a căruia este atâta voință și muncă. A izbutit. În cartea sa de astăzi, « În grădină », sunt flori pe care nu le privești numai din treacăt, ci vrei să le ai lângă tine, bucurându-ți simțirile de însușirile rare ce sunt cuprinse în ele. Nu odată ești silit să cetești de mai multe ori versul frumos, după care vine altul, rareori tot așa de frumos, dar totdeauna măiestru alcătuit răbdător și cu o nesfârșită dragoste lucrat. Oamenii fără gust și fără simț muzical cari se prăpădesc după defilările de silabe ale d-lui Haralamb Leca, să-și dea

osteneala să compare. Dar cărți cum e aceasta se scriu numai odată. Pe urmă trebuie să vie altceva. Ce anume? Poetul acestei îmbelșugate grădini, care e o grădină boierească, o grădină scumpă, o grădină pentru oameni avuți, trebuie să-și amintească totdeauna că bogăția unui suflet de scriitor poate să aibă numai două izvoare: sau o cetire foarte întinsă, neconținut înnoită și aducând o cugetare spornică de toate zilele, sau coborîrea, umilirea sufletului către natura întreagă și către toți oamenii, contopirea cu întreaga făptură. D-I Anghel n'are decât să aleagă.

10 Aprilie 1905.

III

LAMPRECHT DESPRE ROLURILE NAȚIONALE

Marele istoric german Lamprecht, aflându-se la Salzburg, în Austria, la deschiderea cursurilor Universității de acolo, a fost rugat să le inaugureze printr'o cuvântare. Din ea scoatem unele păreri și îndemnuri care par rostite anume pentru împrejurările noastre.

« Când pe deasupra Germaniei », spune unul din cei mai sănătos moderni din cugetătorii ei, « și pe deasupra Austriei privim departe, la milioanele de frați ai noștri cari trăiesc dincolo de oceane, atunci descoperim că mai presus de unitatea politică stă una și mai mare, a culturii. Dumneavoastră, domnilor profesori, sunteți chemați în rândul întâiu a fi purtători de cultură pentru poporul d-voastră. Numai națiunea care poate înfățișa mari puteri morale, are un viitor... »

Puterea pe care avem s'o combatem, nu poate fi învinsă printr'un liberalism fără credință, ci prin credința curată în ideal, prin această libertate disciplinată.

Noi căutăm adevărul: nu ajunge să socotim adevărul ca adevăr, dacă nu voim să rămânem o ființă mizerabilă

(ein erbärmlicher Wicht). Cea ce se străduiește după adevăr, trebuie să fie viteaz. Astăzi, când iubirea de carieră (Strebertum) și bizantinismul se răsfată la noi, împotriva lor avem o datorie de a sta de sine...

Chemarea noastră e a ne apăra comorile moștenite dela strămoși, a le îngriji și desvolta mai departe. Nu toate straturile poporului nostru pot face aceasta; înaintarea națiunilor mari stă totdeauna în mâna celor puțini numai, a conducătorilor. D-voastră însă, domnilor, care vă mândriți că faceți parte dintre dâșii, luați în păstrare aceste comori și nu credeți numai, ci făptuiți, în libertate germană și în adevăr german ».

Voi cari « aveți urechi ca să nu auziți », cum judecați aceste cuvinte ale unui om mare din țară străină, care poate fi deci prooroc și pentru noi?

11 Sept. 1905.

IV

UN SCRITOR ARDELEAN: TITU CHITUL

La Chetiu, în părțile nord-estice ale Ardealului, a fost îngropat zilele trecute Tit Chitul, autor de romane istorice. Cine a cetit, în foile de dincolo, discursul, foarte mișcător, rostit asupra mormântului lui Chitul de avocatul Gavrilă Tripon din Bistrița, a putut afla din ce sărmană vieată chinuită de beteag fără nădejde, ologit și încremenit din cea dintâie tinereță, purtat pe mâni în vieată ca și la groapă, au răsărit acele scrieri: « O fată de tarabostos » și « Steaua Orientului », care, tipărite fără supraveghere de stil și în condiții cu totul neprielnice, la tipografia archidiececană, cu ortografie cipariană, dela Gherla, și în revista « Familia » de acuma, au fost abia cunoscute în Ardeal, iar aiurea, de loc. Din câte pagine ale lui am răsfoit, am putut vedea că acest stângaciu, de multe ori banal — fiindcă îi și lipsea experiența vieții și mediul literar! —, avea puterea de a descrie și un netăgăduit talent de a istorisi. Cred că, prin alegeri și îndreptări, ceea ce a rămas pe urma lui ar putea fi apropiat de public măcar acum, după moartea lui, într'o ediție mai omenească.

30 Octobre 1905.

V

CARTEA UNUI DISPĂRUT : « FETE » DE I. D. MANOLACHE

În spiritul literaturii românești se produce de câțiva timp o netăgăduită schimbare, ce se datorește multor motive, care nu se pot desluși încă pe deplin. Astfel se întâmplă că unele cărți în care fără îndoială este putere și talent, se înfățișează ca învechite, cu toate că a trecut numai puțină vreme dela apariția lor. Este într'însele ceva care nu mai câștigă astăzi, pe când câștiga așa de mult încă în ajun, ceva care nu-ți place, te jignește, te îndepărtează de dânsule, pe când aceleași însușiri ar fi fost cele mai gustate pentru cetitorii zilei de ieri.

Și nu e vorba aici de un antagonism între două generații sau, mai bine, nu e vorba numai de dânsul. Scriitorii aceștia, cari nu ți se pot lipi de suflet, sunt mulți dintre dânsii oameni încă tineri, alții au murit dăunăzi plini de tinereță. Ceea ce era până mai ieri un semn al îndrăznelii biruitoare, al noutății care cutează, e acum o pată de boală, un stigmat de decădere.

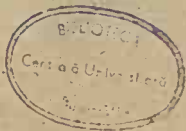
La aceste lucruri trebuie să te gândești când străbați multele pagini cu litere mărunte din care se alcătuește volumul « Fete » al lui I. Manolache; — I. D. Manolache, cum își zicea el, sau, cum văd că i se spune astăzi numele, I. Manolache-Holda.

Autorul acestei cărți nu mai trăiește. Boala de piept l-a luat din mijlocul sărăciei acum câteva luni de zile. S'a dus în amare dureri ale sufletului, cu conștiința că lasă pe ai săi fără ajutor, după o scurtă înclăștare fără noroc cu soarta.

Ieșit din școală, a bătut la uși care nu i s'au deschis, fiindcă n'a știut să le aleagă. Câtva timp a fost corectorul « Revistei Idealiste » a d-lui Holban. Dar nu mai era în stare să se ție de niciun lucru; puterea, vieța se stingeau într'însul.

L-au dus la țară, cu siguranța, pe care o avea și el, că nici frăția bună cu natura nu-l poate lecuî. Pe urma lui au rămas nuvele risipite prin reviste —, când la « Convorbiri literare », când la « Literatură și artă », când închinată d-lui Maiorescu, când puse sub ocrotirea d-lui Pătrașcu, și ceva manuscrite. Văduva lui le adună astăzi în volumul pe care-l tipărește « Minerva ».

Manolache copilarise în Bârlad, într'un oraș cu mahalale multe întru toate asemenea cu satele. Aici ochiul lui pătrunzător s'a deprins a cunoaște în același timp două feluri de vieță cu totul deosebite: a țăranimii sărace, cu sufletul curat și cu bunele datini vechi, de o parte, iar, de alta, a meșteșugarilor rămași în urma altor vremuri, oameni cu sângele amestecat, cu limba împestrițată și cu setea de câștig în vine. Mai târziu a

căpătat și cunoștința traiului ușuratec și pretențios al funcționarilor de tot felul, pe cari i-au creat timpurile noastre.

În sfârșit, el a venit la București ca student, și aici a avut înaintea sa zgomotul, risipă de vorbe cinice, lipsa de orice disciplină serioasă a studențimii din epoca sa și a d-lui Tocilescu. Acestea sunt elementele de realitate care-i stăteau la îndemână pentru ca din ele să-și țese povestirile spre scrierea cărora îl chema un netăgăduit talent.

Astăzi însă un scriitor nu precede numai din experiența sa, ci și din cărțile pe care a dorit sau s'a întâmplat să le citească.

Cetirea tinerilor de prin anii 1890 se mărginea însă numai la literatura franceză modernă, și anume la acea parte, mai bogată și mai bine cunoscută dintr'însa, care desfășura luptele, plăcerile și suferințele unor oameni pătimăși și nenorociți, unor biete suflete schiloade și slabe, menite să piară într'un chip nevrednic. Din asemenea cetire se desfăcea iarăși neîncrederea față de viață, batjocura față de ideale ce se pot atinge sau măcar servi, și mari avânturi dureroase către acele culmi care stau dincolo de marginile puterilor și chemării noastre.

Dacă ar fi fost un om sănătos, bucuros de trupul său sigur de o viață mai îndelungată, el ar fi stăpânit cândva pe deplin materialul său de experiență, și poate chiar pe acela de cetire, și ar fi dat din bogăția lor opere armonioase, care să-i afirme sufletul în forma lui definitivă.

Astfel însă, el a scris, în cuvinte frumoase, meșteșugite legate între sine, ciudate vedenii simbolice, care te mișcă

uneori, te farmecă ici și colo, dar te orbesc mai mult și te lasă cu o impresie de nedumerire și amărăciune, care se poate preface în compătimire personală. Altă dată a luat condeiul pentru a înșira povești de o ironie neașteptată, grea, uneori vulgară, ca în bucata unde ca substrat al creațiunii femeii se descopere, în locul coastei biblice a lui Adam, coada modernă a Dracului.

Câte o scenă a vieții de astăzi, văzută și înțeleasă de el numai în aparențe, trece apoi fără rost și fără sfârșit într'un hohot de râs, care-ți face rău și pentru subiect și pentru autor. În cutare poemă 'n proză e un sentimentalism așa de diafan, încât el nu se poate prinde de mintea cetitorului.

Și totuși ce potrivite ar fi fost acum câțiva ani aceste vedenii de demoni și îngeri, acest panteism palid, această satiră care blastămă o societate întregă, în oameni și așezăminte, cuprinzându-se într'însa orice afară de țărănimea căreia i se plânge de milă!

De patru ori I. D. Manolache a săpat cu energie și siguranță, în subiectul său, un bloc mai rezistent. Odată e vorba de o biată ființă schiloadă, de o fetiță cocoșată pe care o urăște și mamă-sa, zicându-i « Moș Gheban », dar pe care o iubește, până la moartea lui, un tată tot așa de prigonit de ursită.

A doua oară, un țăran osândit pe jumătate cu dreptate e primit la ieșirea din ocnă de un bun boier bătrân și se face cel mai cu râvnă păzitor al averii lui.

A treia oară, — și, în ordinea înșirării, scade și însemnătatea nuvelilor —, un sergent amoretat de nevasta unui bătrân arde casa acestuia pentru a-și răzbuna de

împărțirea înjosoare a ființei iubite și capătă pe născătoare, în locul urii din partea ei, o iubire mărturisită înaintea tuturor, pentru că vinovatul a scos din flăcări un copil care e al lui.

În sfârșit « Dihorul », care a fost foarte mult lăudată și cuprinde pățaniile tragi-comice ale unui cojocar bătrân, care se folosea de isprăvile unui dihor adevărat ca să se îngrășe din găinile vecinilor.

În aceste bucăți află și observație, și stil, și putere dramatică. Ceea ce le strică însă e, nu atâta neputință de a le mântui, cât aplicarea scriitorului de a trăsni capăt cu un mare efect sentimental sau tragic.

Fetița cea urâtă care a trăit ca o mucenică și a simțit ca o sfântă, ucide la sfârșit pe sora ei frumoasă.

Fostul ocaș care ajunge de apără așa de credincios și averea boierească se înfățișează la urmă într'o năpranică revărsare de lacrimi. Bietul moșneguț-dihor moare lovit în cap cu parul. Și sfârșitul dela nuvela « Pojanicii », cu prinderea de gât a iubiților înaintea casei care se mistue în flăcări, nu e cel mai firesc.

Astfel un curent nenorocit, o școală fără folos moral și prietenii rătăcitoare și blăstămii bolii au putut întinca în sușiri care n'au fost din cele obișnuite. Nici departe n'am avut dela acest scriitor ce ar fi fost stare să dea.

6 Noemvrie 1905.

VI

AL. ONAE

« Drapelul » din Lugoj aduce această veste, care-mi trezește în suflet o icoană de nesfârșită melancolie dulce:

« Alexandru Onae, harnicul și neobositul învățător, diriginte la școlile române gr. or. din Lugoj, a decedat în Domnul Marți, în 5 Septemvrie, într'un sanatoriu din Sibiiu în etate de 36 ani.

Trista veste a umplut de jale toate rudeniile și toți cunoscuții, căci toți îl iubeau ca pe un model de om, Român și dascăl. Răposatul întru Domnul a desvoltat o rodnică activitate pe terenul didactic și social. A fost membru zelos și bibliotecar al Reuniunii învățătorilor români din diecesa Caransebeșului, notar al despărțimântului învățătorilor din tractul Lugoșului, bibliotecar al Casinei române, secretar al tovărășiei meseriașilor români din Lugoj, etc. »

L-am cunoscut pe Onae la cursurile noastre de vară, unde a fost unul din cei mai bine primiți și cei mai regretați după plecarea lor. Era un om de-o îngerească bunătate. Cu glas frumos cânta cântecele lui bănățene

și conducea măiestru corurile. În fața albă, blânzii
lui ochi visători pare că-i arătau apropiatul sfârșit.

Să-ți fie dulce odihna, frate Onae, căci prin toată
cinstea, munca și iubirea ta ai fost vrednic de răsplătiri
pe care nu le-ai avut în vicață.

1911.

VII

UN FANATIC ȚĂRAN AL ROMANTISMULUI NAȚIONAL: BADEA CÂRȚAN

Veșnicul colindător de drumuri care gemea sub greutatea cărților bune și rele, dar românești toate, pe care le căra pe umerii săi, odată voinici, acuma însă sfârâmați de oboseală și de vârstă, pentru a le duce Dumnezeu știe unde și cu ce folos, de multe ori drept în mâna jandarmilor și vameșilor unguri ce-l pândeau, badea Cârțan, n'o să mai bată la poarta nimănui, cu cererile lui stăruitoare și cu cimiliturile lui istețe. A avut norocul să moară aici pe pământ românesc și, în loc să-și petreacă ultimele ceasuri în arestul vechilor săi dușmani, a închis ochii în casa unde-l așezase mila unei soții de ministru plenipotențiar. Iar la mormânt a fost dus cu cheltuiala secțiunii din Sinaia a Ligei Culturale.

A fost odată, la Cârța lui departe, unde oile, adesea părăsite, și-au pierdut acum stăpânul, un baci ca oricare.

Era om făcut când asupra nației întregi a trecut un mare vânt de speranțe romantice. În numele originii glorioase, cu gândul la frăția latină, se cerea dreptate pentru ai noștri cei supuși barbarilor turanici și se credea

că o protestare puternică împotriva tiranilor va ajunge pentru ca neamul nostru de nobilă viță să reîntre în stăpânirea drepturilor sale.

Memorandul, procesele vestite, cuvântările răsunătoare ale părintelui Lucaciu, albumul lui V. A. Urechiă strângând mărturiile de dreptate ale fraților... Și, când toată lumea românească era sguduită de o luptă al cărei sfârșit norocos se credea aproape, de tot aproape, o anume conștiință nouă și neașteptate dorinți se treziră și în sufletele țăranilor de dincolo, cari, botezându-și copiii Cesar și Octavian, erau siguri că au dat ajutorul lor la renașterea Romei dunărene. Și unul dintre dâșii își luă atunci toiagul pe care nu l-a mai părăsit niciodată.

Noi cetim și credem; ei, oameni de țară, trebuie să vadă, oameni și lucruri, dar credința care iese din această atingere a realității înseși, se preface în siguranță, în patimă, în monomanie. Badea Cârțan nu știa decât românește, dar el era sigur că toți frații latini înțeleg, sunt datori a înțelege accentele lui latine. Și era încredințat că iubirea lor, — pe care a și deșteptat-o ici și colea prin caracterul impunător al energiceii manifestații populare cuprinse în fapta lui, — e așa de puternică, încât nici bani de drum nu-i trebuie. Așa a străbătut Italia și Franța; a văzut Columna lui Traian, la care s'a închinat ca la sfintele icoane din stâna lui, s'a minunat de zgomotoasa măreție modernă a Parisului și i-a părut totdeauna rău că n'a trecut Pirineii, dincolo de cari alți frați îl așteptau.

Că lumea-l privea cu o curiozitate batjocoritoare, că adăpostul i-l procura legația României, astea nu le

vedea el, ci se simțea dus pe undele puternice ale simpatiei latine.

Și niciodată n' o fi băgat de seamă bine câtă deosebire este între ușoarele lui veșminte prăfoase, între chipul lui aspru, osos, cu părul zburlit și căutătura sălbatecă, de Dac feroce, și între îmbrăcămintea și făptura fraților iubiți...

Se privea pe sine ca un purtător de misiune superioară, ca un îndeplinitor de porunci ce vin mai de sus. Altfel nu se jertfește liniștea unei vieți întregi. Și, pentrucă porunca-i venise prin cărți, prinse pentru dânsule o dragoste fără margini. Toate-i erau de o potrivă; chiar după ce le cetia, era convins că în fiecare pagină se vorbește de maica Roma, de latinitatea înfrățită, care 'n iubire își gătește viitorul.

Manualul de aritmetică, vechea colecție de gazetă jidovească, pamfletul politic, în forme deosebite cuprindeau aceeași revelație sfântă. Și le ducea cu o adâncă reverență, cum David purta pe umerii săi arca învoielii cu cerurile și a viitorului celor ce vor veni după dânsul. Mai la urma urmei, ce însemnătate putea să aibă ultima soartă a acestor cărți! Li ajungea că se atinseseră de învelișul sărac al trupului său și că-l binecuvântaseră.

Și după urma lui va rămânea aceasta: credința sălbatecă pe care un țăran a avut-o pentru visurile cărturarilor din vremea lui și nemărginita-i evlavie pentru cartea în care vedea numai lumină și mântuire. Dacă vieața lui s'a strecurat, așa de muncită și neîmpăcată, fără vreun adevărat folos, vina e a cărturarilor cari trebuiau să aibă alte visuri și să scrie alte cărți.

El ne-a arătat însă ce adaos de energie sufletească nebiruită poate să dea poporul la ceea ce credem, spunem și scriem noi.

1911.

VIII

UN PROFESOR ARDELEAN: D-I ANDREI BÂRSEANU

Acum câteva zile a plecat din Braşov unul din profesorii cei mai iubiţi, din cărturarii cei mai adevăraţi, un om care prin talentul său discret, prin blândeţea purtărilor sale, prin stricta îndeplinire a tuturor datoriilor sale şi, nu mai puţin, prin dovezile repetate că nu pune nimic mai presus de interesele şcolii, culturii, naţiei, cărora le-a făcut danii însemnate din puţinul său avut, era o podoabă, o mândrie a Românilor din acel bătrân oraş al amintirilor şi străduinţilor noastre. Membru al Academiei Române, d-l Andrei Bârseanu răsfrângea această înaltă distincţie literară asupra mediului cultural românesc din locul unde şi-a cheltuit în muncă tinereţea şi anii bărbăţiei.

La Sibiiu, în altă chemare, — ca viitor preşedinte al «Asociaţiei transilvane», — în altă lume, mai vioaie, mai nervoasă, mai agitată de pasiuni, ce e dreptul de o altă ordine, superioară celor pe care le-a trezit odată dulcele budget al Sfântului Nicolae făcătorul de minuni,

d-l Bârseanu va întâmpina, de sigur — și o știe — alte greutăți, și de sigur le va birui prin aceleași însușiri care l-au făcut, în orașul cel mai frământat de uri personale, să nu aibă niciun dușman fără să fi făcut nicio concesie, — însușiri care sunt: lucrul continuu, voie bună față de oricine, delicată ascundere a jignirilor, exemplul zilnic al unui liniștit și armonios caracter. Aceste însușiri nu samănă cu acelea care au dat unuia mai vestit, lui Gheorghe Bariț, și el odată dascăl brașovean, calitatea sa reprezentativă. Pe vremea lui Bariț era de nevoie lupta cu condeii în mână o viață întreagă, multilateralitatea ocupațiilor, strânsa legătură între cultură și politică. A venit însă vremea când nimic nu se mai putea câștiga decât în domeniul cultural și în ordinea morală. Cine a făcut ca Andrei Bârseanu, închizându-și viața între asemenea preocupări, n'a dezertat dela datoria sa.

Și mai departe el va fi cum epoca sa a cerut. Acum se ridică însă un tineret care trebuie să se inspire dela acest model de viață curată și frumoasă, dar care e îndreptat de alte nevoi pe alte drumuri. Iarăși vin ceasuri mari și se aud trâmbiți de războiu. Vor fi mari încăierări, și pierderi, și dureri. Dar logica lucrurilor, pe care cei nevinovați la suflet o numesc Sfânta Dreptate, va face să biruim.

Urăm lui Andrei Bârseanu să vadă acest ceas, din adăpostul său de bătrâneță. Să nu-i pară rău că n'a fost între arme, nici chiar la început; acel care dă o conștiință morală ostașilor are în biruință o parte cât și a generalilor celor mai îndrăzneți.

IX

IN AMINTIREA LUI PETRU LICIU

A crede într'o idee deplin și fanatic, a iubi pe oameni cari o servesc mai ales pentrucă o servesc, a urmări lupta lor pas cu pas, a avea bucuriile lor puține și a te înduioșa de fiecare suferință, a te întrista pentru fiecare înfrângere a lor, — și aceasta într'o carieră care reprezintă toate și-și poate îngădui a nu-și însuși exclusiv nimic, — așa a făcut Petru Liciu, acela pe care acum, în ajunul zilei de înmormântare, îl avem întreg în inimile noastre, în căldura prietenească a căroră se va fi adăpostit, în fuga lui silnică, sufletul lui mare, bun și blând. Și a mai avut o taină acest discret, căruia-i plăcea să ascundă de lume ce era mai rar în ființa lui morală: taina de a sta la o parte de lume, ca om, el care mai în fiecare seară stătea înaintea sutelor de oameni ca imagine poetică a celorlalți, ca rol.

A fugit de aclamațiile inimii, nu ale minții, care veniau către dânsul, nu ca artist, ci ca bun și jertfitor tovarăș, ca devotat luptător pentru o cauză nobilă, și mulțămirile celor mai de aproape ai lui au trebuit să-l silească pentru ca să le îngăduie.

Nu, va trece multă vreme ca în această nație care face rare ori, și totdeauna îi place să se știe că a făcut ceva, să răsară o nobilă modestie, o curată credință, o bună prietenie iubitoare, un suflet fără altă patimă decât aceea a îndatoririi și mulțumirii altora, a îndeplinirii datoriei, a urmării idealului, pe scenă și în viață, între oamenii închipuiți cari trăesc o seară și între oamenii adevărați cari se sbuciumă o viață, până ajung la lupta grozavă pe care sub ochii noștri plânși el a luptat-o, ca sufletul tău, Liciule, până la care noi nu mai găsim un drum, și blăstămăm, ca păgâni ai durerii, fatalitățile, fie și dumnezeiești, ale ființei umane!

Și niciodată Românii cari au nevoie pentru a trăi de cultura noastră, niciodată ei pentru cari o reprezentare de teatru românesc, la înălțimea cea mai adevărată a artei, e un mare și glorios eveniment național, niciodată acești copii înstrăinați ai unui mare neam nenorocit nu vor avea un mai bun prieten, un mai drept frate decât dânsul. Și nu cu vorba, cu fapta: cu fapta care ascunde oboseala, sărăcia, boala — căci el juca în Bucovina între două din crizele care-i distrugeau rinichii, colindând târg de târg, Ținut de Ținut, dus de mână parcă de cineva mai mare decât noi toți, de cineva care n'a creat națiunile pentru ca să fie roabe, pentru ca să se cufunde în umilință față de surorile lor mai tari, și pentru ca să piară.

Ce e un mormânt? Țărână ca a tuturor, și oase mute! Dar în el e rămășița feței pe care am sărutat-o, a ochilor în cari am privit bucuroși și triști și cari ni-au trimis în schimb raze de lumină și ceață de lacrimi, a

buzelor care au rostit numele nostru, a inimii care până la sfârșit a bătut pentru noi; moaște ale sufletului care a trăit prin ele, și care dela desfacerea lor nu se mai poate afla pentru noi decât în amintiri pe care vicața crudă, soră bună a morții, le dă tot mai mult în urma altor suferințe, mai nouă. Mormântul lui Petru Liciu nu e și al faptei sale, și între cei patru păreți umezi ai sărăciei lui nu poate încăpea un astfel de suflet, și tot mai necunoscut e acolo ce ni rămâne dela dânsul.

Dar, fiindcă l-am pierdut aiurea, să nu-l uităm, fraților, nici acolo. Iar mormântul celălalt, pe care-l avem totdeauna lângă noi, fiindcă e în noi înșine, pe acela să-l împodobim cu florile veșnice ale amintirii și să ridicăm sus în sufletele noastre monumentul de nesfârșită recunoștință pentru bunătatea lui, monument pe care-l va putea sfărâma numai moartea noastră — și, dacă ea ne-ar aduce înapoi lângă dânsul și lângă acei puțini cari au mai fost pentru noi ca dânsul, am aștepta-o cu fanatică bucurie în ceasurile grele și în cele bucuroase chiar, cu o înduișată nerăbdare.

GHENADIE, EPISCOPUL RÂMNICULUI

În Ghenadie, episcop al Râmnicului, mort tânăr, Biserica pierde pe unul din cei mai buni șefi ai săi, iar mișcarea de moralizare și înălțare ideală a poporului românesc pe unul din cei mai sinceri și mai călduroși luptători. Într'o epocă tristă pentru clerul înalt al României, el a știut să fie la înălțimea Vlădicilor curați din vremurile bune, cari-și încheiau vicața gândindu-se la Biserică și la Neam, cărora ar fi dorit să li poată închina, din mila Domnului, silinți și mai îndelungate. Ochiul lui ager a descoperit răpede în haosul de idei și în vâl-mășagul de strigăte al zilelor noastre, unde se pregătește sub steag nou oastea cea bună. Și nu odată am primit dela răposatul episcop cuvinte de acelea pe care puținii oameni în situația sa ar îndrăzni să le rostească. Numele lui va trece între ale celor cari înainte de faptul zilei s'au trezit pentru călătoria cea fără de răs-plată.

Vara viitoare voia s'o petreacă între tinerii Români veniți să găsească la noi un izvor de cultură națională.

Nu i-a fost dată această mângâiere, și nici nouă această bucurie. Dar, când munca noastră roditoare va începe din nou, sufletul lui călduros și cinstit îl vom simți în mijlocul nostru.

1912.

XI

C. NEGRI

CUVÂNTARE LA DESVELIREA STATUII LUI LA GALAȚI (17 Iunie)

Întâia oară se ridică în România statuia unui om pentrucă, ajungând foarte sus și putând răzbate și până la cea mai înaltă culme a puterii și strălucirii, a știut să rămâie modest și sărac.

Căci Costachi Negri n'a fost ce merita fără îndoială să fie, ci a silit, cu toate puterile unei nobile abnegații, unei desăvârșite uitări de sine, să nu i se dea nimic. El a păstrat numai atâta din ce poate asigura sângele, înrudirile, talentul, energia, cât era de nevoie ca să poată servi țara. Și a cerut în schimb un singur lucru: să se răsfrângă mulțămита asupra prietenilor săi, cari s'au înălțat prin el, asupra Domnului mare, căruia a știut să i se închine întreg. A fost o rază curată, bucuroasă că se poate confunda în lumina zilei ce se deschide.

Să ni dăm sama bine de însemnarea morală a acestui monument. Ridicat tocmai azi, de-asupra egoismului

fanatic de sine, a spiritului de facțiune gata să sfâșie și patria, a ignorării oricăror îndatoriri sociale și a negației criminale a oricărui ideal, el înseamnă, nu numai omagiul unei națiuni adus virtuții politice fără de pată, ci și îndatorirea solemnă din partea tuturor celor buni de a urma, spre cinstea țării și triumful moravurilor bune, acest nemuritor exemplu.

Căci o țară nu se poate clădi nici pe cel mai netăgăduit avânt al unui suflet genial care urmărește cu mândrie zborul aripilor sale puternice și încă mai puțin pe mărăcinii împleticiți ai dibăciei politice, ci numai pe nemișcata piatră de temelie a caracterelor ce s'au jertfit pentru ca să creeze o patrie. Și nu poate fi o mai mare jignire pentru astfel de eroi ai biruinții asupra patimilor omenești decât profanarea, prin zbuciumul neînfrânat al patimilor, capriciilor și poftelor, a templului pe care, jertfindu-se, l-au ajutat să se ridice. Prin scris și prin învățământul școlilor suntem datori a face ca România de mâine să fie vrednică în ce privește puritatea ideală de începuturile ei. Și înaintea chipului aceleia care i-a dat mai mult din ființa sa pământească: glorie, bogăție, fericire, s'o făgăduiască oricine mai are simțul celei mai înalte datorii a unui educator!

1912.

XII

JUBILEUL REGELUI CAROL I-*iu*

Regele și-a serbat cincizeci de ani de ostășie. Mulți pot să ajungă această zi, puțini sunt a se socoti însă vrednici de dânsa.

Atâția au fost numai în alcătuirea unei oștiri pe care, de drept, ca suverani, o comandă și au adaus prin uniforma strălucitoare la prestigiul neapărat al persoanelor. Pe lângă «milităria» exterioară, este însă, mult mai rară, ostășia lăuntrică, și pe aceasta în grad înalt a avut-o Regele Carol. Căci Măria Sa n'a fost numai bunul ofițer cu iubire pentru meșteșugul armelor, prin care în această tristă lume de nedreptate și de ură se apără cu sânge și moarte dreptul țărilor și al națiilor. N'a fost numai îndeplinitorul exact al datoriilor sale față de armata întărită și condusă de Măria Sa. Și n'a fost numai acel fericit de numele căruia se va lega în veci de veci amintirea liberării noastre de ultimele ră-mășițe ale supunerii și aceia a învierii unei vechi glorii din care și în cele mai rele zile s'a hrănit ființa noastră morală. Nu, ostășia sa a dus-o regele Carol și în

vieată. Dincolo, e un model pentru soldați, dincoace poate fi un model pentru orice cetățean.

A fi ostaș pe câmpul de luptă înseamnă a-ți interzice orice plăceri ale vieții, cu gândul numai la comanda pe care o exerciți, la locul pe care-l ocupi, la misiunea pe care o îndeplinești, la grozava răspundere a istoriei. Inseamnă a cunoaște un singur drum: al datoriei. Inseamnă a trăi în conștiința zilnică a unei jertfe, oricât de dureroase, dar necesare.

Și în viața sa, între noi petrecută, cu ceasurile ei bune și cu cele rele, până la ceasul când a dat prin voia aspră a soartei carnea cărnii sale și sângele sângelui său pământului acestuia al nostru, cel d'întâiu rege al României a făcut zilnic dovada virtuților ostașului.

A răspins toate plăcerile care aleargă înaintea regiilor. A răspins până și mângâierea veseliei între ceasurile muncii neîntrerupte. Adânc serios a stat între recile ziduri de piatră goală ale datoriei sale de monarh. În jurul său niciodată acest sentimental cu inima duioasă nu și-a îngăduit a iubi sau a urî. La sine nu s'a gândit niciodată pentru a cere răgaz sau cruțare. A doua zi după cele mai chinuitoare dureri fizice și după durerile morale cele mai sfâșietoare, el a fost în vederea tuturor la datorie. Bătrâneța însăși și-a supus-o acela care n'a avut o mai mare mândrie decât să apară tare ca bronzul, rece ca marmura pe calul său de generalisim între steaguri.

N'a cerut nicio recunoaștere, și lingușirea a condamnat-o — pot s'o spun, căci o știu — în conștiința sa sigură.

N'a avut măcar mulțumirea de a fi înțeles. Căci complimentele, chiar cele cu talent, înjosesc demnitatea supremă, iar lauda « dibăciei » e mai prejos de însușirile ca și de idealul acestui suveran. Și poate că, între acești mari meșteri ai dibăciei, ar apărea ca « dibaciu » tocmai acela care se inspiră numai dela tradițiile sale de familie, dela eugetul său de creștin și dela răspunderea sa de rege pentru a face lucruri pe care desigur dibacii nu le pot aștepta.

Am scris aceste rânduri într'una din acele zile când sufletul zguduit e mai dator decât oricând să meargă drept la adevăr, în credința că și un rege are dreptul la zilele mari ale vieții sale să audă glasuri care nu răsună la Curte și în jurul ei.

1912.

XIII

SPIRU C. HARET

Dintre noi pleacă azi un călător foarte obosit. Timp îndelungat, cu nesfârșită râvnă și cu silințele cele mai mari, a străbătut, între prieteni cu alte gânduri și între ajutători cari se gândeau înainte de toate la sine, Ținuturi în care, lângă bogăția cea mai nemeritată, lângă cultura cea mai zădarnică, lângă cel mai obraznic triumf, se zbuciumă în adânc întunec și în mare sărăcie, ca răsplată pentru toată munca ei fără răgaz și pentru toate jertfele ei fără sfârșit, o întreagă națiune. Și călătorul cel fără odihnă lăsă la o parte pe cei ce n'aveau nevoie de altceva decât numai de câștiguri înnoite și de laudă proaspătă, pentru a îngenunchia înaintea celui căzut de greutate și a apropia de buzele lui arse băutura dăătoare de viață. Și a făcut așa an de an, până ce i s'a înălbit părul de muncă, până ce bolile ostenelii s'au atins de dânsul și el însuși a căzut în marginea drumului celui greu, așteptând ultima datorie față de dânsul.

Se vor îngămădi cei din mândrul Israel stăpânitor cu giulgiu de in alb și cu mirezme scumpe, ca să se știe

pretutindeni că a fost dintre ai lor. Se vor bate cu pumnii în piept, vor presăra țărână pe capul lor și vor strigatare, ca să se vadă și ca să se audă.

Dar el nu se va bucura de toată această îngrămădire, de tot acest zgomot. Când însă, din adâncurile, astăzi triste, ale mulțimii care l-a văzut adesea, care s'a mângâiat prin el și a nădăjduit într'însul, se va ridica, sfielnic la fiecare, dar, la toți împreună, puternic și zguduitoare pentru nesimțitori și pentru dușmani, strigătul durerii celei adevărate, acest om de bine, care a trăit pentru dreptul și pentru suferința altora, se va mângâia în lumea cea nouă și va înțelege că oboselile care acum au încetat pentru dânsul n'au fost în zădar.

1912.

XIV

EUGENIU BROTE

Se anunță moartea, în sărăcie și uitare, la Brașov, a lui Eugeniu Brote, autorul vestitei lucrări asupra chestiei românești, apărută a doua zi după procesul Memorandului.

Om foarte cult, cu un însemnat talent la scris, minte capabilă de a stoarce faptelor concluzii nouă, Brote și-a omorât rostul politic trecând în România după o condamnare pe care era dator s'o ispășească, căci între darurile ce poate cere un neam fiecăruia din fiii săi e și acela al suferinții nemeritate. În timpul din urmă, o atitudine de prietenie față de Unguri a contribuit foarte mult să-l scadă în ochii militanților politici de dincolo, ca și în ochii noștri, ai celor de aici, cari înțelegem necesitatea fatală a unor antagonisme naționale ce nu se pot înlătura.

Totuș ne pare rău de omul isteț și mândru, care ar fi putut să aibă altă soartă dacă politicianismul României libere nu l-ar fi sedus, reținut și distrus.

IOAN MINCU

În Ioan Mincu face o pierdere ireparabilă, nu numai arhitectura românească, înțeleasă altfel decât ca un meșteșug lucrativ prin planuri improvizate și devizuri de zece ori întrecute, ci și mica societate idealistă din această lume pornită furios pe câștig și căpătuială. Pe vremuri, când moda servilismului în imitație stăpânea pe toți aproape, el a îndrăznit să admire monumentele arhitectonice ale trecutului nostru, a avut răbdarea să le studieze, a avut pătrunderea ce trebuia ca să le descopere originalitatea și marele talent ce se cerea pentru ca ele să poată da mari clădiri nouă civile, potrivite pentru nevoile altei epoci.

Deosebindu-se esențial de aceia cari fac astăzi o hală de bere ca o navă de biserică, o lojă ca un amvon și un budoar ca un altar, el a topit elementele vechiului nostru meșteșug de a clădi prin inspirația creatoare, poetică, spre a da forme nouă.

Vieața i-a fost așa, încât de pe urma lui nu rămâne cât ar fi fost în stare să facă, dar aceasta nu scade meri-

tul covârșitor pe care și l-a câștigat față de desvoltarea culturii naționale. Ar fi ajuns și o simplă schiță, înlocuită de un concurent mai fericit, ca să se știe ce a înțeles și ce a voit el.

Era bolnav de multă vreme, zdrobit cu totul, incapabil de a-și mai apăra dreptul, când o mare și îndrăzneță nedreptate atrase asupra lui privirile înduioșate ale foștilor săi elevi, crescuți în aceste sănătoase tradiții naționale ale colegilor dela Școala de arhitectură și ale tuturor oamenilor de bun simț, de bun gust și de inimă.

I s'a dat un banchet, la care și el a trebuit să vorbească. A rostit atunci, smulgându-se din modestia lui tăcută, cuvinte de acelea, frumoase, adevărate și adânci, care, cuprinzând mărturisirea idealului său, vor trebui să-i fie săpate pe mormânt.

Și ochii cei mari și triști au plâns atunci de o ultimă bucurie. Astăzi ei s'au închis și pleoapele lor n'au putut să fie atinse măcar, într'o ultimă mângâiere, de mâna pioasă a continuatorului.

1912.

XVI

CONTESA MARIA DE FLANDRA

La Bruxelles a încetat din viață una din acele principese a căror viață întregă înseamnă numai înțelepciune, blândețe și milă.

Contesa de Flandra, mama regelui Albert, a fost crescută în același tradiții ca și regele României, fratele său, ale cărui bătrânețe n'au fost cruțate nici de această mare durere. Ca și Carol de Hohenzollern ea a fost deprinsă a vedea în această viață, tulburată de patimi și plină de ispite, un singur scop: îndeplinirea datoriei. La o Curte unde, ani de zile, cu toată reprobarea opiniei publice din Belgia și din străinătate, plăcerile au avut intrarea liberă și în cea mai puțin cuviiincioasă din înfățișările lor, în apropierea unui monarh care, trecând cu dibăcie peste greutatețile chemării sale, își rezerva zilele de netulburată odihnă voluptoasă, la o vrâstă când părul alb impune rezervă celor mai mulți, toată lumea știa că o viață de o moralitate desăvârșită, de o ideală puritate se desfășură în muncă și binefaceri, pregătind vremuri mai bune unui întreg popor.

Iar, când regele Albert a apărut înaintea supușilor săi, modest, amabil, gata de ajutor, însuflețit de cele mai înalte ideale ale timpului său, națiunea belgiană s'a întors mulțămitoare către aceia care-i făcuse acest neprețuit dar. Și de aceea astăzi la sicriul aceleia care n'a fost regină decât prin faptele ei, Eticheta rigidă e dată în lături ca să îngenunche, cu ochii plini de lacrimi, Recunoștința.

1912.

XVII

ION PUȘCARIU

În Ion Pușcariu, mort la o așa de fericită vârstă, aproape fără să fi fost bolnav, căci încă în sesiunea din urmă a Academiei, a venit, a vorbit și a luat parte, mi se pare, la o excursie obositoare, Românii pierd pe unul din acei rari și prețioși marturi ai unor vremuri superioare ca virtute celor de astăzi.

Pierderea cea mare e aceasta. Lacrimi calde nu se varsă la mormântul unui nonagenar aproape, ale cărui rude mai de aproape, ai cărui prieteni mai buni îl așteaptă de mult acolo jos. Opere științifice cine mai putea aștepta dela cercetătorul titlurilor de nobleță ale neamurilor vechi românești din Ardeal și Țara Ungurească? Și în politica de azi cine mai mergea acolo sus, la Bran, în căsuța-i de pustnicie ca să ceară sfaturi?

Dar, după ce s'a dus și el, pare că ne simțim și mai mici în graba noastră după cele personale și mărunte.

S'a mai rărit în jurul nostru acea tare atmosferă de bărbăție și încredere care în acest neam se găsește azi — ce nenorocire! — numai printre cei foarte bătrâni. Și

ni pare rău de această împușinare a scumpelor amintiri vii de care mai ales un popor ca al nostru, într'o clipă de mare criză a caracterelor, are nevoie. Un bătrân trecut de optzeci de ani, care se mișcă, vorbește, scrie, păstrează toate legăturile cu cei din jurul său și care, căutând să afle ce aduc-ei la cultura și politica națională, nu părăsește nimic din credințele care-i fac puterea și bucuria minții, — de aceștia aveam și înainte prea puțini pentru bătrâneța noastră de bărbați și pentru caducitatea morală a celor mai mulți din egoiștii tineri, individualiști și comozi, ce vin după noi, împingându-ne cu nerăbdarea lor spre un mormânt pe care-l credeam mai departe.

Acestea nu s'au spus la mormântul, tăiat în munte, al patriarhului dela Bran, în sfârșit răpus și el de vârsta celor mai albe bătrânețe.

1912.

XVIII

IOAN BORCIA

Moare la Sibiiu, abia trecut de treizeci de ani, un om care, în alte împrejurări, ar fi putut aduce și mai mari servicii literaturii și culturii noastre.

Despre profesorul Ioan Borgia se vor spune de toți, cu adâncă înduioșare, pentru mama nenorocită, pentru soția cu care se cununa acum e anul, pentru frate și soră, amândoi cunoscuți în scrisul românesc, și mai ales pentru bietul de el, dus atunci când vicața e încă pe jumătate vis de trandafiri și aur și pe jumătate mândria faptei săvârșite, aceleași lucruri: că era tânăr și frumos, că era bun și blând, că era conștiincios și harnic, că era cinstit și moral, că era sfios și binevoitor, că n'a supărat niciodată pe nimeni. Vom adăogi toți că a scris frumoase versuri și că din cultura lui vastă și serioasă ne-a împărtășit cu traduceri din marii poeți germani și din Shakespeare.

Dar ceva vreau să adaug aici. Ioan Borgia, după care va merge cu obrazul în lacrimi ce are Sibiiul românesc mai bun, Ioan Borgia, profesorul pe care fetițele lui dela

școala «Asociației» nu-l vor uita, a avut două mari păcate.

A fost, între Români, modest și n'a locuit la București.

Să fi fost obraznic, să fi sărit în capul lumii, să fi prins de grumaz pe fiecare redactoraș de gazetă, să-și fi expus la vitrine chipul pregătit ad-hoc, întocmai ca al vre unui poet mare, să fi anunțat planul operelor sale «extraordinare la vârsta sa», să fi dat fragmente din aceste opere, să se fi făcut vizibil oriunde, să fi dat oricui obsesiunea neastâmpăratei sale ființi vânătoare de celebritate, să fi strămutat în buna noastră prostie și credulitate orientală toată energia nebiruită a reclamei literare din Apus...

O, atunci ar fi fost altfel! Cine n'ar ști atunci despre dânsul?

Iar azi cine știe că în Sibiiu se dă pământului, la vârsta când el n'are dreptul să ne ceară, un talent adevărat și curat?

Și care, dacă am prețui pe ai noștri și am ști să li smulgem ce se cuvine, ar fi fost poate singurul care ar fi avut știința, tactul și sfânta răbdare, abnegația admirabilă care se cer pentru a face pe scriitorii mari ai lumii să vorbească și în această limbă a noastră.

1912.

XIX

LICIU CA ARTIST

.... In amurgul rece al unei zile de April, sub stropi de ploaie, căzând ca lacrimi, într'o ultimă fulgerare de raze, sicriul care cuprindea atâta bunătate, atâta glorie și atâta speranță, a căzut în adânc și asupra mulțimii celei mari strânse în jurul steagurilor cernite o tăcere mare, a celei mai grozave Taine, își întinse aripile.

Acuma între noi și trupul său peritor e stratul cel greu de pământ, și, în liniștita împărtășire cu sufletul său curat și mare, pe care mormântul nu l-a putut cere și astfel el și-a găsit adăpostul în căldura prieteniei noastre, putem vorbi despre dânsul.

Petru Liciu a fost înainte de toate, în arta românească, un mare talent, cu acea puțință genială de a înțelege deplin și a reda desăvârșit sufletele altora prin litera și peste litera scriitorului, care face pe actorii cei mari.

Pe urmă, da, — a fost o muncă nesfârșită, neconținută, dureroasă, neîncetat dibuitoare spre elemente nouă; și a fost o răbdare nebiruită.

Și, astfel, arta, care nu suferă încălcările viforoase ori își răzbuună cu vremea împotriva acelor cari au surprins-o,

arta l-a răsplătit pentru cultul lui cinstit, credincios, devotat, desvăluindu-i pe încetul, în daruri bogate de înțelegere, acele taine ale ei pe care numai unor astfel de rari închinători le arată.

Distins, prin nașterea și prin cultura lui, ca și prin norocul, fericit pentru noi, al unei personalități cu totul de elită în sine, respectuos de tot ce se ridică mai presus de patimile și de interesele noastre, solid și credincios, dând altora atâta iubire și păstrând totuși ascunsă în sufletul lui o comoară întregă, — așa a fost Petru Liciu. Dar pentru a înțelege cum a ajuns în artă la înălțimile cele mari, trebuie să ni rechemăm în minte două mari însușiri ale spiritului său și ale inimii sale.

El a fost un om de adevăr. Adevărat el însuși, în cunoștințele sale, în ostenele sale, în sinceritatea sa absolută față de toți — începând cu el însuși — și față de toate, el a desprețuit în arta sa tot ce ascunde și tot ce înșeală, toate mijloacele mari, care sunt și mijloacele ușoare; a înlăturat, înainte de a cunoaște pe Novelli, toate tradițiile, toate rețetele, toate convențiile; a avut curajul, el, tânăr și singur, care părea că aparține altei lumi și de aceea și stârnia invidii tenace, de a le înlătura, scăzând în ochii publicului întâiu, pentru a crește cu atât mai mult pe urmă. Sfortările de glas, efectele de mască, strigătele și alintările jigniau de o potrivă conștiința și educația lui, și le-a înlocuit pe toate, în comedie și tragedie, prin înviorătoarea și înduioșătoarea înfățișare a vieții; și tipurile, moarte până atunci, cu toate zguduirile altora, au înviat pentru dânsul, cum învie ființa, realitatea: s'au sculat și au mers ».

Și, al doilea, neuitatul nostru prieten a fost și în arta sa un mare izvor de iubire. De iubire și de ură, fiindcă una fără alta nu se poate, fiindcă în contrastul dușman al lucrurilor o iubire aduce o ură și nu e o singură ură, adevărată, dreaptă, sfântă, care să nu aducă după sine și o mare iubire, — în afară de această opoziție fatală rămâind numai urile nedrepte și iubirile sterpe. El a jucat, nu pentru public, nu pentru el, ci pentru rolurile înseși, și anume pentru lucrurile mari cuprinse în ele, pentru semnificația lor morală.

A urît în Moise otrava de care muria neamul său, în Isidore Lechat acelaș ferment de descompunere a societăților, și doar în Ștefăniță-Vodă dacă s'a lăsat stăpânit de duioșie față de o tinereță rătăcită, care nu e încă nici bună nici rea și căreia o soartă tragică nu-i va îngădui să ajungă până la acea lămurire care-l va face vrednic, după mânia ce stârnește deocamdată, de iubire sau de ură.

Astfel, prin patima sa de adevăr ca și prin valoarea morală a interpretării sale calde, Liciu a fost, de la locul lui, pe care atâția l-au înțeles și-l înțeleg altfel, un mare educator.

Și în timpuri ca acestea nu se poate o laudă mai mare pentru dânsul decât aceasta.

1912.

I. L. CARAGIALE.

Natura s'a sfiit să scadă prin chinurile și slăbiciunile bolii pe acel tânăr de șaizeci de ani, voinic, frumos, sigur, vesel, — tot numai siguranță și energie —, care era, pentru noii prieteni cari-l vedeau des, ca și pentru prietenii cei mai vechi, și poate nu din cei mai răi, Ioan Luca Caragiale. L-a luat dintr'un singur gest, căruia el i s'a supus fără sfiială. Trăia de ani de zile într'un exil de bună voie, pe care țara nu-l merita. Ea, și cu dânsul neamul întreg, îi încunjurase icoana de o strălucită glorie.

Geniul lui era unul din punctele nediscutate ale Crezului național. Și tot desprețul pe care-l arunca el admiratorilor și iubitorilor săi n'ajungea ca să știrbească aureola. I se recunoștea — lucru rar pe lume — dreptul de a zice și a face oricui orice, de a jigni sentimentul public în orice formă, de a sta împotriva vremii sale, și când greșia ea, și când el era greșitul.

Mărimea și caracterul de sigură eternitate a talentului său literar nu explică în de ajuns această atitudine. Urmașii cari n'au văzut și auzit omul, n'o vor înțelege

la acest om cu ochii în cari fugiau flacări ciudate, de ironie și înduioșare, de admirație și pornire distrugătoare, acest om cu impresionantul glas de impunere a credințelor și capriciilor sale, cu gesturile stăpânitoare, zguduitoare, nimicitoare ale unui genial actor, acest spirit plin de intenții ironice și de capricii rafinate, capabil de elementare asalturi crude, de entusiasmuri oarbe, de neînduplecată negație provocatoare, azi într'un fel, mâne în altul, cu totul opus, dar totdeauna, ca poezie, ca glumă corosivă, mai presus de măsura obișnuită a ființei omenești. Și aceasta o respectăm, suntem datori a o respecta. E doar una din manifestațiile puterilor ce călăuzesc lumea și, respectând un astfel de suflet, peste suferințele și resentimentele noastre, — ei ne închinăm.

Era așa pentru că în el s'au luptat totdeauna, într'un conflict tragic, care l-a sfâșiat, instinctele clasice cele mai sigure cu pornirile romantice cele mai cutezătoare. Cântăria de o sută de ori cuvântul pe care-l cobora pe hârtie într'o caligrafie perfectă, pe care-l cetia cu o dicțiune fără greș, pentru a-l distruge la cea mai slabă îndoială despre adevărul corespondenței lui cu ideea sa ori cu armonia operei. Un condeiu mai stăpânit n'a existat vreodată, nici aiurea, și rare ori un creator mai mare a nimicit cu mai multă pasiune opera sa pentru că nu corespundea celor mai nobile intenții artistice. Dar, în același timp, mintea lui era plină de planuri uriașe, de figuri extraordinare, de acțiuni exagerate, de contraste tari, de atacuri revoluționare, de paradoxe nebune, și niciodată nu era mai mândru decât atunci

când putea să prindă în senina formă clasică rece ceva din concepțiile unui romantism înflăcărat.

Dar, pentru ca aceasta să se întâmple între plan și mijlocul de îndeplinire se dădea zilnic, an de an, până în această clipă de durere, o luptă în stare să distrugă pe rând productivitatea, fericirea și viața unui om.

Această luptă ni-a răpit nouă zecimi din roada fi-rească a unui suflet mare.

Dar ni-a dat și unul din acele exemple superioare de onestitate, de conștiință, de eroism în sacrificiu, de abnegație pentru arta adorată, care fac pentru literatură mai mult și decât cele mai mari și trainice din paginile lui.

1912.

XXI

CE SE IUBIA ÎN CARAGIALE

Dacă toți cei cari scriu prin ziare despre I. L. Caragiale, a doua zi după trecerea lui din viață, și-și aduc aminte, și laudă, și suie până în slava cerurilor, unde nu s'a ridicat el de sigur prin astfel de mijloace, străine de personalitatea lui superioară, dacă toți acești ziariști și oameni politici și indivizi fără ocupație bine determinată ar fi iubit în el opera lui, una din cele mai desăvârșite și armonioase forme ale realismului critic, ne-am bucura. Ferice de țara în care poate fi iubit, admirat și regretat cineva așa de mult pentru nemuritoarele pagine ale scrisului asupra căruia și-a concentrat toată viața!

Dar un scriitor e și un om. De multe ori, poate de cele mai multe ori, un om indiferent, ca d-ta, cetitorule, și ca mine.

Câte odată e și un om de o strălucitoare inteligență, de o vervă admirabilă, de o spontaneitate fermecătoare și amețitoare.

Caragiale așa a fost, și știa bine că era așa, și era bucuros de uimirea în care, mai curând sau mai târziu, lăsa pe cei cari-i ascultau credințele și paradoxele.

Și aceasta e artă, și, cu toate că nu poate fi păstrată, ba nici caracterizată pentru cei ce n'au fost ascultătorii acestor improvizații splendide, e o formă aleasă și vrednică de respect a artei. Cine o poate prețui, alegând ce este de ales din fond și urmărind cu nesaț meșteșugul și avântul formei, acela e însuși o minte isteată, un gust distins.

Dacă bogata și rara convorbire a lui Caragiale despre arta sa ar fi ajuns ca să entusiasmeze nația noastră, ce dovadă sigură de progres al minții noastre ar fi și aceasta!

Dar nu, din nenorocire nu e, — afară de câteva excepții care se pot număra pe degete, — nu e nici una, nici alta. E un al treilea lucru.

Afară de ziaristii evrei, bucuroși că, din motive pe care nu le voiu arăta aici, au găsit un om mare dispus să li scrie răvașe politicoase, afară de tachismul improvizat, care a fost extrem de fericit că, din motive pe care nu le va putea arăta, a putut eticheta pe I. L. Caragiale între celebrități intelectuale pe care toți le apreciază, marea mulțime a « admiratorilor » e alcătuită din oameni pe cari totdeauna ți-i poți face tovarăși în jurul mesuței de fier a berăriei, a grădinii publice, și numai acolo. Au bani pentru consumație, și timp încă mult mai mult. Dar, pentru « a pretrece un moment plăcut » mai trebuie ceva: un om de spirit. Și anume unul care consimte a fi de spirit pentru oricine. Caragiale avea această slăbiciune. Iar dumnealor binevoiesc a-și aminti azi cu oarecare recunoștință de omul de mare talent pe care și-l credeau abonat ca amuseur în jurul mesuței de fier.

Uitam o categorie, care s'ar supăra. Caragiale a lovit, cu cruzime, întâiu în formele fără fond, cum obișnuia, de altminterea, « Junimea ». Dela această fază se trece la faza constructivă, în care vezi, după decenii de cultură serioasă, și altceva decât « Moftul român ». Ca mai toți junimiștii, Caragiale n'a făcut pasul, a desprețuit să-l facă. Și până la sfârșit a fost amar, — cu toți, iertând doar ici și colo pe câte unul pentru simple motive de cunoștință și de prietenie.

Ei bine, toți înăcrișii, toți ambițioșii nesatisfăcuți, toți cei ce sufăr după iluzia geniului ce li s'ar fi sălășluit în tidvă, toți boemii cari cred că aveau aripi pe care un mediu infam le-a amorțit, toți « ratașii » și învinșii unei porniri peste puterile lor, toți fac lui Caragiale, fiindcă au și ei zâmbetul lui amar, injuria supremă de a-l privi ca dintre ai lor, ca un simbol al victimei unei organizații stupide, — întocmai precum, ieri, toți halucinașii, reali sau prefăcuți, purtau în buzunar chipul tânărului Eminescu despletit.

Și împotriva acestei înjosiri și acestei injurii trebuie să protesteze oricine așează foarte sus pe scriitorul ce s'a dus din rândurile celor vii, întovărășit și de alte păreri de rău, ale celor cari niciodată nu i-au cerut nimic în schimb pentru stima lor, nici măcar o ușoară sfortare către dreptate. În mijlocul zgomotului banal, ei sunt datori să facă a se auzi un cuvânt cumpătat, bine întemeiat și cinstit. Numai pentru aceasta ei vorbesc astăzi, — și nu i-ar opri nici voința lui formală ca numai ceilalți să vorbească.

XXII

OCTAVIAN SMIGELSCHI

N'avem noroc la oameni: rar se ivesc printre noi și cei mai mulți se duc răpede, ca și cum s'ar grăbi să plece dintr'o lume care, în toate zilele și în toate felurile, li dă a înțelege că poate mai bine fără dânșii.

Acum câteva zile la Blaj, în cimitirul unde pământul păstrează ce a putut să acopere din Augustin Bunca, s'a așezat sicriul în care zac amorțite pentru vecie mâ-nile făcătoare de minuni ale marelui pictor Octavian Smigelschi. Noi, de aici, nu-l cunoaștem pe acest Ardelean. În 1906, la Expoziție, a vrut să ni se înfățișeze, având și el mândria, așa de firească și așa de mișcătoare pentru noi, de a fi consacrat prin admirație în Capitala neamului său, el, pe care Ungurii erau gata să-l așeze, recunoscători, între cei mai buni ai lor: n'am voit să-i dăm cei câțiva metri pătrați pentru cari se ruga. Ținea foarte mult ca pe păreții vre uneia din bisericile acestei Români libere să se afle chipuri de sfinți lucrate de dânșul: s'au găsit alții, mai bine văzuți și cu mai bune legături, ca să-l dea într'o parte.

Cei de dincolo îl știu însă: uniții dintre cari făcea parte, ca și neuniții, căroră li-a închinat cea mai mare operă a vieții sale, pictura catedralei din Sibiu.

Îl știu, și în inimile celor mai aleși dintre dânșii e o nemărgenită durere și una din acele mâini împotriva soartei pe care nici cea mai deplină credință nu le poate înăbuși.

Ei simt că poate să treacă un veac și un pictor ca dânsul, cinste pentru neamul din care s'a născut și binecuvântare de frumuseță pentru dânsul, nu se va naște.

Octavian Smigelschi n'a adus ce se caută mai mult astăzi: o viziune nouă a lumii, o formulă necunoscută până atunci a artei sale, un stil al cărui creator să fie.

S'a și ținut la o parte de genurile în care se pot face asemenea înovări: abia cunoșc dela dânsul un peisaj, două, făcute în treacăt, fără iubire, slabe. Portretul nu l-a ispitit. Dela început până la sfârșit acest frate de canonic, trăit între preoți, după ce răsărise în umbra turnurilor bisericii celei mari din Blaj, a stat între icoanele mari, curate, sfinte și altfel decât prin cununa de aur a celor cu cari legea creștină a umplut cuprinsurile nesfârșite ale cerurilor. Astfel viața lui a fost dela un capăt până la altul numai o rugăciune, ea s'a desfășurat sub ochii Dumnezeirii care se făcea văzută pentru alții prin degetele lui cucernice.

Poate de aceea, și de sigur fiindcă era un om așa de cum se cade, el n'avea nimic din pletele, din fruntea încruntată, din mantia de umbră și pălăria de aureolă, din vorba plină de paradoxe și viața plină de bizarerii a « artistului ». El nici nu era artist. Ca să și-l închipuie

cineva care nu l-a cunoscut trebuie să se gândească la meşterii cei mari de pe vremuri: un meşter, un astfel de meşter a fost şi el.

Foarte muncitor, de o conştiinţă pioasă faţă de lucrul său, închis cu totul în gândul celor ce avea să le facă, având doar puţinţa de a vădi printr'un zâmbet marea-i iubire pentru cei mai de aproape ai lui, iar, încolo, stângaciu şi tăcut, venind ca o umbră şi dispărând fără să-i prinzi de veste, — aşa a fost el. Intre o sută de oameni de talent din zilele noastre, unul dacă-l vei găsi astfel.

N'avea cincizeci de ani şi putea să lucreze încă foarte mult. Îţi pare aşa de rău că de acum înainte aceasta nu se mai poate şi că trebuie să vie celălalt, care se va naşte în alt veac.

Îţi pare rău şi te ridici împotriva hotărîrii nedrepte, stupide, — da, stupide, — care uită în fundul temniţei pe ucigaş, pe bătrânul cerşitor în colţul străzii şi aruncă în mormânt tocmai pe acesta. Dar milă de dânsul nu-ţi e aşa de mult ca de alţii. Nu.

Intre sfinţi a trăit, visându-i tot mai desăvârşiţi, mai curaţi, mai blânzi şi găsind în acest vis mângâierea pentru dureroasa simţire a operei care încă nu e ceea ce a dorit el să fie. Şi, pe încetul s'a tot apropiat de dânsii, până ce între el şi acest pământ de humă legătura s'a rupt şi cei sfinţi şi cei dumnezeieşti au răsărit înaintea lui aşa de deplini, umplându-l de atâta bucurie, încât fără durere a lăsat ţernei degetele de lut care-l împiedecaseră până atunci de a crea desăvârşirea, din care şi dânsul astăzi face parte.

XXIII

PROFESORUL PETRU RĂȘCANU

Cu cât se desăvârșește învățământul nostru, cu atâtea școli, cu atâtea catedre, cu atâția școlari, din nenorocire scade numărul profesorilor, pe cari-i înlocuiesc oamenii foarte cumsecade, foarte învățați uneori, având și talent oratoric adesea, dar cari totuși nu sunt profesori.

Un profesor adevărat a fost, ni-a fost atâtoră, venerabilul bătrân care s'a stins la Piatra, Petru Rășcanu. Din școlarul bârlădean în epoca Unirii, care începea să cunoască vieța publică transcriind înfrigurat manifestele partidului național, s'a făcut un institutor la Iași. Distingându-se, a fost trimis la Paris, unde a urmat câțva timp la Școala de Inalte Studii, abia deschisă. Nu s'a întors cu vreo diplomă străină, și diploma din țară a luat-o târziu de tot, silit aproape, în ajunul nimirii sale la Universitatea din Iași. N'a scris mult mai mult decât frumoasa-i teză de licență. Câteva articole prin reviste, manuale de școală. A tipărit și unele discursuri.

Și totuși al lui era un loc în învățământul superior, un loc însemnat și pe care nu i-l putea disputa nimeni. Profesor de istoria greacă și romană, el nu va fi înlocuit în felul special în care-și îndeplinea chemarea. Bătrân frumos și senin, cu fraza armonioasă și deplină, cu tonul sigur și liniștit, el era ca o ilustrație personală a materiei sale. Ascultându-l cum, fără o șovăire, fără o nesiguranță, fără o mișcare sau o intonație nervoasă, fără nimic din fatalitățile omului modern cu sufletul agitat și nemulțămît de sine, inegal și tulburat de continue lupte, ascultându-l cum deșira povestea sa cu o demnitate care-l înălța și făcea pe toți ascultătorii să se înalțe, înțelegeai bine că așa trebuie să se vorbească de Elinii lui Pericle și de Romanii Republicei.

Ori de păstram ori de uitam știri despre lupte și nume de eroi, un lucru rămânea în suflete: că am găcit, peste amănuntele primite, ce spirit de măsură, de pace, de zâmbitoare mulțămire omenească era în vremile acelea. Omul nu e totdeauna așa cum apare în momentul când își îndeplinește chemarea, dar nici prea deosebit nu poate să fie. Și, dacă așa a fost și cu Petru Rășcanu, pe buzele lui trebuie să fi încremenit, în momentul despărțirii de acest pământ, pe care de mult nu mai calcă. zeei, zâmbetul acelora ce pot vedea pentru întâiași dată clar strălucirea Olimpului.

Va fi simțit că e bine venit acolo.

XXIV

LOCOTENENTUL-COLONEL MANOLESCU-MLADIAN

— LA ÎNMORMÂNTAREA LUI —

Frați creștini,

Când firea ne chiamă înapoi la dânsa, ca să ne pierdem în măreția ei mai presus de înțelegerea noastră, un înlocuitor plin de nerăbdare stă la căpătâiul celui care se stinge.

Se pot înlocui stăpânitorii de țară, conducătorii de neamuri, marii oameni politici, cugetătorii cari lasă gânduri ce nu vor muri, scriitorii în rândurile cărora s'a încheșat pentru veșnicie o parte din gândirea și simțirea oamenilor. Toți pot fi înlocuiți prin alții cari aduc cu dânsii mai multă tinereță, deci mai multă putere, mai multă credință, mai multe speranțe. Acela care nu poate fi înlocuit în iubirea tuturor celor cari l-au cunoscut, e omul cel bun.

Și ai fost un om bun, bătrâne prieten. Ani de zile n'am auzit din gura ta un cuvânt de mustrare împotriva

cuiva, fie el cât de împovărat de păcate, un cuvânt de mânie pentru răul ce ți s'ar fi făcut, un cuvânt de pâra, un cuvânt de intrigă, un cuvânt de răzbunare.

Mi-ai vorbit — și ni-ai vorbit — numai de Domnul cel mare lângă tronul căruia te-ai învrednicit să stai de pază, ofițer tânăr, plin de setea lucrurilor mari; mi-ai vorbit de războiul din care te-ai întors cu aur pe umeri și pe piept, ca răsplată a vredniciei tale; mi-ai vorbit de primejdia țării copleșită de străini și de nevoia de a-i da toți toate puterile noastre pentru ca să fie cinstită, sigură și glorioasă.

La orice chemare a noastră ai venit, punându-ți bătrânețele dureroase pe drumuri lungi, ca să auzim, între glasurile tinere, care une ori vor mai răsuna și aiurea, glasul tău, pe care lungii ani de oaste te-au învățat să-l păstrezi numai pentru steagul tău. Aduceai între naționaliștii-democrați, în cari ai îndrăznit să vezi partidul viitorului, tradițiile frumoase și mari ale unei epoci care trebuie imitată astăzi, dacă nu voim ca tot ce s'a câștigat atunci să se piardă sub ochii copiilor noștri. Și tu ai voit să trăiască într'o Românie liberă și mare, de la un capăt al neamului la altul, copiii și nepoții tăi. Și mulți, cari se îndoiau poate de biruința pe care o simțim apropiindu-se, căpătau încredere privind la fața ta nobilă de bătrân ostaș care știe cum s'au dat luptele și recunoaște ușor unde e numai o ceată mare care va fi învinsă și unde e mica oștire care va birui.

Te duci acum cu o singură părere de rău: că lumea n'a fost mai bună, căci ai fi fost mai puțin singur. Iar noi, cari rămânem, ne vom sili să-ți putem aduce la

timpul nostru solia că a încetat singurătatea celor cari lucrează cu adevărat pentru binele țării și neamului și că steagul după care ai mers în primejdii a biruit. Până atunci, suflete bun, odihnește-te și gândul tău ocrotitor să fie alături de noi!

1913.

XXV

NERVA HODOȘ

Măcar Români din Sibiiu, dela el de acasă, se vor fi înfiorat de o adevărată durere când îl vor fi văzut pe deplin și pe veșnicie liniștit, după chinurile grozave ale minții lui. La noi sunt alte griji, alte prețuiri și alte dureri... Soția, frații l-au pus în pământ, în pământul ardelean pătruns până în adânc de sudoarea și sângele oamenilor muncitori și viteji, din cari, după tată și mamă, după Iosif Hodoș cel învățat și după viteazul « popa Balint », se cobora. O să fie ușor acel pământ sub care vor tresări și rămășițele lui în ceasul când pentru neamul întreg se va face, cu ajutorul lui Dumnezeu, dreptate.

La noi a venit, copilandru, între ceilalți pribegi. Loc pentru oameni de firea lui, mândri, hotărâți, neînduplecați, cavaleri cu simț de nobleță moștenită, de adevărată aristocrație a rasei, nu e acolo, pe pământul unde bogătașii evrei iau locul baronilor ce se duc. A venit la noi să învețe și să muncească, în marginile și pentru folosul culturii românești.

A servit-o cu desinteresare, cu o neglijare totală a intereselor lui, cu o superbă indiferență pentru tot ce se chiamă titlu și situație, care poate servi de exemplu luminos oricui.

A cetit ce s'a simțit dator, a cercetat ce i-a fost drag în adevăr, a scris la ceasurile lui, cu acea adâncă iubire pentru subiect din care se fac operele mari și temeinice. Și, mulțămît cu atâta, n'a prezintat, cu zgomot, unei societăți străine de lucrurile spiritului, contul. L-am văzut astfel ani de zile aplecat asupra frumoaselor tipărituri vechi, dintre foile cărora se desfac amintiri care înfioară, farmecă și stăpânesc. Pentru el era o lume în care se cufunda: trăia pentru acești popi tiparnici, pentru acești meșteri de frontispicii, pentru acești evlavioși săpători de sfinte chipuri. Tot mai mult era al lor, și între vremea aceea care-și așternea podoabele și semnele de scriptură pe paginile « Bibliografiei românești vechi » și între vremea noastră care urmărește, în asaltul ambițiilor, în încâlceala intrigilor și furia lăcomiilor, alte scopuri, tot mai puțin era el în stare să găsească legătura.

Dar, de câte ori se simția în acest aier greoiu lovitura de aripi a unui ideal, menit și el, din nenorocire, să se lupte o bucată de vreme cu văzduhul mort și să cadă, el saluta din toată inima încercarea. Aceștia erau prietenii lui, cei ce se porniau la luptă cu inerția, cu nepăsarea, cu grosolanția intereselor. Pentru ei avea, în tristețea vieții sale neisprăvite, un zâmbet de tovarăș de arme, o curagioasă vorbă bună și chiar, în sărăcia lui veșnic vânată de creditorii, un ban de aur. Și să nu-l fi

primit pentru cauza ta în suferință dacă voiai să-i faci suprema ofensă de care sângera sufletul lui! O știu și eu aceasta.

În momentul când o vreme eroică părea că învie, Nerva Hodoș, « ofițer român », cum scrie pe ultima lui carte, simți în sufletul lui de aspră energie tăcută o atât de puternică zguduire, încât resorturile obișnuite care țin sănătatea cugetării noastre se rupseră. Se afundă în vederile grozave, de unde nimeni nu l-a putut izbăvi decât îngerul care ieri bătu la ușa chiliei din casa de nebuni dela Sibiiu.

Pace ție, frate!

1913.

XXVI

AUREL VLAICU

Șoimul nostru ardelenesc a lunecat din slava cerului și s'a sfărâmat de acest pământ aspru, care-și răsbuna astfel pe acela ce tindea să se desfacă mai mult din robia lui cea grea. Vlaicu a murit. Cu aripile ultimului său zbor i s'a frânt și viciața; voința cea nebiruită s'a pierdut.

Și în adevăr nebiruită a fost această voință. Fecior de țaran, fără carte, fără avere, fără sprijin, dintr'un neam căruia guvernul său îi vede numai păcatele, el s'a trezit într'o bună zi cu gândul că e frumos să zboare cineva, că el poate zbura, că trebuie să zboare, — și că pentru aceasta e făcut pe lume.

A trecut, ajutat de câțiva prieteni, toate piedecile neînțelegerii și neprieteniei și, la capătul atâtor încercări zădarnice, atâtor silinți înfrânte, el s'a pomenit în sfârșit acolo sus în cer, zburând. De atunci n'a mai voit alta; n'a căutat un rost în viciață, o funcție, o ocupație, un coperemânt, o vatră de familie, o iubire, nimic... Ii ajungea doar că al lui era cerul, cerul întreg!

Și, când l-au văzut acolo, tăind undele văzduhului luminos, frângând împotrivirile vântului, întrecând negurile, neamul lui întreg, toți acci iobagi de ieri, setoși de libertate, de lumină, de neatârnare, i s'au închinat, nu numai ca unui fiu iubit mai isteț și mai viteaz decât ceilalți, ci ca unui vestitor, ca unui simbol. Când în vâjiitul lor nerăbdător porniau aripile, când pasărea de oțel se cumpănia singură sus de-asupra pământului, când se frământa cu puterile cerești și le răpunea planând liniștit vulturește, li se părea că zărese în viitor o altă minune: urmașii lor, seminția lor desfăcându-se de sub stăpânirea vechilor puteri, înfruntând vrăjmășiile din urmă, zburând tot mai sus peste dânsule și odihnindu-se în lumina apoteosei victorioase. Și de aceea la nimeni nu s'a uitat nația cu ochi mai bucurăși, scâlțați în lacrimi și totuși plini de raze, decât la dânsul.

Astfel tânărul care isprăvește astăzi în mijlocul durerii tuturor a fost un fericit, prin toată mărimea triumfului său, prin toată căldura iubirii ce deștepta în juru-i.

Și chiar acum, în clipa tragică, el a avut favoarea dumnezeiască de a sfârși în lumea de sus, pentru care trăise, care-l închisese cu totul — și care-l jertfi.

Se uită bărbați politici, se uită scriitori de renume. Pe el însă nu-l vom uita. Oricând îndrăzneala omenească va smulge aiurea succese strălucite naturii învinse, nu vom privi cu invidie pe acel învingător, ci vom zice cu mândrie: Și noi am avut pe Vlaicu!

XXVII

MIHAIL LĂZĂRESCU-OLTEANU

La noi, în prietenia noastră politică, nu vin acei cari caută, într'o carieră bănoasă, un drum sigur prin mijlocul greutăților vieții spre marile onoruri nemeritate.

Nici ambițioșii nu vin în rândurile noastre rare, în care e o aspră disciplină a principiilor, care împiedecă individualitățile de a se umfla în trufia lor. La noi vin numai acele suflete de elită care dau tot fără a cere nimic în schimb, cu încredințarea că astfel se servește neamul și țara lor. Sau, dacă vin și alții, nu rămân, nu pot să rămâie.

E atâta sărăcie, primejdie și prigonire la noi!

Intre acei cari au venit, cari au muncit și n'au plecat aiurea, era și tânărul avocat, sublocotenentul de ieri, care s'a stins de boală a doua zi după aducerea acasă de pe culmea dela Arabà — Conac, de unde supt Vitoșa se găcia Sofia, — Mihail Lăzărescu, care iscălia aici M. Olteanu. Era încă în școală când a alergat cu toată inima la noi. Fără vorbe mari, căci era un suflet serios, un spirit practic. Desfăcea pretutindeni foaia credințelor

noastre, și cu socoteala unui vechiu negustor se răfuia cu administrația. Apoi, când a fost liber, când s'a simțit cineva, ni s'a oferit, fără condiții, pentru orice lucru. A stat așa mult timp la foaia noastră. În curând s'au relevat marile lui însușiri. Cetirile întinse și pline de un profit real, cugetarea sănătoasă, clara logică, vioiciunea stilului.

Ajunsesse a cunoaște mai bine decât cei mai mulți chestia rurală și articolul său din Calendarul de acum doi ani, articol care merită a fi consultat, era de bun augur pentru marea lucrare ce pregătea.

De un timp, era frământat de acea neliniște care agită pe cei cari vreau să plece.

E ca un freamăt de aripi ce se vor desface pentru alte zboruri, în care nimeni nu va mai putea întovărăși cu privirile pe cel plecat. Voia lucrări grele și mari, și-i era necaz, pe el și pe noi, pe lume, pe soartă, că nu le poate face singur și că noi nu-l putem ajuta. A plecat la Dunăre într'un avânt în care era desperare. Și nu s'a mai întors.

Noi îi păstrăm duioasa amintire care revine numai acelora ce trebuiau să moară în urma noastră, după ce ni vor fi dus mai departe moștenirea. Il pomenim aici cu durerea adâncă pe care o dă nimicirea înainte de vreme a celor ce trebuiau să fie după ce noi vom fi murit.

Și nu vom uita că el a fost printre cei d'întâiu și printre cei mai buni.

XXVIII

HORIA ROSETTI

Să fie urmașul unui om mare, care a lucrat alături cu alții, mai energici și mai practici, dar nu mai patrioți și mai nobili decât dânsul, să fi primit și prin mamă, — o admirabilă femeie, care a știut să rămâie o Engleză idealistă în societatea boierească a Bucureștilor dela 1840 —, moștenirea unor înalte calități de spirit și de inimă, să fi fost înzestrat de natură cu o înfățișare de superb cavalier, cu darul unei convorbiri plăcute și fine, și să fi murit ca director, ca intendent al Camerei Deputaților, unde cel puțin trei șferturi îi erau peste măsură de inferiori, aceasta a fost soarta lui Horia Rosetti, luat încă tânăr de o grea boală. La deschiderea ședinții, nu s'a pomenit numele acestei om, care a fost și el, de mai multe ori, « reprezentant al națiunii ».

Foile și-au adus aminte că răposatul era un bun cunoscător al codului onoarei, și tocmai de aceea nu recomanda oricând duelul. Și atât.

Corespondența aceuia care a fost fratele lui Mircea Rosetti, care, netăgăduit, avea chemare de scriitor,

ni-ar putea spune mai mult despre motivele pentru care acest exemplar ales al neamului nostru n'a ajuns să joace un rol, în țara democratică unde moștenirea funcțiilor, onorarurilor și reputației e un lucru admis de toată lumea.

Fără s'o fi cetit, aș putea fixa două: visătorul care a fost tatăl său nu și-a îngăduit a pregăti pentru fiii săi alt viitor decât al talentului și muncii lor. Și, al doilea, fiii lui C. A. Rosetti, ca niște neadaptabili cu mediul, au simțit moștenirea lor, nu ca un pedestal de trufie, ci ca o mare și jenantă onoare, care i-a copleșit.

Atâta mai rău pentru dânsul ca și pentru dânsii,
Nu-i așa?

1913.

XXIX

GH. GR. CANTACUZINO

Dintre noi s'a dus, cu siguranța și cu bucuria că întâlnește aiurea pe ai lui cari au fost, un venerabil bătrân care va fi fost poate cel din urmă reprezentant al boierului mare de odinioară, din rasa care a dat țării, pe lângă multă frământare zădarnică, și multă strălucire, multă glorie.

Gheorghe Cantacuzino a făcut studii bune în Apus; el a tipărit, la întoarcere, câte un articol interesant; a jucat în viața României moderne, de la începutul Domniei lui Carol I, un mare rol: președinte al Camerei, al Senatului, șef de partid, șef de guvern, și până la sfârșit amestecul lui în afacerile publice și o influență care întrecea, de sigur, și înălțimea situațiilor avute de dânsul, s'a menținut, ba adesea, ca în chestia convenției cu petrolul, ori a războiului cu Bulgaria, ca un factor esențial. A fost cel mai bogat om din România și rămășițele lui au fost așezate într'un mausoleu fără păreche.

Dar nu prin aceasta și-a căpătat considerația publică de care în grad deosebit s'a bucurat până la sfârșit.

Nu, ci, în această țară, care totuș nu e așa de « democratică », încât să uite cu totul dezvoltarea istorică din care vine, prin acel caracter de mare boier de care vorbiam la început.

Nu un « mare boier » de azi, prin bani și situații, ci marele boier peste situații și peste bani, omul având însușiri mari.

Una, o concepție mai largă a vieții. A restabili domeniile familiei, a reface averea teritorială a lui Constantin Postelnicul Cantacuzino, a lui Radu-Vodă Șerban, din care, prin femei, se cobora. A ridica un palat incomparabil ca proporții și bogăție. Și nu din trufia parvenitului, ci dintr'un sentiment de datorie respectuoasă față de numele său, de ascendența sa, față de paginile din istoria țării pe care le înseamnă numele neamului său. Om foarte socotit și strâns în vicia sa, el biruia orice împotriviri de temperament pentru a împlini darnic această datorie, de a ținea sus numele împărătesc al Cantacuzinilor.

Și, când cineva e măreț pentru acest motiv, el n'are nevoie să fie trufaș. Castelanul dela Zamora, proprietarul celor douăzeci de moșii, cel mai bogat om din România, fostul președinte de consiliu și șef al conservatorilor avea în legăturile sociale o afabilitate cu totul neobișnuită și la cei modești dintre noi, și ochii albaștri, rămași tineri, găseau căutături părintești, nu numai pentru rude și intimi, dar și pentru oricine aducea în fața lui un merit real.

Era un prețuitor luminat al trecutului nostru, precum era un călduros iubitor al țării sale. În aceasta stă

pentru o țară însemnătatea familiilor mari autentice: că viața acestora e așa de mult legată de onoarea ei, e așa de sigur îndreptată spre viitorul ei, încât a se sus-
trage dela datoriile către patrie și națiune ar fi o mon-
struoșitate sau o supremă și definitivă decădere.

Incheiu cu o propunere către aceia cari vor avea de
acum înainte stăpânirea celor lăsate de acest om de bine.
Casa veche, istorică, în care el a locuit modest până
dăunăzi, când a trecut în luxosul palat nou, stă pustie
sau pe mâna slugilor. Și totuși ceasuri mari și ceasuri
grele a avut familia acolo... Nu li se pare fraților Can-
tacuzino că nici un loc n'ar fi mai potrivit pentru un
muzeu al neamului lor decât acela și că a face din acea
clădire gospodărească «Muzeul Gh. Gr. Cantacuzino»
ar fi un nobil act de pietate¹⁾?

1913.

---

¹⁾ Casa s'a distrus și pe locul ei s'a ridicat o clădire de speculă.

RADU PORUMBARU

Un om harnic a murit și care a crezut în nația lui. Directorul fabricii de hârtie dela Letea, senatorul liberal de Bacău a fost, într'o vreme de lipsă a curajului pentru întreprinderi românești, prin Români și pentru Români, un om și jumătate, muncitor ca un Bulgar, tăcut ca un Englez și întreprinzător ca un fiu autentic al Americii.

Rare ori am văzut pe cineva mai bucuros de a crea, de a organiza și de a cârmui.

Și acest industriaș răbdător și metodic, acest om de afaceri calculator și rece era în acelaș timp unul din pușinii înțelegători ai lucrurilor mari din trecutul nostru.

L-am văzut în 1905 ca îmbătat de bucurie că se amintesc patru sute de ani dela trecerea dintre cei vii a lui Ștefan cel Mare. A bătut o frumoasă medalie, a organizat serbări la Borzești, presupusul leagăn băcăuan al eroului, și a dat o priveliște minunată a cortegiului istoric, de care părea tot așa de mândru ca de uriașa fabrică de pe malurile Bistriței. Străinii nu i-au fost dragi.

Mai sunt și alții cari simt așa. Dar Radu Porumbaru a făcut mai mult, căci a dovedit că am fi în măsură să-i înlocuim!

1913.

REGELE GHEORGHE AL GRECIEI

Un « dement » a omorât la Salonic, unde regele se instalase ca să afirme că, dacă steagul elen se poate da jos, e mai greu a izgoni un rege din cucerirea sa, cât de ieftină sau cât de scumpă, pe Gheorghe al Greciei, după o jumătate de veac de Domnie. Un tragic sfârșit în ceasul biruinții depline, a doua zi după întrarea ostașilor săi, cari fuseseră cândva fugarii desprețuiți dela Domokos, în Ianina, după triumful fiului său iubit căruia speranțele neamului său îi dăduseră numele de Constantin, al celui din urmă Paleolog, căzut de sabia turcească a cuceritorilor. Dar și un strălucit, să zicem chiar un fericit capăt al traiului: în raza de soare pe care o vieță întreagă o așteptase, resemnat dela o vreme cu vânturile aspre, cu mocneala cerurilor blăstămate, cu ploii grele și vifore, și care se joacă astăzi pe fruntea celui ce a căzut și el pe câmp de luptă pentru patrie, de și glonte ucigător l-a trimes numai nebunia.

Asupra acestui ultim noroc, asupra acestei splendide fericiri târzii să ne oprim o clipă.

După un președinte de Republică asasinat de «adversari de idei», după bunul Bavares romantic Otto, Othon, izgonit în al treizecelea an de Domnie pentru că Grecilor li se părea că în atâta anarhie nu e încă destulă «libertate», un tânăr prinț danez a primit, poate din curiozitate, din exotism, din pasiune tinerească pentru aventură, «tronul Greciei», un biet scaun aurit pe care orice politician de opoziție are dreptul să-l scuture în aplausele «națiunii», pentru a vedea ce figură face «străinul» așezat pe dânsul. An de an, până s'au împlinit cincizeci, Wilhelm de Danemarca ajuns «basileus-ul» Georgios a fost somat să realizeze înainte de 1 Ianuarie unitatea națională elină cu Capitala în Constantinopol, și, an de an, cedând cu dibăcie unei pretenții sau alteia, el a știut să amâne polița. Ce-ar mai fi răs el însuși, cel batjocurit și amenințat, ce-ar mai fi răs după Domoșos și fuga spre Atena, după izgonirea fiilor săi din armată, dacă i s'ar fi spus că totuși el va face aceste lucruri, chiar dacă Bizanțul s'ar mai lăsa unui Sultan!

Și s'a făcut. Și anume pentru un singur motiv. Un rege constituțional nu poate interveni cu persoana sa într'o țară cu moravuri politice stricate. Un străin șovăiește să ia hotărâri care provoacă jigniri grele. Unui întemeietor de dinastie nu-i e iertat a risca totul pentru a impune morala publică. Dar un lucru poate, de sigur: să recunoască omul, care, nefiind străin și, din fericire, nici rege constituțional și mai ales întemeietor de dinastie, poate să aducă jertfa popularității sale și a vieții sale înseși pentru a salva onoarea și a pregăti viitorul țării.

La Atena omul a venit, și, cu toate că Venizelos nu era decât un biet Cretan pribeag, un învins al luptei pentru libertate, regele Gheorghe l-a recunoscut, cu simț politic, dela întâia vedere. Și azi Elada biruitoare reabilitată, întregită, îngenunche înaintea sicriului lui Gheorghe I-iu, pentru această clipă de curaj, care va încunjura de-a pururi cu glorie mormântul lui.

1913.

XXXII

LOCOTENENTUL-COLONEL I. MANOLESCU MLADIAN

Bătrânul prieten din ceasul întâiu, care până la cea din urmă zi a vieții lui a rămas pentru noi acelaș, a trecut la cele veșnice. Vechiul ofițer de ordonanță al lui Vodă Cuza a închis ochii câteva luni după ce văzuse pe marele său Domn glorificat în bronz, și, când ziua de 24 Ianuarie, a cincizeci și patra aniversare a creării Patriei, se apropia de sfârșit, legăturile lui cu lumea se desfăceau. Intre coroanele împodobite cu tricolorul stătea întins trupul, scăzut așa de tare în uniforma lui cu trese largi de aur. Vorbiau bătrâni din vremea lui, vorbeau, cu glas vibrant, în cuvinte așa de frumoase și de mișcătoare ca ale colonelului Berindeiu, ofițeri din oastea cea nouă, vorbeau prieteni. De sigur că era tristă, și altfel decât prin lacrimile familiei, urita biserică de cimitir, goală, cu pereții mângăliți de zugrăveli proaste. Și nouă, cari am purtat lupte grele sub ochii lui de bucurie încrezătoare, ni părea rău, foarte rău că la masa de președinte nu se va vedea, în adunările

noastre viitoare, fața lui de ostaș, cu părul tăiat scurt, cu mustățile și barbișonul războinice, cu bunii ochelari patriarhali dați peste urechi și că nu vom mai auzi frazele lui, cam trecute de sigur, dar spuse cu atâta tinereță energică într'un glas care nu îmbătrânise. Ni părea rău că sicriașul sărac pe care și l-a dorit se va cufunda în adâncul gropii deschise ascunzând pe acela care dormea acum întru Domnul.

Și totuși aveam toți, mai presus de durerea noastră, un sentiment de pace. El se desfăcea din acea față așa de liniștită, din acele relievi de războiu care se odihneau lângă dânsul, din acea veche sabie strâmbă, din acel chipiu de altă tăietură, care-și pierduse lustrul în fumul detunăturilor ucigașe. Din toate acestea care spuneau că înaintea noastră stătea o vieață care s'a îndeplinit. Căci așa a fost vieața lui.

Nu mai mare decât vieața altora, dar întreagă, deplină, împăcată cu sine. Ca ofițer a fost credincios Domnului său și steagului, a fost bun pentru ostașii săi, a fost viteaz și loial față de dușmani. Ca om în lume, n'a lăsat dușmănie la nimeni și pe nimeni nu l-a urât. Ca părinte, a dat țării copii morali și harnici. Ca părtaș la luptele politice, a urmărit idealul oriunde l-a văzut și nimic nu l-a putut depărta de dânsul. Și, când, în apropierea celor optzeci de ani, îngerul morții a venit, el n'avea nicio cruzime în față, cum n'avuse nicio pripă în zbor: el sprijini pasul bătrânului care-l aștepta de mult și care-i era, acum, recunoscător pentru îndemnul tăcut spre odihnă.

Și pașnică va rămânea icoana lui în sufletele noastre,
fără chemările dureroase ale celor cari mai aveau ceva
de spus, de făcut, de iubit.

1913.

XXXIII

IOAN MAIORESCU

S'a ridicat un bust la Craiova, de profesori, unui profesor, care a fost atâta lucru în toată viața lui, — plină de multe greutate și fără niciuna din puținele răsplătiri pe care viața poate să le aibă pentru această breaslă: profesor. Dar profesor și dincolo de cancelaria și de clasa, de cataloagele și examenele, de elevii și de «părinții» lui, un profesor care a înțeles că viața întreagă e o largă școală și că oricine, să vrea sau să nu vrea, prin faptele sale publice ca și prin celelalte, e profesor și elev în același timp.

Și a înțeles încă un lucru acela a cărui amintire se serba dăunăzi în lipsa unui fiu care, la București, are alte lucruri de făcut, lucruri mari, dar nu lucruri de profesor: că este o vreme când un popor întreg are nevoie de profesori și anume de aceia pe cari nicio necuviință din partea unui școlar leneș, necrescut sau rău crescut să nu-i desguste.

Și a stat așa o viață întreagă, profesând, de pe vechea catedră roasă a școlii de jos, de pe catedra mai

mândră a școlilor înalte și dela scaunul său de lucru, fără niciun fel de mândrie alta decât aceea că tot ce a putut face e vrednic de a fi urmat și de alții.

Mai sunt azi din speța aceasta?

Poate! Dar școlarii cari-și au diplomele în buzunar cred că nu mai au de ce să întrebe pe nimeni.

1913.

XXXIV

P. CERNA

Când a murit așa de tânăr și în pragul răsplătirii grelelor lui osteneli de orfan și de bolnav, P. Cerna era un doctor în filosofie, a cărui lucrare fusese primită cu o considerație deosebită de profesorii săi germani, era un candidat la o catedră de Universitate și era, mai ales un nume cunoscut în literatura nouă, un talent consacrat, de care se legau mari speranțe și al cărui volum de început, primit bine de toată lumea, — orice rezerve s'ar fi făcut asupra genului însuși, poate cam artificial în «intelectualitatea» lui înaltă, uniformă —, fusese așezat în rândurile cărților spre care se întoarce o recunoscătoare aducere aminte. Păcat de dânsul, au zis toți, afară doar de acea invidie satisfăcută care se ascunde spre a se bucura pe urma morților, păcat de omul învățat, păcat de mintea adânc cugetătoare, păcat de viitorul profesor al înălțatului învățământ românesc! Și se pregătește aducerea solemnă a sicriului, ridicarea monumentului care să arăte ce gânduri au străbătut odată această țărână plânsă numai de străini.

Mie însă dați-mi voie să-mi pară foarte rău de un tânăr sărac, modest și obscur pe care întâmplarea — căci el nu era din talentele care se îmbulzesc, care-și rup o cale și prin zidul celei mai animalice indiferențe pentru lucrurile spiritului! — pe care, zic, întâmplarea mi-l scotea înainte acum vreo zece ani, când nici eu nu eram alta decât un tânăr care începusem doar ceva mai de vreme. Poate fiindcă venia dintr'un sat, din mijlocul unor oameni sărmani, poate fiindcă se simția încă străin între aceia la cari trecuse încă de copil, poate fiindcă între cei bucuroși și mândri de tinereța lor se vedea bolnav, mărunț, șters, — poate de aceea era așa cum nu-l pot uita că a fost. În lumea noastră, unde băiatul de cincisprezece ani are grijă de carieră și mijloace pentru a o face, acest tânăr student era încă de o superioară și emoționantă nevinovăție, castitate a sufletului. Privia cu ochii lui de viorea, umezi ca de rouă, prin care trecea un aur ca al razelor, privia uimit la zbuciumul oamenilor, și în pardesiul suptire care-i acoperia pieptul atins se primbla ca într'o nebiruită zale de arhanghel. Era așa de nou în viață, adecă în durere, încât, cum nu credea în răutate, în minciună, nu putea să creadă în boală, pe care specialistul găsisese că e lucru omenesc și folositor să i-o schițeze. Profesor la o școală de fete, era de sigur între toate domnișoara cea mai naivă, și, când i s'a părut că iubește în adevăr și adânc pe una din colegele sale de învățământ, a uitat că și bărbații au nevoie de o altă zestre decât a inteligenței și a talentului, și, neavând măcar, pe lângă dânsa, vigoare și frumusețe, a vorbit limpede ca un om sigur că va culege floarea

spre care a întins mâna. Răspins, a simțt întâiași dată poate, că sunt răni mai adânci decât acelea din care pornesc junghiurile cărnii.

Din asemenea momente, unii se fac oameni, hotărâți, strânși în curele, cuprinși în zale, ținând armă împotriva armiei. El nu era dintre aceștia. Și mai departe, înghițindu-și lacrimile, s'a dus pe drumul vieții, aspru și pătat de sânge, ca pe cărările de argint al lumii. A făcut ce i s'a cerut, a primit ce i s'a dat; ba chiar s'a mlădiat cum i s'a impus de mâni binefăcătoare, care știu să și stăpânească. Dacă lumea-l vrea filosof, va fi; va fi învățat, dacă aceasta e dorința stăpânilor soartei sale... Și, după ce a fost așa de cuminte, cu ce mirare dureroasă va fi văzut prăpastia care i se deschidea înainte și în care, cu oarecare tristeță de muștrare în zâmbetul tinereței sale fără vinovăție, a lunecat!

Păcat de dânsul, pentru toate celelalte, dar înainte de toate pentru această: pentru că aducea între oameni ceva care se ține de o lume înaltă și mai curată decât a noastră, unde minți senine și reci zâmbesc de o cerească bucurie fără sfârșit!

1913.

CONSTANTIN ERBICEANU

— DISCURS LA ÎNMORMÂNTARE —

În lacrimi se desparte o familie de soțul cel bun, de părintele duios, de ruda binevoitoare care nu uită pe ai săi; cu ochi plini de durere privesc prietenii la acela care nu se va mai înfățișa decât în nelămurirea, tot mai ștearsă, a amintirilor, când învie trecător ceasurile bune și ceasurile rele din vicața fiecăruia. Din ceasul despărțirii de pământ a celui care nu va mai vorbi nimănuia și nu-i va mai fi nimănuia tovarăș de cale pe drumurile lungi și grele ale muncii, pe asprul drum neconținut al datoriei, pe scurtele cărări de flori ale mulțămirii, vicața uriașă, fără de margini și fără de sfârșit, a omenirii și a naturii care o trezește, o încunjură și o contopește iarăși cu sine, urmează și mai departe, ca și cum o parte din conștiința, din puterea, din înaintarea și din biruința ei nu s'ar fi intrupat, gândind, simțind, luptând, în acela căruia i s'a luat sarcina de pe umeri.

Și e în această jertfire a noastră, unul după altul, ca și cum n'am fi fost, o înaltă învățătură. Căci eu adevărat noi nici nu am fost. Ci numai faptele noastre au fost, și ele rămân de acum înainte neconținut amestecate, mai ales, tot mai slab, dar pentru vecie, în vieța celor ce vin după noi.

O faptă pentru oameni poate săvârși oricine a știut, a îndrăznit să iasă din temnița rușinoasă a egoismului său. Dar printre îndeplinitorii de fapte cei mai fericiți sunt aceia cari cresc prin gândul lor prins în scrisoarea fără de moarte conștiința despre sine a poporului lor și prin urmare a omenirii care în afară de popoare nu poate să existe; aceia cari prin truda lor l-au făcut să se simtă mai mult în rândul semințiilor omenești luptătoare pentru lumină și fericire.

Printre aceia a fost învățatul pe care prin mine îl laudă astăzi, la ceasul când morții, înainte de a se da pământului, se încunjură de cele mai bune gânduri ale prieteniei și recunoștinții, Academia Română, care timp de patrusprezece ani l-a avut în mijlocul ei și care cu greu îl va putea înlocui prin cineva mai modest, mai îndatoritor, mai îngăduitor pentru părerile altora, chiar atunci când el păstra cu mai multă energie credințe care au fost, în domeniul religiei creștine și al Bisericii naționale românești, temelia nezguduită a vieții sale harnice.

Fiu de preot, din rândurile acelor răzeși în care doarme ceva din socotita vitejii, din smerita demnitate, din superioara cuviință a străbunilor, ostași din vremuri eroice, Constantin Erbiceanu, crescut la Socola, ctitoria

Domniței Sultana a Lăpușnenilor, școala de învățătură bisericească a fericitului părinte Veniamin, Mitropolitul învierii noastre culturale, a primit din cei d'întăiu ani ca îndreptare pentru însușirile moștenite de la cinstiți, răbdători și neobosiți înaintași înrâurirea hotărîtoare care se desfăcea din acele ziduri vechi de trei sute de ani, din acele rămășițe ale unui lăcaș de învățătură românească pentru Hristos Mântuitorul și pentru acei cari cred în clădirea bunătății și frăției întemeiate de dânsul. În anii lui de școală la Iași, în acei ani în cari Scaunul Domnilor Moldovei se odihnea mișcat, cu gândurile în urmă, după jertfa definitivă, ireparabilă a Unirii, în timpul cât a căutat în Atena teologică, pe care o cercetau clericii noștri tineri fără a-i închina nimic din iubirea pentru țară și pentru neam, el li-a urmat porunca pe care o primise dela chiar locurile lui de naștere.

Intors în țară acum o jumătate de veac, el n'a despărțit niciodată în viața sa simplă, zidită pe muncă și tot prin muncă mângâiată, aceste două lucruri din care și-a făcut o singură și îndestulătoare țintă: iubirea devotată, intolerantă ca orice credință exclusivă, care nu poate zbura până acolo de unde pământul întreg, cu toate ale lui, se vede încunjurat de același zâmbet al păcii, pentru Biserică, în serviciul căreia a purtat, cu toată blândeța firii sale, și arma polemistului, și nesfârșita curiositate iubitoare pentru orice urmă a trecutului național.

N'a fost, dacă vreau specialiștii, un elenist acest începător, mult timp privit cu indiferență, dacă nu chiar și cu oarecare bănuială, al cercetării izvoarelor grecești

privitoare la o vreme când, de voie ori de silă, au trăit
colaltă cele două nații care pot invoca în Orientul eu-
ropean străbuni înaintea cărora se închină și se va în-
china lumea.

Erudiția metodică, bogată în rezultate sigure, precise,
n'a fost îndeletnicirea și nici chemarea lui. A trebuit să-și
găsească singur un drum, și el a fost, natural, mai îngust
decât al celor cari merg pe drumul mare cu credința că
și l-au făcut pentru că sub pașii lor s'au mișcat câteva
pietre ceva mai departe.

Dar, în schimb, el n'a fost expus să se admire pe el
înșuși, procedările sale fără greș, în rezultatele la care,
cu fără multă osteneală, ajunsese. A găcit greutățile
de viață mult ca să fie un diletant pretențios și nu le-a bi-
nuit îndestul ca să ajungă un erudit arogant. A rămas
totocitorul pasionat, care-și ținea până la aceste adânci
pătrânețe sufletul viu prin hrana zilnică a unor succese
științifice modeste, dar reale.

Am stat însumi lângă prietenul respectat toată tine-
ta mea, de la venirea în București, din aceleași părți
ale dragii noastre Moldove, pribegi amândoi într'un
mare oraș pe care nu-l înțelegem totdeauna și căruia
nu-i putem cere să ne înțeleagă cu totul, așa cum sun-
tem noi casnici, gospodari în casa și în știința noastră,
tricoși de zgomot mare și de gesturi largi, stângaci și
sufocioși până la capăt. De aceea și stăm noi, Moldovenii,
mai aproape unul de altul, și cu atât mai mult când
viața ne strânge prin alte legături, ale tovărășiei știin-
țifice, ale comunității de ocupație, ale Bisericii. Și te-am
văzut astfel, cocoane Costachi, între ai tăi și între ai

miei, mi-ai ținut în brațe copila la sfântul botez, ți-am fost vecin de casă, tovarăș de bibliotecă, și, la durerile mele cele mai mari, am văzut, recunoscător, lacrimi în ochi tăi bătrâni.

Și de aceea la ultima salutare colegială a instituției noastre să-mi fie îngăduit a-ți spune cât de mult rău îmi face această despărțire, care lipsește știința românească de unul din bătrânii ei deschizători de cale.

1913.

XXXVI

PAUL DÉROULÈDE

După povestirea mișcătoare a împrejurărilor în care și-a ținut cel din urmă discurs, răzimându-se pe cârjă, cu medicul lângă dânsul, Paul Déroulède, ni se anunță moartea lui.

Franța pierde pe un om de bine, cu foarte frumoase sentimente idealiste, pe un scriitor de merit — deși nu un poet mare —, pe apostolul « revanșei ». Cine nu ne cunoaște pe noi, naționaliștii, cine-și închipuie că suntem un fel de « Armată a salvării » naționale, practicând sportul alaiurilor pe stradă în sunet de goarne, cu tricolorul de-asupra capetelor noastre, gata de un discurs la fiecare răspântie, așa cum ne zugrăvește, de altmintrelea, onestitatea gazetelor de lupanar, s'ar mira de tonul în care vorbim despre dispariția acestui mare « naționalist » al Franciei. Doar ar trebui să ne recunoaștem în el!

Și nu, noi credem că nobilul, curatul Déroulède a făcut prin procesiunile sale la statuia cetății Strasbourg, prin sprijinirea aventurii frumosului general Bou-

langer, prin atitudinea sa de exilat în Spania, mai mult rău decât bine ideii naționale franceze. Un popor se înalță prin munca din fiecare moment, prin solidaritatea pregătitoare economică și culturală. Dacă vrei să găsești pe adevărații autori ai măririi sale, caută, te rog, prin prăfoasele odăi ale sălilor de școală primară, prin redacțiile întunecoase ale gazetelor cu datorii, prin odăițele de lucru ale învățaților necunoscuți.

De fapt ei au regenerat Franța. Dar regenerarea s'ar fi făcut mai răpede, cu forțe mai multe, dacă atâția « naționaliști » n'ar fi alergat din vreme în vreme la conferințele lui Déroulède pentru a-l aplauda frenetic și a se întoarce acasă cu încredințarea că prin aceasta și-au plătit datoria față de nație. Se poate să i se întâmple cuiva aceasta fără ca el să fie vinovat. Dar nu era cazul lui Déroulède.

Artist, el s'a găsit bine în posa pe care o luase. A îndreptat puterile sale sufletești pentru a o susține, a dus până la croism poza sinceră, a murit a doua zi după cel mai mare gest al lui. Și de aceea nu ne recunoaștem în el, noi, naționaliștii fără gesturi și fără poză, ci figura lui ni chiamă în minte pe accia de aici cari prin gestul și poza naționalistă au făcut mai mult rău acțiunii noastre reale decât toți politicianii și Evreii laolaltă.

1914.

XXXVII

N. ONCU

Intr'un sanatoriu de lângă Graz a murit, după o lungă pribegie de om bătrân, bolnav și necăjit, prin străinătate, N. Oncu, directorul băncii « Victoria », unul din fruntașii Românilor din Arad și unul din membrii Comitetului Național.

A murit fără să fi luat parte, într'o formă oarecare, la noile și imposantele operații diplomatice ale conducătorilor Românilor din Ungaria, fără să fi avut înaintea ochilor, în zilele din urmă, visul paradisiac al fericirii românești prin frăția ungurească, lucru mai neobișnuit poate pentru dânsul decât pentru alții, fiindcă era un moșneag. A murit câțiva ani după ce « Tribuna », pentru care jertfise atâta, își dăduse sufletul în brațele amicale care fuseseră comandate din România, după ce această frăție dintâiu a oamenilor pe ruina ideilor învățase pe Români de dincolo în ce chip, tot ca la noi în România, ideile se părăsesc pentru ca oamenii să li fie bine. Oncu n'a fost nici orator, nici scriitor. Nu era o personalitate. N'a creat o direcție. Dar însemnătatea lui stă

în altă manifestare a vitalității noastre peste Carpați, în aceea a organizării naționale adânci și temeinice prin mijloacele materiale indispensabile și a întrebuintării acestor mijloace pentru scopurile politicei românești. Cu multele lor scăderi și neajunsuri, băncile românești de acolo sunt totuși o putere și o mândrie a Românilor de pretutindeni. La expoziția din Sibiu, vizitatorii se opreau îndelung, meditativi, înaintea expresivei scheme grafice care înfățișa întinderea și întărirea lor.

În timpurile noastre de luptă pentru bogăție, un popor se menține, pe lângă cultura proprie străbătută în mase, în rândul al doilea prin strângerea laolaltă și punerea în circulație, asigurătoare și cuceritoare, a economiilor fiecăruia. E un factor democratic, pentru că strânge puterile mici ale celor mulți, e un factor liberator, pentru că supusul scapă de tirania stăpânitorului, un factor educator pentru că deprinde pe om a se ajuta singur pe sine, și nu mai puțin un factor sufletesc, pentru că pleacă dela o faptă a sufletului: puterea de a smulge de la plăceri spre a ajunge la altă faptă a sufletului, care e îndemnul de a ajuta la îndeplinirea unui ideal.

Așa a înțeles bogatul Oncu menirea băncii sale. Prin ea a trăit « Tribuna », și nu putem spune în deajuns cât a folosit ea, într'o anume fază, pentru cugetarea politică independentă a Românilor de dincolo. « Victoria », așezământul bănesc, a pierdut continuu pentru ziar, instrumentul de luptă. Și omul acela tăcut, absorbit, închis în biroul său, a stăruit cu învierșunare în sprijinirea operei politice care i se părea bună. Disciplinat, ca orice om practic, real, el a părăsit-o când i s'a impus.

Ce fenomene sufletești s'au petrecut într'însul, noi nu le știm. El nu vorbea. De oameni ca dânsul, de oameni cum a fost la noi — de și, din nenorocire, în margini de partid —, Eugeniu Carada, de aceștia avem nevoie. Ei nu sunt treascuri — cum se zice acolo — pentru a face zgomot dintr'o mână de praf la hramuri de biserică, treascuri care sună des fiindcă și costă puțin.

La asediul Adrianopolei s'a lucrat timp de două luni de zile la pregătirea metodică, neobservată, a efectului unor tunuri mari, calculându-se exact unde vor bate și ce vor distruge, înlăturându-se toate șansele de neîzbândă. La ziua stabilită, tunurile au bătut, și de aceea a căzut cetatea. Așa e și cu puternicile rezerve de energie, morală sau materială, ale unui popor. Un rece inginer calculator stă lângă dânsule și scrie pe hârtie, nu proclamații, ci formule precise de matematică. Se va vedea cândva la ce pot servi, și se va uimi lumea, uitând de sigur carnetul miraculos al inginerului.

Să fie ca exemplu pentru alții viața modestă și muncitoare a lui Oncu! Tinerii să-și mai taie pletele, să-și mai uite condeiele, să-și mai odihnească glasurile! Din speța aceasta avem prea mulți, și dincolo și dincoace. Avem nevoie de bunul burghez român, care strânge ban cu ban pe sama chefurilor părăsite și a renunțării la viață de « boier valah » aici, de lord maghiaro-englez dincolo, care cântărește sumele strânse și, într'o bună dimineață, deschide mâna-i de zgârcit pentru a revărsa banul fără care, vai, operele spiritului nu se pot îndeplini.

Uite, era odată, nu de mult, un cinstit porcar într'un orașel de pe Pustă. La Pesta, unde bate vânt de modernizare și, omenește, ca și aiurea, deșănțarea «intellectuală», o veche foaie de ideal stătea să moară. «Egyetértés». Se pregătia numărul din urmă, după înștiințarea cuvenită. Bucurie multă nu va fi fost în redacție, cu creditorii neplătiți la ușă. Dar ușa accia se deschide și nu întră brutalitatea omului care-și cere banul, ci alteineva, un străin.

El întrebă dacă într'adevăr e vorba ca foaia să înceteze, dacă datoriile nu se mai pot plăti și, pe urmă, liniștit, declară că, dacă unei lumi nouă nu-i trebuie «Egyetértés», îi trebuie lui, care l-a moștenit de la tatăl său și că, deci, plătind deficiturile trecute, el iese asupra lui pe cele viitoare. Și atât: și-a făcut datoria, a plătit abonamentul.

Odihnească-l Dumnezeu în pace pe Nicolae Oncu, pentru câți bani a plătit la «Tribuna»!

Și să ni dea mulți ca dânsul! Unul singur face pentru o nație mai mult decât o sută de poeți simbolici — tunde-i-ar bărbierul! — și o mie de celebrități și revelații oratorice la Mesagiu.

1914.

XXXVIII

UN PROFESOR: VASILE BURLĂ

Și eu am ceva de spus despre Vasile Burlă, de care mă leagă și o veche datorie de recunoștință ce nu se poate uita. Era dintr'un neam de răzeși din Bucovina, și, în acele convorbiri cu elevii, pe care le zugrăvește așa de viu d-l Sadoveanu, el nu uita să spuie că nu e numai un adevărat Român, ci un coborîtor de boieri printre Români. Invățase la Viena și se prinsese de dragoste pentru filologia de mărunțișuri, foarte îndrăzneată, însă, une ori în construcții, a anilor 1860. Venit ca profesor în Iași, el nu putea să se găsească mai bine decât în societatea « Junimii ». Ii plăcea acolo calitatea culturală a oamenilor, sinceritatea lor, lipsa lor de afecție și acel respect pentru tradiția de glumă și petrecere cu vin bun pe care o aduseseră membrii conducători, crescuți ca și el în Universități germane.

« Convorbirile literare », care se întemeiaseră atunci, îndemnau la scris. Un mare războiu filologic se începuse între știința de diletant a lui Cihak și între știința de uimitor autodidact a d-lui Hașdeu.

Pentru originea unui cuvânt se dădeau straşnice lupte, în care Cihak a ştiut totdeauna să păstreze măsura, dacă nu să câştige biruinţa. Burlă s'a amestecat în discuţie, tipărind câteva articole foarte bine informate şi cinstit muncite, dar ale căror rezultate nu erau totdeauna definitive.

El le-a strâns mai pe urmă într'o broşură de « Studii filologice ». Ca profesor de limba grecească, el a dat ceva mai târziu o îngrijită prelucrare a gramaticii lui Curtius, carte grea, de sigur, dar care e totuşi până astăzi cea mai bună din care se poate învăţa greceşte.

Sfârâmarea cercului ieşean al « Junimii » lăsă pe Burlă singur. Activitatea lui ştiinţifică încetă, cu toate că până la sfârşit i-a plăcut să cetească mult, fie şi pentru a nu scrie niciodată ce-şi pusese în minte. Familie n'avea. Despre societatea noastră, el avea părerea rea pe care o au de obicei Bucovinenii. Nici în şcoală nu punea mare temei. De sigur că, aşa de cinstit cum era, el a dorit să săvârşească ceva ca profesor. Avea şi ştiinţa şi iubirea. Ii lipsiau însă alte două însuşiri, care pot părea secundare, dar fără care cele d'întâiu rămân sterpe: anume măsura şi consecvenţa. Era sau prea bun sau prea aspru, sau prea vesel sau prea trist, şi se schimba adesea.

Ochiul pătrunzător şi crud al şcolarilor vedea aceasta, şi, pe vremea mea cel puţin, Burlă nu mai avea o adevărată şi deplină autoritate. Faptul că-i plăcea a vorbi, a glumi cu copiii cari nu înţelegeau ce se cade şi nu se cade, nu-l ajuta să fie ceea ce i s'ar fi convenit după multele sale însuşiri. Când i se părea că pierde terenul,

el lovia. Și a doua zi îi părea rău, și nemărgenita lui bunătațe învingea astfel. Pentru câteva vorbe nesocotite și câteva din atitudinile revoluționare pe care școala socialistă le-a pus la modă în Iași, unde ele se văd și până astăzi, cel ce serie aceste rânduri a fost exclus din internatul Liceului de la Iași. O rudă, la care căutasem adăpost, m'a aruncat pe stradă. Și atunci același director care mă izgonise m'a primit ca un părinte și, făgăduindu-mi reintegrarea, a zăbovit-o înadins pentru ca să stau în casa lui, în bieata lui casă de boem, goală, fără rânduială, și ca să mănânc la birt hrana pe care o plătia el din bieata lui leafă mâncată de multele datorii care i-au fost nenorocirea. De atunci el n'a uitat pe elevul neastâmpărat și nesupus, care știa carte și i se părea lui că nu e rău la suflet!

Când m'a văzut întâia oară om isprăvit, mi-a sărit în gât. Bucuria lui n'a fost slabă când a stat în capul mesei fostului său școlar. Și acum câteva săptămâni el îmi scria încă o scrisoare în care lega trei lucruri care mă înduioșau de o potrivă: visurile lui științifice, un studiu despre ortografie, grija pentru încă un elev bun, cine știe cât de neastâmpărat și acela (el zicea însă că nu), și amintirea vechiului elev fără astâmpăr din alte dăți.

Despre el ca despre puțini alții se poate zice vorba ce se cuvine oamenilor foarte buni, cari au avut greșeli, din care nici una n'a fost un păcat decât doar fața de dâșii: Dumnezeu să-l ierte!

IOANA ROSETTI, NĂSCUTĂ ȘTIRBEI

Rare ori așa de alese însușiri sufletești au fost unite într'o singură ființă ca în aceea pe care la douăzeci și opt de ani o petrecea la mormânt numai o mică parte din lumea care-i putuse prețui înalta valoare morală.

Nepoată de Domn, stăpână de moșii, așezată de soartă în cele d'întâiu rânduri ale societății, ea o dus o viață care e cea mai aspră mustrare și cel mai clocvent exemplu pentru acelea, imensa majoritate, care, în clasa ei privilegiată prin naștere și avere, își închipuie că darurile sorții nu presupun nicio îndatorire, că le poate întrebuința cine le are pentru a duce o viață putredă de gras materialism, fără niciun interes pentru ideal, fără niciun simț pentru suferință, fără nicio împărtășire în viața nației și în munca țării, dincolo de marginile acestui pământ sau măcar ale tradițiilor sale, ale limbii sale, ale țintelor sale. Lipsită de mamă încă dela început, de tată în cei d'întâiu ani, a fost cea mai bună mamă pentru copiii săi, cea mai iubitoare soră, cea mai delicată prietenă.

Dar aceste rânduri nu se mai scriu pentru aceasta mai ales, ci pentru mila ei de cei săraci, pentru grija ei de cei muncitori, pentru îndrumarea de dânsa a celor neajutați, care făcuseră din fata de douăzeci de ani, crescută în bielșug și onoruri sociale, o adevărată maică îngrijitoare și duioasă pentru sutele de oameni ce trăiau pe moșiile ei.

De la cel d'întâiu număr al acestei foi Ioana Știrbei-Rosetti care nu împărtășia prejudecățile oamenilor în cercul cărora trăia, ci înțelegea toată marea datorie națională legată de numele ei ilustru, a urmărit cu atenție și simpatie silințele grele ce facem, deocamdată între așa de puțini, pentru a pregăti așezarea vieții românești pe baze de conștiință morală, de interes public, de comuniune sufletească. A fost dintre aceia, așa de rari, cari ne-au cetit cu inima.

Și e cu atât mai dureroasă despărțirea ei dintre noi, cu cât nu se vede cine, din tineretul ce se ridică în clasa ei, ar putea să o înlocuiască.

Fie-i dulce odihna în pământul, așa de iubit de dânsa, al patriei!

1914.

ARHIDUCELE FRANCISC-FERDINAND

Fiecare om trebuie judecat după felul cum își îndeplinește datoria față de chemarea sa atunci când nu i-a fost dat lui însuși să-și aleagă această chemare. Dacă e așa — și așa este —, foarte sus va fi așezat în rândurile acelor cari au crezut, au muncit și au suferit până la martiriu pentru a reprezintă cu strălucire o mare misiune istorică, răposatul arhiduce Francisc-Ferdinand, pe care glonteale unui Slav fanatic l-a răpus în aceeași clipă aproape cu femeia aleasă din care făcuse tovarăsa sa de viață și de gânduri.

Intr'o familie obosită, el însuși bolnav, crescut numai pentru a figura și el între arhiducii așa de numeroși cu cari se împodobește Curtea din Viena, având ca prieteni numai tineri și ambițioși aristocrați cari cred că Dumnezeu a creat lumea ca să fie ei ambasadori și guvernatori de provincie, iar ca sfătuitori pe intransigenții și mărgeniții reprezentanți ai iesuitismului în stângere, el a știut, când soarta tragică a lui Rudolf de Austria a făcut din el Moștenitorul Tronului, să-și câștige imensa

masă de cunoștinți care-i era necesară, să-și formeze o concepție originală și să-și ridice sufletul până la cea mai dreaptă și mai nobilă înțelegere a rolului unui monarh.

Că voia o mare Austrie, că râvnea la dominația în Balcani, că stătea în calea chemării istorice a popoarelor recalcitrante, că ne iubia numai pentru că socoteala lui ne așezase în rândul celor devotate,—acestea se știu și nu se judecă în această clipă când valoarea omului față de chemarea lui interesează singură, căci în această clipă el se înfățișează înaintea puterilor nevăzute, dela care cerea ajutor și binecuvântare.

Ele, acele puteri teribile, care au grija lumii întregi și pentru toate timpurile, au judecat că această binecuvântare trebuie retrasă. Și glonțul aceluia copil de școală a nemerit. Noi însă, toți cari avem simțul valorii morale, cere covârșește în biata noastră umanitate trecătoare, orice, ne închinăm înaintea rămășițelor martirului cauzei Habsburgilor.

1914.

XLI

EMIL GÂRLEANU

Emil Gârleanu s'a stins, minat de o boală de rinichi care de un an de zile îl distrugea. S'a stins visând de sănătate, de bucurie și de muncă, S'a stins cu mintea limpede și luminoasă, cum l-am găsit, acum câțva săptămâni, pe patul de spital, între flori, privind afară raze de soare, vorbind, glumind și zâmbind, cu masca grozavă a morții pe față.

Nu e aici locul să vorbim de marea pierdere pe care o suferă literatura noastră căreia i-a dat pagini clasice ca nobilă simplitate a stilului și adâncime a simțirii sincere. Nici de sentimentele ce ne pot mișca astăzi pe noi, aceia cari, odată, eram tovarăși buni la « Sămănătorul ». El s'a gândit în ultimele clipe și la noi, fiindcă, în noaptea în care se lupta, la Câmpulung, cu moartea, chipul lui nu m'a părăsit o clipă în visurile grele care mă frământau.

Dar, dacă astăzi există această foaie, dacă a putut face ceva pentru progresul moralității și idealului în această țară, o mare parte o are Gârleanu. El m'a

îndemnat din răputeri să încep, a crezut în biruință, s'a sbătut cât i-a fost cu putință — noi și familiile noastre încheiam și benzile de expediție în casa cu chirie din Strada Buzești — și, doar când n'a mai putut spera, a lăsat numai asupra mea urmarea acestei lupte, plină de atâtea greutăți și de atâtea sacrificii.

Nu că avea chemarea unui militant politic. Era prea poet pentru aceasta, prea visător. Nici n'a scris în foaie un singur rând de luptă. Dar idealismul lui a simțit frumuseța acestei îndrăznețe încercări, și astfel « secretarul de redacție » Emil Gârleanu și-a legat numele de cele d'întâiu luni ale silinților noastre spre bine pe această cale a gazetei.

Durerea noastră se adauge la aceia care va fi strâns inimile tuturor celor ce l-au cunoscut, la vestea morții lui așa de premature.

1914.

XLII

HARTVIG

Când am fost, acum mai puțin de un an, la Belgrad, mi s'a arătat, la o reprezintație de teatru, într'o lojă nu departe de a noastră — se asculta, adecă se serbă-toria o violonistă slavă, de prin Boemia, care interesa prin rasa ei, nu prin cântec —, un om care avea dorul de a atrage toate privirile către dânsul, cel puțin cât un Suveran, cât un principe. Pe niște umeri puternici se ridica un cap boltit cu înfățișare eschileană, în lucia lui pleșuvie. Restul era o mare barbă stufoasă, ca acelea care departe, în Nord, încunjură patriarhal samovarul pentru prieteni, pentru oricât de mulți prieteni. De la acea distanță nu se puteau deosebi ochii, dar construcția puternică a acelei bolți craniane era cu totul neobiș-nuită și impresiona. Ceva se petrecea de sigur acolo, și aș fi voit să știu acel ceva: poem, teorie științifică, sistem filosofic, genială bunătate sau patimă furioasă de atac și de răzbunare.

Omul se întorcea din când în când către mine, și se părea că, din partea lui, ființa mea care nu se mai văzuse

până atunci la concerte sârbești putea să aibă un oarecare interes. — Știi cine e domnul acela?, îmi spuse prietenul sârb care mă întovărășia.

— E Hartvig!... A auzit că nici d-tale nu ți-i dragă Austria, și — se uită.

Hartvig! Dar acesta era omul care, prin autoritatea sa extraordinară, superioară oricărui meșteșug diplomatic, făcuse din Balcanicii dușmani, și în special din Slavii rivali până la vărsarea de sânge, un singur organism politic, o singură armată, și care-i aruncase, la ceasul chibzuit de dânsul, cu o admirabilă prevedere crudă, asupra Turcilor. Și, apoi, în clipa îndoielilor și a profețiilor contrazicătoare, el își însemnase, cu absolută siguranță de sine, toate popasurile biruinții. În ceasul când pentru coasta Adriaticei Austria amenința cu un războiu de nimicire, el păstrase îndrăzneala, menită să biruiască, în sufletele prietenilor săi dela Belgrad. Când Bulgarii voriră « să facă dela sine », când refuzară ascultarea cuvenită Impăratului tradițional al rasei lor, când cerură ce credeau ei că li se cuvine, nu ceea ce li hotărâse el, acest om făcu să pornească un nou războiu, fie și între Slavi, și, încă odată, cu același calm stăpânitor, el știu de ce parte va fi învingerea. Și, când noi înșine intrarăm în marea luptă pentru vicața nouă a provinciilor Bizanțului de odinioară, el privi cu mulțămire intervenția românească pentru că în calculele sale ea trebuia să aibă loc, ca să dea ultima lovitură și ca să impuie pacea care pentru dânsul era logică.

În această muncă de fiecare clipă el era mânat de un sentiment îndoit, sau, mai bine, de unul și același

sentiment cu îndoită înfățișare: Pentru Slavii lui, iubire, pentru Slavii rămași în comunitatea slavă, în frăția rasei, cu șefii ei naturali; pentru « Nemiți », ură, și în special pentru bastarzii cari sunt Austriecii. Li ura și îi desprețuia. Era sigur că nu vor trăi, că nu pot trăi. Era nerăbdător să scape pe Slavii săi de o rușinoasă tutelă, de o tiranie umilitoare. Și era sigur că va apuca și el ceasul când uriașa temniță de naționalități se va prăbuși.

Aceasta o spunea oricui, miniștrilor sârbi ca și diplomaților străini, fără să se ascundă, ca un lucru așa de firesc încât nu-i e iertat nimănui să și-l ascudă. Toți o știau. Se bucurau unii, alții scrâșneau din dinți. A încerca însă înlăturarea lui, — nimeni nu se gândea la aceasta. Era ca o necesitate a lucrurilor. Acum câteva zile, o veste grozavă, cu totul neprevăzută, desorientantă, străbătu lumea. La Seraievo, în ziua pomenirii luptei dela Cosovo, la un an după Bregalnița, arhiducele moștenitor al Austro-Ungariei a fost ucis, cu soția sa, de un tânăr fanatic, de un Bosniac, un Sârb, va să zică, și care fusese la Belgrad.

După zăpăceala celui d'întâiu moment, cei cari știau ceva despre legăturile dintre lucrurile de pe această lume își întoarseră ochii spre Belgrad și, înainte de toți, asupra acelei cupole craniane sub care fierbeau neconținut gânduri neobișnuite.

Atâția vor fi fost de părere că și aceasta a știut-o, că în șirul deducțiunilor sale politice, așa de naturale încât păreau a fi voite, era și această faptă.

În cripta castelului lor austriac, jertfele atentatului din Seraievo dormeau acum alături, fără gând de răz-

boiu asupra nimănui, fără simț de ură față de nimeni, fiindcă toate aceste lucruri, necesare mersului lumii, sunt numai de aici, dincoace de limanul netulburatei liniști. Musulmanii, catolicii și evreii din Bosnia și Herzegovina goneau pe străzi ori urmăreau printre rămășițele caselor dărâmate pe Sârbii ortodocși, «trădători ai patriei».

Se pregătea la Viena nota care să procure unei opinii publice exasperate ceva care ar sămăna cu o satisfacție smulsă Serbiei. Gazetarii din Belgrad sunau din trâmbițele lor patriotice nouă imnuri războinice. Și, în acest moment de supremă criză, Hartvig merse la colegul Giessl, de la Legația austriacă. Pe buze cu explicații, în suflet cu neapărata curiozitate, științifică, de a vedea cum după astfel de lucruri se înfățișează unii oamenii. Și aici a pus mâna la inimă, și a căzut trăsnit.

Săgeata dumnezeiască venind năprasnic pentru a lovi pe vinovat la locul chiar unde, dacă nu era însăși victima sângerândă, trăia totuși ceva din sufletul ei de credință și de ofensivă?

O va spune o lume. Dar alții pot să cugete altfel, și ei ar zice cam așa:

Anume lucruri trebuie să se facă, *per fas et nefas*, oricum. Națiile umblă pe căile lor către dreptatea care, orice ar fi, li se cuvine. Une ori în această cale se petrec lucruri de care conștiința omenească se înfioară — și le răspinge. S'ar putea ca această oroare morală să oprească fatalitatea, care în ultima esență e justă? Atunci se dă conștiinții etice a umanității o reparație.

Cine și cum o dă,— de ce ne-am amesteca în ceia ce teologii par să știe așa de bine, noi cari ne zguduim la apropierea numai a pragurilor ce duc aiurea? Ea se dă. Elementul pasional a dispărut, odată ce ispășirea s'a făcut. Și fatalitățile care conduc națiunile, neapărat, la o ultimă țintă de justiție urmează, fără un murmur din partea sufletelor ce fuseseră jignite până atunci în drumul lor.

1914.

XLIII

COMEMORAREA LUI CONSTANTIN-VODĂ BRÂNCOVEANU

A fost frumoasă pomenirea la București și în toată țara, ba până și în satele Ardealului ortodox, unde se dăduse anume ordin dela Mitropolia din Sibiiu, a peirii lui Constantin-Vodă Brâncoveanu și a feciorilor lui și — o, minune! — în Basarabia!

Trei biserici bucureștene, Mitropolia, Sfântul Gheorghe, Domnița Bălașa, au fost pline de o mulțime pioasă, și alții mulți încunjurau lăcașurile în care se făcea slujba de amintire. Părintele Conon, Mitropolitul Primat al României, urmașul lui Teodosie cel sfânt și al lui Antim meșter a toată frumuseța, era în fruntea clerului său în acea biserică a Sfântului Gheorghe care a fost întemeiată de Constantin-Vodă și în cuprinsul căreia sub piatra nescrisă i se odihnesc rămășițele tăiate de sabie, bătute de apa mării și amestecate cu pământul străin.

Când, după cuvintele rostite din amvon cu adâncă simțire și avântul oratorului bisericesc de părintele dr.

Nicolae Popescu, diaconul Cotrocenilor, s'au așezat în acel unghiu de adăpost, lângă candela grea, cu sculpturi măestrite, cele două strălucite ripide de argint aurit și în mijlocul lor tot așa de strălucită crucea citorului, pe când lumina făcliilor smulgea ușoare licăriri aurului vechiu din catapeteasma fără păreche și din broderiile perdelei roșii a dverci, se făcu o mișcare în suflete.

Și ea s'a păstrat cât timp au urmat cântările și până ce clopotul vesti orașului că asupra oasclor Brâncoveanului s'a spus în țara unită, liberă, gata de luptă pentru idealele ei, binecuvântarea Bisericii autocefale a Regatului român.

1914.

XLIV

SPIRU CARPUS

Pierdem în tânăra jurist Spiru Carpus, care a încetat din viață la Jena, unde făcea solide studii de economică politică, pregătindu-și răbdător o teză pe care și-o alesese cu iubire, pe încă unul din tinerii raliați în toată cinstea sufletului lor la mișcarea noastră.

Carpus era și un ziarist de chemare: a fost mult timp corespondent al foilor românești de dincolo, și nu sunt decât trei luni de când tipăream un folositor articol de politică externă, pe care, cu câteva rânduri așa de modeste, ni-l trimesese.

Păcat că se duc tinerii cei buni, și că rămân, în așa de covârșitor număr, ceilalți!

1914.

XLV

D. A. STURDZA

Dacă i s'ar fi lăsat să alcagă ceasul morții sale, Dimitrie Sturdza l-ar fi dorit să fie și numai o clipă înaintea morții Regelui Carol. Soarta a vrut însă altfel; el a murit câteva zile după Suveranul, după zeul său.

Va fi auzit bătrânul, care se stingea pe încetul în căsuța-i modestă din Strada Mercur sunetul trâmbițelor care salutau la doi pași de locul suferințelor sale trecerea cea din urmă a lui Carol I-iu înaintea trupelor lui? Se va fi găsit pioasa minciună care să-i acopere un adevăr, strașnic pentru dânsul mai mult poate decât pentru oricare om? Dacă s'a găsit, atunci minciuna să fie binecuvântată!

Căci de mulți ani fostul șef al partidului liberal nu trăia decât prin regele său și pentru regele său.

Aceasta nu înseamnă că, dacă l-a servit mult, l-a și iubit totdeauna.

Era un om de pasiune, și une ori și de îndărătnică și neiertătoare pasiune. Și nu pleca totdeauna dela un fapt, ci adesea dela o iluzie. Chiar și față de regele său, oricât l-ar fi oprit un desperat simț de ordine.

În orice moment însă, el nu se supăra pentru sine însuși, pentru persoana sa, care n'avea nici lăcomie, nici vanitate, nici, mai ales, vicii. Ci pentru ce credea el că este adevărul, dreptatea, moralitatea. Pentru aceea jertfea orice, și pe dânsul în rândul întâiu. Nu se încăpea nicio explicație, pe care o fulgera și o țintuia la stâlpul de infamie. Niciun cuvânt, niciun gest împotriva. Așa, și numai așa trebuia să fie. În afară de acest imperativ categoric era numai Răul, unic și absolut. Căci pentru dânsul nu existau trepte în vinovăție: era una singură, și pentru aceasta o singură pedeapsă, cea mai mare. Afară numai dacă nu se convingea că... n'avea dreptate. Și, atunci, fiindcă totuși era bun, bunătatea lui avea și ea o singură măsură: cea mai mare.

Om al datoriei a fost și acest neobosit, care, dintr'un corp așa de mic, cu mijloace care n'au fost ale unui mare talent, a dat așa de mult. Nu putea trăi fără această revărsare activă a personalității sale.

Orice, fie și clasarea de vechi hârtii, fără folos real pentru alții, orice, numai un lucru nu: neactivitatea, nenorocirea cea mai mare, și cea mai mare crimă, lenea. O, ce lungi i se vor fi părut acele câteva zile de boală, și marginea patului va fi fost de fapt pentru el marginea sicriului.

Între regele Carol și acela care, murind, ar fi socotit că i se răsplătește toată viața dacă ar fi îngăduit să doarmă la picioarele lui, a fost, în cultul datoriei, în fanatismul ideii de Stat, în pasiunea muncii, o mare asemănare. Unul a murit însă în Tron, celălalt afară

de partidul său, de viața publică în care muncise trei șferturi de veac.

O mare deosebire în rezultat, fiindcă era și o mare deosebire în direcție. De o parte un singur drum, pe care nicio pasiune n'avea voie să se rătăcească, nicio simpatie să încânte, nicio antipatie să împiedece, jertfa de sine însuși prin abdicarea umanității.

De alta, însăși această umanitate în vizibilă luptă cu concepții superioare, cărora nu li-a putut închina decât silințele din fiecare clipă ale unei lungi și harnice vieți.

Câteva zile după ce Carol I-iu a trecut dela liniștea care doare la aceea care nu mai simte dureri, fostul lui sfetnic a intrat pentru întâia oară în cuprinsul senin al liniștii absolute, așteptând în cuget creștin judecata lui Dumnezeu asupra tuturor faptelor sale, multe și felurite, al căror scop n'a fost însă altul decât înaintarea acestei țări și acestui neam.

Și de sigur că după lumea noastră, care critică acțiunile, este un Scaun mai înalt, în care se înfățișează înaintea de toate și capătă dumnezeiasca iertare cugetele bune.

Și un mai bun cuget decât al lui cu greu se va găsi, și se va putea cheltui cu greu o muncă mai aspră.

1914.

XLVI

IOAN MIHALYI

Singurul membru corespondent maramureșean al Academiei Române, avocatul Ioan Mihalyi din Sighet, moare la câteva zile după temuta vizită a Rușilor în orașul său.

Fratele Mitropolitului unit Victor, el se ocupase îndelungat cu istoria Ținutului său de naștere, dând, în românește și ungurește, o culegere de «Diplome maramureșene», care n'a fost continuată. Casa lui, care se silia a fi curat românească, păstra iubire pentru lucrurile care privesc limba și trecutul nației.

1914.

XLVII

SAN GIULIANO

Ministrul care de mulți ani conducea politica Italiei, Sicilianul di San Giuliano, a murit la Roma, de un acces de gută.

Rolul lui, care a fost mare, nu se poate fixa încă. Ar fi îndrăzneț să încerce a-l caracteriza cineva astăzi pe acest diplomat laborios și rezervat, pe care noi, Români, îl cunoaștem prin câteva semne de simpatie date nouă, dintre care cel din urmă a fost și cel mai expresiv.

Dar am cetit și întrebuințat acele « Scrisori asupra Albaniei » care sunt cheia politicii lui. Ca orice Italian cult și pios față de trecutul rasei sale, el doria o expansiune pe cellalt mal adriatic, văzând în aceasta o neceșitate a politicii regatului în cel mai apropiat viitor. Dar, în același timp, el socotea că fără înțelegerea cu Austria nicio politică italiană n'ar fi cu adevărat sigură.

A încercat să concilieze aceste două tendinți. Era să se caute piatra filosofală.

Acei cari o căutau în evul mediu au murit visând-o. San Giuliano a murit pentru că văzuse în sfârșit că n'o poate găsi.

XLVIII

DIMITRIE ANGHEL

Poetul Dimitrie Anghel care a murit la Iași, de mâna sa, într'o tragedie care poartă pecetea neîndurată a Sorții, a fost unul din marii virtuoși ai poeziei românești, dar mai ales unul din cei mai mari maeștri ai prosei noastre, în care a pus mlădiere, culoare, mult talent, foarte mult meșteșug și uneori încă mai mult suflet. El n'a fost un militant politic. In anume chestiuni judeca altfel decât noi, ba chiar diametral opus. Dar totuși noi îl putem privi ca pe unul din « ai noștri ».

Și anume pentru că întreaga lui generație nu s'a putut sustrage dela aceeași conștiință, dela simțul aceleiași datorii. Tradiționaliști naționali, realiști democrați, așa am fost toți, așa suntem astăzi cei rămași în viață. Am putut spune, pentru un motiv ori altul, și lucruri deosebite, dar sensul operei noastre e același la toți.

Și de aceea regretatul scriitor nu va putea fi așezat în istoria sufletului românesc decât în cadrul unei lupte în care n'a purtat o sabie, ce e dreptul, dar asupra căreia a proiectat razele luminoasei sale arte.

Și cei ce trec împreună către urmași au motive de a
simți mai adânc loviturile fatale care-i împuținează.

1914.

XLIX

AVRAM SĂDEANU

Încă unul din fruntașii cu mintea ai Românilor din Ungaria cade victimă a războiului atroce pentru toți și, pentru dânșii, și stupid.

Avram Sădeanu, profesor la Seminariul din Arad, a murit în Galiția. Cetitorii lucrărilor de istorie ce apar « dincolo » cunosc studiile lui serioase și cinstite despre învățământul românesc în aceste părți și mai ales acea cărticică despre Gheorghe Lazăr, marele dascăl ardelean, ale cărui începuturi s'au deslușit atunci pentru întâia oară.

Eu am avut plăcerea să număr între ascultătorii cursurilor de vară pe acest om blând, modest, plin de zel pentru cunoașterea trecutului național și urmărind înalte și măndre visuri în viitor.

Firul lor s'a rupt astăzi. Visătorul doarme în țărâna pământului străin.

Dar figura lui prietenoasă nu va dispărea din amintirea noastră. Ea se va așeza între ale acelor cari au murit fără să trebuiască a muri, și din umbra tot mai deasă a vremii va veni și zâmbetul lui, de îndemn pentru

munca desfășurată fără dânsul și de părere de rău pentru plecarea lui dintre noi.

1914.

L

ALEXANDRU BOGDAN

Ni l-au omorât și pe dânsul. Nu Rușii, ci ceilalți. Aceia cari l-au băgat în focul ucigător pentru o cauză care era tot una cu sclăvia lui și a neamului său. Profesorul Alexandru Bogdan dela gimnaziul din Brașov, cumnatul micu Sandi, era unul dintre cei mai culți tineri din generația sa.

Cu o nesfârșită răbdare, cu o stăruință de fier într'un corp șubred, cu cele mai mari jertfe și înfrânări a izbutit el să-și capete la Berlin cunoștințele cele mai serioase și mai întinse în domeniul literaturii germane și al teoriilor literare. A publicat un mic studiu foarte îngrijit despre metrica românească, a făcut propuneri judicioase în materie de ortografie, a fost unul dintre cei mai harnici colaboratori ai foilor politice și literare din Ungaria.

Puțini profesori sunt cari să aibă nesfârșita iubire pe care el o avea pentru obiectul său, pentru școlarii săi iubiți, pentru cultura românească. Impărțind toate vederile noastre, încălzindu-se la marea vatră a ideilor predicate de Eminescu, pentru care ca scriitor avea cultul cel mai înțelegător, el era un factor moral de căpetenie

în desvoltarea tineretului ce-și caută lumina în Brașov. Sfios și bun, totdeauna cu o lumină de înțelegere și de prietenie în frumoșii săi ochi albaștri, trăind în altă lume decât a noastră, aducând în glasul său dulce și clar ca o duioasă solie de aiurea, el părea menit numai să iubească pe alții și să primească în schimb iubirea lor.

Cu dragoste s'a dus în războiu. Delicatul sublocotenent în rezervă se putea eschiva dela primejdie. N'a vrut. Nu că-i păsa de soarta acelei infame temnițe a Ungariei, pe care și el era s'o stropească cu nevinovatul său sânge, dar simțea nevoia de a fi alături în cele din urmă și mai grele suferinți cu ai lui. I-a sfătuit, i-a mângâiat, i-a îndemnat, i-a hrănit și i-a păzit în odihnă, uitând cu totul de dânsul, când, înaintat pentru vitejie, călărea printre morți pe câmpiile de luptă din Galiția.

Apoi, într'o zi, acum două săptămâni, — așa de încet vin veștile de acolo, — un șrapnel l-a sfâșiat.

Noi nu i-am putut spune un cuvânt și nu i-am putut pune pe piept o floare. Acum tu, Sandi, dormi acolo departe. Glasul tău de copil nu l-om mai auzi și nici lumina bună a ochilor tăi nu ne va alina în necazuri. Sărace erou fără de răsplată al unei cauze străine și odioase... Viitorul nu-l putem ști. Poate că niciodată visurile noastre nu se vor îndeplini. Poate că mai târziu numai. Poate că mâne... Dar, dacă va fi ziua aceea, și în Brașovul tău, liberat în sfârșit, vom intra între steaguri și flori, te voi vedea pe tine colo sus, înaintea bătrânei case părintești unde nu te-ai mai întors, și voi auzi glasul tău spunând liniștit și vesel: vezi tu, pentru asta am murit și eu!

LI

DIMITRIE C. MORUZI

În acest loc de frunte să se vorbească de prietenul nostru, de prietenul nostru eroic în mijlocul sărăciei sale absolute, care ne-a părăsit numai odată cu trecerea sa la cele veșnice. Azi puțini știu ce era acel bătrân bolnav, surd, astmatic, incapabil aproape de a se mișca, pe care-l cuprindeau două odăițe de mahala în fundul Iașului, sus pe dealul dela Nicorița, la intrarea drumului spre cimitir. Rar, îl vizita câte un prieten: viața noastră de astăzi e pretențioasă și absorbantă.

Prietenul Moruzi se bucura, și s'ar fi bucurat și mai mult dacă l-ar fi putut înțelege. Cu pași grei, păzindu-și inima, îl petrecea până în prag, și iarăși singurătate totală se făcea în jurul lui. Era prinț, recunoscut în Rusia, de unde venise, foarte tânăr, pentru credințele și aplecările sale. Coborîtor autentic de Domn, strănepot al lui Constantin-Vodă, și o știa, și o spunea, numai fără trufie, și, cu acest defect, ce se poate face în această țară! Regele Milan, cu care avea o asemănare impresionantă, îi venea văr bun, și la Belgrad nepotul

său Alexandru îl primise cu onorurile unui membru al dinastiei. Fusesse bogat, avuse moșii, cheltuisese și risipise; fiul său ducea la Paris o vieță mare: « prince Mourousi ». Și, când, l-am găsit, l-am descoperit, la București, unde se ținea din colaborația la câte o foaie săracă, avea în Dealul Spirei o cămăruță goală ca de spital și trei, patru cărți pe o scândură. Și vorbea despre toate țările, despre toate societățile ca și cum și atunci i-ar fi fost la îndemână să facă tot ce făcuse odată.

A tipărit o carte despre Basarabia, despre Rusia, la « Minerva », o carte uimitoare prin bogăția ideilor, prin puterea amintirilor, prin colorația stilului. Nu s'a cetit. La Iași a dat două romane despre vechea vieță moldovenească și basarabeană din tinerețele sale și o sumă de amintiri care se pot pune pe dreptate alături de ale lui Ion Ghica, dacă nu și mai presus de ele. Abia s'a atins câte unul de dânsule, de și scriitorii ruși vestiți din generația sa nu scriau mai interesant și mai instructiv. În fiecare rând al lui vibra un naționalism tânăr și viteaz, care nu te-ar fi făcut să crezi că scrie un om de șaizeci și cinci de ani, mâncat de tot greul și amarul vieții.

Până la sfârșit a fost un ostaș loial și cutezător al credințelor sale. A murit ca pe câmpul de luptă. Noi vom păstra cu pietate scrisorile sale și acele scrisori în care fiecare cuvânt avea o însemnătate literară și umană. Nu-l vom uita, nu-l putem uita. Era prea extraordinar pentru aceasta. Și, când se vor schimba lucrurile spre bine, vom spune, ca să ne înțeleagă, la bătrânețele noastre, aceia cărora li vom lăsa o moștenire de muncă

și credință, că noi am pornit pe vremea când tinerii erau printre oamenii de șaizeci de ani și când lucrau pentru neam fără răsplată numai bolnavii aproape de moarte și săracii printre săraci: pe vremea prietenului nostru Dimitrie Moruzi!

1914.

SĂPTĂMÂNA REGELUI CAROL

Intr'o zi rece de toamnă, cu fulgi de zăpadă opriți în verdele adânc al brazilor, Regele Carol, care se trezise pentru o nouă zi de muncă și de suferință, a cei șaptezeci și șase de ani ai săi, și-a plecat fruntea înaintea poruncii neînduplecate a sorții. Sufletul său se ridicase către părinții săi cari au fost și numai trupul trecut prin primejdii de războaie și prin aspre încercări ale vieții, în care sângele curge înlăuntru fără ca o picătură din el să se vadă, se odihnea în sfârșit, pentru acest ceas și pentru toate cele care vor veni după dânsul.

Am aflat toți vestea neașteptată. Primise și în zilele din urmă și vorbise mai limpede și mai hotărît decât totdeauna: « Eu nu sunt contra îndeplinirii idealului național românesc. Vreau să se știe că nu sunt contra. Dacă s'ar fi ținut al doilea Consiliu de Coroană, toți ar fi văzut-o. Să mergem însă înțelept, făcând toate lucrurile la ceasul lor ». Și altuia, care-i vorbea de cei care-l așteaptă dincolo de munți, de dorul tuturorora de a trece hotarul cu Dânsul în frunte, El îi zâmbea de o supraumană

fericire. « Da, în adevăr? Voiți să mergeți cu mine? Așteaptă: vreau s'o spun și Reginei ». Iar, peste câteva ceasuri, soarta lovea, ea ridica de-asupra acestui mare suflet obosit toată grija viitorului, toată răspunderea hotărârilor, toată sfâșierea vechilor legături și instincte.

Murea Carol I-ii, oprit brusc înaintea teribilei deciziuni. Si noi rămâneam uimiți, fără un cuvânt, fără o lacrimă. Ce sunt aceste semne ale durerii omenești când trece, cu ochii săi de gheață, Destinul?

Am simțit numai un gol. Căci, la urma urmei, ce este moartea decât aceasta? La început, un gol, care măsoară întâiași dată ce fusese acel care a plecat; o tăcere, o prăbușire, un pustiu. Apoi aleargă duioase amintirile, bune și rele, unele aducând după dânsul plânsul cel mai duios, altele zâmbetul rătăcit din ceasurile fericite, tot ce ni-a lăsat cel care nu va mai veni înapoi niciodată. Îl creăm din nou tot mai întreg, cât a fost pentru noi și cât știm că a fost pentru alții, îl creăm din nou din tot ce ni-a dat și ecia ce sufletul nostru restituie pentru a-i da din nou ființa de care neapărat avem nevoie. Și golul acesta îl simțeam întinzându-se prin această zi tristă de la un capăt al țării la altul. Steagurile negre ieșeau la ferești pretutindeni, fără nicio impunere. Măcar atâta lucru putea aduce fiecare. Să fi putut aduce mai mult!

Dacă Bucureștii ar avea un suflet, s'ar vedea la ceasuri de acestea. Și tot așa dacă l-ar avea toată această oficialitate pe care el a creat-o, ori, măcar, el a îngăduit-o. Dar să trecem. Orașul, cu tricoul cernit în largul stradelor sale de căpetenie, așteaptă azi pe regele cel

nou. E un simbol al țării, al neamului care nu moare, această rază clară și caldă care trebuie să treacă în mijlocul bățăilor triste ale miezului nopții. Să fie întâi ceea ce se așteaptă și apoi cu toții ne vom pleca asupra sicriului aceluia care a fost.

Deocamdată se cântă la Mitropolie veșnica pomenire înaintea lui Dumnezeu pentru «adormitul robul său Carol I-ii, Rege al României». De la un arhiereu la altul trece tânguirea, și pentru întâia oară acest nume care se rostea cu adânc respect și mândrie națională stoarce lacrimi: plâng bărbați în toată firea, lacrimi de acelea care nu curg pe obraji, ci sufletul le soarbe înapoi din ochii umezi. Afară musica sfâșie aerul și clopotele orașului întreg vuiesc dela o zare la alta, pentru un suflet de rege care înainte de a merge în lăcașul eroilor flutură în jurul nostru, plin de păreri de rău și de îndemnuri înțelepte. Veșnica pomenire pentru Carol I-ii, «Rege al României»... Din veac în veac va răsună acest strigăt: când vom fi mai mulți, mai tari, mai mândri, și urmașii noștri se vor gândi la Dânsul. Tare va striga glasul nesupus la bănuială al istoricilor, care știe și cu câte a avut să lupte un om: «Regelui Carol veșnica pomenire».

În jețul regal stă Regele nou. Are privirea omului care vede aiurea. A petrecut douăzeci de ani de ucenicie având în față pe acela care acum nu mai e, și simte că a moșteni înseamnă o durere întâi și apoi o răspundere.

Răspunderea Neprevăzutului, Incomensurabilului. Ce va fi? Ce va putea? Cu ce-L va ajuta Dumnezeu și pe Dânsul? Ce se va moșteni după El? Ce va gândi

printre lacrimi despre părintele său copilandrul care cu ochii în pământ deapănă și el acum în urmă firul vremurilor? O conștiință a fost totdeauna Ferdinand al României, dar acum ea se înalță, se lărgește, ea se zguduie la atingerea cea d'întăiu cu viitorul care-i răsare plin de teribile întrebări ca Sfinxul în calea lui Edip. În jos, sunt flori și izvoare și cântece și locuri de odihnă dulce, Rege Ferdinand, — și uitare; în sus e Calvarul și Crucea, — și este învierea și înălțarea și gloria veșnică pentru Tine și pentru noi.

Acuma, faci Jurământul. Cameră, Senat, arhieriei, tribune pline de mulțime. De sigur că nu vezi pe nimeni anume. Vezi Cartea veche a credinții, vezi Crucea care spune numai de suferință și sacrificiu și vezi din noi toți o singură icoană, mai sfântă decât toate formele religiei care ne unește, mai mândră decât Coroana de oțel spre care privești, mai măreață decât regalitatea Ta care începe: Patria! Și de aceea-Ți tremură glasul și cuvintele Ți se rup din suflet, pe care de azi înainte nu-l mai ai pentru Tine. Noi Ți l-am luat, întreg, pentru totdeauna. Ni trebuie nouă și copiilor noștri, și nu Ți-l dăm înapoi decât pentru ca să se înfățișeze înaintea Dreptului Judecător al tuturor Faptelor. O înțelege Regina Maria, care, uitând de acum înainte că a fost mai presus de toate o podoabă admirată a acestei Țări, are, chemată a fi astăzi mângâietoarea unui popor, o lacrimă de regret în ochi când își acopere cu mâna frumuseța feței.

Regele vorbește. Regele, — nu protocolul. Regele, — nu oficialitatea care va vorbi pe urmă, cum e datoria,

datina și putința ei. Acesta nu e un discurs, e un strigăt de curagioasă sinceritate, o făgăduință solemnă în care un suflet se rezumă. Incepe de la grația lui Dumnezeu; smerit și hotărît, vorbește.

Nu va uita pe Acela care a dat regalității române un prestigiu moral care poate numai să fie păstrat, căci mai sus nu poate să se ridice. În moștenirea înaintașului a găsit o glorie de care acum nu vrea să vorbească — ce este toată gloria, înaintea lui Dumnezeu? —, dar a găsit iubire și credință. Cu ele-și va ușura sarcina cea grea; le amintește, cerându-le din toate puterile sale. Sunt aplause, jos în incintă, sus în tribune, dar sunt altele, în minte, care nu se aud aici. Acelea sunt credința și dragostea cea tare, pe care nu le sguduie interesele și nu le minează patimile. Accia-Ți sunt prietenii adevărați, cari nu vor sui niciodată treptele către Tine, dar cari singuri sunt în stare să-Ți dea și să-Ți sprijine pe oamenii cu cari în adevăr poți îndeplini pe pământ facerea de bine.

Ești «bun Român», o spui cutremurându-Te de mândrie națională, și aplause nesfârșit. Iți taie glasul; o spui din nou ca să simți pentru Tine încă odată dulceața acestor cuvinte, și noi toți, cari-Ți stăm gata pentru orice ajutor, plecați cu bucurie asupra muncii noastre din care ai dreptul să-ți iei, ca suveran, birul de prosperitate și de glorie, vom face așa ca «bunul Român» să fie la sfârșitul zilelor sale și un «Mare Român».

«Trăiască Regina», strigă cineva, și toți doriām să fie cineva care să scoată acest strigăt. Intre însușirile care împodobesc un suflet de femeie, mai presus decât

toate talentele chiar, este sinceritatea. Și aceea se simte. De mult am simțit-o eu toții în principesa Maria a României. Și, dacă, Înaltă Doamnă, se vor găsi atâția cari vor spune că omagiile se îndreptau către frumuseța Voastră suverană, îndrăznesc a cere unei femei să nu-i creadă: se îndreptau către energia francă și dreaptă, către cavalerismul zâmbitor, către vitejia sinceră. Părea că vedeam în Voi pe una din acele Doamne ale vremilor bătrâne, sfetnică sigură a soțului ei, mamă bună a copiilor ce-i înflorește casa din bielșug, iubitoare adevărată, fără vorbe, a poporului care simte nevoie totdeauna ca lângă sevara mână a Suveranului său să fie un zâmbet de care o țară întreagă să se poată încălzi și lumina, în ceasurile grele, când timpurile încearcă.

A făcut bine acel tânăr de sus care a strigat: «Trăiască Prințul Moștenitor». Era pentru Alteța Ta Regală, Principe Carol. Ai simțit de unde vine urarea, pe care ceilalți, oficialii, au trebuit s'o aplaude. Acolo e toată nădejdea Ta, și nu la tovarășii de jocuri și de sporturi, cari nu vor ști niciodată ce înseamnă pregătirea unui Rege și cari-i vor da din prietenia lor amintiri triste și ispite rele. Acolo unde sunt băieți săraci cari muncesc pentru o pâne și n'o au totdeauna întreagă. Când vei intra în lupte, triumful Tău va trece printre trupurile tinere ale lor, așternute în calea viitorului național. Când greutatea vor răsări în calea Ta, mânilor lor viguroase Te vor sprijini să nu luneci pe covorul măgulilor menite să Te târască în prăpastie. Și, când vei purta însuși Coroana regală și Te vei mândri că Domnia Ta va fi fost împodobită cu superiorul prestigiu al științii

și artelor, al poeziei și moralității publice, frunțașii în toate ramurile, strânși în jurul tronului Tău pentru a-l împodobi cu florile cele mai alese din vicața unui neam, nu vor fi din eleganții tovarăși ai celor d'întăiu petreceri, ci din tinerii palizi, de muncă și veghere, cari Ți-au aruncat astăzi, din toată inima, acest strigăt: Trăiască Moștenitorul!

*
*   *
*

Așteptăm pe Regele Carol la gara mică a Mogoșoaii, înaintea dumbrăviilor care s'au îmbrăcat în aur și purpură pentru a-L primi, lângă bisericuța lui Ienăchiță Văcărescu, care, fiind smerită, a trăit și, de altă parte, lângă ruinele uriașe ale palatului lui Bibescu-Vodă, care, fiind trufaș, s'a dărâmat, înainte chiar de a fi isprăvit. Te așteptăm, căci eram siguri că vei veni. Ni-a spus doar acel nobil testament, care e ultima spovedire a unui suflet regal înaintea lui Dumnezeu și a națiunii sale, că ai fost fericit între noi, iertând pe toți acei cari Te-au calomniat, și că ne-ai iubit: poporul nostru, legea noastră, pe care ai respectat-o, cultura noastră, al cărei ctitor Te-ai făcut, și acest București, care a ajuns prin Tine Capitala regalei Independențe a Românilor. Vii la noi unde ai fi voit să rămâi, pentru ca ochii noștri să se oprească o ultimă dată asupra Ta. Vii, și acum nu-Ți mai putem spune: Bine ai venit. Sicriul se acopere cu două steaguri, de-asupra căror se prinde purpura regală și cele două semne ale rangului suprem în cele două mai mari oștiri în luptă astăzi.

E ridicat pe umerii generalilor și ofițerilor Casei Regale pentru a fi așezat pe afetul îmbrăcat cu negru al unui tun.

De o parte și de alta, pe când Regele și fruntașii oștirii salută, se apleacă glorioasele rămășițe ale steagurilor de la Grivița; un vultur, decorații, coroane veștede, frânturi de mătasă rănite de gloanțe. Și pare că toată drama războinică de acum aproape jumătate de veac mai scânteie odată în lumina soarelui care învăluie toate într'un zâmbet întârziat înainte de a se cufunda în amurgul mărilor. Căci sunt aici cu toții: drapelele, crucile, florile — eroul.

Și sunt colo, în umbră, ajutătorii cari au rămas încă: grupul țărănesc al veteranilor palizi, cu lungi plete albe, având pe zdrențe tot așa de mărețe ca și ale steagurilor semnele vitejiei tinerețelor. Regelui i-a fost drag de dânsii totdeauna, și cu câtă mândrie primea acum patru ani la Iași defilarea camarazilor de la Grivița și Smârdan! Și cred că în toată această mulțime: de diplomați străini, cari discută ultimele operații ale războiului, de actuali și foști miniștri cari cugetă la simpatiile politice probabile ale noului Domnitor, de parlamentari și magistrați cari în conversații banale își târăsc umbrele după sicriul Regelui, dacă i-au venit cuiva în ochi lacrimi sincere, — pentru biruința pe care au câștigat-o împreună, pentru bătrânețele pe care împreună le apropiu de gura mormântului —, a fost la acești săraci.

Prin nesfârșita mulțime, adesea serioasă, cuviincioasă totdeauna, ce pare a simți că totuși aceasta nu e o petrecere, trece convoiul uriaș, în frunte cu toate steagurile

oștirii, vechi și nouă, mișcându-se în aceleași valuri de culoare și aur. Sus, sicriul luminat de soare domină.

Palatul așteaptă posomorît pe stăpânul său care, acum patru luni, l-a părăsit cu bucuria că s'au potolit patimile trezite în jurul viitorului țerănimii și cu asigurarea că vrea să aibă această mulțămire din urmă: focul arde jur împrejurul nostru și orice altă grijă decât a apărării și doritei noastre întregiri a încetat. Sicriul e așezat între draperiile negre și luminile se aprind în jurul catafalcului.

Regele Carol e aici. În umbra bibliotecii căptușite de cărți nu va mai răsări chipul sever cu neliniștiții ochi scrutători, cari căutau să smulgă gândurile înainte de a se rosti un cuvânt, graiul trăgănat, care căuta cuvintele și dădea fiecăruia dintre dânsule un sens ce părea deosebit de acela din toate zilele nu va mai răsuna, rostind sfaturi bune îndreptate către iubirea de țară și de neam, către moralitate, muncă și pace.

Numai aceia cari au avut cinstea de a fi primiți de dânsul, cari s'au învrednicit a li se vorbi cu toată sinceritatea unui suflet mare și nobil, numai aceia vor transmite urmașilor amintirea de ce a fost în adevăr, când oficialitatea nu-l împresura, când sufletul lui nu era îmbrăcat în purpura regelui, rămânând însă regal și atuncea, până la cel mai neînsemnat gest, până la apăsarea glumeață ușoară a mâinii pe umerii unui tânăr, Carol I-iu.

*
*
*

Pe catafale între lumânările înalte, străjuit de coloneli nemișcați cu săbiile trase, regele Carol așteaptă

pe aceia cari pot ști astăzi că au fost iubiți de dânsul, chiar dacă nu l-au iubit și mai ales dacă n'au știut prin ce tăcută și deplină jertfă a ostenelilor fiecăruia se iubește un rege. Mulți trec cum nu trebuie, ca înfățișare și ca suflet: toată această bogată plebe a orașelor care s'a ridicat în Domnia lui fără să capete, pe lângă lefi și câștiguri, și puțină creștere. Dar atâția, de la veteranul care aude fășiindu-i la urechi mătasa steagurilor vechi în freamătul nebun al luptelor purtate cu dânsul, până la fetița de școală care îndrăznește a lăsa peste florile celelalte umila floare în care a căzut o lacrimă adevărată, atâția simt ce înseamnă despărțirea de acela înaintea căruia n'a mai fost în România o coroană regală.

* * *

Acuma sicriul e pecetluit. În cerc închis, arhiepiscopul catolic a binecuvântat corpul. Conștiința e satisfăcută. Acuma începe marea pompă funerară a Bisericii Statului, față de care a fost mai larg decât față de toate celelalte confesiuni, și deci și a sa, Regele.

Cântările morților răsună din gurile tuturor episcopilor și un cor foarte bun întovărășește slujba. Dar, poate, dacă ar fi fost în vastul cuprins al sălii de marmură ceva mai multă tăcere și mai puțină mișcare, dacă numai cei chemați pentru rostul lor în armată și Stat s'ar fi aflat de față și dacă un suflet smerit de călugăr înfiorat la fiecare atingere cu moartea de la care așteaptă mângâiere și odihnă s'ar fi găsit între strălucitoarele cununi episcopale, ar fi fost bine să i se lase lui,

numai lui rostirea cuvintelor simple de care orice inimă omenească se cutremură. Să fi auzit în bătrânu-i glas tremurat plângerea sufletului ce se desparte de lume, ce părăsește pe ai săi între cari și ieri se afla și le vorbea și ieri. Bunul creștin smerit care era Regele Carol și care spunea în revărsările de conștiință de care avea nevoie, — am ascultat și eu una, mișcat, la ceasul acela, — că religia lui e mai presus de toate formele și de toate osebirile teologice, curată și supusă înaintea lui Dumnezeu, ar fi fost mulțămît în lumea lui de această chemare tremurată către dânsul.

Acuma, pe umerii generalilor și adiutanților sicriul coboară scările pe care de atâtea ori le-a suit piciorul sigur al regelui. Incet, el străbate, legat de gura tunului, drumul până la mulțimea nemărgenită care-l așteaptă afară, unde de pe înaltele piramide negre tămăia fumegă. Și de odată aierul se sfarmă, ca într'o furie războinică, de trâmbiți, de muzici, de clopote, pe când departe tunurile bubuie. Oștile-l chemau ca pentru un nou asalt contra unui nou dușman secular al neamului, dar, sub ochii înlăcrămați și ai celor mai tari, sus de-asupra mulțimilor el luneca spre mormânt, înfășurat în steaguri.

Trecând printre șirurile episcopilor, printre diplomați în toate uniformele lumii, cari se despart de aici, sicriul e așezat între coroanele de flori naturale pe care singure le-a dorit acest om al adevărului, silit a trăi în mijlocul celei mai rafinate și mai minciunoase artificialități, spre a fi dus la mormântul ce și-a hotărît la Argeș, înainte ca Bucureștii — alți București, în ceasul istoric al

recunoștinții simțite de fiecare — să-l așeze de veghe pe una din culmile sale.

Acolo, în cetatea de întemeiere a celui mai vechiu Voevodat al nostru, la leagănul Țării-Românești, în Scaunul lui Seneslav, lui Tihomir și lui Basarab, în reședința, patriarcală încă, a celui d'întâiu episcop, acuma, peste șapte sute de ani, așteaptă lumea strânsă din toate colturile țării.

Primarii, puținel în neorânduială și, adesea, în veșminte de oraș vechi și murdare, mărgenesc drumul cu lumânările în mână. Iar, sus, nemișcați stau pe înălțimi, cu miile, țărani, în haine de sărbătoare, foarte cuviincioși. Când, înainte de 1300, Seneslav Voevod a fost dus la mormânt în bisericuța lui de lemn, de mult înlocuită cu cărămida, piatra și marmora unor vremi mai mari și mai bogate, tot așa trebuie să fi fost. Și ca pentru alți Domni bătrâni pe cari i-a luat toamna blândă odată cu cele d'întâiu lacrimi ale ploilor pentru moartea apropiată a anului, tot așa lunca Argeșului își scutură din miile de copaci bătrâni aurul frunzelor moarte, așternându-l pentru convoiul stăpânitorului și sămănându-i sicriul, pe când în fund muntele stă aspru, măreț sub zăpada sa imaculată, icoană materială a sufletului ce s'a dus acum, plin de melancolia simțirilor ce se ascund sub austeră înfățișare rece a Regalității și în așteptarea primăverii, a vieții nouă ce va veni.

E în aier o liniște de biserică, nu se mișcă o ramură în plopii înalți ce cuprind între ei drumul la mănăstire; sunt doar nori atâția câți îi cere jalea, și printre ei atâta

albastru cât se deschid amintirile din ceasurile mari și ceasurile bune ale regelui în sufletele tuturor. Ne apropiem, sub călăuzirea steagurilor cari vin aici unde întâia oară pentru acest popor al nostru s'a ridicat un steag. Lângă noi fac salutul tunurile de munte.

Locul se deschide larg acuma, și biserica pe care a înnoit-o Carol I-iu se înalță sprintenă, pe neașteptate, înaintea noastră, cu verdele, albastrul ei palid, cu aurul ei ce se stinge.

O undă de vânt rece trece asupra capetelor descoperite. Sub baldachinul asupra căruia se pleacă steagurile ultimele rugăciuni se risipesc lin ca și fumul ușor al tămâii de pe înaltele piramide negre.

Ceasul a venit. După suflet, trupul părăsește această lume. El se cufundă în marea ușă înflorită cu sculpturi a lui Șerban Cantacuzino. El dispăre în cuprinsul mănăstirii.

E, în urmă, fruntea îngrijorată a noului Rege, cu lacrimile pe obraz, e o Regină cernită, sunt chipuri triste de prinți, miniștri, de azi și de ieri, cari-și întrebă conștiința despre ce au privit și ce au dat în schimb. Dar, în față, sunt, nevăzuți, oaspeții mai vechi ai Argeșului, vechi ctitori amestecați în țerna răscolită de războaie și de reparații, sfioase suflete eroice care biruiesc frica de atâta aur nou pentru a-și face datoria ieșind înaintea urmașului, a înălțătorului și îndeplinitorului operei lui.

Ești tu, Radu-Vodă dela Afumați, care ai câștigat în vremea ta, prin lupte grele, necontenite, dureroase, crucea Patriei de stăpânirea turcească; călare pe calul tău de războiu, cu hlamida în vânt, cu coroana pe

fruntea încrețită, așa pare că te ridici din umbra adâncurilor sfinte și drept stai înaintea viteazului care în vremile noastre a smuls și el aceluiaș dușman neatârnairea. Au fost eroi și înaintea lui, și el a știut să fie erou ca dânșii. Și în tristețea căutăturii tale, Domn jertfit de patimile boierimii, se cuprinde o mângâiere pentru acela care nu fără dureri de pe urma unor patimi ca acestea a simțit zdrobindu-i-se în piept inima.

Războiul în afară, dușmănie înăuntru, zbucium neîntrerupt, silințe fără odihnă, jertfe fără mângâiere, — aceasta v'a fost amândorora, peste patru sute de ani dela unul la altul, domneasca vieață. Dar legea noastră cere uitare întregă, iertare întregă, iertare desăvârșită. Dacă nu Radu-Vodă, Carol I-iu a știut-o, în sentimentele sale de o discretă, dar nesfârșită caritate. Și de aceea el stă, nu lângă acela a cărui mână a încremenit pe sabia pedepsitoare a revoltei, ci lângă seninul, înțeleptul filosof domnesc Basarab-Vodă-Neagoe.

Vechea scriptură a Voevodului șoptește pare că, la venirea tovarășului de coroană, fratelui în conștiința despre zădărnicia și totuși despre superioara sfințenie a vieții ¹⁾: « Ce este omul? O nimică: slăbiciune și neputință. Iar mila lui Dumnezeu vezi cât este de mare, încât s'a mirat Proorocul de lucrurile ce a făcut pentru dânsul și a zis: Ce este omul de ai făcut pentru dânsul atâta mărire? ».

Lespedea de marmură se așează pe mormântul lui Carol I-iu Rege al României. Iar, în fundul zării, cea

¹⁾ « Invățăturile lui Neagoe-Vodă către fiul său Teodosie ».

dintâiu rază de soare în această zi de melancolie liniștită se oprește o clipă pe alba zăpadă a Muntelui, atinge ca o binecuvântare ușile mănăstirii — și se cufundă.

1914.

LIII

N. CULIANU

A murit la Iași, după o imobilizare prin boală, care a ținut douăzeci de ani, N. Culianu.

Răposatul a fost un om de știință distins, un autor de cărți didactice limpezi și bine scrise pe vremea când era o faptă culturală să le scrii, a fost unul din membrii cenacului « Junimii », celei fără lux și fără saloane politice, însă — cu talent. Dar el va rămânea în amintirea cui l-a cunoscut ca rectorul.

O față liniștită și bună, de patriarh cu barba albă, un graiu așezat și dulce, ochi de părinte opriți cu iubire asupra copiilor săi studenți, o grijă exemplară pentru lecțiile ca și pentru purtările sale, ca să aibă dela cine să învețe tinerii, o demnitate firească fără morgă și fără pretenții în legăturile cu alte organe școlare, — acesta a fost Culianu în lungii ani cât a condus Universitatea din Iași.

Intr'o vreme când rectorii se aleg pentru politică și nu fac decât politică, când datoresc locul lor, nu unei chibzuri de conștiință a profesorilor, ci unei acțiuni politice

contra altei acțiuni politice, când termini de ultima brutalitate au putut fi întrebuițați verbal și în scris de unii față de colegii lor, când studenții au putut intra în cabinetele rectorilor ca agenții electorali la șefii lor, figura lui Culianu nu pare desfăcută din vicața reală, ci dintr'un vechiu basorelief de marmură.

1915.

UN OM « DĂRĂMAT »: DIMITRIE ONCIUL

Multe lucruri se « revizuiesc » astăzi, de oameni cari-și au chemarea de a trata asemenea chestii. Cum erau odată, în destrăbălatele școli romane înainte de cucerirea germană, cete de « eversores », de « răsturnători », cari, nefăcând ei înșii nimic, împiedecau să învețe și să lucreze pe alții, mai puțini doritori de faimă ieftenă, așa își are și România, stricată de vieța ei politică și de consecințele ei în moravuri, înainte de ceasul supremei încercări și al grozavului risc, « răsturnătorii » săi, tineri și bătrâni. « Dărâmă » fiecare ce poate: cutare, scriitori, altul, oameni politici. Ba acum a venit rândul și al pașnicilor oameni de știință, închiși cu bucurie în cămăruța migălosului lor lucru. S'au amestecat în vieța publică, — deci aceia cari dau alte soluții într'însa vor arunca, asupra laboratorului științific, din norii prezumției lor, oareșicare bombe cu gaze asfixiante de tăgăduiri și insulte.

Dar lângă cei cari vreau să dărâme au fost, de când lumea, acei cari izbutesc să facă la loc.

Un «dărâmat» e D. Onciul, istoricul, profesorul de trecut românesc, membru al Academiei Române, despre al cărei președinte însuși se spune — ceea ce nu putem crede — că ar fi proclamat la un Consiliu universitar inulitatea operei științifice a eruditului.

Să încercăm a «face la loc». Acuma poate douăzeci de ani D. Onciul a fost chemat la București. Nimeni nu l-a strâns de pe drumuri, ca «frate» trăind în lipsă, nimeni nu l-a creat, nu l-a fabricat. Ci, după studii de o noutate absolută, făcute cu o strictă și aspră metodă, cu o răbdare puțin obișnuită în cultura noastră, și în stăpânirea, plătită cu îndelungate osteneți, a unui material întins și risipit, el reușise a da icoana adevărată, întru cât se poate reconstitui, a părții celei mai vechi și misterioase din viața noastră ca popor. Aceste studii au fost o revelație pentru cei cari puteau pricepe. În Apus, unde sunt mult mai mulți învățați, pentru mai puțin decât aceste rezultate întră cineva în învățământul superior.

A venit la noi. Învățământul practic al istoriografiei nu exista încă, în domeniul lui. La Istoria Românilor se ascultau conferințe și se treceau, de formă, examene. Absolventul, licențiatul nu știa ce este un izvor și cum din izvoarele neîntregi, viciate, obscure, contrazicătoare iese lamura strălucitoare a faptului constat, sigur. De munca grea a pregătirii tineretului, — muncă impopulară pe lângă toate, căci lumea era beată de filosofie », — s'a apucat Dimitrie Onciul. I s'a consacrat douăzeci de ani, iar, dacă azi avem o școală de istorici, lucrând după aceeași metodă, aceasta se datorește, nu numai impulsurilor și exemplor ce au putut veni, ci

inculcării răbdătoare, aspre, a disciplinei științifice. Acest lucru l-a făcut el, și pentru acest lucru a jertfit cu abnegație un timp bogat care putea fi consacrat unor studii personale, pe care dovedise că este în stare a le face cu trăinicie nezguduită, cu delicată observare și coordonare a celor așa de mici, fără știința deplină a cărora nu se pot încerca fără cutezanță lucrurile mari.

Pe dealul lui Mihai Viteazul geniul lui Hasdeu prezida, melancolic, la ruinarea unor vechi încăperi istorice, în care urmele trecutului nostru putrezeau în neîngrijire. La noi nu i se dă fiecăruia ce trebuie, ce e chemat să facă, și oricine a cunoscut pe Hasdeu știe că a-i da o funcție administrativă, a-l pune să ordoneze și să păzească o instituție, fie și științifică, a-i impune să redacteze rapoarte și să iscălească adrese era, nu numai o garanție de neglijare a instituției, dar și o ironie față de vioiul romantism desordonat al acestei naturi de excepție. Și, atunci când Hasdeu însuși a înțeles aceasta, nimeni n'a «miluit» pe Onciul, cu direcția Arhivelor, ci toți ne-am dat înlături înaintea candidaturii lui, fiindcă știam că acel moment nu este al cercetătorului, ci al fondatorului și al orânduitorului.

Astăzi un imens și frumos palat se înalță pe locul ruinelor, într'o ordine admirabilă miile de documente și dosare așteaptă pe lucrătorii cari le vor face să vorbească. Iar, dacă aici locuiește, în anii lui de maturitate obosită de un lucru spornic, creatorul Arhivelor Statului, aceasta nu poate supăra pe nimeni într'o țară unde atâția stau în palate, particulare și publice, unde a fost munca altora ori unde, până acum, n'a fost munca nimănui.

Acestea am avut să le spun aici, afirmând încă odată, la sfârșit, principiul că greșeala cea mai mare și cea mai naivă este, ca atunci când interesele politice ale cuiva se ciocnesc de interesele politice ale altuia, să se încerce a ruina, nu o atitudine în viața publică, ci o muncă și reputație pe care nimic nu le mai poate știrbi, odată ce ele sunt.

1915.

UN POET STUDENT: ALEXANDRU SIHLEANU

Pietatea familiei a ridicat un monument la Sihlea, în județul Râmnicul-Sărat, aceluia poet mort tânăr care a cântat, întors din străinătate, la 1854, «frumoasele locuri», verdea câmpie», «gârlița cu tainici șoapte», «pădurea misterioasă» și «doina ciobănașilor» de la moșie. S'a adus astfel o închinare spiritului care nu se poate despărți niciodată de aceste locuri iubite ale copilăriei sale, ale celor d'întâiu simțiri și ale durerilor ce-l stăpâneau atunci când își dădea seama că «pustia cea deșartă de pe malul nisipos», dincolo de marginile vieții, e ceea ce-l mai așteaptă. Dar, — cu toată neparticiparea acelor prin cari se face faima, și pentru morții uitați, — comemorația modestă dela Sihlea, lângă locul de discretă liniște al lui Alexandru Vlahuță, amintește unei societăți care nu se preocupă prea mult nici de poezii ei, falși, de astăzi, un poet adevărat.

Poet de chemare a fost Sihleanu, de sigur. Căci trebuie să i se recunoască această însușire rară, cu toată permanența prezență lărmuitoare a versificatorilor, ace-

luia care, la douăzeci de ani abia împliniți, putea să exprime setea lui de emoții în versurile care cer

*S'aud vuirea bombei și caii nechezând,
Să văz arzând văzduhul a plumburilor ploaie,
Căști, sulii sfărâmate, de sânge lungi și roaie,
Cadavre ciopârțite și morși mereu picând,*

asămănându-și patima ce-l smulge din hotarele traiului obișnuit cu

*Vulturul ce nu vrea câmpul verde,
Câmpia înflorită: o lasă și se pierde
Prin nori, prin munți de ghiață, prin bălți și prin
pustii.*

E aici o adevărată energie, nemerind cuvinte vrednice de dânsa, în vremea când Bolintineanu scâncea și Alecsandri însuși admira picătura de lacrimă romantică în vârful degetului.

Ce ar fi scris acest talent după atingerea cu viața, care i-ar fi dat dureri adânci și marile fericiri pe care le zăbovește uneori, aceasta se poate prevedea. Tinereței unui scriitor i se cere atâta: avânt, sinceritate, pasiune, instinctul cuvântului poetic, expresiv, cald; celelalte lucruri vin dela sine, până la dulcele dar de toamnă al măsurii și până la sclipirea de ghiață a înțelepciunii. Dar acel care la cei douăzeci de ani vine cu poza și maniera, acela nu va ajunge niciodată la nimic.

Sihleanu nu migălia și nu fabrica, nu-și «menaja efecte», «retoricele sulii» cu vârfuri tocite nu le avea

la îndemână. Dar, ca orice tânăr smuls dintr'o civilizație începătoare și aruncat în vârtejul unui mare oraș de strălucită cultură, el imita, o candidă imitație care-și închipuie serios că e originalitate, produs spontan al propriei închipuiri, răsunset dintr'o suferință adevărată. Orice deprindere a graiului începe prin repetarea cuvintelor auzite: la poeții tineri ca și la prunci. De aici castele, baluri medievale, păgâni, Elvire, Emme și Oscari, — toate însă prezentate cu o netăgăduită dibăcie. Nu e mai rău, chiar în ce privește limba, decât la cutare poet italian — acesta în plină desfășurare — care scria tocmai aceste lucruri, inspirate de Ossian și Walter Scott, pe la 1850 încă.

Studentul român din această vreme își dădea astfel examenul de poezie, și trebuie să-i punem o notă mare. Și astăzi se imită, ba chiar de filologi maturi, cari-și cheltuiesc astfel degeaba vremea în care pot da o etimologie nouă. Și astăzi moda e o stea de hârtie, după care se țin mulți copii în săptămânile Irozilor. Dar studentul dela 1850 era mai serios, mai real.

Acasă, el nu era un alt imitator, îmbătrânit al aceleiași civilizații neadaptate, cum e cazul studenților de astăzi. Ci era «dumnealui Păharnicul I. Sihleanu», om de datină veche, gospodar cu obiceiuri patriarhale, cu iubire de țară și morală. Și de aici, din Sihlea, care nu e Calea Victoriei, a pornit el către lumina Apusului, cu sufletul în adevăr tânăr și fundamental sănătos. De aceea va duce acolo, unde cei de azi înebunesc de bucurie, dor de mamă, de casă, de pajiște și de izvor, dorul tovarășilor de copilărie, al ciobănașului cu doina, — și va mai

duce un dor, acela pentru alinarea căruia va zori, la întors trăsura:

*« Mână iute cu 'nfocare,
Mergi ca vântul și mai tare »,
Surugiului strigam... »*

Erau și atunci vremuri de căpătuială înlăuntru, vremuri de mari tulburări în afară, de amenințări grozave și de senine speranțe pentru noi.

În Cișmigiul care era Capșa de atunci, se purtau sfătoși, dârji, nemulțămiiți « oameni fără treabă », tineri în « talmă » și « raglan », numai pretenții și fumuri, politicieni, — se zicea pe atunci mai simplu « boiernași de mahalale » —, și rima răspunde glumeață.

Cari judecă guvernul, cari pun țara la cale,

*« lume paraponisită »...,
« oameni jalnici »...,*

bând pe ceas zece cafele

Și trăind într'un fum veșnic de ciubuc și narghilele,

pe lângă adversarii lor politici:

*Ce se plimbă 'n ochi cu geamuri, strânși în guler
colțurat,*

Care-i mușcă de ureche, și cu capul zarzavat,

și în acest amestec hărțăgos și mofturos cădeau, aprinzând sufletele, vești din războiul Crimeii, dintre care nu era una fără urmări pentru ființa noastră națională.

Dar poetul-student nu scria articole de ponegrire și amenințare și nu organiza procesiuni menite să înjosească prin trivialitatea lor idealul pe care pretind să-l servească, ci, închizându-se în singuratarea plină de misterioase și profetice glasuri, el șoptia cu evlavie:

*Smulge de pe față vălul trist și jalnic,
 Drag pământ al țării cu amar hrănit:
 Steaua învierii, soarele cel jalnic
 Al mărimii tale, azi a răsărit.
 Fii ai României, frații miei de sânge,
 Răscoliți cenușa vetrei strămoșești
 Și văpuia slavei din trecut va 'ncinge
 Inimile voastre mari și bărbătești:
 S'apărăm a'noastre drepturi vechi și sfinte,
 Pe dușmanii noștri singuri să-i zdrobim.
 Și într'o unire toți să ne silim
 Să dăm țării noastre vie strălucire...*

Dedesupt a însemnat data: 9 Septemvrie 1855. Sunt șaiszeci de ani de atunci. Multe s'au schimbat. Și tipul poetului-student s'a schimbat și el, ca toate celelalte.

Așa e, dar trebuie să spunem: păcat ²⁾!

1915

---

¹⁾ Citatele sunt din cărticica: Alexandru Sihleanu, *Poesii, Armonii intime* (1857), Vălenii de Munte 1909; pp. 72, in 16.

LVI

COMEMORAREA LUI ALECSANDRI

În ziua când scriu aceste rânduri în colțul meu de lume, Mirceștii vor fi văzut atâta « public » ca acum douăzeci și cinci de ani când se dădeau pământului rămășițele lui Vasile Alecsandri. Discursuri frumoase se vor ținea și atâția curioși vor socoti că au întrebuințat bine ziua de 22 August 1915, sub norii cei grozavi de deasupra capetelor noastre și în neconținută zguduire a acestui pământ pe care stăm.

Se pare că Academia Română e inițiatoarea pomenirii de douăzeci și cinci de ani dela moartea celui care a cântat

un vis de-acele

Ce poartă pe-a'lui aripi răsfrângere de stele

și care a iubit vitejia simplă a vechiului dorobanț din 1877, pe care niciun meeting nu-l trimesese la Grivița să-și jertfească sărăcia pentru țară. Și bine a făcut Academia Română. De și la un ceas ca acesta este de pus un mănunchiu de flori roșii la groapa uitată a celui care a strigat « La Arme » și mâni pioase ar trebui să împodobească dincolo crucea lui Andrei Murășeanu,

de și se înfioară undeva de nerăbdare și indignată mânie țărâna marelui iredentist care a fost Eminescu, nu e ceasul comemorației lor, socotind cu anii.

Și Alecsandri a fost și el un poet de lupte, între multe aspecte ale unei poezii prin care o epocă întregă, — mai multe generații, — s'a înălțat și s'a făcut mai bună. Ar fi fost mai bine să-l putem aminti în ziua când steagurile sfâșiate s'ar fi întors cu flori în sulii, — căci firea lui a sămănat mai mult cu sentimentul ce am putea să-l avem atunci, dar nu e vina lui de sigur că suntem încă în ceasul așteptărilor dureroase care ne-ar face să cercetăm alte morminte.

Dar mă gândesc, și cu privire la această comemorație, pe care vom fi știut — parcă aș fi fost și eu acolo — s'o prefacem într'o excursie de plăcere și o exhibiție, ce superficial înțelegem actele de recunoștință față de aceia cari cu prinos din gândul și inima lor ni-au făcut bine.

Câți din cei cari vor fi acolo au cetit oare, nu zic pe Alecsandri întreg, ci măcar atâta din scrisul lui, cât să-și poată face o idee adevărată despre ce a fost poetul Renașterii noastre? Câți dintre ziariștii numerelor festive au în mintea lor din poeziile lui altceva decât reminiscențe de liceu? Unde e ediția critică a operelor lui Alecsandri, și din ediția populară a «Minervei» cât s'a trecut aici, nu peste Carpați, unde oamenii iau lucrurile altfel¹⁾?

---

¹⁾ Dintr'o ediție critică a poeziilor făcută cu încercări de eleganță tipografică, și pentru femeile acestui popor de mode totdeauna proaspete, n'am putut răspândi nici o sută de exemplare.

M'am desgustat, și am lăsat lucrul.

Acum lucrează alții: aibă mai mult noroc decât mine!

Care e cartea despre Alecsandri în care să se adune știință și înțelegere, ca pentru unul ca dânsul? In ce loc din București se poate vedea statuia lui lângă a lui Lascăr Catargiu, Barbu Catargiu, Pache Protopopescu și alte ilustrații ale politicii contemporane?

Cât a trăit Alecsandri, din fericire pentru dânsul, și-a avut mediul lui boieresc de adorație și veniturile de la moșie. I-am dat recitățile mai mult sau mai puțin gângave ale copilăriei noastre. Acuma la Mircești ni oferim o excursie cu preț redus și cu bilete de favoare. Spiritul lui poate fi liniștit: nu ne-am schimbat de loc. Așa ne știa — și politeța lui nu voia s'o spuie, — așa suntem și astăzi. Când vom avea oare pietatea care nu uită, tace și lucrează?

1915.

LVII

SUFLETE INDOITE

— CU PRILEJUL MORȚII LUI I. LAHOVARY —

Ioan Lahovary, mort acum câteva zile, n'a fost numai un om politic în vază. Eminent elev al școlilor franceze, inițiat prin cetiri răbdătoare în multe domenii ale ocupațiilor intelectuale, — dacă nu ale științei propriu-zise, — spirit preocupat de toate problemele în legătură cu politica, adunător cu sârguință al cărților celor mai nouă, el era mândru de distincția care i se crea astfel între colegii săi de Parlament și de Ministeriu, al cărora orizont în atâtea cazuri, — oricare ar fi fost inteligența lor nativă și priceperea lor specială —, era destul de îngust. Unele din discursurile lui și părți din celelalte se ascultau, de și atât de lungi și puțin « pregnante », cum se zicea odată, nu numai din cauza atmosferei de sinceritate și cinste ce se desfăcea din ele, nu numai din cauza aplecărilor pașnice care se simțeau sub fraza răpezită și adese ori violentă, ci pentru că atingeau teoria și se mențineau îndelung într'însa (și violențele lui erau, de altfel, tot ale teoriei). Ni amintim încă

marele lui discurs, care e — cine ar crede? — o șarjă plină de ironie caustică în contra statificării Teatrelor Naționale. Nu se ridică o chestie mai însemnată fără ca el, după ce vorbise la sute de ascultători, indiferent sau ba dacă erau atenți, căci, de fapt, el vorbea pentru dânsul, ca să se lămurească, să nu apară cu o broșură, bine informată, bine scrisă, absolut onestă și — nu prea lungă.

Dar el a scris și despre limba românească, despre « stricarea » ei în zilele noastre, despre năvala neologismelor și substituirea altei sintaxe. A scris cu oarecare naivitate în unele privinți, dar cu multă bunăvoință, cu observații drepte, cu prețioase reminiscențe personale. Și o astfel de broșură pune în lumină caracterul curios al firii lui, în ce privește esența națională. O putem defini: dualitate strigătoare în aparență, simplă și perfectă unitate în fond. Vorbea franțuzește cu familia și intimitii, — dar nu amesteca, nu confunda. Discursurile lui erau cu adevărat în românește, și românești. Știa bine limba, — o înțelegea și o iubea. Elevul școlilor parisiene era Francez pentru foștii săi colegi; Român era pentru alții, nu numai printr'un puternic și nobil patriotism, dar prin esența ființei sale morale.

Strămoșii, cari, după femei, prin Socoteni, mergeau până la Mihai Viteazul, erau mai tari decât influența franceză de o singură generație.

Vibrații sufletești intime pentru anume lucruri scumpe și sfinte nouă îl vădeau al nostru.

Și într'o privință el era mai mult al nostru decât cei ce nu vorbesc franțuzește în casă. Deprinderea cu altă

vorbire o simțea ca o greșeală, ca o neglijare, și se credea dator a se întoarce cu o iubire învierșunată de sincere păreri de rău de la falșitatea sa de educație la datoria sa de naștere. De aceea voia el limba mai curată, mai exclusivă, mai conservatoare și decât noi. Sunt mulți ca dânsul, pe cari trebuie să-i cunoaștem ceva mai bine înainte de a-i judeca prea aspru.

1915.

LVIII

O CARTE DE NUVELE POSTUME A LUI GÂRLEANU

Din ce a lăsat Gârleanu, chinuit de acea dorință a perfecțiunii formale care, fără a înăbuși spontaneitatea sentimentală, a dat literaturii românești câteva din cele mai mari pagine ale ei, familia și prietenii dau acest mănunchiu pe care cea d'întâiu bucată îl numește cu un titlu care ar părea că are în el ceva din duioșia plăcerii lui înainte de vreme: « O lacrimă pe o geană ».

Acest volum pe care nu ni-l mai întinde mâna lui, tremurând de emoția creatorului sincer și sfios față de sine ca și de alții, e un rezumat al talentului său în toate înfățișările lui, care în ultimul timp ajunseseră a fi așa de variate. Ai tot ce vrei: nuvela realistă, cu ștregării, « șarja », povestirea glumeață, povestea, simbolul, interpretarea ca suflet omenesc a vieții celor « cari nu cuvântă », amintirea, iubitoarea șoptă de părinte la moartea unui copil iubit.

De toate sunt, și este totuși o unitate care e însăși nota sufletului său. Sunt scriitori duioși a căror stângăcie jenată oprește inima noastră de a plânge, de și au

talent și poate chiar foarte mult; sunt alții, calculatori reci, cari se joacă meșteșugit cu simțirea noastră și, când vor, aduc lacrimi în ochii noștri.

La Gârleanu mai mult ca la oricine, chiar în alte literaturi, e sentimentalul zguduit însuși de ce spune, care, ridicându-și ochii plecați de puterea pasiunii, de timiditatea unei naturi gingașe, te prinde cu obrazii umezi și atunci — râde, de bucuria comuniunii în durere pe care o constată.

Această însușire îi va da un loc mare în literatura noastră.

Și, pe când figura altora, glasul altora ni sunt indiferente față de opera lor, opera lui niciodată nu va putea fi despărțită de dânsul: de ochii mari mângâioși în fața palidă, pare că totdeauna plânsă și luminată totdeauna de un zâmbet în care statornic era atâta jale, și glasul acela în care și desperarea avea modulațiile alintate ale unui copil care simte o privire iubitoare lunecând asupra lui, în suferință.

1915.

STOIAN NOVACOVICI

Serbia a pierdut pe cel mai harnic dintre bătrânii ei. Oameni cari aduceau din alte vremuri, pe lângă un entuziasm romantic pentru știință, pe lângă neclintita credință față de un ideal, și o simplitate în mărire și glorie care e cea mai frumoasă podobă a omenirii.

Ce n'ajunsesse a fi, în lunga sa vreață de peste șaptezeci de ani, Stoian Novacovici!

Șef al partidului progresist, președinte de Consiliu, președinte timp de mulți ani al Academiei de Științe, el se bucura de respectul tuturor; era o glorie necontestată a nașunii sale. An de an, apăreau scrieri istorice nouă ale inimosului și zdravănelui bătrân, și nu era niciuna care să nu facă a înainta cunoștințele privitoare la istoria politică sau culturală a Balcanilor întregi, pe cari-i cunoștea ca puțini alții. Și, cu toate acestea, în acest veac în care toată lumea găsește că e dulce să fie văzut în vitrină, nu se poate închipui un om mai mulțămit cu o patriarhală vreață modestă decât marele învățat sârb.

În călătoria mea din urmă la Belgrad, l-am cercetat în casa lui bătrânească, asemenea cu o locuință de preot în părțile Ardealului ori ale Banatului vecin. Un salon cu tavanul jos și mobilele din alte timpuri; pe pereți tablouri și schițe din vremea tinereții aceluia care se simțea așa de bine în așa de puțin.

Pe ușa joasă și-a făcut intrarea bătrânul înalt, cu ochelarii adânc înfundați; așa trebuie să fi fost acei erudiți din veacul al XVIII-lea cari muriau cu mâna pe condeiu, urmărind o ultimă explicare, ce rămânea acum să fie dată de alții. Vorbea încet și sfios, fără să lase a se vedea prin nimic conștiința pe care trebuia s'o aibă despre marea sa valoare.

Am plecat din Belgrad după o ședință a Academiei prezidată de dânsul, care, pe catedra lui ca de școală, părea o icoană a interesului adânc, serios și senin pentru problemele științei. Peste puțin Novacovici îmi scria cerându-mi o carte rară. I s'a trimes din greșală alta. A revenit însă cu cererea sa, odată, de două ori. Era zorit. O altă lucrare se pregătea. Se simțea dator, la cei șaptezeci și trei de ani ai săi, cu încă o lucrare. N'a isprăvit-o.

Ii era dat să moară în clipele cele mai grele pentru țara lui. Tunurile austriece au zguduit pereții smeritei căsuțe unde el trăise așa de fericit. Va fi fost silit să-și părăsească iubitele cărți, în mijlocul cărora muncise până atunci. Cu grijă se va fi gândit și el la ceea ce-i așteaptă neamul încălcat de vechii dușmani înviersunați. Dacă n'a văzut trecând, în strigăte de biruință, oștenii generalului Frank, el s'a cutremurat la vestea

că steagul negru-galben flutură pe zidurile cetății lui Eugeniu de Savoia.

Ce bucuros va fi fost moșneagul aflând că Petru I-iu Caragheorghevici călărește pe străzile părăsite de vrăjmașul învins al Capitalei sale!

Dar suferințe ca acestea prind inima ca în clește și bucurii de acestea fac să zvâcnească tâmpilele nebune. Astfel Stoian Novacovici a închis ochii, poate asupra unei ultime viziuni de glorie. Să nădăjduim că speranțele lui din urmă se vor îndeplini. Și atunci pe mormântul lui va crește iarba înaltă și florile mândre.

1915.

KARL LAMPRECHT

Germania a pierdut mai mult decât o bătălie, ale cărui urmări totuși se pot repara, a pierdut pe Karl Lamprecht. Cel mai mare istoric al ei, revoluționar, deschizător de cale, inovator, a închis ochii în ceasul celor mai grele griji pentru țara sa.

Știința istorică se pierdea în mărunte lucrări de erudiție, bogate, exacte, precise și mai mult sau mai puțin inutile. Se inventaria trecutul cu o răbdare admirabilă: exumații savante, oscior de oscior, cu toată putregiunea mucedă de pe dânsule. Rămășițele se clasau apoi cu metoda perfectă și seacă a Capucinilor cari-și întind tot mai departe mumiile omenești și scheletele înegrite. Era tot și nu era nimic. Suflarea cea puternică de înviere a lui Ranke încetase; scopurile înalte ale marilor filosofi fuseseră părăsite.

Veni atunci acest mare spirit neliniștit. Voia să găsească, nu *adevărul faptelor*, ci *adevărul din fapte*, nu suprafața singură, ci, împreună cu dânsa, esența, sensul superior al zbuciumului umanității, fisionomiile

pe care le îmbracă pe rând sufletul ei mobil, drumurile sigure ale dezvoltării, tipurile ce-i înscamnă fiecare popas.

I se păru că le recunoaște: aceleași peste varietățile locale și profunde deosebiri ale raselor. Acestea dădeau coloratura, fondul uman rămânea același, amețind pe necunoscători numai cu o felurime care era doar în afară. Clădi astfel, pe substrucțiunile grelei munci a tinereței sale, o nouă știință a istoriei, care întâmpină critice hotărâte, pasionate negări, indiferență desprețuitoare și entuziasmul unei întregi generații nouă de cercetători și care, la urmă, dacă nu deveni o dogmă pentru alții, se impuse atenției tuturor.

Aceste teorii nu sunt eterne: ele reprezintă numai interpretarea din partea unei epoci și unei națiuni, care nu sunt totdeauna adoptate în alt timp și de altă nație și, oricum, niciodată în totalul lor.

Dacă Lamprecht ar fi fost numai atât — și cât de mult e totuși aceasta! —, el ar fi rămas numai ca un puternic făuritor de doctrină, merit să fie cercetat și prețuit de istoricii teoriilor care au însuflețit o perioadă de cultură. Dar el era și un mare artist, un creator de icoane, un pictor mare al epocelor.

Astfel, prin intuiția lui genială, răsări, în asprele linii ale unui stil greu de gânduri nouă, întreaga dezvoltare a neamului său, nu în linii elegante, nu în vioaie colori, nu în figuri și figurine, ci în toată întinderea și adâncimea, în toată grandiositatea și intimitatea lor.

Colectiv, ca imense mase sociale, mișcate de uriașa forță a factorilor adânci, răsăriră veacurile istoriei

germane, cu un caracter așa de impunător, încât ele par a copleși, a zdrobi pe cetitor.

Luptă urmează după luptă, sfortare după sfortare, avânt după avânt, nu pentru a cuceri cununi ori a culege prăzi, ci pentru a îmbogăți și duce mai departe, spre o altă fază, spre un alt tip sufletul național.

Apoi, el voi mai mult.

Să înțeleagă viața lumii întregi prin aceeași dezvoltare a tipurilor sufletești colective. Pentru aceasta nu mai avea materialul la îndemână, strâns prin muncă proprie, în anii nesățioși de știință ai tânărului savant. Câte n'ar fi trebuit să afle pentru a fi măcar pe departe mulțămît! Câte limbi ar fi fost de nevoie, câte inițieri speciale în civilizații diferite! Și, neputând căpăta însuși rezultatele, el organizează o imensă fabrică de materiale pentru opera în a cărei alcătuire poate însuși nu credea văzându-și părul alb în oglindă.

Totuși de la trecutul, mult prețuit de dânsul, al Iaponiei, până la cele mai recente fenomene psihice ale omenirii, totul se lucra în multele încăperi ale casei speciale pe care oficialitatea germană o dăruise institutului său.

La congresul de la Londra, acum doi ani, acest mare bătrân, care n'avea șaizeci de ani, unia în comunicațiile sale conștiința celor îndeplinite cu nesațul celor ce trebuiau să se facă.

Eram un tânăr de douăzeci de ani când, de la Berlin, cerințele examenelor m'au dus la dânsul în Leipzig. Faima lui nu începuse încă atunci, la 1893. Dar ideile lui originale porniseră la luptă și-și atrăseseră multe dușmăni, la care știa să răspundă. Am găsit un examinator sigur,

conștiincios, nu binevoitor, dar nici aspru — și atât. Venit de la altă Universitate, n'avusem contactul sufletec cu dânsul. Dar el nu era dintre aceia cari-și uită elevii, chiar dacă ei dăduseră probe așa de puține de știință ca acelea cu care fusesem în stare eu. Și cu câtă bucurie aflăiu, acum profesor cu însumi, la 1901, că Lamprecht îmi face onoarea de a-mi da sarcina scrierii unei Istorii a Românilor în vestita sa colecție! Și aceeași încredere, căreia îi datoresc o mare parte din câtă siguranță în puterile mele am căpătat cu vremea, îmi permitea să scriu, tot acolo, Istoria Imperiului Otoman, pe care abia acum doi ani o isprăviam. În tot acest timp — ierte-mi-se că răscolesc, ca o mângâiere, aceste scumpe amintiri! — îndemnurile nu-mi lipsiau; la fiecare nouă sfortare plecam cu o vorbă bună dela dânsul. Când la cetirea unui volum isprăvit aprobarea lui venea, îndrăzniam să-mi iert o parte din păcatele pe care mi le știam așa de bine și de care mă durea așa de rău.

La 1913 am putut vorbi la Londra după dânsul în ședințele reunite ale congresului și el a avut bunăvoința să pomenească, terminând, de legătura care ne unise odinioară. Peste câteva luni el considera ca o prețuită recunoaștere alegerea ca membru de onoare al Academiei noastre, — cât puteam da și noi pentru atâta ajutor ce ni-a venit dela dânsul.

Acuma s'a dus acest «bătrân» de cincizeci și opt de ani, care păstra în zâmbetul feței sale o tinereță aproape ștregărească sub cununa părului alb prins pe înalta frunte de cugetător.

De pe catedra de la Leipzig nu se va auzi glasul lui încet până la șoaptă, trecând subtil, într'o formă așa de familiară, cele mai înalte și grele adevăruri.

Nenorocul nației lui l-a frânt, a doua zi după ce pretinsese pentru dânsa cel d'întâiu loc. *Un mare factor de viață în lume s'a dus cu dânsul.* Și laudă mai înaltă decât aceasta nu i se poate aduce niciunui om de pe pământ.

1915.

LXI

CONTELE BELLEGARDE

Mort pe câmpul de luptă sau pierdut între mulțimile prizonierilor cari nu mai pot vorbi, cari nu sunt în stare să comunice nimic nimănuia? Cine știe? Contele Bellegarde însă, ostaș credincios până la sfârșit al Austriei sale, soldat al împăratului său, urmaș fără greș al tradițiilor familiei sale, a dat tot ce avea: fericirea casnică, situația și, la sfârșit, viața.

De sigur un viteaz. Și cine l-a urmărit în viață putea fi sigur că la ceasul celei mai mari primejdii pentru steagul în care credea el va fi la locul său, ca să biruiască ori să moară.

S'a coborât în Munții Câmpulungului românesc, sunt vreo zece ani de atunci. A văzut pe acci simpli țărani, cari sunt batjocura Evreimii parasite și veșnicul obiect de despreț al tuturor surtucarilor străini. El era mai nobil decât rasa tuturora laolaltă și cu situația lui administrativă îi domina pe toți. Avea dreptul să batjocurească și să desprețuească mai mult decât oricine. Și nu. Curios om!, el s'a coborât până la acești oameni dați

în sama lui — așa credea, în calitatea sa de creștin și de curtean, — de Dumnezeu și de Impăratul. L-a interesat vederea lor, s'a aplecat să li audă graiul, și, când l-a deprins, el nu s'a oprit până n'a smuls taina sufletelor. Și aceste suflete i s'au părut din cele mai frumoase pe care le-a cunoscut în viața sa. De aceea, pornind de la datorie, el a ajuns la iubire, la o mare și sinceră iubire.

Contele Bellegarde va fi simțit în fundul ființii sale un răsunet al sângelui său latin.

Natura omenească are mari și ciudate taine. Oricum să fie, între puținii străini în stare să iubească simpla sinceritate curată a țaranului a fost el.

Și a arătat-o prin fapte. Că n'a părăsit pentru aceasta pe Domnul și Impăratul său, că n'a înțeles iredentismul nostru decât ca o fantomă ispititoare, rea și făcătoare de rău, cine s'ar putea mira? Că a vrut să ne împiedece, prin orice mijloace, de a pătrunde până la ai săi pe cari voia să-i ferească de « primejdia » libertății românești, gata însă a li da toată libertatea umană, se înțelege așa de bine! Din cauza contelui Bellegarde eu n'am mai putut intra în Bucovina decât cu permisie specială, în vagon închis. Mi-a spus de ce se crede dator a lucra așa; mi-a spus-o cavalereste și — românește.

I-am răspuns cum eram dator eu, la cealaltă soluție a problemei. Dar oameni ca acesta se respectă și când ai încrucișa cu dâșii spada. Sunt două credințe care se înfruntă și se înțelege motivul moral care le trezește în două suflete pe care soarta le mână pe alte drumuri. Și de aceea, când am aflat moartea contelui Bellegarde,

— undeva, în stepa Poloniei, poate lângă unul din acei ostași bucovineni pe cari ca țărani i-a iubit așa de mult —, am avut o strângere de inimă. Păcat de dânsul! Căci în lumea aceasta, conte Bellegarde, una din cele mai rari fericiri, când te-a făcut Dumnezeu cu un suflet drept, e să afli adversarul pe care-l meriți!

1915.

LXII

GENERALUL MARCHAND

Intre cei căzuți în groaznicele lupte din campania franceză, cea mai scumpă jertfă a fost a generalului Marchand. « Cu pipa 'n gură și cu cravașa 'n mână », el înainta, zâmbind, în fruntea trupelor, când un glonț îi străbătu corpul.

Cel căzut pentru Franța e Marchand dela Fașoda. Se știe ceasul. Franța era în vremea când primia orice. În rivalitatea colonială cu Anglia în Africa, se cerea un gest de îndrăzneală. Căpitanul Marchand l-a făcut, când, fără să consulte nicio autoritate, și-a înfipt steagul acolo, la Fașoda.

Anglia a protestat. S'au schimbat note violente. Era să se ajungă la războiu. Franța, la sfârșit, cedă. Steagul de la Fașoda fu dat jos. Dar gestul rămase, — acela care cel d'întâiu inaugurasese ofensiva franceză. Rămase ca o înviorătoare amintire pentru alții, pentru el ca o datorie.

Acum, și-a plătit-o în Campania, mergând cu un zâmbet pe buze înaintea inamicului și căzând cel dintâi.

1915.

LXIII

VIRGIL ONIȚIU

Moartea, la Brașov, a directorului de gimnaziu Onițiu.

Om cu nesfârșită iubire pentru școala sa, spirit limpede și voință hotărâtă, el a adus neprețuite servicii învățământului românesc în Ardeal.

A compus cărți de școală în spirit modern și a scris și opere literare, într'o limbă frumoasă, care l-au făcut să fie adus membru corespondent al Academiei Române.

Despre cei cari dispar în aceste mari momente, nu știi ce să spui: dacă soarta rea n'a vrut să-i îngăduie a vedea izbândirea visurilor sfinte ale unei vieți întregi sau dacă ea — a fost pentru dânșii miloasă.

1915.

LXIV

I. M. MOLDOVAN

Intr'o cămăruță, în care erau numai cărți și scânduri goale, s'a stins, la adânci bătrânețe, canonicul « Moldovănuț », ucenicul și prietenul lui Cipariu. Bătrânul cărturar care știa de o mie de ori mai mult decât a scris și a spus, a murit de greutatea celor optzeci și trei de ani, pe cari î-au socotit alții, dar pe cari până dăunăzi el nu-i simția. A murit pentru că, precum face numai cu cei pe cari-i iubește mai mult, Domnul îl chemase, fără amestecul suferinții, la sine pentru a se învrednici de răsplata ostenelilor lui pe pământ. Dar călugărul din Blaj nu va fi murit zâmbind, ca aceia cari nu mai au cu vicața nimic fiindcă i-au dat tot ce ea a putut cere.

Nu, acest suflet nu era al unui sfânt: era al unui viteaz. Imprejurările au pus pe trupul lui de fecior de țăran rasa monahală, dar ochii lui, cari erau numai foc aprins, scânteind de o sălbatică hotărîre, față lui tăiată în linii tari și aspre, barba rară în care parcă se sprijinia, ghemuirea ca pentru asalt a trupului său mărunț și vânjos vădeau pe acela care ostaș trebuia să fie.

Și a fost ostaș.

Alții au discutat; el a afirmat. Alții au negociat, el a pretins. Alții s'au supus, el dârz a rămas împotriva sorții.

Da, soarta se hotărîse împotriva poporului său. La orice prilej ea a rostit osânda împotriva noastră. Unii au întins, înaintea fatalității, mâna către dușman. Alții au lăsat ceva, crezând că primesc mai mult. N'a fost poate unul care să nu fi îndulcit, măcar în formă, protestarea sa.

El nu s'a înjosit măcar să proteste: a negat.

S'a închis în odaia lui și a făcut din ea cetate nebiruită. Cu focul din ochii lui de Dac sălbatec se apăra. Și gura lui stătea închisă ca în rânjirea unui blăstăm mut.

Așa a trăit cinzeci de ani canonicul Moldovan din Blaj, încremenit de înfrângerea pe care sufletul său n'a voit s'o recunoască.

Și acum sus, înaintea lui Dumnezeu, el va putea să vorbească.

1915.

UN MORT CARE SE INGROAPĂ: I. CIOCAN

A murit bietul Ciocan, adecă, mai exact, pe răposatul Ciocan îl îngroapă azi. A murit la Pesta, spun ziarele, dar îl pun în mormânt la Năsăud.

Și așa și este: a murit la Pesta.

Biet om fără talent și chemare, s'a lăsat a fi făcut de Bánffy, amicul său, profesor de limba și literatura română la Universitatea din Pesta, obiecte pe care le știa cât și Bánffy.

Era un renegat de școală veche bietul Ciocan. Mânca leafa și tăcea din gură. Nu scria: parcă era cineva care să i-o ceară! Acuma își lasă averea, se zice, școlilor românești.

Și, când te gândești la altfel de renegați, de școală nouă, cari fac cărți și se mișcă neastâmpărat, te prinde un sentiment blând pentru omul cuminte care a fost Ciocan.

In zilele lui Șeghescu, o lacrimă pentru bietul Ciocan!

1915.

EXARHUL IOSIF

Bulgarii au pierdut pe cel mai venerat cleric al lor și tot odată pe unul din cei mai energici și mai isteți luptători pentru cauza lor națională.

Exarhul care stătea odată la Constantinopol, fiind în mrejele « shismei » sale sute de mii de suflete dintre supușii Sultanului, a fost un neobosit păstor dintre aceia cari au ochii cari să vadă și cele mai ascunse și urechi care să afle și cele mai ușor șoptite. Meritele lui pentru « bulgarism » în Turcia sunt imense.

În Capitala Bulgariei, unde deplângea greșelile altora, pe care cârja lui acum nu le mai putea îndrepta, el stătea înaintea « Țarului » ca un Patriarh, și acela trebuia să-l trateze astfel.

Moartea lui nu încheie numai o viață de statornică și inteligentă luptă, dar ea pune în discuție însăși soarta Exarhatului creat în împrejurări speciale și pentru împrejurări speciale.

LXVII

IOAN LAHOVARY

A murit, într'o țară de «talente» și «energii», un om cult, onest și modest. Ioan Lahovary, pe care moartea l-a luat, acest suflet cu temperamentul de erudit miop și neobosit, cu iubirea migăloasă pentru tot ce cuprinde un subiect, deconcerta și obosia, devenia antipatic ca om politic și orator, de și era așa de simpatic ca «om de treabă». Dar, mai la urma urmei, și «om de treabă» e aici o așa de proastă meserie!

Ioan Lahovary era totdeauna lucrul de care se vorbea, plus serviciul devotat al unei conștiințe. Dar tocmai aceasta nu era necesar. Luptător din convingere și din datorie, politicianismul l-a robit, dar nu l-a interesat. A murit totuși dând ultimele puteri ale bătrâneței sale unei vehemente lupte în care el n'avea nimic de răz-bunat și nimic de câștigat, în care răspundea la provocări ca și la îndemnuri prin sfaturi de pace, care păreau oneste și acelor cari cereau lovituri și acelor cari le așteptau ca să-l poată lovi mai tare.

In pragul unor scene de lupte civile, acest om a căzut
cu ochii la steagul țării, ținând în mână dafinul unirii.
Nici data aceasta n'a satisfăcut pe nimeni.

Atât mai bine pentru memoria lui!

1915.

LXVIII

SILVESTRU MOLDOVAN

Se anunță moartea unuia din profesioniștii cei mai bine pregătiți ai ziaristicei românești de peste munți, Silvestru Moldovan.

Afară de scrisul său zilnic, neiscălit, — în care n'a avut o notă proprie —, el lasă lucrări de descripție geografică, exactă și deplină, care nu vor îngădui ca numele său să piară.

În ele se va vedea ce a fost Ardealul românesc în vremea care acum se duce, pentru a face loc la... ceea ce încă nu știm.

1915.

LXIX

VASILE HOSSU

Episcopul de Gherla, Vasile Hossu, a murit la Pesta, unde stătea de mult timp pentru îngrijirea unei sănătăți zdruncinate. Ca tânăr făcea parte din acel cerc de canonici din Blaj a căror minte, dornică de tot ce e românesc, se înnoiește la stingerea cu idealul unei noi culturi naționale, clerici cu vederi largi, cari, cu tot confesionalismul lor onest, militant chiar, înțelegeau că un popor nu se desface nici prin « punctele » Papei, nici prin vama « Monarhului ». Acest spirit românesc unic pe care-l iubiau cu patimă îl căutau oriunde: în ziar, în cartea de știință, în volumul de poezii, care rămânea uneori deschis pentru o noua recetire, pe masa episcopului. El a făcut istoric pe Bunea, istoric național, nu numai confesional, el l-a făcut orator în numele neamului său. Pe Hossu nu l-a făcut atâta, — fiindcă el, în deosebire de prietenul său, a putut fi episcop.

Ce nu se aștepta de la el când a luat în stăpânire Scaunul dela Lugoj, apoi cel din Gherla? Multe speranțe românești mergeau spre dânsul. Cum avea

înfățișarea unui ostaș doritor de luptă, unui om care nu se pleacă înaintea nimănuia, se doria, mai ales în acel colț ardelenesc profanat de umila vegetare ungurească a lui Ioan Szabó, predecesorul său, o mare sforțare, fie și, la capăt, cu o tragedie.

N'a fost așa. Era la mijloc un defect de caracter, o urmare a bolii misterioase ce lucra neconținut sub înfățișarea de robustă sănătate a acelui pe care-l chinuia? Era numai tirania grozavă a împrejurărilor? Vre unii cari vor cunoaște mai mult, vor judeca mai bine. Ai lui l-au iubit însă pentru francheța și voioșia lui, pentru zâmbitoarea lui democrație. Și de aceea și-ar fi adus aminte mult timp de dânsul.

El a vrut însă ca amintirea lui să fie, nu numai traianică, dar veșnică. Și de aceea a dat culturii românești două milioane.

A mărturisit astfel, pentru cine a trăit, modest ca un preot de sat, harnic și strângător o viață întreagă, canonicul, profesorul și episcopul.

1916.

TREI DISPĂRUȚI

Ni vine vestea morții a trei oameni cari, în condiții diferite, au avut atingere cu cultura noastră, a trei străini pe cari împrejurările vieții lor și caracterul lor deosebit de al atâtor străini cari au avut a face cu noi i-au adus să ne înțeleagă și să încerce a ni fi folositori.

Nu e Român inițiat cât de puțin în munca grea — și zădarnică — pe care au dus-o pentru dreptul lor frații noștri, Românii din Ungaria, care să nu fi auzit de Ludovic Mocsáry și de porecla sub care era cunoscut, « corbul alb » între ai săi, Maghiarii. A fost pe vremuri om mare în viața politică a țării sale, kossuthist aclamat pentru căldura și statornicia convingerilor sale, președinte al partidului său, idol al « patrioticilor » alegători din seminția sa, om ascultat în Parlament și venerat în afară.

Odată, a comis însă o greșeală, una din acele greșeli careucid pe un om politic, îl face să piardă dreptul la ascultare din partea tovarășilor săi și dreptul la atenție din partea cetățenilor. N'a comis acte de dilapidare,

ca atâția rămași totuși în primele rânduri ale activității naționale, zgomotoase și provocante. N'a furat, n'a înșelat, n'a mințit. Dar a trădat.

Și iată cum. Vorbise în acea Cameră cu grija dreptății peste urechi un biet protopop român, care fusese, nu maghiarisat, dar măcar kossuthisat. Cerea și el un ban românesc pentru cultura românească. I s'a aruncat atunci în față de cei mai mândri magnați, și de cei mai focoși oratori, că în Ungaria nu este decât o cultură, cultura maghiară, și că de cultura românească nici măcar în principiu nu se poate vorbi. Lui Mocsáry, care moștenise dela strămoșii săi alt caracter decât al unui Ovreiaș galițian botezat în singura apă tricoloră a « patriotismului » maghiar, i s'a mișcat în suflet ceva mai tare decât orice instinct de apărare a situației lui : instinctul de dreptate. A protestat. Și a fost maltratat de ai săi. A fost trântit de alegători. Românii din Caransebeș l-au ales ei. A fost împiedecat de a vorbi. Și alegătorii lui au fost împiedecați de a-l realege. Dar un singur lucru n'a putut fi împiedecat: să păstreze treizeci de ani de zile în sanctuariul inviolabil al conștiinței sale credința în dreptate cu care s'a stins senin acasă la țară, în vârsta de nouăzeci de ani, acuma.

Pentru dreptate a sprijinit astfel un Ungur cultura românească în Ungaria.

* * *

La Iași s'a stins la o vârstă ceva mai mică numai, episcopul catolic Camili. Ziarele noastre nu prea știu

ce a vrut și ce a suferit acest om, și pentru ce a suferit. Am spus-o altă dată, în « Sămănătorul », și o spun din nou aici. Nicolae Camili era un Italian. Făcea parte deci din acel lung șir de prelați catolici, cari, ca simpli parohi, ca vicari, ca episcopi, au adus un folos netăgăduit neamului nostru în Moldova: a cruțat zecile de mii de catolici, de limba maghiară, cari trăiesc pe acolo, de a cădea în ghiarele unei propagande naționale care ascundea sub mânășă moale a confesiunii ghiara ascuțită a panmaghiarismului.

Italianul era de părere că, odată ce nu sânt numai catolici maghiari, ci, în orașe, mulți catolici de felurite neamuri, odată ce însiși țărani unguri dela munte se zic « Români » și vorbesc și românește, limba țării trebuie să se impuie în predică și în legăturile sociale. Sub el s'a început la Iași predica românească pentru credincioșii confesiunii latine. Dar era numai părerea lui. La București, stătea altcineva, cu alt program. Elvețianul Hornstein, de origine dubioasă, era un aprig dușman al nevoilor și datinelor noastre, de care nu voia să știe. Deși el nu avea o numeroasă populație catolică sub oblăduirea sa păstorească, o țărănime legată de pământul ei, ci numai elementele bucureștene aduse de vântul mizeriei și al setei unui câștig mai ușor, el a consimțit să servească interese maghiare în Capitala României. Cărți ca a priceputului și harnicului canonic Auner au lămurit publicul unguresc asupra trecutului Bisericii catolice la noi; propagandiști cari n'aveau în vedere confesiunea au ieșit la suprafață; prin stilul calendarului ca și prin limba predicii s'a căutat a se adânci prăpastia între mediul românesc și insula catolică, întrebuițată,

pe cât se poate, și contra Statului național român. Cutare prelat de rasă latină, părintele Baud, foarte popular în București, de unde a trebuit să plece pe urmă pentru o regretabilă greșeală de tact, urmărit atunci de prigonirea arhiepiscopului său, a găsit un prietenos adăpost la Iași. În lupta dintre cele două cârji, cea de la Iași a fost zdrobită. Camili a plecat; un Elvețian, alt Elvețian, dar de limba franceză, Jaquet, i-a luat locul.

Era un interimat numai. Camili s'a întors destul de răpede. El moare pe pământul nostru, reprezentând la Iași ideia latină, pe când, fără îndoială, la București, învățatul arhiepiscop Netzhammer reprezintă, azi, ideia germană, altoită, în ce ne privește, cu poște maghiare. În Biserica latină din România s'a produs în ultimele decenii o însemnată mișcare culturală. Studiile adânci și precise ale părintelui Auner, formarea în Seminariile catolice a unei pleiade de catolici români, cari, ca preotul Ferentz din Iași, cu toate asperitățile critice sale tendențioase, servesc râvnitor cunoașterea trecutului nostru, apariția și publicația regulată și îngrijită a «Revistei catolice», chiar cărțile germane, mai mult despre antichitățile noastre, ale arhiepiscopului însuși sunt puternice dovezi.

Noi nu uităm de unde a venit inițiativa și de unde, până la urmă, pornește acea slabă notă națională care se deosebește în aceste cercetări și polemici confesionale. Iată deci cineva care a folosit culturii noastre din simțul necesităților adevărate ale situației sale între noi, din spirit de realitate.

* * *

Când a venit la noi, ca prieten al regelui Carol, Împăratul Francisc-Iosif, deschizând trecătoare speranțe pentru ai noștri de dincolo, un artist străin a alergat ori a fost chemat pentru a păstra posterității amintirea acelor zile neobișnuite care ni înfățișau în București un Habsburg prieten. Tadeu Adjukiewicz era Polon austriac, dintre aceia cari, din ură firească împotriva Rusiei, au simpatiile lor pentru Austria prin îndelungata hipnosă a unei vielene «toleranțe». Ca pictorul «regelui Galitiei și Lodomerici» a venit la București, și marea revistă militară dela Cotroceni a fost fixată de el într'un tablou în care micul rege Carol, suit pe un cal cu coada mare, alcargă să facă actul omagial față de marele său aliat.

Dar lui Ajdukiewicz, după ce s'au uscat coroanele de flori și s'au ridicat arcurile de triumf, i-a fost drag, la noi, de cerul nostru, de oamenii noștri, de viața și culoarea noastră. Ani întregi, a stat aici, bucuros de ce descopere în fiecare zi. Am văzut de dânsul un bălcu dobrogean, care era foarte frumos, pentrucă era adevărat. Acuma primim știrea că a murit. Dacă s'a stins la Berlin, cum zic unii, i-o fi părut rău în acea deasă negură din Ianuarie septentrional de apusurile adesea blânde, totdeauna frumoase, ale iernilor noastre; dacă, precum spun alții, a căzut ca Polon pe câmpul de luptă, el se va fi gândit și la statornica iubire, dovedită prin fapte, pe care am avut-o pentru Polonia lui, îndată ce a bătut pentru gloria ei cotropitoare ceasul sacru al suferinții.

Și iată unul care pentru valoarea de frumuseță a lucrurilor noastre ne-a iubit, făcând operă de cultură aici la noi.

LXXI

OSTAȘI CĂZUȚI

Locotenentul C. Panait, căzut la Turtucaia, era unul din acei elevi ai colonelului Sturdza cari văd în armată o înaltă școală a datoriiilor de om și cetățean.

Invățăturile pe care le trăsese din lecturile lui și din practica făcută la școala de energie din Mănăstirea Dealului le-a cuprins într'o carte care, ca mai tot ce se scrie la noi pentru a exprima serioase și adânci convingeri, a trecut nebăgată în seamă. Cu acest tânăr ofițer, România pierde și pe unul din cei mai devotați educatori din generația nouă.

* * *

A murit și un capel-maestru. « Neamțul » Otto Pursch a fost pârît dese ori de mulți pentru numele său. Moartea pe câmpul de luptă a fost singura-i desvinovățire.

* * *

Locotenentul de artilerie Tutunaru era însăși icoana frumuseții bărbătești. L-am văzut de mai multe ori la

Vălenii-de-Munte, unde regimentul lui își avea garnizoana. Modest și prevenitor, el era o podoabă a vieții sociale.

A fost ucis în ultimele lupte.

* * *

De sigur ofițerul Ioan Moțet a fost unul dintre cei dintâi și dintre neclintii prieteni ai noștri. I-a ajuns sărăcia și cinstea lui. Ca dânsul sunt puțini, și cu înduioșare ne vom gândi totdeauna la acela care de acum înainte ni lipsește și el.

* * *

Intr'o foaie un prieten plânge cu duiosie pe locotenentul Gheorghe Haneș.

Era în adevăr un mândru ofițer, amorezat de cariera sa. Cu temperament de scriitor, el a hrănit talentul său cu o cetire bogată și aleasă. Partea morală a rostului unui militar îl interesa în deosebi și lucrările lui erau menite, nu numai să facă între civili un mai puternic curent pentru armată, dar să crească și virtuțile acesteia. Doria din suflet ceasul cel mare, care trebuia să ceară și sacrificiul lui.

* * *

Gheorghe Skarlet, avocatul din Iași, care a fost bucuros să moară pentru România ca ofițer în rezervă, era

un nemulțămît și un nerăbdător. Firea lui aprinsă îl împiedeca să caute cu liniște un drum de îndreptare pe care să nu-l părăsească niciodată.

Dar n'a fost în vieța lui de publicist politic o singură ușă la care să nu fi bătut când credea că ea închide o speranță de mai bine

* * *

În retragerea dela Jiu, generalul Dragalina a încheiat eforturile sale supra-umane vărsându-și sângele pentru țara și neamul său.

Acest Bănățean, rudă a profesorului care ni-a dat singura istorie a Banatului Severinului, acest urmaș de grăniceri, ostași din neam în neam, lupta până în clipa când rana l-a scos din rânduri pentru ceea ce alții cunosc abstract, iar el vedea aievea ca scop apropiat: liberarea robilor din însăși seminția sa.

* * *

Încă unul a căzut dintre acei cari trebuiau să trăiească. Mihai Săulescu avea printre versurile lui atâtea care erau de cea mai bună țesătură. Să fi avut tot așa puțin caracter ca alții, azi, în locul ranei dela piept, ar avea insignele devotamentului său pentru... sănătatea și vieța proprie.

O, dacă acei ce se duc n'ar fi lăsat pe toți cei ce rămân!

* * *

Se anunță moartea pe câmpul de luptă a lui Petre Cînta, ajutor de primar la Ploești. Bărbat frumos și voinic, de o afabilitate deosebită, el își crease o situație socială cum o au numai puțini. Prins în luptele de partid, el a știut să se ție departe de acea atmosferă de intrigi, clevetiri și răzbunări, de care ele sunt prea mult încunjurate. Era în adevăr consilierul comunal pentru toți și nu numai pentru tovarășii săi de organizare.

Toată lumea, prețuind eroismul căruia i-a căzut victimă, va regreta adânc pierderea lui.

* * *

Moartea tânărului economist Mihail Coșoiu.

Făcuse serioase studii la München și publicase lucrări în care se observaseră frumoase calități de judecată dreaptă și de simț practic în tratarea problemelor.

Am putut aprecia cunoștințele lui și marea modestie care-l deosebea cu prilejul unui concurs pentru catedra de Istoria Comerțului la Academia Comercială din Bucureși.

1916.

LXXII

HENRIC SIENKIEWICZ

În Svițera, departe de castelul pe care i l-a dat recunoștința unui popor întreg, care din toate colțurile sfâșierii sale a contribuit iubitor la aceasta, moare Henric Sienkiewicz.

A spune despre dânsul că a fost un mare romancier, un mare psiholog, un mare scriitor ar fi prea puțin. Și ar fi și de prisos. Cine dintre contemporanii noștri n'a cetit, nu cu ochii, ci cu bătăile inimii sale, ceva măcar din operele omului care în « Bartec învingătorul » a slăvit, zâmbind, pe bietul soldat polon al cauzelor străine, care într'o serie de mărețe romane istorice a făcut mai mult decât Walter Scott pentru Scoția sa medievală și care, în « Fără dogmă », a creat acel chip al Anielcei, superior tuturor figurilor de blânde femei jertfite care rătăcesc prin paginile scrisului modern? Sienkiewicz a fost însă, și în cel de pe urmă rând al său, altceva, mai mare decât forma literară care i-a cucerit gloria. El a fost însuși sufletul polon, în părerile lui de rău pentru trecut, în mândria de strămoși, în

protestarea contra umilinții și apăsării de azi, în cultul bunătății și milei, de care sunt capabile numai popoarele foarte nobile și foarte nenorocite.

El moare prea târziu și prea de vreme. Prea târziu ca să fie cruțat de priveliștea nespusei suferinți ale poporului său, și, pentru a se mângâia la vederea biruinții, reunirii, reîntemeierii aceluiași popor, prea de vreme.

A doua zi însă după această înviere, dacă Polonia, izbăviți în sfârșit, vor căuta un mormânt pentru a-i mulțami recunoscători, va fi mormântul lui.

1916.

LXXIII

ZIUA LUI MIHAI VITEAZUL ÎN 1916

Astăzi e ziua Lui, a celui care a făcut ca neamul nostru să trăiască o clipă de supremă fericire, după care a urmat lovitura perfidă, pierderea câștigului glorios al unei cinstite biruințe, sfârșitul lui în mijlocul trădării și batjocurilor unui inamic ignobil, insultele care au căzut asupra mormântului îndată uitat. L-am admirat și iubit totdeauna întru cât o așa de înaltă admirație poate lăsa loc și pentru iubirea pe care de sigur i-o datorăm. Dar nu știu dacă l-am și înțeles cum trebuie.

O parte din fapta lui Mihai Viteazul am înțeles-o. Am înțeles indignarea lui împotriva unor îndelungate suferințe, setea lui de a răsbuna durerile neamului, dorința lui instinctivă, deci firească, de a face ca toți Românii să se găsească într'o singură țară, de neamul, de limba, de legea lor. L-am înțeles în mândria lui bărbătească de a fi răpus pe dușman și de a-i fi smuls acel Ardeal pe care îl credea legat pentru vecie de steagul său biruitor.

Toate le-am înțeles, dar un lucru până acum încă, nu. Acel lucru era încordarea lui de la început, suferința

lui de pe urmă, puterile care l-au zguduit în luptă, durerile care l-au chinuit la sfârșit, sufletul de resignare cu care, în ceasul morții sale, a închis ochii crunți, fiind sigur că, mâne sau cândva, poate peste veacuri, vor răsări cei cari-l vor răsbuna.

Acceasta o înțelegem însă astăzi, când mergem pe urmele isprăvilor și durerilor lui, când pas de pas îi repetăm lupta și calvariul, când ni facem, prin chinurile și pierderile de fiecare zi, un suflet ca al Lui, neînfrânt, neumilit, dârz până la moarte, cum l-a avut El.

Și, ca sufletul lui Mihai străbunul, un suflet plin, orice ar fi, de sacra speranță că, peste acele nimicuri care sunt veacurile, pline de silințele și durerile noastre, merge spre un scop neclintit cineva neasămănat mai mare și mai puternic decât toți oamenii cari au trecut pe pământ: Dreptatea!

Sub bătaia bombelor, în preajma arhanghelilor purtători de sabie Mihail și Gavril.

1916.

MARIA CORNESCU

Nici în astfel de împrejurări nu poate fi trecută la rubrica necroloagelor plătite dispariția, la frumoasa vârstă de optzeci și patru de ani, a doamnei Maria Cornescu.

Fiica lui Ioan Manu și a acelei femei, « Anicuța Manului », căreia Eliad i-a închinat singurele lui versuri care n'au perit, a fost în mijlocul unei societăți inteligente și strălucitoare un chip de femeie după datinele de hărnicie și simplitate ale celui mai bun trecut românesc.

Înțelegătoare a frumuseții portului nostru de la țară, Maria Cornescu era cea mai călduroasă sprijinitoare a unei activități în folosul acestui port care nu trebuie să fie numai o modă efemeră, ci ceva mai mult. Pe de o parte, un nou și trainic element al frumosului în toate concepțiile nației întregi, pe de alta un titlu de glorie înaintea străinătății și, în sfârșit, un mijloc de hrană pentru acelea care și astăzi prin măiastra muncă a degetelor lor știu să-i păstreze viața. Operă națională, operă de prestigiu cultural, operă de economie românească și

de ajutor social, așa a înțeles doamna Cornescu « încurajarea portului popular ». Și, până la această vârstă a ei, a fost văzută totdeauna în fruntea oricărei manifestații în acest sens, fiind pentru cele mai tinere un neconținut îndemn.

Trebuie să se găsească un condeiu pentru a urmări în modestia temeinicelor ei virtuți o asemenea vieață. Cetera ei ar feri pe multă lume femeiască dela ușurință, lux și înstrăinare, păcate care se cere a fi părăsite, imediat, dacă vrem să trăim.

1916.

ALEXANDRU ZAGORIȚ

Blândul artist, îndrăgit de frumusețea vechilor noastre clădiri pe care nimenea nu le-a urmărit mai răbdător prin toate cotloanele țării și nu le-a schițat mai adevărat, a murit de moartea severă a ostașului. După ce, o lună întreagă, a privit, în paturi de spital, cu grijă și melancolie, mânilor lui harnice sfărâmate de gloanțe, moartea l-a prins în brațele ei.

Acum o săptămână încă, l-am văzut. Ascundea cu sfială răul care începuse a-l cuceri. Vorbea cu sfortare, înecându-se și scaldându-și ochii în lacrimi de câte ori atingea un om, un lucru din ce iubise. Vorbea de munca lui de până atunci, de tot ce voia să mai facă de acum înainte. «Nu cartea, cărțile», spunea el cu privirea aprinsă unuia din ocrotorii silinților sale.

Avea aceeași bunătate de copil, aceeași frăgezime de suflet, aceeași încântătoare naivitate a unui suflet pentru care răul, în toate formele lui, n'a existat. Pentru fiecare lacrimă în ochi își cerea iertare.

— Așa sunt de o bucată de vreme; iertați-mă. Fiecăruia găsia o vorbă bună să-i spuc, Iși arăta o recunoștință nesfârșită acelor cari, ca d. G. Balș, vegheau iubitori asupra suferinților lui, și se arăta așa de mirat că a putut merita atâta.

Amintea cum a rămas izolat de ai săi, cari se retrăseră, cum a fost lovit la brațe ca de o bară de fier, cum l-a scăpat soldatul care cu ochii geloși păzea, îngrijorat, lângă patul lui. Și, din când în când, de câte ori voia să facă o mișcare, ochii mari, umezi și duioși sub larga frunte pleșuvă se plecau asupra zădărniceii dureroase a celor două brațe înfășurate.

Toată înțelegătoarea îngrijire a doctorului cu inima de aur care e d-l Gerota nu l-a putut scăpa. Șoptind dorința de vindecare pentru a putea lucra, el a închis aici ochii cari vedeau așa de bine, și mânilor mutilate, care nu vor mai face nimic în veșnicie, s'au încrucișat pe bietul piept chinuit unde bătuse o inimă mare.

Numai când tot ce a strâns el se va tipări sub îngrijirea fratelui pe care părintește l-a crescut, numai atunci se va vedea ce a pierdut cunoștința acelor urme de trecut pe care le bate azi, nemilos, tunul dușmanului, în Alexandru Zagoriț.

1916.

PRINȚUL MIRCEA

În cele mai grele timpuri pentru țară, nenorocirea lovește cu cea mai cumplită nemilostivire pe Regele care-și apără pământul de dușmani, pe Regina a cărei milă se întinsese asupra tuturor suferinților, fără a se gândi că pe dânsa însăși o așteaptă suferința fără de nume, durerea mamei pentru copilul pierdut. Prințul Mircea, copilașul al cărui botez însemna încununarea unui triumf, a închis ochii în vremea chiar când soartei îi place să spulbere o clipă tocmai acea glorie pe care numele lui era menit s'o comemoreze.

Și, la vestea morții aceluia care, zâmbind la toate, n'a înțeles greutatea vieții și crudele schimbări ale norocului, răsare ca o ironie priveliștea acelei zile din 1914, când un Rege, o Regină, care nu mai sunt pe lume, întindeau, bucuroși, odrasla nouă a neamului lor către acel fiu al Împăratului care astăzi sângerează în lăcomia lui, turbată, și țărâna românească, în fața chiar a acelor locuri unde ei și-au găsit liniștea vieții și au avut odihna morții: Sinaia și Argeșul.

Nu e inimă credincioasă care să nu simtă astăzi toată durerea Familiei Domnitoare și să nu caute în adâncimile ei un adaus de iubire pentru a înlocui, pe cât ome-nește se poate, mângâierea celui ce s'a pierdut în mijlocul suferințelor obștești și — s'o spunem și aceasta — din cauza însăși a acestor suferințe.

1916.

LXXVII

IOAN SBIERA

A murit la Cernăuți bătrânul, străbunul Sbiera. De la dânsul, care a fost mulți ani de zile profesor la Universitatea din Cernăuți, profesor de românește în românește și cu hotărît, cu exaltat suflet românesc, ni rămân cărți lucrate cu atâta străduință în rătăcirile de autodidact bizar ale autorului, încât la fiecare pas aproape cercetătorul metodic trebuie să se oprească pentru a culege o informație rară, o vedere dreaptă, une ori și o propunere ingenioasă. Istoricul literaturii noastre mai ales se va opri totdeauna în puncte de amănunte la opera în care răposatul și-a strâns rezultatele studiilor.

Dar Ioan Sbiera era interesant prin el însuși și va rămânea astfel o figură originală în vieța Românilor din Bucovina.

Pornit dela sat, în vremea când bătea până și pe acolo un vânt puternic de romantism național, el s'a purtat un timp cu cojoc și țurcă, străbătând locurile unde, și dincolo de hotarele micii sale Bucovine, putea

să afle graiu românesc și rosturi românești. Pe urmă s'a așezat în Cernăuți, unde a rămas până la sfârșit un credincios îndărătnic și neînduplecat al vechiului crez cultural și politic, cu ideile sale, cu graiul său particular, cu ortografia sa individuală. Lucrurile lui toate le spune el însuși într'o carte tipărită pentru prieteni, în care interesante știri despre vremea lui sunt amestecate cu naivități fără păreche și cu nevinovate crudități, care făceau să râdă și pe aceia cari aveau altfel tot respectul pentru acest om onorabil prin vrâsta, munca și caracterul său. Cândva însă această autotiografie va fi foarte căutată ca să se știe — ceea ce pe altă cale de sigur nu se poate afla — cum s'a însurat un profesor român din Bucovina, cum i s'au născut copii — sunt pentru aceasta paragrafele speciale —, cum i s'a desfășurat cinstita și frumoasa viață de familie, și câte altele.

La Cernăuți, Sbiera își avea casa lui, unde slăbiciunile l-au oprit cu totul în ultimii zece ani de zile. E în Strada Sbiera și se cheamă, după voia lui, Palatul « Sbierenilor », a căror genealogie e însemnată jos pe o placă.

Aici trăia bătrânul, cu devotata sa soție și cu câți copii puteau rămânea lângă dânsul, aici își avea primitorul salon, bogata bibliotecă, în care lucra și între două leșinuri, iar, sus, cucurigul astronomic de unde nu se observa numai stelele, ci simțea ceva din legăturile nedesăvârșirii noastre trecătoare cu eternitatea infinită, — privilegiu al marilor talente și al vrâstelor mari.

Acuma, în cele mai grozave ceasuri pentru neamul pe care l-a iubit cu cea mai curată dragoste, el a culcat pe căpătâiul odihnei netulburate pletele lui lungi, albe

de patriarh. De sigur că nu mai are durerile noastre, dar poate că vede cu un ceas mai înainte speranțe pe care încă nu le-am descoperit.

1916.

LXXVIII

NICOLAE FILIPESCU

În ceas de mari și grele griji ne părăsește unul din acei oameni în care li place popoarelor să vadă pe conducătorii lor chemați pentru astfel de primejdii.

Nicolae Filipescu a fost o mare și neastâmpărată energie, capabilă de tot binele dacă un scop bun îi stătea înaintea și sfătuitoarii buni îl încunjurau. A fost un ostaș de temperament pe care ironia soartei îl aruncase în mijlocul vieții politice, care cere alte mijloace. Inteligența lui și le-a însușit și pe acestea, unii zic chiar într'un grad superior, dar nu odată prietenii lui cei adevărați au putut constata cu durere că se umbreau astfel acele mari calități, de vitejie moștenită, de strămoșesc avânt, care-l chemau în altă arenă.

Ochii lui mari, rotunzi, aveau o căutătură de o verzuie lumină care cerceta în cugetul aceluia căruia-i vorbea cu oprirea fixă a reflectorului ce caută pe dușman. Une ori însă un ușor vâl se lăsa asupra lor. Aceasta însemna că asupra sufletului tare al acestui om de fier a trecut o tainică undă de înduioșare. Lucrul nu se

întâmpla decât atunci, când Filipescu pomenea de Patrie și de Neam. Mintea lui și-o ținea pentru alte scopuri, inima lui o păstra pentru aceasta. A dorit războiul cu o patimă oarbă, furioasă. E singurul care l-a dorit așa. Și e singurul care l-a dorit pe el, războiul, mai mult și decât sfântul scop pe care trebuie să-l atingă. El nu se putea împăca nici într'un chip cu gândul că, între steagurile încununute cu glorie, al României lui lipsește.

Și i se părea că, atâta vreme cât acest steag — oricare i-ar fi soarta — nu flutură lângă ale acelor ce apără dreptul, Patriei sale-i lipsește însăși vicața morală.

În acești ani de nespuse chinuri ale conștiinții fiecăruia l-am auzit adesea vorbind mulțimii, care-l iubia poate fiindcă el, boier până în vârful unghiilor, n'o iubea prea mult și o stima încă mai puțin.

El nu ținea discursuri, ci enunța axiome. Din frământarea grozavă ce vuia în sufletul lui se desfăceau stângaci blocuri de imensă elocvență, une ori bruscă și frustă. Ele nu convingeau, ci striveau. Și o sălbatecă elocvență scăpăra luminoasă din năprasnica lovitură a acestor fărâme de stâncă. Asupra celor de față treceau furtuni elementare, când scânteia izbutea să apară, arzându-i sufletul. Și-a cheltuit astfel vicața întregă. Toată puterea lui s'a dus așa. Sufletul lui s'a consumat tot. El trebuia să moară după cât trăise în acești ani de sublimă durere a omenirii.

Acuma se odihnește. Acela ce s'a străduit mai greu, are partea cea mai ușoară. I-a fost dat să nu-l mai tulbure și aceste griji de astăzi. Dar și în fundul mormântului ceva l-ar putea face să tresalte, acel ceva

pe care toți cei buni și viteji, cu sânge și cu lacrimi, cu desperata sfortare a ființii lor întregi, o cer, în acest mare și aspru ceas, împotriva silei păgâne și a urii învierșunate: Biruința.

1916.

LXXIX

O INMORMÂNTARE: A LUI N. FILIPESCU

N'am impresia că am asistat la înmormântarea aceluia care a fost Nicolae Filipescu.

Am văzut un cortegiu oarecare, multă lume amestecată, puțină care era tristă și mai puțină care plângea, am văzut ridicat pe umeri, în cântecele unor copii cari-și făceau meseria, un greoiu sicriu de stejar cu inscripții banale; atâta am văzut.

Nu putea fi înmormântarea lui. Căci el nu putea fi înmormântat decât în haină de ostaș, nu putea fi înfășurat în alt giulgiu decât al tricolorului și nu putea fi coborât în pământ decât la sunetul tunurilor într'o seară de victorie.

Și, după înmormântarea aceasta banală, ca a cutărui bătrân politician mort de uzură la optzeci de ani, eu, care l-am văzut prea de multe ori așa de viu, ca să înlocuiesc, azi, mândra icoană de voinic cu trista amintire a rămășiților sale, sunt incredințat că el e aiurea. Liberat de suferințele acestei zdrențe omenești, aleargă acum liber câmpiile de luptă, îndeamnă pe cei ce șovăiesc,

oprește în cale pe acci ce se retrag și întetește pe cei cari atacă. El e acum cu strămoșii săi ostași, cari și ei au fost îngropați, cine știe cum undeva, și cari acuma vîi cutreieră în zborul cailor nevăzuți de-a lungul țării, amenințată și călcată de dușmani, și smulg biruința prin mâinile urmașilor lor.

1916.

ATANASE GHERMAN

În Atanase Gherman, parohul din marginea Cernăuților, Români din Bucovina — câți și cum au rămas, — pierd pe un conducător care știa că drumurile lui Dumnezeu nu trec pe alături de ale popoarelor pe care el le-a creat «ca să trăiască și să fie vii». Om de o istețime deosebită, de o activitate pe care n'a putut-o întrerupe niciodată o boală de la care în fiecare moment putea să aștepte moartea năprasnică, el a fost, după tradiția vechilor preoți luptători, un ostaș gata de muncă și de jertfă pentru binele și înaintarea poporului său. A scris o carte pentru popor care va rămânea prin înțelepciunea sfaturilor ca și prin curățirea populară a graiului și a căutat să o răspândească și în această Românie de la care aștepta ziua libertății.

Cârmuirea austriacă l-a găsit neînfrânt în calea ei și nicio amenințare nu l-a putut opri de a-și îndeplini misiunea așa cum o înțelegea, în toată întregimea dărilor sale.

Soarta, care i-a fost foarte aspră, nu l-a îngăduit să vadă steagul nostru înfipt pe acel pământ strămoșesc, dar, înainte de a închide ochii, a văzut măcar plecând pe vechii apărători și prigonitori, Austriecii.

1916.

PROFESORUL TIBERIU POPESCU

Mi-a fost dat să-i pomenesc și lui jertfa și să-i plâng plecarea prea de vreme dintre noi, împreună cu atâția dintre aceia cari cu sufletul mi-au fost mai aproape și cari, despărțindu-se de noi, împruținează însăși vieța noastră morală. Ce profesor a fost Olteanul Tiberiu Popescu, vor putea spune sute de elevi ai săi. Ce om, modest până la abnegație, o mărturisește un oraș întreg. Ce tovarăș de luptă pentru ce e bun și nobil, o știm numai câțiva.

Vor mai fi pe lume și de acuma înainte atâția profesori buni și oameni de treabă. Dar suflete unind sub o mai simpatică înfățișare atâta dor de muncă, atâta bucurie de a îndatori pe toți, atâta pasiune de a face binele, și atâta eroică pornire spre jertfă, — nu!

Și cei din urmă cari l-ar putea uita am fi noi, cărora din tot ce avea și din tot ce putea acest viteaz tânăr nu ni-a refuzat nimic.

LXXXII

MOARTEA UNUI PRIBEAG: EMILIAN SLUȘANSCHI

Unul din cei cari cu mai multă căldură au dorit să vadă ceasul desrobirii, al reîntronării dreptului național românesc în țărișoara lui, Emilian Slușanschi, s'a stins la noi, fără să aibă măcar, în ceasul din urmă, mângâierea că dorința lui se va face fără îndoială faptă.

Un blând și dulce visător, curat ca idealul pe care-l servea, sincer în prietenie, incapabil de a fi dușmanul cuiva, copil la vârsta de bărbat matur, astfel apăru el ca fugar din văile lui bucovinene prin care trecea nemilosul visor al războiului.

Pe ai lui îi lăsase în urmă. Credea să-i poată vedea în câteva zile supt umbra tricolorului visat.

Și au venit ierni și primăveri, și veri calde au dat roadă altui pământ, și toamne au plâns de jalea morților tineri ai omenirii întregi. Atâtea și atâtea lucruri s'au schimbat: până și munții și-au prefăcut chipul de izbiturile ghiulelelor uriașe, dar stâlpul de lemn colorat de la Molna nu s'a ridicat pentru ca Moldova noastră și Bucovina lui să fie numai o țară.

El umbla desorientat, sfielnic și speriat. Bătea la toate ușile și cerea șfatul tuturorora. Pe toți îi întreba și avea încredere în toți. Scria pretutindeni despre durerea lui; orice petec de hârtie de tipar îl socotea, în România, sacru. Cum a scris la noi, așezat cîstit, răbdător, a scris și aiurea. Cu cât mai mult și mai larg, cu atît mai bine...

Apoi adevărul se vădi. O, câte erau lucrurile care nu sîmănau cu ce așteptase dela dînosele! Ce dedesupturi spurcate răsăreau la cea d'întîiu tragere în lături a pânzei tărcate care voia să fie un tricolor! Ce fățarnicie și ce minciună, acolo unde el socotea că spiritul ce suflă e curat ca suflarea speranțelor sale! L-au atins la inimă destăinuirile. A zăcut; undeva, aproape singur. A zăcut luni de zile și, murind în patul său de suferință, n'a spus nimănuia.

Iar acum s'a stins.

Va veni ziua pe care el a voit-o cu atîta hotărîre, cu o sete așa de fierbinte pînă în clipele agoniei lui? El va fi atunci între umbrele ce vor trece fâlfâind înaintea steagurilor pe care cu ochii bucuroși ai vieții nu le-a putut vedea. De nu va veni acea zi, asupra graniții nedrepte blăstămului lui din urmă se va adăugi la atâtea altele, în nespusa jale după visul pe care cu toții îl vom fi pierdut, — blăstămului greu al celui care nu s'a putut odihni în iubitul său pămînt de acasă.

LXXXIII

MOARTEA PICTORULUI LUCHIAN

S'a stins, după o lungă și grea boală care-l imobilizase, pictorul Ștefan Luchian. Nu era un creator de planuri mari, un descoperitor de formule. Dar era ceea ce nu sunt cei mai mulți pictori: era un entusiast și atent observator al naturii și un artist de o superioară onestitate în reproducerea ei.

De aceea tablourile lui mici, cu subiecte oarecare, fără nicio pretenție și nicio urmă de manieră, au un preț superior atâtoră din celelalte: ele sunt contrasemnate de acel sever și mare verificator care este: Adevărul.

1916.

LXXXIV

UN ȘFERT DE VEAC DELA MOARTEA LUI MIHAIL KOGĂLNICEANU

La 12 Iunie notițe strecurate prin ziare, mai la umbră, au vestit împlinirea a douăzeci și cinci de ani de la trecerea din viață a lui Mihail Kogălniceanu. Nu poate fi vorba de o comemorare, adecă de o « amintire ». Amintirea poate avea un rost, un pios și recunoscător rost, strict cerut de o datorie morală, neapărată, față de morți.

Dar Kogălniceanu n'a murit. E adevărat că acum douăzeci și cinci de ani s'a însemnat între cei încetați din viață la un sanatoriu din Paris un străin din România venit pentru a i se face o ultimă și riscată operație de bătrâneță. Dar aceasta are a face numai cu un om de societate, foarte isteț, neobosit în glume, setos de distracțiunile și plăcerile vieții, doritor de prieteni, dar nu totdeauna statornic în ele, iubitor de tot ceea ce este pe lume frumuseță și grație. Acolo a murit, și cei de aproape ai lui l-au plâns, fără ca dușmanii să se bucure, căci el nu era primejdios; iar, cât despre amici, ei nu existau. Dar Kogălniceanu celălalt, începătorul

culturii românești moderne, gânditorul care a văzut limpede România liberă și întreagă din umbra unui principat cu despotism consular sub un Domn vechil rusesc, desrobitorul țăranimii aruncate în șerbie, înțelegătorul tuturor legăturilor, multe, tainice și indisolubile, care leagă vicața unui popor de calitatea morală și de energia sufletului său, acesta trăiește.

El nu poate muri niciodată, el nu se poate odihni măcar, cel puțin până ce cugetarea lui în toate domeniile nu va fi fapt.

Și astfel nu noi răscolim azi o cenușă în care de mult s'a stins cea din urmă scânteie a vechiului rug. Ci el stă viu înaintea noastră. Viu stă înaintea noastră, și ni cere socoteală.

Ne întrebă ce am făcut cu o cultură pe care am lăsat-o să ajungă la superfluitatea unei jucării pretențioase de vorbe fără înțeles, cu o nobilă și înaltă concepție din care am făcut o platformă « națională » pentru toate stârpiciunile și toate stârpiturile vieții de partid și o tejghea pentru vechiul fabricant de vitriol « Adevărul », ce am făcut cu grija țăranimii, pe care o târîm, în ceasurile libere, dela un compromis la altul, în așteptarea unui binecuvântat prilej de zăbavă nouă, ce am făcut cu legătura organică dintre sufletul acestui neam și vicața lui materială, între care am statornicit antinomiile absolute, reducând pe unul la o frază de trândavi și pe cealaltă la un « cabaret » de București. Ne întrebă în această zi de 12 Iunie 1916, — și noi n'avem ce-i răspunde decât doar că s'au făcut unele încercări individuale de a-i continua opera și ele au căzut în indiferența

sau inerția oamenilor de treabă ca și în hohotele de râs ori în cinicele săltări din umeri ale celorlalți.

Și mâna aceluia care nu poate muri ni arată sever ceasul unic care bate astăzi în viața lumii moderne.

1916.

PENTRU CE S'A COMEMORAT C. A. ROSETTI?

Duminecă, 5 Iunie, s'au produs simultan două manifestații în București, opuse una alteia, dar fiecare din ele cuprinzând aceeași opoziție față de ea însăși.

Intr'un loc s'a chemat revoluția, în fraze de burghezi cari n'au cetit pe Caragiale ori l-au uitat, iar lângă o statuie, în alte fraze de burghezi, s'a glorificat o altă revoluție.

E inutil să spunem că la această provocare n'a vibrat spiritul amintirilor de ieri. Poporul care nu e înscris la cluburi cere alt avânt, pornit din altă sinceritate și din alte documente de viață decât ce s'a putut prezenta într'un mediu stăpânit de amintirea clownilor politici, a dănțuitoarelor și a cailor savanți. Și morții cari au purtat în sufletul lor comoara nesecată a unui ideal nu vreau să vadă în ceasurile de amintire pe acei cari înfățișează ordinea materială, sătulă și mulțumită, care a ieșit dintr'o îndeplinire parțială, deci defectuoasă, a idealului lor, ci pe purtătorii îndrăzneți și aprinși ai unor ideale nouă.

Rosetti a fost un strașnic sectar și un nobil poet al politicei. A lucrat o vicață întreagă la răspândirea între noi a spiritului mazzinian de adorație prin formule magice a unui zeu care nu trăiește decât în ele și prin ele.

A scris mult, înflăcărat, desordonat, fără să lase pagine de proză care să poată fi puse alături de curatele pagini ale poeziei lui romantice de tinereță, din care se desface « Cămașa fericitului », — un fericit fără niciun capital sau « vârsământ ».

A nebunit Bucureștii și a exercitat, mai ales în Muntenia, o covârșitoare influență. A iubit, ca orice iacobin de ieri, ca orice socialist de azi, cu patimă, pe tovarăși și a urât, cu neiertare, pe dușmanii ideilor sale. A contribuit esențial la alcătuirea unui partid politic, care de la dânsul a primit sufletul, fără a putea primi și conducerea, a fost un exclusivist și un nedrept, a dat lovituri care au rănit adânc și pe care urmașii le privesc cu durere, cu indignare une ori. Dacă ar fi fost numai atâta, ar fi meritat doar discursurile dela 5 Iunie. 1916.

Dar el a rămas totdeauna și un om de o imensă credință, religioasă, fanatică, devotată, capabilă de toate sacrificiile, și norocul nostru bun a vrut ca ea să fie închinată silinților spre o vicață liberă ale unei națiuni întregi.

Tipograf, librar, poet, ziarist, președinte de Cameră, ministru, el n'a văzut în toate aceste ipostasuri ale lui decât forme de a servi această credință, pentru care lucra și în care i se consuma ființa. Om al sufletului său a rămas totdeauna, și de aceea și atingerea cu sufletele altora se făcea imediat, instinctiv, cuceritor.

Propaganda lui era în fiecare gest, în fiecare atitudine. Pornea din ființa lui vibrantă o emanație neconținută de încredere și entuziasm. Nici nu era însuși altceva decât această miraculoasă emanație. Acești oameni nu-și aparțin. Ei sunt numai trecătoarea întrupare a geniului unei națiuni în urmărirea ursitelor ei.

De aceea ea nu se închină, glorificându-i, decât ei înseși.

Scrisoarea Regelui cuprinde o parte din această mărturisire: ea nu a lăsat la o parte nimic din ceea ce leagă pentru totdeauna numele unui om de amintirea unui neam. Instinctul unui popor întreg care nu ține discursuri și nu scrie articole întovărășește cu pietate aceste declarații, făcute în numele lui de acela singur care găsește nepărteneria în însăși situația sa.

1916:

LXXXVI

KITCHENER

Lordul Kitchener, cuceritorul Sudanului, ministrul de Războiu al Angliei și cel d'întâiu general englez, zace pe fundul Mării între sfărâmăturile vasului care ducea în el pe acest ostaș — și nenorocul lui.

Sfârșit eroic, de un tragic suprem, după o viață în care n'a fost moment fără grija țării și a destinelor ei.

Liniștitul om de neînfrântă voință nu mai este.

Ochii de leu cu căutătura fixă, nebiruită s'au închis pentru totdeauna. Dar voința lui n'a putut peri în această lume care nu e alcătuită totuși numai din oarbele elemente ale morții.

Ea va însufleși aceste ape sfinte ale neamului său, frământate de avântul Angliei, amestecate cu sângele fiilor ei. Corăbiile care vor trece peste locul odihnei lui vor fi mai răpede mânate spre luptă. Și suflarea de vânt sălbatec ce va scutura steagul va fi comanda lui imperioasă în ceasul biruinții care va trebui să-l răsbune.

LXXXVII

VON DER GOLZ

Von der Golz a murit. A murit în tabără, ca ostaș. Asprul moșneag cu figura săpată în stâncă era unul din elevii lui Moltke, și soarta a făcut ca el să fie amestecat la sfârșit în aceleași rosturi turcești care au deschis cariera marelui său învățător. Ca și dânsul a crezut în Turci și — trebuie s'o recunoaștem — a făcut ceva din ei.

A făcut ceva din Turci supt raportul militar. Ca și Moltke. Acei cari credeau că învățăturile lui s'au prăbușit în catastrofa dela 1913 s'au convins că nu era așa, cu prilejul eroicei rezistențe din Dardanele.

Nu se vede bine dacă Moltke credea în vitalitatea Statului otoman. Golz se pare că a crezut și mai puțin. El a vrut să dea o oaste turcească Germaniei, azi și mâne.

Se duce la timp ca să nu fi văzut că și aceasta e imposibil.

1916.

LXXXVIII

NICOLAE GANE

Vieța noastră politică va îmbrăca un moment, la Iași, doliul obligat pentru acela care i-a fost figurant de frunte în scriitorul ilustru care era Nicolae Gane. Ar face bine să-l lase în pace, acolo în căsuța lui, neagră de durere adevărată, între fii și fiice, nepoți și nepoate.

Căci pe Gane, dacă ea l-a cucerit și reținut, nu l-a câștigat niciodată.

A fost junimist și apoi liberal, ministru liberal. Cei părăsiți nu l-au ținut de rău. Știau că de dânșii îl legase numai literatura lui. Și că acum numai nevoile lui îl leagă de ceilalți. Acele nevoi care l-au făcut să aplaude și el când o aspră mână de tânăr ambițios a dat la o parte și neputincioasa lui bătrâneță...

Inseamnă oare aceasta că el n'ar fi vrut să facă o politică pe care, de și om politic, n'a făcut-o?

Imi amintesc o scenă. Se vorbește la Iași de alte credințe, de alt ideal, de alt sistem și de alte moravuri, de o politică de națională unitate senină și bună ca și literatura lui. Mulțimea entusiastă ieșise pe stradă, într'un

cântec în care se înfățișau toate speranțele vechi și toate noile hotărîri, trecătoare.

Intre acei cari « demonstau » astfel la Iași în Martie 1906 era un frumos bătrîn, cu pletele și barba de mult albe. Mergea în rîndul d'intîiu și în ochi îi strălucia o lacrimă.

Din vieța politică a fericitului răposat păstrăm această singură clipă.

1916.

LXXXIX

REGINA ELISABETA

Regina Elisabeta s'a luptat greu cu moartea. Știri de Miercuri încă arătau că și-a pierdut cunoștința. Sentimentele de adâncă emoție ale unei țări întregi, ale unui întreg neam o încunjurau în lupta aceasta mai mare și mai grea decât toate.

Ele priveau de sigur pe Regină. Mulți ani de zile, alături de severa, de austera personalitate a Regelui, a stat această femeie căreia nu-i era îngăduit să tulbure cu simțirea ei delicată gândurile grele din care soțul Ei și-a făcut viața întreagă. Biruitor peste tot ce era în el inimă, Carol I-iu a făcut în jurul său marea singurătate a datoriei, de care nu se putea apropia pentru a o rupe nici cine avea mai mult drept la aceasta. Puține zâmbete, de la acela, răpede stâns, al copilei lor, au fost îngăduite să răsbată până la dânsul. Simțeau că zâmbetul însuși era o ofensă pentru solitudinea lui eroică. Femeile însă nu-și pot birui până într'atâta firea, chiar când sunt izolate și expuse pe tronul răspunderilor și suferințelor. De aceea Dumnezeu, care nu li dă

totdeauna o bucurie pașnică printr'un soț oricând apropiat de ele, prin felul vieții lui și prin felul cum o înțelege, li-a dat veșnica mângâiere a copiilor.

Elisabeta a României n'a avut mult timp acest sprijin al sufletului său.

I-a rămas doar un mormânt, în care n'a putut închide niciodată duioasele ei amintiri. Lingușirea i-a zis: Mama Răniților, când era încă o tânără și frumoasă femeie. La paturile celor pe cari jertfa pentru țară îi arunca în durere și-i punea în fața morții, a apărut alba umbră a Doamnei, de la care neamul nostru a aștepta totdeauna alinare, milă și răsplată unei recunoașteri pe care nicio altă ființă n'ar putea-o da. I s'a răspuns cu tăcerea mișcată a celor mângâiați de dânsa și cu complimente reci de Curte. Și totuși cât de mult poate înlocui, pentru cine stătea în locul Ei, orice lipsă, iubirea unui popor!

Poporul nostru, unul din cele mai bune pe lume, a avut pentru Regină o adâncă reverență, și mai ales cei ce trăiesc sub stăpânire străină au dat acestui respect un caracter sacru. Nimic din ce a privit-o n'a trecut fără să atingă fibrele cele mai adânci ale sufletului lor dureros. A știut-o poate și Regina Elisabeta. Sunt lucruri pe care cei interesați nu le pot ascunde niciodată.

Regina vorbea românește cu o perfectă stăpânire și chiar cu o deosebită eleganță, în care punea, odată, cocheta conștiință a biruinții ei asupra unor însemnate greutăți. Pentru cei săraci a avut totdeauna o adâncă milă și pe copiii altora i-a iubit totdeauna cu câte o fără-mătură din iubirea ei de mamă, rămasă fără obiect. Totuși așa au fost împrejurările, așa a cerut o voință

care nu era a Ei, așa a potrivit o împiedecare dibace de care Ea n'a știut nimica, încât poporul nu și-a cunoscut niciodată în adevăr Regina, în jurul căreia țesea poveștile ce încunjoară figurile mari ce nu se văd. Lui i-a părut nespus de rău. Și Ea, Regina, a simțit de atâtea ori în inima Ei și această lipsă.

Atunci a căutat în sine însăși fericirea pe care vieța, fără răutate, prin nebiruitele ei fatalități, i-o refuza.

De o înaltă cultură, cum puține femei din secolul Ei a avut-o, Doamna României și-a înprospătat sufletul din scrierile celor mai mari gânditori ai lumii și în cântecul lor și-a găsit alinarea. Spirit romantic, — cum era totul odinioară pe buncele maluri ale Rinului —, ea s'a confundat în farmecul și în taina romantismului. Oprindu-se mult timp asupra sufletului Ei superior, a scos din adâncimile lui întâiu cântece, apoi cugetări de serioasă și senină filosofie. Aceasta a ajutat-o să trăiască. Ii va fi plăcut gloria pe care o câștiga Carmen Sylva? Câți pot fi nesimțitori la faimă! Oricum, Ea s'a împăcat astfel, prin sine însăși, cu toate.

Astfel, ieri gândul Ei ce se zbuciuma în dureri nu întâmpina nimic nou în suferința care o sfâșia, în misterele ce-i răsăreau înainte. Partea omenească din ființa Ei se bucura doar că urmărește drumul pe care sub ochii Ei în lacrimi l-au urmărit cei pe cari i-a iubit. Credința-i zugrăvia în față îndeplinirea dorurilor vechi sau nouă care I-au fost chinuit sufletul. Iar partea aceea prin care oricine a cugetat la taina vieții, serios și îndelung, a biruit-o, privea de sus, constatând senin cel mai adânc din rosturile existenței, — acela care liberează de dânsa.

Ii uram sa poata birui. Dacã insã soarta a voit altfel, ne vom gãndi totdeauna la aceasta d'intãiu Reginã a noastrã care, pe cãnd soțul Ei era o glorie pentru România, a știut sã dea Tronului țãrii o onoare care nu era numai a rangului Ei.

1916.

BUSTUL LUI PETRU LICIU

La Focșani, Dumineca trecută, s'a desvelit bustul care înfățișează, într'o zâmbitoare tinereță, chipul de bunătate și inteligență a lui Petru Liciu.

Aceia în orașul cărora s'a născut nu l-au uitat.

Și, pe lângă cei de față, mulți alții și-au îndreptat gândul către sufletul cinstit și prietenos care se va fi coborât o clipă, între cele d'intâiu raze de lumină, asupra bronzului ce imită forma în care el, odată, s'a sălășluit.

1916.

PROFESORUL C. I. COCULESCU

A murit încă unul din tinerii cari, rezistând ispitelor corupției curente și biruind inerția unei societăți orientale, a venit sub steagul unei lupte pentru reforma cea mare și cinstită.

La Severin, având puțini tovarăși, profesorul Coculescu a îndrăznit să fie, între oameni fără caracter și curaj, naționalist fățiș și luptător. A scos o foaie bine redactată, și cu jertfă de timp și de bani a încercat să deștepte conștiințele. Ca atâția dintre ai noștri, el a îmbrăcat uniforma țării pentru a se pregăti de lupta cea sfântă.

Om de patruzeci de ani, deprins cu altă vicață, căpitanul în rezervă n'a putut rezista ostenelilor. Vicața de ostaș l-a doborât. Dar a dus-o până la capăt, așa cum îi învățăm noi pe ai noștri, fără murmur și fără șovăire.

S'a stins departe de locul unde predicase mult timp știință și adevăr, la spitalul militar din Galați, lăsând în durere o văduvă și un fiu.

Nici lui nu i-a dat soarta să vadă măcar începutul vremurilor bune pentru care, ca profesor, ca luptător politic și ca ostaș, până la capăt s'a jertfit.

Și cine știe câți vor fi mai fericiți decât dânsul!

1916.

XCII

D. P. MORUZI

Cu D. P. Moruzi dispărea un politician din cei vechi, din speța lor cea bună. Nu făcea politică pentru câștig, nici pentru ambiție, fie și numai pentru aceea de a vedea în jurul său mulți oameni cari să atârne de dânsul. El era de neam domnesc, «cneaz» al Impărăției Țarului, moșier bogat, domn de pământ și de oameni, feudal.

Politica era profesia și datoria lui. Era viciul lui, unul din viciile cu care oamenii în situația lui sunt datori societății.

O virtute, încă nu. O făcea ca o petrecere, ca o vânătoare, ca o aventură. O făcea mândru și generos, ferindu-se a ofensa pe alții și uitând ofensele care i se făceau lui. O făcea că prinț.

Cei ce-l cunosc, pot spune multe despre generositatea sufletului lui.

«Era», îmi spunea un fanatic om politic¹⁾, «la cea mai mare din manifestațiile dela 1888 contra lui Ion

---

¹⁾ N. Filipescu.

Brătianu». Înaintam, enervat de violențele poliției, spre maiorul Fănuță, comandantul jandarmilor, cu revolverul în mână. De odată m'am simțit aruncat pe trotuar, și un glas aspru și bun îmi strigă: «nenorocitul, ai nevastă și copii!». Era «cneazul», cu care eram îndușmănit de ani de zile».

La 13 Martie 1906 el admisese studenților să cânte românește în ciuda nobilelor persoane înstrăinate. După masă, a uitat. Veninoși oameni de castă l-au înlăturat ca să ordone șarja pedepsitoare pentru jignirea lor. S'a vărsat sânge, și, într'un colț, Moruzi a mâncat, mi s'a spus, pumni.

O poliță era trasă asupra mea. Peste câteva luni, la Arenele Romane, un grup de coconași voiau să mi-o plătească. Eram cu ai miei de acasă, și-mi era mai greu să mă apăr. Atunci văzui înaintea mea un cordon de apărare. În dosul lui era Moruzi, care nu ținuse necaz. Peste câteva săptămâni a trebuit să vorbim iarăși.

Pe vremea lui creșteau astfel de naturi sănătoase. Acuma nici între prinți nu le mai afli, cu virtutea bărbătească răsărind din mijlocul micilor păcate ome-nești.

Și e o pierdere.

1916.

XCIH

CEL CE NU SE POATE ODIHNI: MIHAI VITEAZUL

« In lume, deasupra și dedesupt, sunt multe lucruri pe care nu le cunoaștem », a zis cel mai mare din poezii lumii. Și nu odată întâmplările vieții aduc în minte aceste cuvinte grele de taină.

Sunt trei sute cinsprezece ani de când cel mai aprig la luptă și mai norocos la biruință dintre Voevozii noștri, Mihai-Vodă Viteazul, a perit de arma soldaților străini cari luptaseră alături cu dânsul în tabăra de la Turda. Trupul, batjocurit, alipit de hoituri, înfățișat zile întregi căutăturilor pline de ură ale Ungurimii, s'a frământat, necunoscut, în țărâna câmpului de care astăzi este nedespărțită. O inscripție de insultă poștea, o bucată de vreme, pe trecător să-și lase murdăriile pe rămășițele, neiertate nici acolo, ale Valahului.

Iar capul lui, acel cap mândru și fioros cap, a fost furat de o femeie și, de un credincios al Voevodului ca să afle loc de îngropare lângă rămășițele părintelui lui, la Mănăstirea din Deal, de-asupra Târgoviștei.

De atunci mortul acela de la Turda nu se poate odihni.

Ca vechiul Carol cel Mare, invocat veacuri întregi de oricine dorea liniștea și ordinea, ca Frederic Barbă Roșie, viu pentru aceia cari doreau să înceapă iarăși marile isprăvi de vitejie, ca Matiaș Craiul și regele Eduard al Angliei, ale căror nume iubite erau legate de oricine râvnia către dreptate, astfel Mihai străbunul a fost neconținut legat de orice avânt al nostru pentru desrobirea neamului, către adunarea laolaltă și legarea pentru totdeauna a fărâmelor trupului nostru național. Biruința lui lumina dintr'un trecut tot mai depărtat, și noi o vedeam într'un tot mai apropiat viitor. De la cântecelē învățate la școală până la cel d'întăiu fior spre fapta eroică a tinereței, până la cugetările temeinice ale bărbatului, ale betățeanului cu privire la viitorul neamului și până la părerile de rău ale moșneagului că el va trece de pe pământ fără ca lucrul cel mare să se fi întâmplat, el a fost tovarășul nostru, generație după generație. Une ori ni-a zâmbit de speranță, alte ori a încruntat asupra noastră sprincenele lui grozave, totdeauna ni-a arătat cu dreapta lui, pe care am făcut-o de bronz, drumul către sfintele noastre locuri, către moaștele sfinte ale sale.

Și chipul neasămănatului erou și al mucenicului celui mai glorios a fost, veacuri întregi, pe locurile unde luptase, domnise și sângerase, singura mângâiere a robilor.

Copilul de școală, opincarul valah desprețuit, hulit și arătat cu degetul, se oprea îngândurat asupra paginii din cartea de istorie în limba străină în care era vorba

de hoțul Mihai care a venit și a adus foc și pradă pe plaiurile ardene umbrite până atunci, firește, de zâna dreptății.

Il simțea undeva văzând, pândind, pregătindu-se.

Popa de sat, socotit ca un simplu iobag al moșiei străine, bietul dascăl dând puțina lui învățătură prin șuri și bordeie, se pierdeau une ori în mijlocul slujbei, în mijlocul lecției, la gândul că au fost vremuri mai bune, când sabia românească făgăduia altă lege și altă dreptate, și graiul lor era îndemnat să amintească numele cel oprit, în pomelnicul sufletelor ori în povestea trecutului.

Și obositul, flămândul plugar, care tăia brazdă pentru hrana altora, vedea la capătul silinților sale, când sudori de sânge-i broboneau fruntea, un tovarăș, ascuns stăpânilor, care cu vechea lui sabie pătată de sânge tăia alături brazda lui, adâncă brazdă, ca pentru veacuri, în care arunca din bielșug sămânța luptei, sămânța morții, sămânța răsbunării. Și capul cel tăiat cu barda dușmanului, chivotul acela sfânt al celor mai mari gânduri românești, nu se suferea încunjurat de umeda cenușă putredă a morților. Il arunca pământul, cum aruncă, se spune, rămășița acelor cari au de făcut o mărturisire, de cerut o pedeapsă, de săvârșit pe lume o răsplătire. Ieșea din mormântul Voevozilor ca să-l vedem, ca să ni aducem aminte de dânsul și pare că în acele adâncimi grozave ale ochilor se aprindeau lumini, ca de dorința de a ne vedea și el pe noi, de a ne chibzui și cântări, de a-și da sama ce suntem în stare a face.

Când, pe la 1840, s'au făcut lucrări la Dealu, tidva de fildeș lucie, având urmele rouăi de sânge, a răsărit

de-asupra pământului mormintelor, tocmai în clipa când se zbătea o conștiință de nemulțămire și de avânt în sufletele tuturor, când toți simțeau nevoia libertății și a unirii, când cele d'întâiu glasuri binecuvântate ale poezilor se ridicau spre ideal. Și mortul cel mare a vrăjit până la el pe un biet Domn de vasalitate, pe Gheorghe Bibescu, care din porunca lui a pus pe umeri hlamida și a înfipt pe capul său frumos cușma triumfurilor ardelenene.

De atunci el a stat în razele soarelui, cătând parcă să prindă cât mai mult din viața lor. Cine dintre noi nu l-a văzut și n'a simțit în el fiorul sufletului său?

Odată — nu voi uita ziua aceea —, la un parastas pentru dânsul, capul fără odihnă a trecut, pe o bucată de purpură, între ostași. Și ofițerul care comanda a avut viziunea unui Domn viu, unui Domn adevărat, unui Domn poruncitor și, scoțând sabia din teacă, a poruncit oamenilor săi «onor la Rege», iar trâmbițele sunau de gloria viitorului.

Am voit, dintr'un superior simț de pietate, să-i săpăm un mormânt. Neodihna lui obosea inactivitatea noastră. Ministrul de Războiu, N. Filipescu, a dat câteva mii de lei și talentul sculptorului Storck a făcut un splendid mausoleu de marmură, întru toate după vechea datină, purtând pe margini însemnarea tuturor luptelor lui și la mijloc asigurarea că el stă aici «așteptând îndeplinirea Scripturilor». Candelabrul de bronz aștepta numai să se aprindă lumina într'însul.

Dar altă lumină se cerea: lumina crudă care nimicește sate și orașe, care mistuie ceia ce a fost pentru ceia ce

trebuie să fie. De atâtea ori s'a hotărît ziua punerii în mormânt, care trebuia să fie solemnă, și de atâtea ori ceva neprevăzut a stat la mijloc, și nu s'a putut.

Odată campania din 1913, ori considerații pentru alianța care dăinuia încă, pe urmă doliul pentru moartea celui d'intâiu Rege, în sfârșit, doi ani întregi, așteptarea ceasului nostru, a ceasului său. Căci El nu voia liniștea, nu voia odihna, nu voia uitarea poruncii sale.

Și azi, s'au împlinit Scripturile. În Mănăstirea Dealului așteaptă cineva. Acela căruia îi trebuie ca să doarmă în mormântul său încoronarea în acel loc, în fața sa, a celui d'intâiu Rege al Românilor.

1916.

MOARTEA LUI FRANCISC-IOSIF

În mijlocul sălbatecului vuiet de arme care de doi ani înebunește lumea și pe care l-a provocat el, cedându-și tremurata iscălitură de bătrân sub manifestul infam al contelui Tisza, se stinge acela care părea că nu poate muri fiindcă nu s'a împlinit încă numărul nenorocirilor, al plăgilor ce trebuiau să cadă asupra capului său, Francisc-Iosif. Triste raze de soare răsfrânte în bălțile de sânge ale milioanelor jertfite se joacă pe fruntea lui despoiată și în locul plânsului duios pentru cei morți se ridică din patru colțuri ale pământului bocetul multimilor nesfârșite de văduve și de orfani, dar pentru a-l blăstăma.

Noi n'o vom face.

N'o vom face, noi, creștinii, în momentul când văile Olteniei sunt pline de soldații lui și ai tovarășului încoronat de care l-au legat grele lanțuri de înfrângere în momentul când satele minunatelor ținuturi ard, când mâni brutale de ostaș străin, flămând și libidinos, dă-râmă ușile bordeilor pentru a aduce despoierea sărăciei

și rușinarea femeilor înnebunite de groază, în momentul când în inimile fiecăruia dintre noi sila izbânditoare sapă răni prin care viața noastră întreagă pare că se duce.

Nu-l vom blăstăma pe «bătrân». Nu vom dori ca mormântul lui să aibă aceeași soartă ca ale sfinților noștri Domni, bătuți, după sutele de ani ai odihnei lor liniștite, de ghiulelele barbarilor turbați cari poartă tot înainte, în vechea «Valahie Austriacă», steagul negru și galben al celei mai fățarnice tiranii. Nu vom cere răsplătiri dumnezeiești ca toată neomenia și profanarea pe care o suferim să se prefacă în furtuna care să arunce în vânt cenușa lui și a strămoșilor lui.

Ne vom opri tăcuți înaintea acestui sicriu pe care-l apără uriașa fantasmă a Fatalității.

El n'a vrut tot ce s'a făcut sub dânsul și printr'însul. Nu era născut ca să voiască aceasta sau altceva. Tânăr aruncat de soartă pe un tron sgduit de revoluție, el, a fost totdeauna jucăria puterilor care-l înălțaseră numai pentru a-l chinui. Proclamat între spânzurătorile revoluționarilor unguri, el a prezidat ca rege al Ungariei atâtea alte spânzurători. Păzit de Rușii dela 1848 împotriva popoarelor sale rebele, el a lovit de două ori în Rusia căreia-i datoră existența Statului său însuși. Salvat de Românii din Ardeal, el a lăsat ca împotriva lor să se îndeplinească toate actele unei desmățate tiranii. Prieten al Regelui Carol, el trimite haidăii Ungurimii sale să spurce pragul mausoleului dela Argeș.

Știa așa de puțin din toate acestea, din orice nu era buna lui viață plăcută de burghez blajin din Viena!

Dar, și când voia mai mult să se ascundă de orice datorie pentru a gusta aceste plăceri modeste, Fatalitatea răsărea și în fața omului, după ce-și bătuse joc de onoarea Suveranului. Ea îi arunca înaintea cadavrelor celor mai de aproape ai lui: fratele executat în Mexico, fiul cu țeasta zdrobită la beție, soția pربةagă înjunghiată la Svițera, Moștenitorul doborât de gloanțe în Bosnia furată. În jurul lui omor și nebunie. El ștergea sângele ce-i țâșnise pe haină și se ruga de o îndurare care nu i-a fost îngăduită niciodată. Un uriaș ar fi fost frânt fiindcă ar fi luptat; el s'a plecat la toate și a trăit astfel optzeci și șase de ani.

El va înmormânta Wilhelm Impăratul german și cu dânsul va îngropa însuși viitorul Austriei. Iar asupra mormântului aceluia căruia «nimic nu i-a fost cruțat» Cesarul hunic va vărsa, după datina strămoșilor păgâni sângele milioanei pe care se gătește încă să le înjunghie.

1916.

XCV

ZIUA LUI (A LUI MIHAI VITEAZUL)

Pentru întâia oară de când căutăm în trecut dovada că se poate îndeplini cel mai firesc ideal al neamului nostru, l-am uitat de ziua lui.

An de an, hramul Sfinților Arhangheli ne îndrepta gândurile către dânsul. Dacă această pomenire nu se făcea cu acea largă participare a lumii întregi, îndemnată și luminată de o presă în adevăr națională, credincioșii cultului biruinților și dreptelor lui cuceriri îi închinau cu pietate această zi de amintiri glorioase și de sacre speranțe. Sus la Mihai-Vodă, în biserica străveche pe care el o înoiește, se celebra slujba de veșnică pomenire a celui care pentru aceasta a făcut destul. Tineretul, mult-puțin, lua parte la liturghia săvârșită de un cleric foarte cult și cu aspect impunător.

Se rostea cuvântarea îndătinată de un delegat al « Ligei Culturale », al cărei steag amintea o neapărată datorie luptătoare de mâni, și une ori luptătorul era chiar profesorul de alături, und se păstrau comorile

scrise ale trecutului, și, fiind el un Român de peste hotare, un Bucovinean, cuvintele lui, de o așa de apăsată și sonoră energie, aveau un deosebit răsunset în inimi. La statuia de bronz atârna o cunună nouă, legată cu tricolorul întregirilor așteptate. Și de-asupra Târgoviștei detronate, în lăcașul strămoșilor celui amintit în această zi, lângă rămășițele croului pe care le-am văzut salutate cu onoruri regale de armata care a moștenit cinstea biruințelor, se înălțau rugăciuni pentru odihna aceluia, dar și pentru fericita îndeplinire de noi înșine a aceleiași misiuni.

Ieri biserica bucureșteană a rămas fără alt public decât al arhimandritului Scriban, rămas cine știe cum și de ce; acolo și Dimitrie Onciul, care nu-și putea pă-răsi paza Arhivelor.

Dar clericul n'a putut sluji, și gura dascălului de istoria Românilor a rămas mută.

Iar la Dealu, în necropola neamului domnesc de pe vremuri, nu mai era nici slujba și nici cela pentru care obiceiul cerea să se facă. Intocmai ca și acum trei sute de ani, el era un învins, un învins din nou, în sufletul său trecut asupra urmașilor, și, întocmai ca atunci, el rătăcea între străini, pe același drum al dreptății pe care călca în ziua când pornise pentru a cere răsbunarea sa cuvenită de la Rudolf Impăratul.

În această tăcere nu e însă o renunțare.

O dovedesc cele trei sute de mii de oameni cari sunt încă sub steag după ce tovarășii lor au căzut pradă morții și a robiei. O dovedesc biruințele lor de ieri și îndatorirea pe care ele au impus-o lumii, oricare ar fi terminul când ea va trebui să li-o plătească.

O dovedesc prietenii neprețuite pe care ni le-a dat jertfa lor și care au făcut din cauza românească o cauză a omenirii.

Și o dovedesc mai ales sufletele care în aceste suferințe numai, puteau să capete energia pe care el însuși o câștigase prin două sute de ani de robie a neamului său!

1917.

XCVI

CTITORI

Am văzut undeva vestea că testamentul unui mare proprietar botoșănean, Jianu, lasă o moșie și peste jumătate de milion în bani pentru a se face un spital, întru amintirea lui și a fratelui, mort mai înainte.

Jienii sunt, cum îi dovedește numele, niște Olteni pe cari, de mult, împrejurările i-au strămutat în acest fund de Moldovă, unde au muncit, au agonisit și dovedesc astăzi cum știu să cheltuiască economia lor. În mahalaua Vovideniei era o casă frumoasă, mare, tăcută, unde știam noi, copiii de acum patruzeci de ani, că stă, fără multă legătură cu lumea cealaltă, « Jieneasa ».

Și din casa aceea gospodărească de lângă biserica Vovideniei a ieșit darul de astăzi. Nu-i voiu zice: dar « princiar ». Ci numai: dar românesc, după buna și sfânta noastră datină.

Aiurea, în țările apusene, pline de comorile artei, la fiecare pas întâlnești urmele munificenței dinastiilor moderne.

Ele au făcut palatele, bisericile, bibliotecile, teatrele, muzeele. Unde a dispărut stăpânirea lor, creațiunile făcute în numele lor sunt averi naționale. Aiurea, ca în Austria, în Bavaria, în unele privinți și în Anglia, dreptul întemeietorilor a rămas, și în loja dumitale dela Burgtheater, ca și în Biblioteca Imperială, în Muzeele dominante de Maria-Tereza, ești oaspetele Suveranului și al Casei lui, cari, dacă ar voi, ar putea pune lacătul la depozitele colecțiilor și ordona reprezentării pentru Curtea singură.

La noi, tot ce se ridică, și ca valoare și ca folos, peste mediocritatea vieții de toate zilele vine dela ctitorii particulari, de la boierii de toate treptele, mult mai rar de la negustori ori de la obștea unui oraș, unei suburbii.

Scuțiți de anume sarcini față de Stat, având atâtea drepturi și înlesniri, înlocuitori ai țăranilor liberi și proprietari pe moșiile Moldovei și ale Țării-Românești, ei au ridicat clădiri din care, cât vor sta pe temelia lor solidă, nu li se va stinge amintirea, zugrăvită pe ziduri și săpată adânc în piatră. Prin pomelnice răsar încă numele lor, pierdute în smerenia anonimă a creștinilor de rând.

Ei și-au dat samă, așa necărturari ori slabi cărturari cum erau, de un lucru: Că nimeni nu poate stăpâni ceva fără serviciul social corespunzător.

Statul nu li-l cerea, vechiul Stat care nu-și lua nici-una din sarcinile celui de azi. Ei însă simțeau instinctiv nevoia neapărată a darului. Din agonisita lor înțelegeau bine că o parte o cer aceia prin brațele cărora s'a strâns. Și, cum erau și buni creștini, nu voiau să

meargă înaintea Judecătorului fără sprijinul faptei bune
despovărând de păcate.

De-ar înțelege mulți, în vremea egoismului nerușinat,
valoarea exemplelor de ctitorie care amintesc vremurile
creștine și — umane!

1917.

XCVII

A. D. HOLBAN

Încă unul din bătrânii Iaşului se duce fără a fi văzut rezultatul luptei pe viaţă şi pe moarte, în care zilnic se tepesc rândurile tinerilor meniţi a trăi mult timp după dânşii.

Alecu Holban nu era unul din aceia pe cari această grea şi nobilă luptă, supremă sforţare a neamului nostru, fără exemplu în trecut şi, să nădăjduim, având să fie fără exemplu şi în viitor, îi poate lăsa, nu zic: indifeerenţa, dar fără acea zguduire necontenită a sufletului întreg, care ni creşte viaţa din fiecare clipă şi împuţinează totodată, şi pentru cine nu se luptă, zilele ei.

A fost un om politic pasionat, personal, învierşunat, necruţând nicio lovitură adversarului, care, din partea lui, nu-l cruţa mai mult.

În vechea lui formaţiune de partid ieşeană, ca şi în alipirea la partidul conservator, el a împărtăşit toate urile tovarăşilor săi şi l-a servit toate nedreptăţile. Aşa-i cerea şi rasa lui veche, de om al acestui pământ de lupte în care pe lângă atâta sânge plătit duşmanului am risipit

și mai mult poate pentru plăcerea noastră. Vechile patimi boierești au încălzit sufletul lui de urmaș al luptătorilor pentru putere din veacurile trecute. Și de aceea, vom adăugi, a făcut-o deschis, fățiș, pe sama lui, cu pieptul înaintea loviturilor, gata să se încaiere, cu mulți, cu puțini, pe biruință ori pe înfrângere, cum s'o întâmpla, pentru plăcerea bărbătească a încheștării. De naturile târtoare, care azi lingușesc și mâne insultă, de tiranii de mâne cari încep azi măgulind pasiunile tuturor și servind interesele fiecăruia, i-a fost scârbă: a dat într'înșii cu sete, și împrejurările au arătat, risipind iluziile prestidigitațiilor idealiste, în cine da. Mai presus însă de orice sentimente și resentimente, un scop îl îndemna: interesul nației lui, înlăuntru și în afară, față de pretențiile de cucerire ale străinului de orice speță.

Intransigent iubitor de neam a fost acela care în mijlocul tragediei acestui neam iubit își închide ochii. Cei de aproape ai lui vor fi știind ce gemete a stors această nenorocire inimii sale. Dar buzele lui n'au mai vorbit. Cel care la șaptezeci de ani trecuți era, în frământările noastre cele vechi, un luptător încă temut, căruia nu i se putea răspunde ușor și în ușor, înmărmurise mut înaintea catastrofei patriei sale.

Om de o vastă cultură, de și nu se lăuda cu dânsa, de un talent indiscutabil, spirit cu tăiuș fin, condus de o energie veșnic gata de lovituri, el a fost o personalitate a vremii sale. Cei ce l-au uitat prea mult, au făcut rău. Și cei cari, în plină vigoare, n'au știut să-i smulgă decât ajutorul lui ca polemist și orator, n'au făcut mai bine.

În el zăceau puteri care n'au fost întrebuințate. Și, dacă a fost «om rău», pentru aceasta să-și reproșeze toți cei cari l-au făcut așa.

Noi, ostași sinceri și pasionați ai aceleași cauze, ne închinăm înaintea luptătorului care niciodată n'a capitulat.

1917.

XCVIII

ANTON NAUM

A închis ochii la vârsta de optzeci și opt de ani, după o scurtă boală, ca o izbăvire, Anton Naum.

A fost cel mai blând om pe care-l cuprindea Iașul acesta de care era legat cu toate fibrele sufletului său de o delicateță incomparabilă. Dacă poezia ar fi creat însăși un om care să-i fie închinat numai ei, și încă el n'ar fi putut să fie mai senin, mai lipsit de orice trivialități inerente trupului omenesc, mai bun cu alții și mai împăcat cu sine decât acela care s'a dus acuma.

A făcut versuri frumoase, de o clasică liniște, din care se desfac miresmele unor vremi mai bune decât a noastră. A îmbrăcat în veșminte de îngrijită formă clasică legende medievale care la alții râd cu viclenie, iar la el zâmbesc abia, cât îngăduie decorul de la care purtarea lui ca scriitor nu se putea depărta. Și în anii din urmă acest spirit pe care natura-n'a vrut să-l umilească, ci l-a păstrat vioiu și elegant în trup, întreg și suptire la minte până în ceasul când i-a plăcut să puie capăt trecerii lui aici jos, și-a găsit mulțămirea supremă

în jocul armonios al silabelor care îmbrăcau închipuiri curate.

Nu-l asămănăm cu alți poeți. El însuși era o întrupare a poeziei. Se petrecuse între dânsul și singurul obiect al evlavioasei lui iubiri acea confundare deplină care împiedecă a se despărți un preot cu fierbinte râvnă de zeul căruia i se închină.

Vieții, i-a cerut un singur lucru; să tacă în jurul lui. Și, cu adevărat, ideal de tăcută a fost atmosfera în care trei șferturi de veac, un secol întreg aproape, el s'a închis, s'a izolat.

Când nenorocirea Patriei i-a tulburat această sacră liniște, a fugit la țară, unde divinitățile câmpului îi păzeau bătrânețele. Și aici l-a căutat însă amenințarea supremă, grija pribegiei: întors în Iași, n'a mai putut rezista și a urmărit liniștea acolo unde toată răutatea pământului nu i-o poate strica.

Și, acum, când bătrânul alb se duce înapoi la țară, unde s'a cerut, nu e om din cei cari l-au cunoscut care să nu-l întovărășească, nu cu durerile obișnuite la căpătâiul morților cari s'au frământat cu vieța și s'au tăvălit în ea, ci cu un fel de prevestire că undeva este totuși o lume altfel decât a noastră, de vreme ce de acolo unul ca dânsul a putut veni.

INCĂ UNUL: PREOTUL MATEEVICI

Abia s'a închis mormântul asupra aceluia care, în oastea de care era legat, se chema maiorul Simion Murafa și asupra tovarășului său de muncă și de ultimă suferință, inginerul Hodorogea, și alte vești arată ce năprasnic s'a împutinat numărul acelor cari, dincolo de Prut, în viața de Stat pe care li-au creat-o împrejurările dela 1812 și dela 1878, își mai aduc aminte cu duioșie de acel vechiu graiu moldovenesc din fiecare cuvânt al căruia iese un răsunset de glorie ori o durere nemângâiată.

Ca printr'un fapt — întru cât n'a fost o diavolescă înțelegere dușmană —, odată cu cei doi fruntași intelectuali era ucis în satul său unul din preoții mai bătrâni cari de mult cutezaseră a spune cuvântul lui Dumnezeu pe înțelesul credincioșilor, după buna datină străveche. Știri mai precise n'avem asupra împrejurărilor în care s'a sfârșit păstorul cu iubire de turma lui sufletească. Dar informații venite ziarului « România » adaugă la durerea noastră, arătând că s'a dus dintre cei vii și părintele Alexe Mateevici, luat, pe frontul

românesc, unde-și făcea datoria de cumplita, boală a tifosului exantematic.

Am văzut în redacția noastră, și nu o singură dată, pe acest preot tânăr și voinic, cu o blândă față ca a sfinților din icoanele de odinioară. Și pe el îl adusesese la noi un singur gând, căci Românul știe să fie loial cu aliații săi, orice s'ar întâmpla: acela de a găsi cărți, de a cunoaște pe cărturari, de a vorbi cu dâșii despre scrișul românesc vechiu și nou și despre toate amintirile comune, de atâtea veacuri, de toate veacurile afară de de unul, care ne cuprinde într'însul. Rare ori am văzut — și de sigur nu aici la noi, unde și literatura, când n'a fost o pretenție, a rămas o simplă formă — un om mai îndrăgit de acea vădire a tot ce avem mai bun în suflet, care e scrisul nostru.

Nu uitase în școlile lui preotești limba « moldovenească », pe care o vorbea cu un moale accent străin, prins dela colegii săi ruși. Avea o plăcere evidentă să se rostească în silabele ei iubite.

Și, străbătut de armoniile ei ascunse, pe care poeziile le descopăr — și sunt poezi în măsură în care le descopăr —, el făcea de mult cântece moldovenești.

Foaia bisericească din Chișinău, apoi « Cuvânt moldovenesc », foaia politică, i le-au publicat sub un nume de împrumut. Câteva ni le-a adus și nouă, — cu câtă sfială cinstită! Unul îl dăm aici ¹⁾. El voia să le adune pe toate, să facă un mănunchiu din ele. Se va fi închipuit

---

¹⁾ *Limba noastră*. Este pe întâia pagină a *Neamului Românesc pentru Popor*, Nr. 236 din 1917.

puindu-l înaintea neamului cum înaintea icoanei hramului mânilor de credincioși pun cu evlavie florile de Duminecă și de sărbătoare ale celui mai nevinovat pri-nos.

Noua școală moldovenească era gândul cel mai scump al acestui profesor de seminar, și la alcătuirea ei, încă așa de șubredă, a luat o parte de căpetenie. A vorbit ascultătorilor despre literatura românească, pe care o descoperea tot mai mult. Și pentru răspândirea cunoștințelor despre neamul său avea, cu o nesfârșită râvnă, și alte planuri.

Acum, într'un colț din acestălalt pământ moldove-nesc, trupul părintelui s'a pus spre odihnă. Ce larg se risipesc în țărâna noastră de pretutindeni oasele « măr-turisirilor »!

Cu grijă ni însemnăm locurile unde ei stau și ne așteaptă. Și va veni o vreme când pentru un neam răsplătit, în sfârșit, de câte le-a îndurat, ele vor fi ținte de pelerinagiu, aducând la cei ce au murit, tineri, de moarte rea, solia cea bună, venită prea târziu pentru ei.

Căci mișcarea va merge mai departe și în Ținutul părintelui ca și aiurea.

Doar după aceia cari creiază o mișcare și mor adesea întru aceasta, fără mângâiere, vin alții, mai fericiți, pe cari mișcarea însăși i-a creat pentru a învinge prin-tr'înșii!

C

AUREL POPOVICI

Foaia « România » ni spune să fi aflat din Geneva moartea lui Aurel Popovici. Intru cât e adevărată această știre, pe care o dorim călduros să fie desmințită, se va ști la timp. Deocamdată vestea ni rechiamă în minte figura acestui om neobișnuit.

Căci neobișnuit îl știam și în marea forță impunătoare a trupului și a sufletului său ca și în robusta credință că imposibilul poate fi totuși adus pe pământ, și în munca și lupta neîntreprupte ca și în speranțele și iluziile de care niciodată nu s'a putut despărți, crezând, în generozitatea romantică a sufletului său, că afirmațiile singure, făcute, repetate, strigate cu desperată învierșunare sunt în stare să creeze și faptele, care au obiceiul să vie singure, ori de le chiamă cineva ori de nu le voiește nimeni.

Nu un om de discuție, capabil de ascultare, de acceptare, de toleranță și curtenie, ci un tiran cumplit al convingerilor sale. Ele-ți făceau impresia că vin de aiurea prin el, robii lor de la cea d'intâiu idee care i-a răsărit

în minte, că-l zbuțumă și-l aruncă în creșterea lor multuoasă, care n'avea nevoie de ființa lui decât pentru a se rosti omeneste față de oamenii ceilalți, cu acel tuncet de glas, înăbușitor al celei d'întâiu silabe a răspunsului, care cădea asupră-ți cătând a te nimici fizicește.

Cumplit bărbat! Dar nu prin el însuși, prin personalitatea lui, pe care ai fi putut-o descoperi și pe alte tere-nuri și ai fi fost în stare s'o reconstituiești ca să o înțelegi, ci numai prin această zdrobitoare impunere a aceluiași șir de idei. Nu numai asupra Românilor săi, ori asupra străinilor cu cari a venit în atingere, se exercita teribila constrângere de a zice așa și nu altfel, dar și asupra cărților pe care el le cetise pentru a scoate argumentele în favoarea tezei sale. Ce zic: cetise; cuvântul trebuie să fie: citase! Le chemase cu putere de procuror, le cercetase cu asprimea judecătorului de instrucție, le condamnase a spune ce voia el.

Nicio exagerare nu-l înspăimânta pentru a dovedi și mai bine că soluția lui singură poate, trebuie să fie primită. Doar era exagerarea însăși, în talie, în glas, în scris, în viață! Nu o caldă exagerare meridională în ochii căreia râde une ori o ironie care te împacă o clipă cu orice brutalitate de până atunci, ci o rece exagerare de avalanșă nordică, crescută prin toată gheața și piatra care se prinde în rostogolire de gheața și piatra primitivă. Vai de grădinile înflorite, de micuțele case pline de copii, de dumbrăvile aromite de tinere iubiri, care se găsesc în vale!

Monstruoasa teză a lui Houston Stewart Chamberlain: că orice e bun în omenire trebuie să fie german, că Rafael, Michel-Angelo, toată lumea geniilor italiene creatoare

sunt de rasă germanică, precum dovedește o suviță de păr blond, un zâmbet de azur în ochi ori un poetic nume teutonic la mamă, la bunică, a găsit la Aurel Popovici, nu un sprijinitor, ci un fanatic. A crezut în ea mai mult decât proorocul Mahommed în soliile arhanghelului Gavril, pentru care a pus lumea sub sabie pe vreo mie de ani. De Romani nu mai avea nevoie autorul vestitei « Replice », odată ce toată lumea știa că dela Roma venim; dar trebuia ca Duhul Sfânt să fi vorbit nemțește Apostolilor în ziua de Dumineca Mare, trebuia ceva ca această enormitate pentru ca toate neamurile să exclame « Grossösterreich », Austria Mare.

El a apărat acest ideal de bună și veșnică Austrie Mare, l-a reprezentat.

Era parcă însăși această mare Austrie, vorbind românește cu suflet nemțesc și băgând cu buzduganul « ideile sănătoase » în capetele sfărâmate pentru că zăboviseră o clipă în a striga: « Trăiască tata nostru, Impăratul ». Toată masivitatea absolutistă a monstrului îmbracăt în pielea popoarelor jupuite anume pentru aceasta, era întruchipată în trupul și fața, în visul și scrisul, în glasul și pasul lui.

Dar astăzi fantoma uriașă a minciunii celei mari a viitorului se cufundă în nemernicie. Austria Mare, — săraca Austrie... « Publiciști » dela Frankfurt se cred chemați să-i croiască pentru mâne cămașa de forță în numele Maiestății Sale prusiene.

Și atunci omul care se deprinsese a nu trăi pentru altceva s'a năruit. Ceea ce rămăsese după aceasta din Aurel Popovici ar fi murit acum. Și anume în colțul de Svițera

unde-l exilase, cu amenințări de spunzurătoare, Austria care nu poate fi mare.

Păcat! Orice mare credință sfințește sufletul prin care a trecut. Și e un exemplu pentru oameni, și în aceste vremuri pline de cameleoni dibaci și de actori politici cu haine pestrițe, ca și mațele lor adesea, omul care a aparținut, până la absurd, dar și până la moarte, unei singure idei.

1917.

CI

CEI DOI GOLEȘTI

O înștiințare prin gazete chiamă azi la parastasul pentru odihna sufletelor «locotenentului Nicolae A. Golescu, din regimentul 54 infanterie, și lui Dimitrie A. Golescu, voluntar în regimentul 70 infanterie, morți pe câmpul de onoare».

Nicăieri nu s'a vorbit despre căderea lor: cum, când, în ce împrejurări. Și acum această veste din partea familiei face cunoscut că fiii lui Alexandru Golescu au murit pentru apărarea pământului românesc și pentru dobândirea sfintelor noastre drepturi.

Amândoi: ofițerul de rezervă ca și acela care n'avea altă datorie de a lupta până la suprema jertfă decât numele său și sângele său, boierul voluntar, soldatul.

Ce mare lucru e și sângele acesta, care, din veac în veac, până ce ultima lui picătură s'a vărsat pentru aceeași cauză pentru care au perit strămoșii, cere aceleași fapte, căutând pe om oriunde se află, între ostașii de chemare, între voinicii pregătiți pentru luptă sau în orice colț liniștit al societății civile, pentru a-i impune

sfortărea care este însăși rațiunea de a fi a familiei, motivul superior pentru care printre nenorociri și dezaastre numele ei se păstrează ca o asigurare că, orice ar fi, se vor găsi oameni cari să lupte pentru o cauză așa cum era odinioară datina de a se lupta! Și e așa de imperioasă, de nebiruită această chemare încât acel ce aleargă sub steaguri nu mai pare a fi omul blând, rezervat, rece, pe care l-ai cunoscut, ci însuși acel neînduplecat suflet al neamului, care a simțit ceasul jertfelor nouă și suflă din nou, vijelios, asupra steagurilor pe care le mână tot înainte până la îndeplinirea ursitelor!

* * *

Era în 1546. Bunicul lui Mihai Viteazul, Radu Paisie, avuse să înfrunte o grea primejdie. Căzuseră asupra lui, cu un pretendent, Laiotă, « domnișor » de aventură, pribegi din Ardeal cu sprijin unguresc, pentru a-i fărâma Scaunul de călugăr ajuns din nou la voinicie de Voevod. Vrajmașul birui și tabăra toată, cu Vistieria domnească, ajunse în mânilor haiducilor de peste munte, cari-l sprijineau. Atunci Radu Clucerul din Golești se puse în fruntea apărării și scăpă agonisita țării de prada străinului. « Când a fost întâia luptă cu Stroe pribeagul », spune Vodă Radu, dăruind bunului său ostaș satele Poienari, Cheiani și Căpățâneni, « și ne-a biruit pre noi Stroe, și frânse oastea, și se împrăștiară toți și toți fugiră, și părăsiră Vistieria Domniei Mele, și aceia începură a jăcui Visteria Domniei Mele și răzbiră căruțele, iar Radul Vistierul el n'a părăsit Vistieria Domniei

Mele, ci o izbăvi cu voinicia lui și îndreptă căruțele și duse Vistieria toată la Domnia Mea în Turnul de la Nicopole».

Trecură douăzeci de ani și mai bine. Din neamul lui Radu se ridicară doi tineri boieri, cari știau bine de ce s'au născut pe lume, unde e prilej de petrecere, de lenevie și lipsă de suflet pentru alții. Voevodul lor, Alexandru-Vodă, ducea o luptă în Moldova, cu Turcii și împotriva unui eroinic Domn creștin și român care înălțase flamura libertății. Drept sau nedrept, era războiul Țării, și steagul celălalt era steagul Domnului lor. Și Ivașcu Golescu, Albu Golescu luptară de sârg, sub dânsul.

La Vieroș, lângă leagănul vechiu al neamului lor, în vechea biserică umedă și neagră din mănăstirea ce se dărâmă, cu casele pustii și cișmelele stinchite, din care cad sculpturile măiestre, lepedea de mormânt a lui Albu îl înfățișează murind pentru credință: cușma e pusă dârz pe capul cel mândru, și pe umerii asupra căroră moartea va lovi, flutură ca o hlamidă mantia furtunoaselor sale zile de luptă. Și, pe când Ivașcu mergea în Ardeal să aducă de acolo pe Vornicul Dumbravă, trădătorul față de Domnie, — acel Ivașcu căruia-i era scris să moară în slujbă domnească și el, fiind îngropat aici în Moldova, străină lui, — Alexandru-Vodă, scăpat de la moarte prin vitejia celor doi frați, scrie astfel despre isprava lor, închinând aspri din vama dela Rucăr pentru odihna lui Albu: «Atunci am văzut Domnia Mea dragostea boierilor și a vitejilor Domniei Mele. Și apoi mare dragoste am văzut dela cinstit dregătorul Domniei Mele, cel mai sus scris jupân Ivașco Vel Vornic

și de la fratele lui, cinstit dregătorul Domniei Mele jupân Albul, Clucerul cel Mare, ce niciunul n'a făcut ca dânșii, fiind foarte bucuroși a-și pune ei capetele lor pentru capul Domniei Mele... Și dacă nu s'ar fi învârtejit ei atunci..., de au apărat capul Domniei Mele, apoi însuși capul Domniei Mele ar fi căzut. Și, cu acel prilej, cinstit dregătorul Domniei Mele jupân Ivașco Vornicul cel Mare și-a lăsat acolo capul, la vadul ce se zice Râmna, lângă satul Jilișteea, pentru capul Domniei Mele, precum singur Dumnezeu martor este și adeverează ».

Și, veac de veac, neamul lui Radu, lui Ivașcu și lui Albu nu s'au lăsat de la datoria lor, fruntași între boieri, cari apărau pe Domn fără a-l linguși și-i dădeau sfat bun fără a trage folos pentru sine. Oameni de muncă și de jertfă, cu ochii la steag, după datina părinților și a străbunilor, păstrând vieța lor ca armele înseși lăstate moștenire numai pentru a lucra cu dânsele pe aceeași cale pentru același scop. Lauda de sine li era străină, fiindcă se laudă de ce-a făcut numai acela care simte că ar fi putut face și altfel.

Apoi, când n'au mai fost războaie, Goleștii cei noi căutară aiurea câmp de osteneli pentru țară. Și, când Iordachi culegea comoara de cuvinte a limbii românești, părăsită și desprețuită, în folosul limbii mândre a Grecilor cotropitori, i se părea că strânge de pe un loc de luptă uitat de toți steagurile pe care nimeni nu le mai salută, iar, chemând prin școală la vieță nouă pe țărâni ajunși robi ai oricărui venetic, frate-său Dinu, lăudătorul cu lacrimi al izbânzilor civilizației apusene, și-i

închipuia în strămoșii lor cari luptaseră și ei cu strămoșii lui la Fântâna Țiganului și la Jiliște și în urmașii lor cari și ei se vor întoarce a fi cu aceeași cinste ostași.

Cum iarăși cu aceeași credință cei trei Golești dela 1848, odraslele lor, vedeau în noul tricolor învierea flamurii de atuncea.

Iar, când ceasul cererii celei mari de dreptate a neamului lor a sunat, din Vieroșul în ruine, din bisericuța de la Golești, din mănăstirea moldovenească primitoare de oasele pribeagului, de pretutindeni au alergat umbrele nesățioase de jertfă, și feciorii lui Alexandru Goleșcu s'au dus cei d'întâiu unde se arăta « dragostea boierilor și a vitejilor » pentru Țară și Rege, fiindcă erau foarte bucuroși a-și pune ei capetele lor »....

1917.

CII

ACEIAȘI DOI GOLEȘTI

Un ziar publică această simplă înștiințare:

« Doamna Caterina A. Golesecu are durerea să înștiințeze pe prieteni și cunoscuți că a adus corpurile fiilor săi, Nicolae A. Golesecu, locotenent din reg. 54 Roman, mort pe câmpul de onoare la Sălătruc în 1916, și Dimitrie A. Golesecu, soldat voluntar din reg. 70 Muscel, mort pe câmpul de onoare în luptele dela Cocargea în 1916 ».

Ce laude ar putea să adauge la aceste puține rânduri în numele unei mame, care, în durerea ei, e mândră că pentru apărarea țării, pentru spălarea rușinii nepregătirilor, dezertărilor și actelor de trădare — îndeplinite chiar în cele d'întâiu rânduri ale societății —, fiii ei — unul soldat în mijlocul soldaților țărani — și-au vărsat sângele răscumpărător al onoarei atâtoro cari n'au fost ca dânsii. Democrație... De câte ori nu se rostește acest cuvânt de accia chiar cari n'au niciun drept, prin caracterul și activitatea lor — căci acestea, nu nașterea, interesează în rândul întâiu —, să-l întrebuițeze!

Adevărata democrație o voim, trebuie să o voim: puteri peste care nu suntem stăpâni îndreaptă spre dânsa. Și, mai la urmă, este o dreptate elementară în cerința ca în conducerea unei țări să-și aibă locul, fiecare după meritul său strict, toți aceia cari o sprijină și o apără.

Această democrație are dreptul să iea tot, chiar dincolo de marginile dreptului, dacă necesități elementare o cer, pentru păstrarea societății înseși.

Dar două lucruri nu le poate lua: numele ce-l ai și datoria de a te face vrednic de dânsul. Goleștii s'au folosit de această — îngăduire. Amintindu-și de Ivașcu pribeagul pentru cauza de care era legat prin cinstea sa de boier și de Albu mort de armă dușmană sub steagul Domnului său, ei au mers de și-au luat locul pe frontul unde nu se îmbulzesc ambițiile și nu se încoronează vanitățile.

Și au murit cum mureau vitejii prin cari din veac în veac s'a păstrat numele cel bun al acestui neam.

Astăzi, când boierii cei adevărați lasă fără părere de rău sătenilor moșia pe care înaintașii lor au luat-o dela străbunii acestor săteni, dar când pasiuni firești strigă contra unei clase căreia îi datorim atâta din menținerea noastră națională, pare că o voință misterioasă, făcătoare de dreptate, scoate înainte, ca un îndemn de împăciuire, sicriile celor doi Golești morți pentru Patrie.

1917.

CIII

INMORMĂNTAREA UNUI PRIBEAG COLONELUL ADONOVICI

L-au prohodit pe voinicul sârb în biserică românească, în acea biserică pe care acum două sute de ani a întemeiat-o Banul lui Dimitrie Cantemir, în zile când Ruși ca acei cari azi sunt chemați a lupta iarăși alături cu noi se aflau în Iași ca prieteni și când Sava din Ragusa, Sârbul, vorbea boierilor noștri, ca delegat al Țarului Petru, de vremurile când va înceta tirania păgână și creștinii dela Dunăre și din Balcani vor fi frați întru libertate. Și l-au așezat în pământ românesc, lângă Francezii cari au căzut de glonte și de boala nemiloasă aici, unde veniseră să ni stea în ajutor cu tot ce puteau.

Se înfrățeau toate uniformele Aliaților în lumea, mai mult militară, care venise să-și ia rămas bun dela Dragomir Andonovici. Iar el îi aștepta pentru despărțirea de dâșii sub cununile de flori proaspete pe care se împleteau panglicile tuturor steagurilor, și steagul țării sale, larg răspândit, îl acoperea ca și cum Patria însăși, depărtata Patrie desnădăjduită, ar fi ținut în

brațele ei pe acest fiu bun care luptase pentru dânsa și care acum stătea să se coboare în pământ spre odihnă.

Aceleași rugăciuni se înălțau în două graiuri: în vechiul graiu slav pe care l-au trecut în scris ai lui, aceia de la Salonic, din Macedonia luptelor de astăzi, ca să înțeleagă și poporul ce zice Scriptura lui Dumnezeu, și în bătrânul graiu al nostru, din vremea când atâția, pribegi ca dânsul, din aceleași locuri au fost petrecuți în sunetul lui până la malul de unde nimeni nu se mai întoarce.

Pribeag el și, în jur, atâția cari, în frântura de țară pe care au putut-o păstra, simt toată durerea vetrelor părăsite de care i-a depărtat același dușman. Nimeni n'ar fi putut înțelege mai bine durerea cu care a murit, fiindcă moartea, nevoind să-l iea mai de vreme, nu i-a îngăduit să-l culeagă ceva mai târziu.

Prea multă taină este în această vieață a noastră ca să crezi că ea poate să rămâie pentru totdeauna nelămurită și că nu este undeva, peste putreziciunea la care suntem meniți, lămurirea după care în chinuri însetează sufletele omenești. Și, dacă acel loc este undeva, acesta va avea acolo, înaintea altora, mângâiere, multă mângâiere, în ceasul când dreptatea țării lui va ieși luminoasă din cumplitele ispite prin care a trecut și din care și el a avut o așa de largă parte.

Căci Scriptura însăși care se cetia înaintea rămășiților lui o spune, vorbind despre Dreptate, în sfânta ei formă dumnezească: « Cei ce au murit pentru Hristos, vor învia cei d'întâiu »....

T. MAIORESCU

Se anunță moartea la București, după o scurtă suferință, a lui T. Maiorescu.

De cincizeci de ani și mai bine numele lui a fost amestecat în viața întreagă a țării. Profesor de o mare și elegantă elocvență, orator parlamentar neîntrecut în sublinierea fină a intențiilor sale și capabil în același timp de a da cea mai impresionantă expresie ideilor celor mai înalte, dacă nu și unor puternice sentimente, — pe care a ținut să nu le aibă, ca fiind contrare concepției ce-și făcea despre omul public, — scriitor corect și limpede în rostirea unor păreri de bun simț cu scumpătate cântărite, el va lăsa în mintea tuturor o icoană de om mai mult decât amintirea unei opere. De fapt la aceasta a și lucrat el viața întreagă, observându-se, îndreptându-se, pregătindu-se, dând un sens fiecăruia gest și fiecărei silabe, pentru ca să apară așa cum teoria lui, cu influențe din vremurile olimpiene ale lui Goethe, îi spusese că trebuie să fie omul. Niciodată un Român n'a știut să dea o expresie individuală mai perfectă

rezultatului simplu al împrejurărilor pe care el venea numai să-l constate și să-l drapeze în nobila sa personalitate.

A început în vremuri când murea un ideal — idealul vechilor Ardeleni — și isprăvește în alte vremuri, când un nou ideal răsare —, acela pe care-l desfacem azi din fapta noastră, încă neisprăvită. El s'a ținut la o parte și de unul și de altul. De agonia celui d'intâiu a răs, de primele mișcări de viață ale celui din urmă nu s'a încălzit. Faldurii tunicii clasice nu trebuiau să se desfacă în aceste dureri și nădejdi ale pământului.

Ce era sub masca «euprepiei» lui antice? Dar el n'a vrut să spuie niciodată, și chiar cine a strecurat o privire ca să vadă mișcările ascunse ale mușchilor n'are dreptul s'o spuie. Pentru că te-ai coborî îndată dela rezultatul perfect al artei supreme — cine știe la ce.

Cald și frig nu i-a fost nimănui lângă dânsul. A trecut printre oameni, întrebuintându-i, de multe ori, desprețindu-i în taină, totdeauna. El însuși trebuie să-și fi fost indiferent sieși. N'ajungi a te iubi puțințel decât de mila ta, după ce amar te-ai ținut de rău și te-ai pedepsit cu asprime. Ajungi astfel de afli aurul care s'a topit în tot acest foc al vieții tale: fie și numai un grăunte pierdut în atâta cenușă zădarnică a lucrurilor care au ars.

La o adâncă bătrâneță, acela ești tu însuși. Atâta numai. Și ajungi a te respecta pentru tot ce ai jertfit, ai distrus, — cu oricâtă suferință — pentru ca aceasta să rămâie.

Cu cât știe lumea mai puțin ce strălucește acolo în fund, cu atâta ți-e mai drag unicul tesaur pe care ți l-ai lămurit.

El era prea în afară de sine însuși, de personalitatea sa chiar, pentru această bucurie. Il interesa, nu ce poate da topirea în focul tuturor sentimentelor, ci numai artistica prezintare a elementelor înseși pe care nu simțea nevoia să le preschimbe pentru a le înălța. A cioplit așa de frumos cărbunele omenesc comun încât nu s'a gândit măcar că în adâncurile unde fierb puterile creatoare se poate face din el un diamant care cristalizează odată cu apariția sa însăși.

A-ți servi Regele, a-ți ajuta Patria, a sprijini cultura neamului, sfinte acte prea estetice pentru ca un suflet ca al lui să fi refuzat a le face și să fi fost în stare a le face rău. Ce zile mari a dat el elocvenței române, privind înainte, nu o adunare de mulțime, nu o frământare de războiu, nu un vălmășag de muncă, nu o fantomă de viitor, ci friza impecabilă în care desfășura un alt moment al existenței sale! Și la ce importante acte a luat parte, — adăugându-și-le!

Tratatul din București era pentru el, nu soluția definitivă a unei probleme care i s'ar fi frământat mult timp în minte, nici punctul de plecare al unei politice răsărite din propria lui cugetare. În fondul ca și în clauzele lui îi era indiferent, cum indiferente-i vor fi fost și aclamațiile cu care l-am primit noi, mulțămindu-i pentru izbândă. Era un baso-relief frumos și, privindu-i de departe efectul, s'a depărtat mulțămit de dânsul. Așa trebuia să-l facă, orice s'ar fi cuprins în el. Niciodată

cu mai multă decență euritmă nu s'a făcut un pas către o mai mare catastrofă. Dar ce are a face direcția!

A murit în haosul celor mai desfrânate pasiuni. Ce credea el, oaspetele până în ultimul moment al Germaniei care-l crease aproape? Unii ziceau că voia conducerea pentru a da alt războiu sau, mai ales, pentru a-l împiedeca pe acesta. Se poate. Dar înainte de toate el căuta, după triumful său, fondul pentru o moarte care să nu aibă agonie.

Și rămânând în București, dar fără un amestec vizibil în tot ce s'a petrecut acolo, trebuie să spunem că a reușit.

Și-a salvat opera, singura și marea operă: iluzia superbă ce voia să deie despre sine însuși.

1917.

LA MORMÂNTUL LUI LA FAYETTE

Aniversara independenței americane a fost serbată, nu numai cu o deosebită pompă, în Franța și Italia, dar și cu participarea entuziastă a miilor de oameni din toate stratele societății, cari s'au grăbit să arăte cât de adâncă li e recunoștința pentru nobila intervenție în favoarea Dreptului a Marii Republice. La Paris « serbarea americană » a avut ca moment mai înălțător pelerinagiul, făcut de o imensă mulțime la mormântul lui La Fayette, conducătorul de căpetenie al acelei cete de tineri Francezi din nobilime, cari s'au dus, acum o sută și mai bine de ani, să lupte acolo, peste Ocean, pentru triumful libertății.

Mormântul era de multă vreme uitat. Cine să se gândească ieri, când alte probleme frământau lumea, la acela care totuși, de atâtea ori, în viața politică a țării sale a jucat rolul cel mare, a fost aclamat cu frenetică pasiune, a fost ridicat pe umeri, a fost pus să vorbească din balcon, în umbra tricolorului, mulțimilor revoluționare? Dacă oamenii cari au întemeiat o țară,

dacă aceia de la cari pleacă așezămintele ei cele mai puternice, dacă marii prefăcători prin muncă și luptă se uită mai greu, ce rămâne din uriașa și trecătoarea fierbere a iubirii poporului? In hârtiile familiei scrisori îngălbenite de pe care se șterge scrisoarea vechilor protestări de devotament, portrete pe care lumina soarelui le soarbe în fiecare zi și, la locul de odihnă al celui așa de mult aclamat, cenușa florilor care s'au uscat de mult.

Poate și de aceea cei cărora li place de năvala și zgomotul masselor nu sunt niciodată sătui să se îmbete de dânsule! La Fayette a fost amestecat în toate mișcările populare ce s'au petrecut în Franța de la 1789 încoace.

Cu peruca lui blondă, stângaciul marchis pe care Maria Antoinetta, zglobia regină cu soarta cumplită, îl lua în răs, a condus convoiul sălbatec al gloatelor parisiene care veneau la Versailles « să ceară pâne » și, dacă intervenția lui a împiedecat măcelul familiei regale, ea a întărit hotărârea mulțimii de a duce în Capitală, ca prizonieri ai plebei, pe aceia înaintea cărora până atunci toată lumea se plecuse. Dacă nu și-a putut menține rolul, — fiind prea delicat pentru aceasta —, în mijlocul furioaselor prefaceri sângeroase în care s'a încurcat apoi o Revoluție ce nu voia să-și mai cunoască vre-un stăpân, după liniștirea lucrurilor, când, sub Bourbonii întorși, partidul mai înaintat se gândea numai la libertăți publice, la o eră de constituționalism romantic și la pașnicul tricolor al unei Republice fără sânge, nu se putea lupta contra vechiului regim fără ca numele lui să se impuie dela sine apărătorilor populari ai crezului

liberal. Cu dânsul se va putea face revoluția, fără dânsul nu. Era ca o datină, de care nu se atingea nimeni. Alergau după el, îl descopereau unde se găsește, îl înălțau la tribună, îl aburcau pe balcon, întindeau steagul la spatele lui, de-asupra capului, și articolul din program, zădarnic, dar neapărat, era îndeplinit. Așa se apucase, și-l aclamau și aceia cari știau că mișcarea poate izbuti și fără aceasta, întocmai cum, la noi, atâta lume merge pe secetă, de și știe cum se produce ploaia, după moaștele Bulgarului de acuma o sută de ani care e Sfântul Ioan dela Basarabov, adus în București.

Apoi, cândva, în circumstanțe obscure, omul a murit foarte bătrân. Tradiționala figură încununată cu păr alb nu s'a mai ivit la cea mai apropiată răscoală. Și lumea a văzut că se răstoarnă un tron și fără dânsul.

În cimitirul dela Picpus piatra care-l acopere n'a primit prea multe flori în mai bine de jumătate de veac.

Și acuma grădinița morților a fost năpădită de atâta mulțime de oameni cum nu se mai văzuse până atunci. Francezi din cei cari-și aduceau aminte doar de un nume frumos găsit de mult în cartea de istorie și « necesar la examen », soldați întorși de pe frontul unde se dă o luptă pe care perucile nobile n'au găcit-o niciodată, când așa de elegant adversarii se poșteau unul pe altul să tragă cel d'întâiu, oameni cu totul străini pe cari Parisul îi vedea pentru întâiași dată, ostași și ei, în alte uniforme, absolut necunoscute prin aceste locuri. Ei veniau să întoarcă vizita pe care La Fayette o făcuse Americii acum o sută cincizeci de ani, și spiritul din el era acum, în 1917, spiritul pe care-l avuse el atunci, în 1779.

Ciudată logică răsplătitoare a împrejurărilor care par oarbe pentru că merg doar mai drept decât noi, trecând neconținut peste cărările noastre întortochiate!

Toate baricadele, toate detronările și proclamările ce s'au succedat în Franța dela 1789 până astăzi n'au putut să aducă ziua marelui omagiu pentru acest mormânt părăsit. Orice se plătește de contemporanii înșii nu rămâne ca o datorie veșnic deschisă și în continuă creștere, chiar dacă nu se vorbește de dânsa, față de urmași.

Conturi încheiate! Mortul nu mai poate cere nimic.

Politica de interese și politica de vanitate lichidează fără să lase ceva în urmă.

Dar, când, fără niciun calcul și fără nicio ambiție personală, cineva jertfește tot: liniște, carieră, vicață, pentru a se duce acolo unde nu-l chiamă nimic decât conștiința unei datorii și licărirea unui ideal, atunci cărările necălcate, care se acopăr de buruiană, vor fi cândva calea triumfală a pelerinagiilor.

1917.

LA MORMÂNTUL LUI PETRU MOVILĂ

Două ziare din Iași reproduc din foaia dela Chiev a prizonierilor români de loc din Ungaria descrierea mișcătoare a slujbei ce s'a făcut pentru Ardelenii viitori ostași ai idealului românesc, în Chiev.

Cu voia Mitropolitului rusesc Vladimir, în lăcașul care e încunjurat de adâncă venerație a tuturor Rușilor credincioși din toate provinciile, s'a slujit o liturghie neobișnuită, la auzul cântărilor căreia au lăcrămat ochi hotărâți de ostași. În cuvintele limbii noastre, care e limba poporului în sute de sate din Rusia apuseană, până nu departe de acest leagăn al ideii politice și al vieții culturale rusești care e Chievul, s'au înălțat rugăciuni către Dumnezeu care prin scripturile lui ni spune că apără orice cauză e dreaptă, orice silință e binecuvântată prin însăși curăția scopului ce urmărește.

Cu adevărat o zi neobișnuită! Războiu al lumii, revoluție a Rusiei întregi au trebuit ca așa ceva să se petreacă...

Redactorul foii românești dela Chiev știe și el că în această catedrală sfântă între cele mai sfinte ale

poporului rus noi nu eram străini, că gândul și voința, talentul politic, prestigiul și munca unui Român, unui Moldovean au adus vicia nouă în aceste lăcașuri datorite cvlaviei vechilor cneji ai Niprului. Vicia nouă ortodoxă și, prin ea, prin împotrivirea ei la năvălirea catolicismului de limbă latină. dar de spirit polon, — căci pe atunci aceste părți rusești apusene se țineau de Polonia, — vicia nouă națională pentru toate semințiile, de pretutindeni. Numele lui Petru Movilă a fost pus din nou în legătură și cu această cultură religioasă a Chievului și cu străduințele poporului însuși din mijlocul căruia a răsărit harnicul fiu de Domn.

Niciodată acela care, ca Pătrașcu Voevod, fiul lui Simion, se visase moștenitor al Moldovei înainte de a îmbrăca haina de renunțare a călugărului, nu și-a uitat de țara sa, pe care a cercetat-o câte odată și în care păstrase multe și însemnate legături. Vlădica Ghenadie de la Râmnic a găsit însemnări românești ale lui făcute acolo în străinătate și cu care-și mângâia înstrăinarea definitivă. Până la sfârșit a avut, alătura de gândurile lui cele mari pentru alții, simțirea cea adâncă și adevărată pentru Moldova.

Și, acum, lângă mormântul lui, pentru întâiași dată de când dăinuiesc zidurile bisericii, cântările în limba-românească au fost auzite. Lângă oasele Moldoveanului pribeag, pribege ardeleni din țara unde, în slovele tiparului dăruit de dânsul Mitropolitului Sucevei, Varlaam, se cetește și azi Cazania de Duminecă, și-au făcut ruga lor de luptă înainte de a intra în foc pentru ideia românească, și steagurile lor tricolore erau ale Regatului

român în care s'a contopit Moldova Movileștilor cu Țara-Românească a Basarabilor.

Istoria neamurilor are întorsături așa de ciudate încât samănă a fi răsplătiri pe care le-a voit.

1917.

UN LUPTĂTOR PENTRU DREPT:
SIMION MURAFĂ

Ziarele rusești ni aduc zguduitoarea veste a morții lui Simion Murafa, căzut jertfă unor desmățați criminali în cari refuzăm a vedea niște adversari politici.

Am cunoscut și eu pe acest impunător bărbat din neamul nostru. Ofițer de rezervă rus, el venise în Iași pentru serviciul său și a căutat să cunoască aici persoane amestecate în mișcarea noastră culturală, cerându-li cărți pentru dânsul și pentru ai săi. Voinic și frumos, cu o siguranță desăvârșită în atitudine, în privire, în cuvânt, inteligent și energic, de-o francheță deplină în exprimarea părerilor sale, chiar când știa că ele pot jigni pe convorbitor, adânc convins de dreptatea planurilor pe care le urmărea, el făcea cea mai mare impresie.

Vedeai în el omul născut pentru a comanda și a conduce, inițiatorul și călăuza unei mișcări.

De mult el căutase, în legătură cu Basarabeni așezați aici sau cu studenții dela Universitatea ieșeană,

să se lămurească asupra vieții sufletești a poporului său, și era printre pușinii cărturari de peste Prut cari știau ceva din rosturile noastre. I se părea că e datoria lui să se pătrundă de dânsele.

Când generoasa revoluție rusească din Februarie, ridicându-se împotriva Țarismului asimilator de nații, a recunoscut dreptul fiecărui om de a cuprinde în libertatea lui naturală și aceea de a-și iubi sângele și de a-și cultiva mintea după cerințele acestui sânge însuși, când s'au ivit pretutindeni cererile de drepturi naționale și de autonomii, Murafa a fost unul dintre aceia cari mai energic au ridicat steagul de cultură al « moldovenismului ». Fără niciun alt gând decât acela pe care-l spunea public, el a luat parte — și o parte hotărâtoare — la toate silințele ce s'au făcut în timpul din urmă pentru a lumina acele două milioane de oameni întunecați, în singura limbă în care li se pot îmbia cele d'intâiu cunoștinți ale învățăturilor: limba mamei lor, strămoșescul graiu românesc al Moldovenilor. Când, acum două luni, au trecut ostașii ardeleni căutându-și la Iași steagul cel adevărat, tricolorul care nu minte, la Chișinău li-a ieșit înaintea Murafa. Nu li se vor șterge din minte niciodată cuvintele pe care li le-a spus el acolo, într'una din acele clipe rari, când oameni stăpâni pe sine și socotiți lasă de-odată să se vadă comoara de simțire pe care nu voiesc să o reverse în zădar. Mâna lui energică, prin care se răspândea ideia moldovenească asupra bieților lui frați fără carte, li-a arătat Ardelenilor calea care duce până la capătul idealului și el a numit Alba-Iulia lui Mihai

Viteazul, Domn, în cel mai fericit ceas al său, și asupra strămoșilor lui însuși.

În momentele cele mai bune ale vieții, când, a doua zi după căsătorie, i se dăduse sarcina de a cârmui ținutul său, de mândri răzeși, al Sorocei, glonte ucigașilor l-a luat din rândurile fiilor celor mai credincioși ai nației sale.

Dar aceasta nu va uita niciodată pe omul care și sângele și l-a vărsat pentru dânsa.

1917.

CVIII

MOARTEA GENERALULUI DRAGALINA

Generalul care a apărat cu mintea lui de cugetător, energia lui de soldat și cu calda lui inimă de Bănăran, Oltenia nu mai este. În durerile rănilor sale, ciuntit un braț, el și-a dat nobilul suflet lui Dumnezeu, în optatea căruia față de neamurile bune și nenorocite al lui a crezut.

Acum stăzi Bucureștii văd trecând convoiul aceluia care s'auzonul ușuratec de ieri al marelui oraș era unul din încitorii cei mai harnici și mai bucuroși pentru binele Patriei și pentru izbăvirea neamului. Cu pietate mare va privi ultimul lui drum între noi. Căci lacrimi, le-am isprăvit.

Dar mâine, când Banatul lui părintesc va fi carne și trupul României biruitoare, când colo departe 'n transebeș va flutura steagul sub care el și-a vărsat sângele, vom ridica pe locul unde el a fost dăruit neamului statuie de bronz întru pomenirea curatei figurii eroi care se ascunde acum vederilor noastre.

1917.

I. TANOVICEANU

E curios că, în Moldova plină de familii mari care păstrează mii și mii de documente, a trebuit să vie un Oltean, și un avocat, pentru a face, cu o stăruință de fier și cu o dragoste caldă, istoria familiilor boierești ale vechiului principat.

Opera aceasta de o viață întreagă a luat-o asuprași I. Tanoviceanu încă din acei ani când era profesor la Facultatea de drept din Iași și a continuat-o într-o câțiva și după ce a schimbat catedra sa cu una din București, unde însă n'a urmat astfel de studii pe noul teren ce i se deschidea înainte. Când, acum vreo treizeci de ani, s'a întemeiat o societate de profesori și alte persoane, « Societatea științifică și literară », care s'a hotărât să publice o « Arhivă », al cărui titlu german a fost găsit, mi se pare, de filologul Tiktin, Tanoviceanu a făcut să apară acolo cele dintâi studii ale lui, sprijinite pe hârtii din cartoanele familiei Prăjescu. Erau scrise plăcut, înfățișau lucruri interesante, și mai ales dădeau în atâtea puncte o informație cu totul nouă și, în amănunte chiar, sigură.

Pe urmă lucrări de ale lui au apărut și aiurea, chiar și în « Analele Academiei Române », — căci pe temeiul acestor întâi lucrări el fusese ales membru corespondent al instituției.

Dela un timp, el încercă a trece la tratarea problemelor de istorie. Aici însă lipsa unei culturi generale se făcu simțită: rezultatele erau mai puțin noi și judecata n'avea acea siguranță care se desfăcea din iubitele lui cercetări genealogice. Fire foarte sensibilă, el interpretă dese ori cel mai mic cuvânt de critică din partea tovarășilor săi de ocupație ca un atac personal și se grăbi să răspundă în acel ton vehement care nu poate decât să provoace polemici regretabile, mai ales în ce privește puțința de lucru împreună la un popor cu așa de puține forțe ca al nostru. Imi aduc aminte că a tipărit odată o întreagă broșură de pasiune pe care o pot judeca nedreaptă. Dar de aceasta nu poate fi vorba aici și acum.

În ultimii ani, profesorul de drept penal și-a publicat lecțiile, pe care oamenii competenți le socot ca având o mare valoare. Păcat că n'a apucat să orânduiască hârtiile sale, care erau — cum am constatat cu un alt prilej — puțin în desordine și că n'a dat măcar, ca răposatul boier muntean Ștefan Greceanu, o lucrare de total, cuprinzând rezultatele lungilor sale cercetări! Fără să fi putut avea preciziunea neimitabilă și informația uimitor de bogată a studiilor d-lui Sever de Zotta, o astfel de carte, rânduită poate în formă de dicționar genealogic, ni-ar fi fost de mare folos tuturor. Dar Tanovicianu, ca « penalist », prefera să îndrepte în loc să previe.

Cel mai chemat să se intereseze de soarta acestui lășământ e d-l Zotta el însuși.

Știrile de acolo, din arhive uncori neaccesibile astăzi, ar întregi propria sa recoltă de informații.

1917.

I. MANLIU

Acum câteva zile a răposat aici inginerul Manliu, răpus de tifosul exantematic. El se odihnea acuma în pământ când dela București a venit vestea încetării din viață a părintelui său bătrânul profesor Ioan Manliu.

Cine, din generația noastră, nu-și aduce aminte de cărțile lui de gramatică, prin care a înaintat până la culmile «stilului și compoziției»? Cine nu s'a trudit cu ele? Cred că prin cel dintâi din aceste manuale, privit cu desperare, la șese ani, înaintea căsuței Vâzdogesci din Botoșani, am fost inițiat și eu în grozavele taine ale vechii scolastice gramaticale, grea de tradiții medievale. Pentru această inițiere nu eram prea recunoscători, mi se pare, căci am fi preferat să ni învățăm limba suferind mai puțin.

Mai târziu cărțile lui Manliu au fost înlăturate prin altele. Am putut face comparația. Dascălul acesta vechiu, Ardelean dela Fofeldea, știa bine românește, și în regulile lui aspre era folos pentru cine li se supunea. Un coridor negru și rece care ducea la o frumoasă perspectivă.

Il prefer perspectivei care te atrage pentrū a găsi de fapt un simplu culoar.

În ultimii ani Manliu era Neamț curat și trăia în Germania. Abia se întorsese odată cu războiul. S'ar putea totuși ca el să nu fi murit de bucuria prezenței Germanilor lui în Capitala României, care era și ea a lui, și încă mai de mult.

1917.

CXI

DOCTORUL M. BOTESCU

Oricine a cunoscut pe Doctorul Botescu, fie și numai în treacăt — și câți nu l-au cunoscut, căci el părea, în voioasa lui activitate, însăși umbra mângâietoare a durerilor omenești! — va simți la vestea morții lui, a sacrificiului suprem pe care l-a dus până la capăt, ceea ce se simte numai la plecarea de lângă noi a suflelor înfrățite.

A fost un medic, real, de bun simț, sigur în diagnosticele lui, sigur și efectiv în tratamentul pe care-l recomandă. Sfatul lui nu era niciodată zădarnic: pe atâtea niii dintre noi el ne-a făcut sănătoși. A fost un dăruitor cu milă și dragoste al științei și îngrijirilor lui. A fost un dezinteresat al unei profesii care la dânsul n'a fost un mijloc de a se îmbogăți.

Dar, în afară de toate aceste daruri rare, el era o voință neconținut încordată căutând munca pentru binele proapelui. Bucureștii au cunoscut în el ca ajutor de primar pe cel dintâi care a purtat și grija hranei curate și sănătoase.

Asociația medicilor s'a sprijinit ani întregi pe hărnicia lui nedomolită. Băile Govora-Călimănești el le-a organizat în întregime, făcându-le să poată rivaliza cu cele mai renumite stațiuni balneare din străinătate. În viața politică el a fost omul oricărei fapte folositoare, oricărui ajutor de care s'a simțit nevoie.

Ultima oară glasul lui a răsunat în Cameră făcând, cu emoție, lauda tovarășilor cari au primit moartea ca să scutească pe alții de dânsa. A fost ascultat cu pietatea datorită comemorărilor meritate. Se simțea el însuși pe pragul grozavei boale? Cine va ști vreodată ce se ascunde în adâncul ființii noastre omenești?

În sufletele noastre e azi pentru el ceea ce era în sufletul lui atuncea pentru camarazii lui dispăruți, cu adausul durerii de a nu mai putea întâlni la rosturile lui pe un om asemenea cu dânsul.

1917.

CXII

VIRGIL HĂLĂCEANU

Toată lumea care a cunoscut pe inginerul Hălăceanu va regreta moartea lui înainte de vreme.

Om de o nesfârșită bunăvoință, dorind din toată inima să ajute cauzele de cultură. Ieșean iubitor de orașul său a cărui glorie, pe care n'o putea urmări în dovezi istorice, o simțea instinctiv așa de puternic, el a avut ideea de a dărui orașului, chiar dacă nimeni nu și-ar manifesta dorința de a-l cerceta, un Muzeu al Moldovei.

A cules de pretutindeni, cu o nesfârșită râvnă, fără a fi descurajat de indiferență sau de refuzuri, cu acea binecuvântată stăruință care a dat Italiei atâtea din colecțiile ei provinciale, tot ce putea servi scopului său. Intr'o hală modestă el a adunat și unele acte, unele pietre cu inscripții, unele vechi publicații care sunt de o reală valoare.

Dăunăzi, când hala din curtea Goliei a fost cerută pentru un nobil scop de caritate, el s'a luptat multă vreme cu puternicul sentiment care-l lega de opera lui,

și l-am văzut plecând cu lacrămile în ochi. « Aș muri dacă s'ar pierde Muzeul », spunea el.

Avea presimțirea veșniciei despărțiri de dânsul. Boala cea rea n'a putut-o birui trupul său șubred. Și azi, când s'a dus dintre noi sufletul lui blând de un romantism naiv, așa de înduioșător, avem o datorie să nu uităm recolta de sfinte rămășițe pe care a închinat-o el vechilor glorii moldovenești. Cine va strânge din nou și o va adăogi va avea lângă dânsul un tovarăș nevăzut în sufletul care nu se va putea deslipi niciodată de fapta lui.

1917.

CXIII

Drd. JOHN STUART CAMPBELL

La spitalul « Maternitatea » a încetat din viață, după lungi suferinți provocate de o infecție, tânărul medic englez Stuart Campbell.

Era un om de toată frumuseța, căruia-i scânteia din ochi inteligența și bunătatea, un exemplar superior, supt toate raporturile, al speciei umane. Devotamentul lui pentru bolnavi și răniți era fără margini.

Și ne înțelegea, ne iubia, nu numai pentru suferința noastră, ci pentru sufletul din noi. Ni învățase limba; începea să traducă în englezește o scriere despre relațiile noastre cu Anglia. Și parcă-l aud cum, la trecerea regimentului 9 de vânători, el spunea: « In neamul acesta al d-voastră este ceva romantic românesc, care atrage ».

Fie-i ușoară țărâna acestui bun prieten care s'a jertfit pentru noi!

1917.

CXIV

EMANUIL BIBESCU

S'a stins din viață la Londra, — de grija țării sale, spun ziarele engleze, — Emanuil Bibescu, unul din fiii colonelului Nicolae Bibescu și nepot de fiu al fostului Domn muntean. Om de o cultură deosebită și de o mare distincție, Emanuil Bibescu avea multă iubire pentru țară și trecutul ei. La dânsul, la Corcova, lângă Strehaia, în muncelile Mehedințului, am găsit albumuri cu frumoase fotografii de amator, și am primit spre publicare interesante documente de familie pe care le-am tipărit în volumul IV din « Studii și Documente ».

Pentru diplomația noastră, e de sigur o pierdere.

1917.

CXV

IOAN GRĂMADĂ

Ofițerul bucovinean Ioan Grămadă, care a murit
ptând eroic, era un om frumos și sdравăn, pe care
atura-l împodobise cu o minte aleasă. Poate între toți
nerii din țărișoara lui nu era unul care să-l întrecă.

Bun cunoscător al trecutului nației sale, el era și un
riitor de chemare, știind să dea viciață prin farmecul
rmei bogatului material pe care-l aduna răbdător.
eticolele lui, strânse, mi se pare, și într'o broșură,
spre închinarea Bucovinei către Austria și despre
anta Domniței Ruxanda a lui Vasile Lupu arată
ate însușirile unui istoric de talent deosebit.

Pentru doctoratul său la Viena pregătise o întinsă
erare despre Români la asediul din 1683 al acestei
tăți, care va rămânea neisprăvită și poate se va pierde.

Vorbind frumos și cu căldură, era un profesor ascultat și iubit.

Ce era în inima lui, — ori la ce l-ar fi silit viciața, —
dovedit prin moartea sa de viteaz.

CXVI

ALEXANDRU TENIE

Aflu din ziare moartea lui Alexandru Tenie, institutor. Și ziarele, fără osebire, spun ce om bun a fost și ce milos, ce gata de ajutor, cu câtă tragere de inimă se înfățișa la lucru de câte ori o durere omenească se cerea sprijinită și mângâiată. Ele arată și de ce a murit, harnicul dascăl din Iași, iubit de toată lumea: a muncit în spitale, în mijlocul bolnavilor și al răniților, la căpătâiul celor ce mureau, ca și acel medic de treizeci și patru de ani, Brumă, pe care tot acum l-au dus la mormânt, ca și acel Colceag, cântărețul modest, îngrijitor al acelorași averi ale țării.

« Dela începutul războiului », scrie « Mișcarea », « a fost mobilizat » — avea patruzeci și nouă de ani — « la spitalul de răniți dela Școala Normală de fete, unde cu o activitate neîntrecută și-a îndeplinit cu sfințenie datoria ». Iar acela care-l pomenește în « Evenimentul » știe că « din Tătărași », unde locuia, departe, în margine, « mergea regulat la lecțiile dela Școala de adulți și adulte de lângă Regie », — în cealaltă margine.

« Distanța o făcea pe jos și răsplata materială de un leu pe lecție cele mai adeseaori o dădea elevilor săraci. »

Cineva care i-a fost școlar mai vorbea cu evlavie de dânsul, de institutorul sfios și devotat din Dorohoi, deși, din anii de școală primară, trecuse la atâția profesori mai mari, — pe cari poate i-a uitat, căci nu-i fusese model de viață și dascăli ai inimii lui.

De când mă port și eu prin Iașul acesta, am auzit de multă lume. Am auzit și de câțiva oameni de un merit deosebit, de atâția alții cari sunt ori au fost oameni de creabă în cel mai corect înțeles al cuvântului.

Știu binișor și pe cine s'a amestecat cât de puțin în viața politică a acestui oraș, vorbind la întruniri, agitând la alegeri, rostindu-și părerea prin gazete, făcându-se cunoscut și prețuit în mijlocul acestor sterpe frământări în care atâția și-au mâncat toată viața. De Tenie însă n'am auzit, deși făcea drumul dela un capăt al orașului până la altul pentru un franc ceasul și avea acasă patru guri de hrănit — nici n'aș fi crezut că trăiește aici.

Și totuși eu l-am cunoscut pe Tenie. Eram tovarăși de școală și de clasă acum treizeci și mai bine de ani, când era pe lume ceva mai mult idealism și decât a putut să ni dea grozăvia aceasta a războiului; când plutea în aer alt socialism decât al doctorului Racovschi: un simplu socialism de compătimire adâncă pentru suferință, de nespusă sete de-a sprijini dreptatea. Cel care s'a ridicat de pe patul murinzilor ca să meargă acasă pentru ca și el să-și ispășească «lunga și greaua suferință», rămăsese credincios și el acestei religii de tinereță.

Și pentru altceva încă.

Ne întâlneam acolo, la Liceul din Iași, băieți și mai bogați și mai săraci. Dar Tenie era cel mai sărac. Sărac în haina lui proastă și petecită, dar curată, sărac în încălțăminte și acoperișul capului, sărac în cartea cumpărată de mâna a treia și a patra, sărac însă chiar în făptura lui fizică de biet tânăr bălan, slab, cu părul lung, umed și rar, pleșuv înainte de vreme, împușinat și îmbătrânit de sărăcie înainte de douăzeci de ani. Și de aceea poate a fost el un om așa de bun și a căutat pe săracii ca dânsul pentru a-i alina și mângâia.

Invăța binișor, cât îl îngăduia sănătatea și mijloacele lui. Știa curățel totdeauna. Se pricepea la matematică și la altele. Era însă, în stângăcia lui de vorbire, un cuvânt pe care nu-l putea rosti: scepticism. Și acuma-l aud cum se trudea cu dânsul. Se vedea că pentru viață așa ceva nu-i trebuie, că și-a făcut provizia lui de credință. Cu dânsa a murit, fericit printr'însa, soldat sărac al devotamentului, jertfindu-se până la capăt pentru bieții săracii lui.

Și totuși, ori ce am vedea și am auzi, trebuie să fie ceva mare în zilele acestea, de vreme ce despre un om așa de ascuns, de necunoscut ca dânsul se cere ca toți să vorbim respectuoși pentru că a fost bun, a iubit pe frații săi și a murit servindu-i.

1917.

CXVII

UN AN DELA MOARTEA REGINEI ELISABETA

S'a făcut ieri parastasul de un an pentru Regina Elisabeta. Parastas de pribegie pentru o Regină care se odihnește în pământ supus dușmanului! Câtă tragedie se cuprinde în această singură constatare... Soția lui dintâiu Rege al României, a aceuia care a trăit o viață întreagă cu credința că opera sa va înainta dela tine, liniștit și sigur, fără să cunoască furtunile și trăsnetele, că se va adăugi din generație în generație prin creșterea puterilor cerești cărora el, credinciosul, li-o închinase, nu va avea steagul țării sale în mijlocul trupurilor care vor da onorurile lângă mormântul său.

Căci va fi fost și la Argeș pomenire ieri. Nu vor fi uitat s'o facă acei cari i-au stat mai aproape și pe cari întâmplarea i-a păstrat acolo, și nu numai episcopul, dar și țâșnămas în mijlocul turmei sale nenorocite, care, fără ajutorul strălucit de acum un an, va rosti rugăciunile supra odihnei celor doi tovarăși regali ai unei vieți lungi și — întru cât omenește se poate — fericite. Dar a fi ținut mai ales s'o facă altcineva: el, străinul.

Vor suna fluierile oștilor germane, vor zângăni turnurile cu clopoței ale detașamentului de paradă, vor scânteia coifurile biruinții și săbiile ce se vor prezenta vor fi acelea de pe care s'a spălat abia sângele românesc, — același sânge de care s'au atins cu milă de mamă în războiul de eliberare degetele ei, Doamna țării.

Și aici e o tragedie, în cele două slujbe care se fac în aceeași țară, sub scutul a două oști care s'au luptat și dintre care una reprezintă o cucerire obraznică, iar cealaltă o nobilă apărare nenorocită.

E o tragedie în lupta care se dă, în jurul acestei Liniștite și Odihnite, între acci cari nu uită în sufletul ei desfăcut de legăturile pământului pe Doamna care de atâtea ori, într'o lungă petrecere în mijlocul lor, a fost cuprinsă de aceleași sentimente cu țara, și între cei cari vreau să afirme, prin cinstirea ce-i aduc, nu numai poruncitoarea lor prezență în « Valahia » zdrobită, dar și dreptul pe care-l au asupra Reginei. Drept, care e mai mare decât al cuceririi, căci o cer pentru dânsii în puterea originii ei naționale, a vremurilor de tineretă petrecute la Rinul lor, a întregului ei scris care nu s'a putut desface de limba în care însăși simțirea ei era deprinsă a vorbi. « A noastră este », spunem noi, cu duioșia amintirilor, și din partea lor ni se răspunde cu dârza afirmare a unui popor care nu uită niciodată nimic din ce-i aparține supt orice lature: « E a noastră!... »

Ea este însă, aceea care a fost Regină pe lume, — fiică iubitoare pe un pământ și pe altul mamă devotată, — înainte de toate a lui Dumnezeu astăzi.

A Lui care i-a dat cândva darul cel mare al nașterii sale, dar ieri cel mai mare dar ce i-l putea da: neprețuitul dar al morții.

Suntem acum la un cap de țară, adăpostiți, pare că, nu numai sub săbiile ostașilor de mâne, dar și sub înărețta ocrotire misterioasă a strămoșilor eroici din vechea Moldovă, cari dorm aproape de noi în necropola lor bucovineană. Mâne, se va alege de noi, potrivit cu dreptatea în care credem, ca să putem trăi. Am pierdut atâtă din puterile noastre, dar una din ele o avem, mai desăvârșită decât oricând: unitatea morală a celor cari se află aici, în acest adăpost, care e un punct de razim și un punct de plecare.

Dela Rege până la cel din urmă soldat, dela Doamna țării până la bătrâna văduvă care, plângându-și singurul fiu, speră în biruința răsplătitoare a țării, un singur suflet suntem.

Intre multele lacrimi care se varsă nu e niciuna de părere de rău pentru ce am făcut. O lume întregă pe care am trăit-o s'a închis prin voința noastră în August 1914 și aici nu se află nimeni din cei cari o regretă.

I s'ar fi putut cere Aceleia care întrupa această lume în ea însăși și în tot trecutul ei, în tot dreptul ei de a-și aminti acest trecut și de a-l iubi, să urmeze singură datoria venind cu noi întâiu, după noi pe urmă?

Și ce ar fi adus cu sine în aceste zile din viața noastră? Dar Dumnezeu a vrut altfel: El a păstrat-o la locul ei fără să fi putut fi așteptată într'altul.

Așa de mult o uitasem! Astăzi o întâlnim din nou, dar în singurul loc unde nimic nu se strecoară între ce a

fost ea și ce suntem noi astăzi, în casa lui Dumnezeu care a chemat-o acolo numai unde sufletul ei se putea liniști: la Dânsul.

1917.

CXVIII

Dr. GIANI

Aflăm cu părere de rău moartea d-rului Giani, fost deputat. Medic devotat acelor pe cari i-a întovărășit în războiu și i-a căutat ca un frate în suferința lor, el se pierde de o boală contractată la căpătâiul bolnavilor săi.

Temperament focos, doritor de luptă, el a fost pentru răposatul N. Filipescu un prieten cum n'a mai avut altul. Când, în acea frumoasă zi de Septembrie, trupul voinicului războinic al luptelor noastre interne, care iubea totuși în taină ceva mai presus de dânsule, se cobora în pământ, între pușinii cari erau acolo pentru a-și face ultima datorie față de dânsul unul singur, dintre prieteni — și se chema că are mulți și buni —, ștergea lacrimi grele de pe obraz. Unul singur, căci am fost de față și am văzut.

În acel tânăr sdravăn și vesel era una din acele inimi care nu părăsesc până la capăt pe acela căruia i s'au dat.

Nu s'ar fi crezut că va urma însuși, în toată vigoarea tinereții, pe acela de care în frământările politice a fost

nedespărțit, având energie doar pentru a crește energia lui.

Plecând astăzi în haină de ostaș din spitalul suferinților unei oștiri căreia nimic nu-i este cruțat, el pare că urmează o chemare.

Și, dacă în ultimul lui ceas, va fi simțit-o, a murit, de sigur, fericit.

1917.

CXIX

VOEVODUL PUTNIC

A murit în exil, departe de țara lui, oprit de a o mai vedea vreodată după ce-i întinsese hotarele și-i dăduse o glorie care nu se va uita niciodată, omul care făcea pentru Serbia cât o întreagă armată.

Voevodul Putnic a fost una din cele mai mari minți care în epoca noastră a condus oameni în luptă. De o vedere clară a situațiilor, de o mare fineță în combinarea planurilor sale, de o migăloasă atenție în urmărirea lor, el a dat Turciei o lecție care va rămânea în istorie și, pe urmă, la amenințarea de moarte din partea Austriei, el și-a strâns toate puterile sufletești pentru a atrage în mlaștinile care trebuiau s'o înghită întreagă, oastea împăratului-Rege. Iar, dacă, pe urmă, el n'a fost în stare să împiedece catastrofa finală, aceasta nu se datorea superiorității militare a adversarului, ci interdicției de a avea când voia el ofensiva contra Bulgarilor, zăbovirii, neprevăzute, a unui ajutor care trebuia să vie și unei bogății de mijloace tehnice din partea Austro-Germanilor cărora el nu li putea opune, în sprijinul unei infanterii

stoarse de patru războaie, decât credincioasele lui tunuri franceze. Dar minunea de a fi scăpat în mijlocul gerului sălbatec, pe poteci de munți pustii, prin țară dușmană, în ciuda tuturor primejdiilor naturii și oamenilor, această armată glorioasă în care trăia tot sufletul unei națiuni, minunea care a păstrat pentru răzbu-narea viitorului o întregă legiune de ostași cari își caută patria cu cele mai sublime eforturi ale vitejiei și se datorește lui, Voevodului. Era din neamul acelora cari au scris cu sabia epepeia dela Cosovo pentru ca s'o cânte veacuri întregi poporul lor și ca să se închine lumea înaintea acestei mari amintiri sfințite de cele mai simple și mai mărețe din poeme. Intru nimic sufletul lui nu era mai mic decât al lui Dușan Țarul cel crunt și mare, decât al lui Marcu Crăișorul care a făcut să lumineze sabia sa asupra Balcanului și a Dunării și decât Miloș Obilici, care la ceasul pieirii Domnului său s'a dus bucuros să moară și el, dar o clipă după ce va fi înfipt cuțitul în măruntaiele păgânului triumfător.

Adevărat că nu l-a văzut nimeni ca un tânăr frumos sau ca un mândru bătrân cu pletele albe mergând în fruntea voinicilor cari au intrat în Uschiub și în Monastir, ori cari au îngropat mândria « Șvabului » în cea mai mare din înfrângerile ce a suferit în acest războiu. Tinerețea lui trecuse de mult și frumuseța bătrânețelor sdravene încă și capabile de avânt îi fusese denegată de soartă. Dar eroismul lui ca om n'a fost inferior talentului militar pe care l-a dovedit în planurile sale minunate.

Căci a birui toate piedecile vârstei și ale suferințelor fizice, a smulge unor puteri de mult ruinate clipa

decisivă a marilor idei strategice, a nu avea altă locuință decât un vagon rătăcitor ori o biată casă țărănească unde să-ți adăpostești frigurile bolii și frigurile creațiunii, a păstra toată încrederea în mijlocul celor mai mari nenorociri, a pregăti cu ultimele încordări ale unei admirabile energii biruințe pe care știi bine că nu le vei mai vedea și că vor fi legate de numele altora, mai favorizați de soartă, — aceasta este eroism, și din cele mai mari în forma cea mai modestă.

Vor veni iarăși vremile când Sârbii vor fi acasă pentru a culege roadele unor jertfe fără nume. Oase de pribegi se vor aduce atunci așa cum odată se aduceau oasele mucenicilor din locurile unde se săvârșise patima lor durerăoasă. Popor simplu de țărani săraci, ei nu vor ridica un Panteon pentru a cuprinde sub mausolee de marmură cenușa lor. Ci fiecare va fi dus cu lacrimi adevărate lângă vatra lui, sub pomii pe cari i-au sădit strămoșii, aproape de biserica în care s'au făcut vechile jurăminte pentru a crea Patria.

Și atunci și Voevodul cel bătrân se va așeza în țărâna de care a dorit în ziua când ochii lui oboșiți s'au închis în străinătatea unde, până la sfârșit, speranța i-a stat la căpătâiu, șoptindu-i vorbele care înseninează agonia martirilor.

IANCU CEREȘEANU

Cei cari au venit an de an la cursurile de vară din Văleni vor regreta moartea, de bătrâneță, de boală și de durere pentru suferințele țării, a bunului boier bătrân care era, Iancu Cereșanu. Casa lui era deschisă cu prietenie oricărui om de treabă, iar numărul acelora pe cari i-a îndatorat acolo nici nu se va mai socoti.

Voios, cuminte, ținând prin toate fibrele ființii sale de pământul înaintașilor săi, el era o respectabilă și totodată foarte simpatică figură.

Contemporan al celor cari au fundat România, el nu merita să moară sub jugul Nemților, Bulgarilor și Turcilor.

1917.

EUGEN COCUTĂ

Nu l-am putut scăpa pe ofițerul care n'a cunoscut în timp de cinci luni ființa sa însăși pentru a fi al tuturora: sfătuitor, lecuitor, mângâietor, frate bun al soldaților săi. Deși se credea cu tărie în vindecarea lui, Eugen Cocută a murit ieri dimineață, după o săptămână de luptă cu grozava boală care ne pustiește.

Altădată cine dintre noi va ajunge la liman va putea povesti ce a fost viața acestui om în care nu era nimic decât bunătate, cea mai curată, mai activă și mai binefăcătoare bunătate. Il va înfățișa căutând zi de zi prin focul dușmanului și prin furia bolii să asigure sănătatea celor cari fuseseră dați în sama lui și pentru cari s'a jertfit. Iși prevedea moartea. Acum patru zile refuza mâncarea. «Ce-mi trebuie mie mâncare acolo unde mă duc eu acuma?»

«Acolo» îl întovărășește nesfârșita noastră părere de rău pentru tot ce am pierdut într'insul și nu se va mai găsi în altul. În singurătatea săracă și tristă dela Vălenii-de-Munte acest tânăr farmacist mi-a fost mie însumi

cel mai mare ajutor și cea mai bună mângâiere. Lacrămile lui au curs alături de ale mele în clipa celor mai mari dureri. Sunt lucruri care nu se uită niciodată. Icoana întregă a celui ce a murit azi pentru ajutorul celor mici și părășiți o primesc în inima mea, de unde nimic nu va putea-o smulge.

Vor mai fi cari vor zice așa când vor auzi că așa de răpede și de trist s'a stins viața, așa de mult însuflețită de credința noastră morală și socială, a sublocotenentului Eugen Cocută.

1917.

CXXII

UN MARE INVĂȚAT: C. J. JIREČEK — CU PRILEJUL MORȚII LUI —

Știința pierde prin moartea profesorului C. J. Jireček, de la Universitatea din Viena, dar fruntaș al culturii cehe, pe unul dintre cei mai străluciți reprezentanți ai ei și pe una din cele mai frumoase figuri de care a fost ea servită.

Fiul omului politic și al ministrului Iosif Jireček, nepotul de fiică al marelui filolog, revoluționar prin ideile sale, Schafarik, a fost crescut într'un mediu în care iubirea devotată pentru neam se unea cu un suflet religios pentru studiile privitoare la graiu și la trecut, în care se vădește sufletul național.

Din această așa de îngrijită pregătire a ieșit pentru el putința de a începe, puțin după douăzeci de ani, cu o carte clasică în ce privește seriozitatea cunoștinților, împărțirea exemplară, liniștea cumpătată a formei, ea și largă concepție culturală în care se cuprind toate manifestațiile vieții etnice: «Istoria Bulgarilor», lucrare pe care nici el însuși n'a crezut că o poate întrece, reluând-o, și cu care, de la 1870 până astăzi, nimeni n'a îndrăznit să rivalizeze.

Se aşteptau vaste lucrări de sinteză dela acela care debuta în ştiinţă prin această lovitură de maestru. Ele au zăbovit.

Jireček a fost prins, de la început, de o iubire fără margini pentru fapt, pentru faptul nou, inedit, scos cu greutate, cu nesfârşită răbdare din izvoare care nu sunt la îndemâna oricui. Odată ce-l căpăta acest fapt, el îl păstra cu îngrijire, îl adăugea la altele de acelaşi fel, îl cuprindea într'o împărţire, bine hotărîtă, a bogatului său repertoriu, care creştea în fiecare zi, până ce atinse proporţii uriaşe.

Erau astfel în hârţiile lui materiale de prima ordine, unele dintre dânsule cu desăvârşire nouă, din care s'ar fi putut scrie o bibliotecă întreagă de cărţi capitale privitoare la pământul şi la naţiunile balcanice. Avea tot ce trebuie pentru o serie acea operă despre geografia istorică a Balcanilor pe care poate altul o va întruchipa din tezaurul notelor lui, care aşteaptă numai redactarea.

Trebuia un prilej pentru ca publicul să capete o trecătoare viziune a comorilor ce zăceau în saltarele lui. O recenzie despre cartea altuia, un discurs la Academia din Viena — amintim pe acela de la primirea lui în ea, « Insemnătatea Ragusei », — un curs la Universitate, — pe care se ferise să-l tipărească — scoteau la iveală toate aceste preţioase lucruri neaşteptate. Voiu fi totdeauna bucuros că am putut contribui la acea cerere a lui Lamprecht, marele istoric german, care l-a adus pe Jireček să scrie pentru colecţia « Istoriei Statelor europene », o « Istorie a Serbiei » de un nepreţuit folos. Prisosindu-i atâta material privitor la cultura sârbească, a făcut apoi din el studiile care răspândesc adesea o lumină cu totul nouă

asupra așezămintelor din deosebitele « Serbii » medievale, pe care le-a dat în publicațiile Academiei vieneze.

Une ori dăruia vre unui student copiile și însemnările sale, și acesta-și alcătuia astfel, — cum a făcut-o cu profesorul Radonici, traducătorul în limbă sârbească al « Istoriei Serbiei », — lucrarea cu care-și începea, sub ochii lui binevoitori, cariera științifică, de care urma să se bucure el, profesorul, care, însuși, era mai presus de orice satisfacții personale, desprețuind critica, mai totdeauna inferioară scrierilor lui.

Intre elevii lui, foarte numeroși și răspândiți în toate țările balcanice, ca și în acelea de cultură germană și slavă, au fost și Români, dintre cei mai buni cercetători istorici pe cari-i avem acuma.

Pentru toți el a fost un ocrotitor plin de iubire și a rămas un sigur și bun prieten, care nu se poate uita.

Am avut norocul de a-l cunoaște de mult, acum vreo douăzeci de ani, la Ragusa, unde însemna pe caietele sale îngrijite, imitate ca mărime după registrele originale din Arhive, cu caligrafia sa de o linie perfectă, în rânduri corespunzătoare acelor pe care le avea în față, mărturiile numeroase despre viața de odinioară a slavismului balcanic. Era și un om de cea mai plăcută societate. Impunător cu statura lui zdravănă, cu barba de Vlădică răsăritean, el avea cea mai interesantă conversație, în care o știință nemărgenită, în toate domeniile, se unia cu amintiri personale, de cel mai mare interes, căci organizatorul școlii bulgărești, prietenul oamenilor de Stat sârbi cunoștea, ca martor ori ca statornic confident, cele mai multe și adesea cele mai tainice printre

faptele care constituie politica modernă a acestor țări. Câte lucruri bune nu le răspândea el astfel pe drumurile ragusane, între zidurile de piatră sură, de-asupra cărora se ițiau oleandrii roșii și dincolo de care el mă asigură că auzea une ori, în casele ce păreau fără locuitori, vesele râsete de față când, pe gânduri, se poticnea în primblările sale singuratece de bătrân holteiu!

Și am petrecut cu el ceasuri neuitate cutreerând străzile vechii cetăți a Sfântului Vlasie, ori rătăcind spre Gravosa cu frumoșii chiparoși bătrâni, ori, în sfârșit, stând până târziu noaptea în salonul înalt al palatului părăsit în fața Domului, înaintea migdalelor proaspete, a smochinelor abia culese, din livezile acestei Africe dalmatine, și a păharului cu vin dulce din insule.

Acuma e la Trieste arhivarul, bătrân încă de atunci, Giuseppe Gelcich, din casa căruia, sus pe stâncă, la capătul crestei prietenoase, vedeam ușoarele aripi albe ale luntrilor pierzându-se la întâlnirea celei mai frumoase și mai line mări cu orizontul clar al verii meridionale...

Jireček ura germanismul și prefera să convorbească și să corespundă în limbile franceză și italiană.

Credea în viitorul Boemiei sale; în misiunea rasei slave, și nu se temea câtuși de puțin de cotropirea rusească, sub care era sigur că o cultură superioară se poate menține și desvolta.

Acestate erau pentru dânsul lucruri de viitor îndepărtat. Și, astăzi, când războiul pare să le fi apropiat așa de mult, nu e o cruzime a soartei că-l smulge dela vădirea marelui vis de patriot?

CXXIII

UN BASARABEAN MITROPOLIT AL MOLDOVEI

Nu s'a uitat nobila figură a Mitropolitului Moldovei Iosif, cel închis în lumea datoriilor sale duhovnicești, a cărților pe care cu nesfârșită iubire le aduna, a facerilor de bine care-l aduseră a fi unul din oamenii cei mai săraci ai orașului.

Cel din urmă reprezentant al marelui curent de reformă bisericească, pornit, aproape în același timp, la Râmnic de marele episcop Chesarie, inițiat și în cultura enciclopediștilor Apusului, și la Neamț de sfântul monah Paisie, ucenic, precum astăzi o știm, al lui Antonie Mitropolitul Moldovei, va ocupa un loc de cinste atunci când se va lămuri pe deplin — fiecare faptă după ce a fost, fiecare gând după adevărul lui, fiecare om după felul cum și-a îndeplinit chemarea — istoria Bisericii românești în veacul al XIX-lea.

Se știe că Iosif Naniescu a primit cinul călugăriei, în 1835, la Buzău, dela Chesarie, episcopul, cu așa de mari merite culturale, de acolo. Acesta însuși fusese crescut de Iosif al Argeșului, cărturarul ales, având

legături în Ardeal cu dr. Molnar, și Iosif venea dela Râmnicul lui Chesarie. Astfel numele de Chesarie și Iosif întovărășesc lumina care călătorește, îndemnând după raza ei mulțimile de clerici râvnitori de învățătură, dela Râmnic la Argeș, dela Argeș la Buzău, dela Buzău la Argeș, unde a păstorit un timp Iosif Naniescu, iar de aici la Iași. Ce păcat că și acest Iosif n'a dat Bisericii și țării un nou Chesarie!

Se știa tot astfel că Iosif cel venit dela Munteni la Moldoveni a fost la Buzău școlarul acelor dascăli ardeleni cari, în spiritul lui Petru Maior și al lui Șincai, deschiseră la 1836 Seminariul episcopal de acolo, că el a stat la Episcopie alături de Ardeleanul Dionisie Romano, care a fost și pe la Neamțul nostru și al cărui spirit modern nu se sfia să trimeată maicilor traduceri după literatura apuseană. Curente transformatoare din trei țări românești trecuseră astfel prin sufletul aceluia care singur a moștenit pe Veniamin Costachi.

Dar putem adăugi că Iosif Naniescu, Iosif cel din urmă, era Basarabean.

Cu prilejul jubileului său din 1901, foaia oficială a Bisericii române arăta că el s'a născut în sătuceanul Răzălăii, din Ținutul Iașului, ocolul Răutului, peste Prut, la 27 Iulie 1820, opt ani după anexarea rusească, și că fiul de preot, rămas curând orfan, se chema Ion Mihalachi. Cea dintâi petrecere în chilie i-a fost la mănăstirea basarabeană Frumușica, sub ocrotirea unui unchiu, arhimandritul Teofilact. Cu acesta a venit la Sfântul Spiridon din Iași, în 1831, stând doi ani sub cărja lui Veniamin însuși, pentru ca împreună cu unchiul

ă meargă în 1834, după moartea marelui Mitropolit, în Focșani, la biserica Profetului Samuil, — ultim popas moldovenesc.

Azi mai ales această amintire trebuie pusă în cuvenită lumină. Basarabia trebuie să-și recunoască vrednicul fiu, iar noi se cade a-i mulțami pentru că ni l-a dat.

1918.

CXXIV

PETER ROSEGGER

În colțișorul lui de Stirie, pământ iubit de care nimic nu l-a putut face să se despartă și în care n'a așteptat nici nume mare, nici avere — el care trăia în liniștita conștiință a zădărniceii faimei și a sfințeniei unei vieți sărace — a fost pus în pământ austriac Peter Rosegger.

În pământul pe care el l-a înțeles și l-a vrut austriac, — nimic mai mult decât austriac, după vechile amintiri și după tradițiile vechi, cu localismul medieval care nu cunoaște lăcomie și îndârjire, care nu râvnește la lucruri mari și grele — zădarnice și acelea! — și care, ținând, mai mult decât la orice, să nu fie tulburat de nimeni, nu vrea să tulbure pe nimeni. În pământul care, oricine s'ar fi schimbat la cârmuire în cursul atâtor veacuri, a sprijinit aceiași oameni ca pe vremea ducilor stirieni de acum aproape mia de ani, — credincioși fii sufletești ai Bisericii catolice, loiali ostași ai Domnului lor, fără să caute câte și ce fel de pietre strălucesc în cununa lor; țărani mulțumiți cu puțin și știind să descopere în liniștea patriarhală a cugetului lor fericiri mai mari decât acelea de care vorbesc cele mai lăudăroase povești ale Orientului.

Pe moș Petre povestașul l-au dat odihnei în locurile unde tot așa de simplu, după o viață îndurată cum îi e dat fiecăruia și după bucurii câte trebuie ca o mângâiere la atâtea dureri, înaintașii lui s'au înmormântat. Iar după el rămâne ceea ce criticii pot numi, calificând-o și clasificând-o, o « operă literară », dar care pentru el nu era decât ca un graiu liniștit la colțul vetrei, când cel care știe ce este rostul omului pe lume spune celor cari încă trebuie să-l aștepte pe ce căi poți trece printr'însă curat și bun ca să nu rămâie pe urmă, în locul uitării la care toți avem dreptul, îndelungarea unui blăstăm.

Așa a scris paginile lui acela care, decenii întregi, a fost, în Austria, singurul scriitor austriac. Și poate că va fi și ultimul. Până în munții lui au răsunat tunurile lup-telor de trei ani de zile, care arătau de ce e capabilă mintea omenească pornită pe distrugere și omor. Se părea că dușmanul va răzbate și prin aceste locuri, atâtea timp ferite de relele războiului. Atacul a fost însă răspins, și steagurile austriece au pătruns în țara celui care ataca.

El însă, moșneagul, nu se va fi bucurat de această izbăvire. Căci va fi înțeles că, oricum, Austria s'a dus. Austria pe care a înțeles-o, a iubit-o și a cântat-o el; că farmecul care o încunjura s'a risipit pentru totdeauna înaintea realităților unei economii politice pe care chimia și mecanica o servesc peste mormanele vieților stinse și peste tristul haos al ținuturilor distruse.

Și cu această jale Peter Rosegger, incapabil de a scrie aceste povești, s'a dus în mormânt.

ALEXANDRU CALLIMACHI

La Paris a murit, după o boală care l-a chinuit trei ani, Alexandru Callimachi. Răposatul era fiul lui Teodor Callimachi, care și el a jucat un rol în viața politică a țării. Acești Callimachi din Botoșani erau coborâtori direcți din Dumitrașcu, fratele aceluși Calmășul, care, grecizându-și numele la Constantinopol, unde prin cunoștințele de franceză, italiană și latină pe care și le câștigase, ca și prin inteligența lui deosebită, ajunsese dragoman al Porții, a fost numit Domn al Moldovei, peste care au stăpânit și cei doi fii ai săi, Grigore și Alexandru. Alexandru Callimachi era foarte mândru de această origine, neșemănând întru aceasta cu atâția oameni din neamuri mari, cari n'au nicio atenție și nicio iubire pentru acel trecut al rasei din care aiurea pornesc cele mai solide virtuți și cele mai nobile devotamente.

Crescut de mic în străinătate, el adăugea la acest simț o vioiciune cavaleriească, un simț al onoarei care și el contrasta cu obiceiul nostru de a ni spune orice fără vreo consecință, știind bine că a doua zi vom relua

legături numai momentan întrerupte. Nimic mai firesc decât că acest frumos sentiment de familie a adus pe urmaşul Calmăşilor a iubi întreaga istorie a ţării sale şi a neamului său.

Avea la Bucureşti o splendidă bibliotecă, plină de documente preţioase, din care nu ştiu ce se va fi ales, şi de tablouri ale maeştrilor noştri. Orice nouă publicaţie-l interesa, şi o citea cu luare aminte şi cu înţelegere. După ce a cerut d-lui A. D. Xenopol şi mie o povestire a istoriei Moldovei în legătură cu neamul său — şi am fost foarte bucuros să dau acestui om înţelegător prinosul muncii mele —, el însuşi a tratat, cu preciziunea unui istoric, acelaşi subiect într'o broşură foarte bine făcută. Avea gesturi puţin obişnuite la noi, de când boierimea veche a fost înlocuită cu ce vedem. Când anume intrigi, pe care Regele Carol le-a calificat de « urme ale barbariei », au făcut ca Academia să refuze publicarea manuscriptului meu de « Istoria literaturii în secolul al XVIII-lea » şi am făcut, după vechea datină, un apel la prenumeranţi, el mi-a telegrafiat că ia asupra-şi toate cheltuelile tiparului.

A dat astfel vreo 5.000 de lei şi, când i-am trimes lui exemplarele, m'a rugat să le primesc eu pentru a face dintr'însele ce voiesc, oprindu-şi doar câteva pentru prieteni.

Fiul său, — nepot de fiică al lui Gheorghe Vernescu, — un tânăr crescut cu cea mai mare grijă, are, în amintirea omului nobil care a fost tatăl său, o frumoasă tradiţie de urmat.

CXXVI

UN CAVALER: GENERALUL CULCER

Totuși cea mai frumoasă calitate a sufletului e cavalerismul. Să jertfești datoriei și cele mai scumpe convingeri ale tale, sincer și simplu fără a-ți face din aceasta niciun titlu de glorie; să urmezi steagul de care ești legat prin onoarea ta; să fii loial față de șeful tău și de camarazii tăi, să nu te desparți de ei nici în bine nici în rău, oricât te-ar costa, oricât ți-ar fi dat să înfrunți. Și pe urmă, la fiecare prilej în care va fi vorba de acei cari nu mai sunt, de acci cari nu se mai pot apăra, cari nu pot pară lovitura și da răspunsul, să te ridici pentru a vorbi în numele lor, socotind ca o jignire a ta orice jignire li se aduc.

În sălbătăcia evului mediu această concepție morală a introdus o lumină, fără care totul ar fi rămas numai ca amintirea unui sângeros haos pierdut în umbrele celui mai grosolan materialism.

Mi-au răsărit în minte aceste legi ale cavaleriei, trecută ca moștenire în vremurile noastre, popoarelor celor mai nobile și oamenilor celor mai curați, cetind cuvintele pe care le-a rostit în Cameră d-l general Culcer, după

ce un domn senator medic exprimase părerea sa personală cu privire la calitatea și la serviciile ajutătorilor francezi ai străduinților și suferințelor noastre.

Convins că nu putem face un războiu în condițiile din August 1914, dându-și seama, ca vechiu și experimentat ofițer, de greutățile luptei fără mijloace tehnice și fără sprijin asigurat, împotriva calităților reale pe care le aveau aceia împotriva cărora se întrebuițau ca forțe «retoricele sulți» ale întrunirilor publice, generalul, îndată ce s'a ridicat steagul, s'a grăbit să se puie fără rezerve la dispoziția țării sale. Am ținut, a spus el, «să mă supun și să-mi fac cinstit datoria». Și știe toată lumea cum și-a făcut-o.

Membru al Guvernului care s'a găsit înaintea problemei dureroase a păcii separate, generalul n'a făcut nimic care să adauge la poverile fatalității . . . . .

(censurat)

Și, când, în Senat, s'a cetit așa de ușor — măcar, pentru a vorbi dincolo de sentiment, fiindcă ziua de mâne n'o știe nimeni — despre auxiliarii francezi pe cari i-am iubit și dintre cari unii dorm în pământul nostru, după un sacrificiu pe care nu l-au făcut pentru Franța singură, generalul Culcer a ținut să mulțamească «tuturor ofițerilor francezi cari au contribuit la organizarea armatei noastre și au luptat alături de noi».

Cuvinte care aveau cu atâta mai multă valoare, cu cât nu se spuneau dintr'un tren care pleca spre ospitalitatea franceză.

CXXVII

BOULANGER

S'a vorbit la noi nu numai odată de Boulanger și de « bulangism ».

Ba-mi aduc aminte că, pe vremuri, d-l C. Banu, care apăra anumite drepturi de popularitate exclusivă ale partidului liberal, ca orator de frunte al acestuia, a denunțat în Cameră, cu acea eleganță în locul căreia poate adversarul ar prefera o învinuire pasionată, dar sinceră, « bulangismul » civil al mișcării naționaliste, populară în unele cercuri, deci vinovată.

Am răspuns pe vremuri d-lui Banu, arătând că o mișcare sprijinită pe conștiința limpede a suferințelor adânci ale mulțimilor muncitoare, a pierderii caracterului național în acțiunea Statului, ca și în manifestările societății întregi, că o astfel de mișcare, întrebuițând arma nemiloasă a criticei în locul obișnuitei laude de sine însuși, zădarnică și periculoasă, n'are a face cu bulangismul francez de acum treizeci de ani.

Căci acesta pleca dela simpatia pe care o inspira publicului parisian în special, sătul de vulgaritatea vieții politice burgheze, — prudentă, socotită, fricoasă

de orice cuvânt și incapabilă de orice acțiune, dar, înainte de toate, urită în haina-i de toate zilele, cu buzunările uneori prea largi, — un frumos general sărac, mândru de uniforma sa, de calul său vestit și de libertatea pe care o da cuvântului său, pe care-l asculta și-l admira mai mult decât oricare altul. Era vorba deci de un eurent cu totul personal, fără legătură cu ce e mai adânc în viața unui popor, fără atingere reală cu nevoile claselor muncitoare, rău plătite. Dacă o boală ar fi desfigurat pe general, dacă splendidul cal iubit de națiune ar fi trecut în lumea strămoșilor săi, totul s'ar fi prăbușit într'o singură clipeală. Cum s'a și întâmplat, de altfel, în ziua, când exilat din Franța, fără ca țara să facă o revoluție pentru dânsul, generalul, acuma un biet pribeag civil, trăind cum dădea Dumnezeu în sărăcie, s'a împușcat la Bruxelles pe piatra mormântului doamnei de Bonnemain, care-l lăsase, după dezertierea prietenilor, și fără o ultimă mângâiere.

Un nume mare nu va fi generalul Boulanger în istoria contemporană a Franciei, dar mai ales nicio faptă mare nu va fi legată de activitatea lui, subit răsărită și stinsă răpede cu sgomot.

El va însemna, nu persoana sa măcar, ci numai o stare de spirit trecătoare a poporului francez, care l-a uitat apoi, fiindcă și credea că are dreptul să-l uite. Căci cine ridică de jos și păstrează alături de obiectele de artă și de giuvaierile de familie simpla piatră ascuțită cu care, într'un moment de indignare, a spart geamul dincolo de care se petrecea un lucru pe care, neputând să-l împiedece, a vrut măcar să-l tulbure?

Dar, când ne gândim mai bine, generalul Boulanger a fost mai mult decât un agitator vulgar, care, acesta, n'ar fi isprăvit prin exil și n'ar fi fost trântit pentru ultimul gest pe piatra de mormânt a unei femei iubite, ci ar fi găsit alt chip, mai în vază, de a sfârși o viciață care nu mai putea folosi nimănui.

Și n'a fost, iarăși, niciun exploatare al calității sale de ostaș frumos și mândru, un calculator pe baza meritelor sale, modeste, de vechiu luptător din 1870, și de ministru de războiu harnic, dar fără concepții.

Ceea ce a strâns lumea în jurul lui, ceea ce a făcut ca Franța întreagă să se sguđuie în memorabilele lupte electorale biruitoare, când Republica-i opunea forțe politice de mâna întâia, ca un mare popor să-l aclame cum dela tânărul Bonaparte n'a aclamat pe nimeni dintre aceia cari n'au fost unși cu mirul monarhilor; ceea ce a grămădit la picioarele lui toată societatea franceză, cu femeile, cu copiii, ceea ce i-a câștigat omagiile intelectualilor și devotamentul celui mai curat idealism, a fost altceva.

Generalul Boulanger însemna armata Franciei care vrea să spele rușinea înfrângerii, însemna revanșa care-și mușca frâul sângerat, însemna vitalitatea unei națiuni trezite dintr'un lung somn de oboseală și care simte fiori de luptă în mușchii ei desmorțiți; însemna instinctul național care, oprit în avântul său, se sbuciumă și suferă. Fără aceasta ar fi fost Boulanger, dar un bulangism fără aceasta nu poate să existe, căci cine s'ar gândi la bulangismul capitulării, preliminar sau finale?

De aceea l-au ales, de aceea l-au aclamat, de aceea l-au copleșit cu nesfârșite semne de entusiastă aprobare,

care mergeau, dincolo de marginele fanatismului politic, până la adorație; de aceea un semn, la un anume moment, ar fi ajuns pentru ca și dușmanii lui, dându-și seama că sunt voinți generale cărora nu li se poate rezista, să meargă după steagul pe care-l purta el.

Căci a fost un steag —, și atâta tot.

Stegarul drapelului care nu se pleacă, care freamătă de patima răzbunării, care desprețuiește integritatea asigurată a mătăsii pe care niciun glonț n'a străbătut-o încă. Stegarul care o ica înainte fără ordin, mișcat de o putere supranaturală, dus orbește tot mai departe, chiar dacă ar fi ca el să cadă sub greutatea unei misiuni superioare puterilor sale.

Republica i-a smuls acest steag, dar ea a priceput că, după aceea, trebuie să-l ție tot așa drept ca dânsul.

Căci un așa de nobil popor n'ar fi îngăduit altfel.

1918.

CXXVIII

UN OM: CLEMENCEAU

O armată eroică împotriva căreia se încoardă silințele unui dușman cu mult superior în număr, o societate care sângeră din atâtea răni, un mare oraș asupra căruia de săptămâni de zile cad ghiulelele, o lume politică strâns unită pentru apărarea Patriei, de sigur, dar în care trăiesc vechi uri care nu se pot uita și strașnice antagonisme de doctrini ireductibile.

Au mai fost în această țară, la acest neam, asemenea clipe în zilele care precedară Valmy și Jemmapes. Și atunci batalioanele celor mai bine organizate oștiri se răpezeau în avântul lor plin de încredere, și ducele de Brunswick putea crede că a doua Polonie se deschide, în Apus, împărțirii.

Atunci primejdia, desperarea au făcut ca dușmăniile interne să se aprindă și mai strașnic în acelaș moment când armate de cetățeni se aruncau mânioase la hotare. S'a făcut procesul unui rege și bande de calăi au intrat măcelărind în temnițele care cuprindeau atâtea merite și atâtea nevinovăție.

Astăzi nimic din lucrurile de atunci.

Căci loviturile soartei au găsit un piept care să le primească: pieptul unui om, unui om adevărat.

A refuzat să dea orice lămuriri Comisiunii speciale, a înlăturat propunerea ședinții secrete pentru control, a tăgăduit socialiștilor dreptul de a-i cere să vorbească, în a șasea zi a marii lupte, despre ideea care o conduce. «Nu sunt», a spus el — și culegem toată informația din «Bukarester Tagblatt» — «așa de laș încât să procedez contra unor conducători de armată cari au bine-meritat dela Patrie». Pe cei învinși, pe cei cari trebuie să se retragă, pe accia cari, ca și dânsul, vor merge însă până la capătul ultimei sforțări, i-a lăudat public.

Și, arătând în zare ajutoarele care vin, care trebuie să vie, dela care atârnă soarta acestor armate, a acestor țări (censurat), chemând cu toată puterea sufletului său sutele de mii făgăduite într'o cinstită alianță, el se opri scurt pentru a spune aceste neuitate cuvinte: «Dacă nu mi-am făcut datoria, atunci goniți-mă din locul acesta. Dar, dacă am încrederea voastră, atunci lăsați-mă să duc la capăt opera pentru care morții noștri au căzut».

Trei șferturi din adunare, prinsă și ea de această frenezie a muncii, a luptei, a devotamentului și a încrederii sfinte, a dat, în mijlocul nesfârșitelor ovații, în care striga sufletul nebiruit al unui mare popor, încrederea pe care, în astfel de cuvinte, o cerea George Clemenceau, primul ministru al Franciei.

(Censurat).

1918.

CXXIX

O AMINTIRE: EPISCOPUL MELHISEDEC

La Roman s'a făcut un parastas solemn pentru episcopul Melhisedec.

În desvoltarea Bisericii noastre, acela care atâta vreme a fost episcop, al Dunării-de-jos întâi, apoi al Romanului, are locul său deosebit, în afară de marile lui merite ca istoric și adăugitor la cunoștința trecutului Moldovei, de care până la sfârșit, mai mult decât orice alta, a fost legată inima lui.

În Calinic de Râmnic, care se odihnește la Cernica, vechiu centru de cărturărie paisiană, în Iosif Naniescu, Mitropolitul din Iași, școala de învățătură călugărească, de cultură teologică a secolului al XVIII-lea avea ultimii săi reprezentanți venerabili.

Ceva nou trebuia să pătrundă și în Biserică odată cu vremea nouă pentru poporul nostru.

Unii, frații Scriban, formați în Rusia, credeau că se poate porni pe calea unui clericism independent, pe cât se poate, de Stat și oricum închis în marginile intangibile ale dreptului său și gata de luptă oricând aceste

drepturi s'ar atinge de către Statul ignorant și încălcător, străbătut de ideile laice ale liberalismului apusean. Biserica pentru sine și înainte de toate! Se știe ce războiu energie au dat Neofit și Filaret pentru cauza aceasta, căreia așa de călduros i se devotaseră.

Melhisedec nu făcea parte din tradiția monahilor epocii care se încheia în cinste și sfințenie. Și el făcuse studii în Rusia. Și el văzuse acolo o Biserică puternică, un cler respectat de Statul care, de fapt, se folosea de dânsa și care era s'o atragă în catastrofa lui, pe atunci cu neputință a se prevedea. Și pentru el ortodoxia, pe care a apărat-o contra catolicismului agresiv, era comoara cea mare.

Dar pentru el mai presus chiar decât Biserica, decât ortodoxia era nația, cu amintirile ei de veacuri, cu legiti-mele ei aspirații.

Cu nesfârșită râvnă i-a dat, în tinereță, cărțile necesare pentru orientarea cu un spirit mai liber în domeniul însuși al teologiei. Apoi a început cercetarea vieții și faptelor ierarhilor de pe vremuri, aducând în acest studiu sufletul de care fusese animat și în sprijinirea marii cauze a Unirii. Cu cât știa și putea, acela de care și-a răs așa de nedrept critica personală a lui Hasdeu — și el totuși un autodidact — a dat cărți de istorie care și azi sunt indispensabile oricărui cercetător și care nu așteaptă decât un cleric și învățat și inteligent și, mai ales, modest pentru a le reface.

Locul lui, al celui care înnoie româanismul în Basarabia-de-jos, care trimesese emisarii săi culturali în Dobrogea, care apărase în Rusia drepturile Bisericii

românești și ale Statului român, ca misionar diplomatic al acestuia, era în Scaunul Moldovei, dacă nu și în acela de Primat al țării.

Dar numele lui nu s'a înscris între Mitropoliții români.

Un alt curent i-a stat împotriva până la capăt: curentul politicianismului de clientelă.

El l-a împiedecat de a face atâtea lucruri, și ar fi fost mai mult ca oricare altul, în stare; el i-a interzis accesul la onorurile pe care în rândul întâi acesta le merita; el a răpit Bisericii o parte dintr'o putere rămasă neîntrebuințată, cum lui i se datorește că și în alte domenii puteri mari s'au pierdut zădarnic, în izolare, ori s'au uzat mizerabil în prigonire. Pentru Dimitrie Sturdza, ale cărui păreri se cunosc, «rusescul Melhisedec» era o oroare, un obiect de profundă aversiune. Și presa unui puternic partid s'a aruncat la orice prilej asupra aceluia, totuși un episcop, fără niciun păcat ca om și cu atâtea însușiri ca ierarh, care nu voia să închine autoritatea nici meritele sale unor pasiuni și unor interese străine de misiunea sa.

În țara unde Sofronie Vulpescu, așa cum îl știm cu toții, nerăspunzător pentru manifestările uimitoare ale vițiilor sale, a putut să ajungă episcop pentru a etala încă o rușine înaintea străinilor, Melhisedec era mai mai să fie trimis la o mănăstire ca fiu necredincios al neamului său.

Suntem într'un mare moment de criză. La idealul lui Iosif Naniescu și al lui Neofit Scriban cu greu ne-am putea întoarce, căci spiritul vremii n'o mai permite.

Vom ști însă cum să revenim la acela al lui Melhisedec?

CRITOBUL DIN IMBROS

Constantinopolul căzuse. Constantin Paleologul, cel din urmă dintre moștenitorii lui Constantin cel Mare, perise luptând pentru lege, cinste și drept, de sabia Turcilor năvălitori cari veniseră să prefacă în robi ai lor pe aceia cari sprijiniseră până atunci Impărăția de Răsărit. La Sfânta Sofia ecteniile pentru « Impărății încununăți de biruință » tăcuseră, clopotele fuseseră coborâte pentru a face din ele tunuri cu care cuceritorii să sfărâme și creștinătatea apuseană, Palatul Cesarilor, care văzuse atâta glorie lângă atâtea crime, stătea pustiu, și Mohammed al II-lea, oprindu-se înaintea singurătății lui părăsite, lăsă să cadă de pe buzele desprețuitoare ale celui ce se știe stăpân desăvârșit și veșnic cuvinte din jălania orientală, pentru ruina « Curților din Efrasiab ». Un Stambul nou-nouț se născuse cu Sultanul său, cu vizirii săi, cu ienicerii și spahiii, cu hogii și ulemalele unei vremi nouă, care lăsa mâna lui aspră, strivind, peste bucuriile și credințele unei lumi isprăvite. Ce-au făcut Grecii, aceia care până 'n ultima clipă și-au

zis Romani și au socotit împărăția transmisă de vechea Romă ca singura putere legitimă în lumea întreagă?

Multă vreme ei s'au ținut de-o parte. Inaltul demnitar bizantin s'a retras într'un colț de oraș, într'un colț de țară unde nu-l știa nimeni. Bogătașul care-și pierduse averea, prin jaf sau prin foc, s'a apucat de muncă pentru ca să asigure o nouă existență cinstită la ai săi. Ostașul care desbrăcase zalea și dăduse jos coiful a dus în retragerea lui dârză dorul zilelor care nu se mai puteau întoarce. Mai târziu numai ambiția a făcut să răsară câte un renegat, care, blăstămând lupta pierdută și desfăcându-se din tot mediul moral al nației sale, batjocurind icoanele și tăgăduindu-și crezul, se îmbulzea la ușa vre unui puternic dintre Turci și prin toate mijloacele solicita grația, cerșea mila de a fi privit ca unul dintre dâșii, dintre cei mari și tari acuma dintre culegătorii bielsugului și împărțitorii favorurilor. Dar, când trecea călare în scumpul caftan cusut cu aur, nicăieri el nu întâlnea decât privirile încruntate ale celor ce-i fuseră frați și buzele mormăiau ocări și afurisenii contra nerușinatului pe care puterea Dumnezeuului adorat până atunci nu-l trăsnește în clipa chiar a lepădării de lege.

Când se întâmplă însă așa ceva, o asemenea grozavă catastrofă, elementară, care încremenește pe neamurile slabe, dar trezește la un nou avânt de refacere și răsplătire pe celelalte, e de mare interes să se vadă atitudinea scriitorilor, a celor cari pot ținea un condeiu pentru a mărturisi despre ce se gândește între tâemplele celorlalți și despre ce se bate în inimile lor. In societatea bizantină cutare dintre povestitori — căci ea n'avea

poeti, a pomenit, ca Gheorghe Phrantzes, cu adâncă evlavie de împărații stăpânii săi, de Curtea lor cea creștină, de străduințele pentru păstrarea unei țări amenitate și de lacrimile ce se vărsau neștiute în colțuri de strălucitoare ietacuri — și aceasta pentru a trece la ultima rezistență din provincie, la tot ce s'a făcut pentru ca măcar într'un ungher depărtat să se ție sus crucea. Cutare altul a vorbit, în stilul Elinilor celor mari de odinioară, despre lupta și truda întregii lumi creștine, în apărarea ei contra patronului păgân: Chalkokondylas. Dar este unul înaintea căruia, deși ești dator a-i cere lămuriri despre ce a văzut și știe, te oprești totdeauna cu un desgust pe care nimic nu-l poate opri. Critobul din Imbros s'a apucat — de ce să mai întrebăm care i-au fost motivele? — să zugrăvească isprăvile lui Mohammed al II-lea, ale ucigătorului și profanatorului, ale celui care, călcând peste trupurile apărătorilor jertfiți ai Constantinopolei în agonie, a intrat plin de sânge în biserica lui Iustinian și a răsturnat altarul cuprinzător al sfintelor taine și al unor tradiții de o mie de ani și jumătate.

Cu îngrijire, alegându-și cuvintele, cumpănindu-și frazele, potrivindu-și colorile, împărțindu-și cu meșteșug capitolele ca să dea o bună impresie de total, el s'a consacrat să înfățișeze urmașilor care au fost începuturile, cum s'au desfășurat cuceririle, în ce chip s'au serbat triumfurile, pe ce se sprijină drepturile (!) « Impăratului celui nou ».

Cartea lui, « Viața lui Mohammed al II-lea », avea ca scop să facă pe acest barbar sângeros — căci ce alta

putea el să fie, cu toate calitățile lui militare și politice, pentru un Bizantin, pentru un Grec! — a fi ascultat, a fi iubit de aceia căroră doar un singur lucru nu li luase: dreptul de a munci și pentru hrana lor, odată ce dau tiranului tot ce este de nevoie pentru întreținerea și răsfățarea lui.

Ce scârbă!

Dar ceva te mai mângâie străbătând aceste rânduri care și după o mie cinci sute de ani revoltă, la neamuri străine, prin infamia lor.

Întâi că niciun cuvânt din ce scrie canalia nu atinge sfințenia luptei pe care, orice s'ar fi întâmplat, Bizanțul era dator să o dea ca să nu rămâie lumii amintirea că el a fost sugrumat în genunchi, sărutând haina asasinului.

Și, al doilea, că lăudătorul păgânului, și apăsătorului, sufletul de Iudă care, făcând vânzarea, nu vrea să creadă în putința unei Invieri, a fost, între atâția oameni, — unul singur.

1918.

CXXXI

DELAVRANCEA NECUNOSCUȚ. (CRONICILE LUI «FRĂ DOLCE»)

În suplimentul literar al «României Libere», timp de câteva săptămâni numai, în Septemvrie și Octomvrie 1884, Delavrancea a tipărit cronici de artă — în sensul cel mai vast, cu teatrul ca și cu literatura însăși — care nu trebuie să piară, pentru că în ele se cuprind, în cea dintâi manifestare a unui talent absolut nou, nu numai în formă, dar și în fondul de observații și judecată, caracterizări și portrete decât care nu se pot găsi altele mai bune.

Se întorsese abia din Paris (pp. 10—11) și aducea proaspete amintiri din Italia, pe care nu le-a uitat o viață întreagă, cu toată atmosfera așa de neprielnică pentru păstrarea lor: «Aceste acvarele», spune el, vorbind de ale sculptorului Georgescu, «mi-au redeșteptat cerul senin, albastru și transparent al Italiei de Nord, casele rătăcite în desișul verdeții care acopere clădirile rustice, ca o manta de smarald presărat cu flori de iasomie».

Robit pe vieață de patima frumuseții, în toate el o caută pretutindenî în jurul său, cu desnădejdea că o află așa de rar.

« Ni-am propus a visita atelierele artiștilor noștri, sculptori, pictori și arhitecți, a asculta în repetiții generale pe artiștii dramatici de căpetenie și a da publicității impresiile noastre sincere. » Și, adăugia, fără nicio considerație de « sistem », de școală, de formulă, artistul fiind « volnic » a-și alege ce-i place după « preferințele sale intime », « din momentul ce izbutește a-și așterne pe pânză o cerșitoare, a săpa în piatră o Venere, a reprezenta o dramă de caracter, o comedie de intrigă, a zidi un palat ori o magazie de mărfuri, cu talentul și bunul simț potrivit fiecăruia din aceste subiecte » (p. 22).

Și astfel el va peregrina dela Georgescu, pe care-l prețuia, la arhitectul Socolescu, atunci în plina manifestare a unei originalități ce lipsea zidurilor noastre. Am reprodus rândurile de înfierare pe care tânărul critic le publică pentru a lovi în pretenția greoaie și idioată care, în câțiva ani, a izbutit totuși a strica definitiv toate orașele noastre. Va trece pe la d-l Mirea, al cărui « Vârf cu dor » e analizat cu un adânc simț al artei, dar și cu o cunoștință, fără păreche la noi, a tehnicii întrebuintate, cu o putere de străbateră unică în intimitatea mijloacelor folosite — « fața smărăldie, grasă, lustruită și, de regulă, ca un aspect umed și moale, a mușchiului, alcătuește imaginea exactă a naturii în munții noștri ». Și, vorbind de interpretarea cinstită, pătrunzătoare și îndrăzneată a lui Hamlet de către Manolescu, el va avea curajul să spuie că el « s'a ridicat

la așa înălțime că, aici de-ar rămânea și, incontestabil, s'ar măsura cu cei mai distinși artiști din Capitalele țărilor civilizate ».

Imprejurările au oprit aici pe pelerin: dacă mai avea mult de văzut ne putem întreba.

1918.

CXXXII

UN SUFLET CHINUIT — CAZUL LUI WORDSWORTH —

Unul dintre cei mai mari poeți ai Angliei în secolul trecut a fost Wordsworth. Iubitor entusiast al naturii pe care a observat-o cu fiască supunere o viață întreagă, interzicându-și orice alt rost decât acesta, descoperitor al unei « filosofii » care nu trecea dincolo de porunca ineluctabilă a lucrurilor, mistic care răspinge pesimismul și n'are nevoie de optimism, el a lăsat o existență sufletească întreagă cuprinsă în paginile unui volum de pe fiecare pagină a căruia se desface, din cea mai mare simplitate, cea mai subtilă mireasmă.

Om liniștit și fericit, — s'a spus de cercetătorii vieții și operii sale. Iată însă că un critic, d-l Texte, găsește, în ale sale « Studii de literatură europeană », o dramă în viața omului fericit care a trăit într'o așa de mare liniște.

Ca foarte mulți Englezi din vremea sa, când radicalismul « filosofiei » franceze, și el totuși venit, în cele dintâi elemente ale sale, din Anglia, se întindea ispititor

și cuceritor asupra lumii întregi, deci și asupra societății literare și politice engleze, când ideile rezumate în crezul, care ajunsese apoi banal — din cauza oamenilor, nu din cauza lui — «libertate, egalitate, fraternitate», stăpâneau tot tineretul din Vestul Europei și hrăneau în Regatul Unit crezul unui întreg partid nou, revoluționar, și Wordsworth și-a avut, în cea dintâi tinereță, epoca de Iacobin.

Și el a fost convins, nu numai de faptul că neegalitățile sociale, prin legile politice, titlurile și moștenirile trebuie să dispară, că autoritatea nu mai e de nevoie acolo unde omul liber poate să-și facă, aducând toată bunătatea firească — mai ales! — din sufletul său, un nou «contract social», de dulce frăție umană, dar că acestea toate sunt lucruri de făcut de azi până mâne, neîntârziat, subit, prin decret. I se părea lui, tânărului încă de atunci cu predispozițiile mistice care amestecă visul cu viața, că prezentul poate nimici printr'o singură poruncă trecutul și că ajunge această poruncă pentru ca el, substituind o clipă unei desfășurări de secole, să fi pregătit și viitorul. Și-i era năcaz că aceia cari pot începe și desăvârși schimbarea prin același gest nu se mișcă pentru a-l schița minunat și făcător de minuni.

Nobilă iluzie, din care șarlatanii fac apoi un mijloc de luptă care duce, în societățile exaltate, la eșafoduri și la războiul civil, — manifestări «libere» de cea mai duioasă «fraternitate»... S'a întâmplat însă ceva mai rău pentru Wordsworth.

Anglia, care vorbea în numele ei singur, a deschis războiul, pentru scopuri de conservare politică, socială

și națională care unui suflet ca acesta trebuiau să i se pară înguste, meschine, nedrepte, contra Franciei, care vorbea în numele omenirii ce va veni, în numele Revoluției care s'a făcut la Paris și trebuia să se întindă asupra Europei întregi, asupra lumii toate, și în numele principiilor celor mai raționale, celor mai firești, celor mai folositoare pentru întreaga noastră seminție. Dintr'un anume punct de vedere, Anglia nu era deci decât o rebelă contra Binelui, contra Dreptului, contra Providenței care n'a creat pe om pentru a-l ținea în robie; ea pornea din lăcomie și din sgârcenie, din vechiul spirit, diabolic care trebuie distrus, un războiu contra acelor cari, rupând perdelele minciunii, lăsau pe oameni, pe toți oamenii să vadă tocmai în fundul cerului, prea mult timp oprit lor, geana de lumină a zilei care se vestește.

Așa ceva a fost ieri în mințile unora din revoluționarii ruși, dușmani ai patriei, fiindcă îndrăzneau să vadă ceva mai presus de dânsa, în mintea celor cari aveau mai multă poezie decât Lenin și mai multă rectitudine cavalierească arică decât Troțchi-Braunstein.

Wordsworth a avut atunci și el ceasul în care a desaprobat patria sa, în care conștiința sa a condamnat acțiunea ei, în care speranțele sale au negat speranțele luptătorilor sub steagul nației sale, în care, fără a dori victoria altora, n'a dorit victoria alor săi.

Dar — și aici stă interesul, în vădirea sufletului, în sfintele lui adâncimi sincere — în ce fel și cu ce cuvinte.

Să-l ascultăm:

« Natura mea morală nu suferise sguđuire până atunci. Sentimentele mele nu încercaseră acea bruscă scuturătură

care ar putea să se cheme o revoluție. Tot restul era înaintare pe aceeași cărare pe care mersesem cu un pas, pe rând, încet și răpede. Data aceasta însă, fuiu prăbușit într'o regiune nouă... Mă bucurăiu, da — dure-roasă mărturisire! —, mă bucurăiu peste măsură, în triumful sufletului meu, când mii de Englezi fură biruiți, căsați fără glorie pe câmpul de luptă... Am încercat o durere — nu, să nu zicem: durere; era cu totul altceva —, un conflict de senzații fără nume, de care-și poate da sama numai acela care iubește cât mine vedea una unei clopotnițe de sat, când, în mijlocul credincioșilor îngenunchiați cu toții înaintea Tatălui din ceruri, preotul mulțămia pentru victoriile compatrioților noștri. Singur poate, dintre toți acești credincioși simpli, rămâneam așezat, în tăcere, ca un oaspete pe care nimeni nu l-a chemat, pe care nimeni nu l-a recunoscut. Și voiu să văd oare că gustam dinainte cu patimă ziua răsplătirii ce va veni?».

Și s'a dus apoi — unde? În acea Franță pe care de două ori o cutreerase până atunci și pe care o iubea? În acea în care-i dăduse sufletul, cum Anglia îi dăduse trupul? Nu, nici măcar n'a spus nimănuia, atunci, căina cea grea care-i apăsa sufletul.

Iar, pe urmă, când toate s'au trecut, el s'a oprit, pe viață, la părerea că «lucrurile colaborează pentru scopuri pe care robii acestei lumi nu le bănuiesc niciodată».

MITROPOLITUL VICTOR

E cam târziu să se pomenească moartea Mitropolitului Românilor Uniți din Ardeal și Ungaria, dar numai acum, prin ziare venite cu atâta întârziere și cu totul accidental, aflăm cu siguranță de încetarea din viață a celui care, după harnicul organizator, de neuitată memorie, Ioan Vancea, a fost, mulți ani de zile, șeful uneia din Bisericile românești ale fraților noștri.

Victor Mihályi de Apșa făcea parte dintr'o mare familie maramureșeană, cu diploma de nobleță dela regii Ungariei, pentru care și acel predicat nobiliar și forma maghiară a numelui său. A avut frați cari s'au distins prin atitudinea ca și prin activitatea lor. Unul, Ioan Mihályi, pe care l-am cunoscut în primumoarea lui casă din Sighet, s'a ocupat — rar exemplu prin acele locuri — de trecutul neamului său românesc prin văile frumoase de unde au venit, acum peste o jumătate de mileniu, descălecătorii acestei Moldove. Strânsese multe hârtii românești, cu care nu știm ce s'o fi făcut, și copiasse atâtea acte latine, din care a făcut un întâiu volum,

căruia înțelegea să-i dea continuare, «Diplome maramurășene». Pe lângă ediția cu explicații românești era și una în care explicațiile se dădeau în limba Statului.

Ceva din această notă era și la răposatul Mitropolit. Foarte legat de confesiunea sa, credincios loial față de Scaunul roman, de care atârna, el era mândru și de sângele său aristocratic și de numele său care nu era ca al oricui. Atitudinea lui de abate din neam bun, de prinț-prelat, ca în Franța veacului al XVIII-lea, dar cu o credință care nu era acolo, ca și vorba lui socotită, prudentă, în care sunau tare, după normele altui graiu, accentele, o arătau în deajuns. În vechiul castel al lui Apáffy din care s'a făcut reședința metropolitană, el, cu fina lui figură mobilă, cu mersul lui cochet, cu îngrijirea elegantă a îmbrăcăminții sale, cu nivelul ridicat al unei conversații alese, nu era un oaspete neobișnuit decât doar pentru că străinii nemeși ardeleni dinaintea lui, ale căror umbre vor fi rătăcit prin ganguri, cu tot atâta mândrie, n'aveau manierele lui. Adeseori la masa metropolitană, în care se observa o strictă etichetă, apărea însă, lângă energica față a canonicului Bunea, un cleric cu croiala aspră, cu ochii mici de viezure străbătându-te deasupra batjocoritorului nas cârn, cu aspra barbă de pădure, cu reverenda înverzită și pătată, care rupea nepăsător țesătura suptire a discuțiilor administrative sau a schimbului de noutăți oarecare printr'un cald și energic cuvânt popular, care nu știa ce e frica înaintea nimănuia. Și ce spunea canonicul Moldovanu va fi făcut uneori să fugă înspăimântate prin acele

ganguri de piatră umbrele baronilor transilvăneni din zilele lui Apáffy.

Moldovanu a închis, crunt, ochii înainte de a vedea cele mai mari dureri.

Mitropolitul Victor înaintea lor s'a dus, sfios, în lumile care nu cunosc ura și vărsările de sânge.

Cine va fi stăpân în locul unde după vremuri a fost multă smerenie călugărească și multă gospodărie cuminte, iar uneori au sunat tare și cuvintele care nu se pot uita?

Dela răspunsul ce se va da acestei întrebări vor atârna multe acolo.

1918.

CXXXIV

BISMARCK BĂTRÂN...

Ce greu e să fii bătrân, și mai ales, să meriți a fi bătrân!

Generația mea a apucat încă pe Bismarck după silita părăsire a puterii prin vestita demisie smulsă la capătul celor mai stăruitoare intervenții din partea stăpânului care, cu defectele și cu atotputernicia și tirania lui, nu-l mai voia cu niciun preț. Retras la Friedrichsruh, acela care de fapt crease prin geniul său aspru, nemilos, una din cele mai formidabile puteri ale lumii și știuse, după atingerea scopului său firesc, să impuie acestei lumi, douăzeci de ani, pacea pentru care-i era recunoscătoare, simțea dureros, cu toți cei șaptezeci de ani trecuți ai săi, neputința la care fusese redus, izolarea în care era închis, lipsa de întrebuințare a unor puteri care, până la capăt, n'au slăbit, — dar foarte rar al naturii și care trebuie prețuit spre a face din el numai ceea ce se cuvine, nu pentru propria ambiție, ci pentru binele acelor cari nu cer unui om așa de bătrân o nouă afirmație victorioasă a acestei ambiții.

Păstra toate formele cele mai ceremonioase când vorbea de cine-l trimesese în acest surgun al zilelor din urmă, arătând un devotament fără margini ideii monarhice de care nu voia să despartă viitorul Germaniei, — el, omul care ar fi socotit ca o grobienie nepotrivită cu anii săi, ca și cu meritele sale, să atingă în dreptul lui pe acela care domnea printr'un titlu pe care, oricât ar fi făcut pentru țara sa însăși, nu el i-l dăduse și nu el i-l-ar fi putut da.

Dar nu era gazetar cu oarecare influență căruia să nu i se fi deschis, odată cu ușa castelului, și accesul la tainele politicii de odinioară și la cunoașterea dramei prin care pentru dânsul ea se încheiase. Iar la Hamburg gazeta care servea interesele fostului cancelar nu scăpa niciun prilej ca să critice ceea ce se făcea în politica exterioară a Imperiului după plecarea aceluia care, mai la urmă, fiind cel mai inteligent și având cea mai vastă experiență, putea să se creadă, fără prezumție, indispensabil și neînlocuibil.

Acum treizeci de ani admirația pentru opera lui Bismarck era generală; în mintea noastră, a tineretului, ea întunea, prin vasta ei umbră, ideile eterne ale dreptului. Și totuși spectacolul acestei neînfrânate lăcomii de putere, a acestei dorinți de răzbunare, cu atât mai învierșunată, cu cât se stăpânea mai mult în rostire, era pentru oricine o jignire, o iritație aproape zilnică. Nu înțelegeam cum poate cineva să împutineze astfel icoana pe care trebuie s'o lase întreagă urmașilor!

Imi aduc aminte când, într'o localitate din Austria, ziarul de dimineață deschis pe marmura cafenelei a adus vestea morții lui Bismarck.

Ei bine, a fost și ea o ușurare. Căci distrugătorul de sine însuși găsisese puterea pentru a-l opri în antipatica lui operă de auto-profanare.

1918.

C. C. COROIU

Încă un mormânt care se deschide pentru a primi biecele rămășițe ale unui suflet curat și nobil.

C. Coroiu a fost unul dintre cei dintâi tineri cari s'a raliat la mișcarea naționalistă și până la sfârșit a dat dovezi de credință idealului ce-și fixase odată pentru totdeauna.

După studii strălucite la Universitatea din Iași, el a mers în Apus, având încă de atunci în el germenii bolii care l-a ucis, ca să capete în cel mai scurt timp, prin încordări pe care le-a plătit apoi așa de scump, diploma de doctor în drept.

Autor de prețuite lucrări, el a fost numit conferențiar la Universitatea ale cărei bănci abia le părăsise. Și a dovedit un deosebit talent de vorbire unit cu solide cunoștințe și cu o rară conștiință în pregătirea lecțiilor sale.

Din nenorocire glasul tânărului cuvântător nu era să se audă multă vreme.

Tuberculoza larinxului l-a scos din viața publică înainte de treizeci de ani.

Advocatul cu un mare viitor, conferențiarul înzestrat cu superioare însușiri și-a ascuns chinurile trupului și sufletului într'o mănăstire. Rare ori apărea aici, — ultima oară pentru a se amesteca în lupte politice date cu prilejul trecutelor alegeri. Dar el nu era decât o umbră mută și o suferință.

Suferința a încetat, și sufletul bun nu-și mai târăște mizeria de care se sfia.

C. Coroiu e pentru noi acum o amintire, și una din cele mai scumpe.

1918.

CXXXVI

« NICOLAE ROMANOV »

Așa i se va scrie numele pe piatra de mormânt, și se vor găsi destui cari să arăte cum un om bun și nenorocit, aruncat în mare suferință de vinovății care nu erau ale sale și de cumplite fatalități ale vremii, plătind pentru părinții, bunii și străbunii săi, s'a târît între paznici din loc în loc, despărțit de ai lui, batjocurit și urgisit, până ce sentința unui Soviet oarecare l-a făcut să cadă sub gloanțe în ziua de 3 Iulie 1918.

Dar istoria va ști să spuie și alte lucruri despre Nicolae al II-lea. Il va înfățișa plăpând om tânăr, primind o moștenire care pe un uriaș l-ar fi răpus, luând pe șubrezii săi umeri și asupra capului său, sguduit de vechea lovitură a atentatorului japonez, toată moștenirea de putere, de glorie, de crime și de vicii care se grămădise dela Petru cel Mare încoace. Va înșira toate silințele unei conștiinți oneste de a se ținea la nivelul vremurilor, asupra cărora bătea un nebun vânt de prefaceri, fără ca tradiția păzită de ochii geloși ai rudelor sale celor mai de aproape, ai celor mai influenți demnitari, ai atâtor mari familii

și de atâta funcționărime creată de Stat, lucrând pentru Stat și fără valoare în afară de dânsul, fără ca această atotputernică tradiție să fie jignită. Cât s'a sbătut cu gânduri de pace între oameni, de iubire și iertare, această voință care singură nu era în stare să împiedece acțiunea fără greș a marilor puteri oarbe ! Iar, la urmă, când văzu că tot ce pornea dela dânsul ieșea deformat din ticăloșia de suflet a singurilor oameni de care se putea încunjura fiul lui Alexandru al III-lea, el se înecă în turburile unde ală misticismului, — și astfel ajunse a nu mai vedea nici mizeria morală cea mai apropiată de dânsul, nici rușinea care rodea la temeliile casei sale .Așa a fost, în felul său, fericit, fiindcă avea liniștea. Și cu această liniște pe față va fi căzut de glonț, ultimul Țar.

Noi nu-l vom vedea nici în umbra urită a întrevederilor cu profeții idioți sau infami ai ietacurilor din Petrograd și nici în temnițele durerosului său exil.

Ci el ne va răsări înaintea la Constanța, în vederea Mării albastre, salutând românește steagurile unei oștiri care în acea clipă a simțit fiorul celor mai sfinte speranțe.

Cu gândul la clipa în care inima lui Nicolae al II-lea a bătut pentru România și drepturile ei, o lacrimă pentru acela care va fi plâns numai în temnița unde moartea n'a venit încă să ușureze imensa nenorocire a celor mai iubiți ai lui¹⁾.

1918.

---

¹⁾ Se credea că familia fusese cruțată.

CXXXVII

AUREL METRONIU

S'a dus dela noi cel mai devotat prieten, sufletul cel mai bun și mai bucuros de sacrificiu, omul care nu trăia decât pentru bucuria de a urmări cu o logică de fier ideea și de a face ca ideea să fie bunătate și folos pentru neamul său și pentru omenire. Nu se poate spune în deajuns ce puternică ajunsese a fi legătura dintre acest ziar și tânărul de o superioară inteligență, de o mare cultură și de o nesfârșită dorință de a fi de ajutor care a fost Aurel Metroniu. Slab din naștere, atins de boli grave, cu un plămân sclerozat, cu neputință de a rosti limpede cuvintele sale care erau numai convingere și hotărîre, Metroniu a fost față de suferințele sale de fiecare clipă un erou, un nobil erou care nu s'a cruțat, n'a vrut să se cruțe nicio clipă pentru datoria pe care și-o simțea.

Elev al Facultății noastre de Litere cum poate n'am mai avut altul, capabil nu să învețe, ci să creeze alături și uneori mai sus decât învățătura pe care o primise, el a biruit slăbiciunea sa firească și o boală grea, care-l dusesese la doi pași de moarte, acum șapte ani, pentru a fi

profesor. Și niciodată școlarii n'au avut în învățământul lor un mai luminat conducător, dar și un mai dulce părinte decât dânsul.

Lupta politică îl atrăgea cu o nebiruită putere. Naționalismul dogmatic a fost pentru dânsul un sfânt crez, căruia i-a sacrificat toate puterile unei așa de nobile inteligențe. Cu nesfârșitele resurse ale unui spirit nou în toate afirmațiile sale el a dat luptă de bun cavalier pentru idealul lui.

Se poate să fie mai crudă soarta decât față de acest suflet mare, pe care-l răspinge brutal în întunerecul ne-ființii în clipa chiar când încep a luci zorii spre cari o vieață întregă, cu durerile neconținute ale bietului său trup, s'a târît, biruindu-le, prin noaptea nenorocirii și a neînțelegerii?

Și cum nu voia moartea, pe care de ani de zile o simțea lângă dânsul și pe care prin muncă o sfida! Prevăzând însă uneori biruința ei fatală, neapărată, el avea această mângâiere: că « natura n'a putut crea o forță ca sufletul omenesc pentru ca să o lase a recădea în neant ».

Cu credința în această nemurire a sufletului, care în bietul lut al ființii sale ardea așa de luminos și de drept, a închis el ochii copleșiți de puterea molimei.

Și măcar pe cei cari s'au simțit așa de puțin supuși sufletește peirii îi putem crede neconținut lângă noi, liniștiți, îndemnători, senini acolo unde au fost hotărâți și credincioși ostași.

CXXXVIII

C. GIURESCU

O știre din București arată moartea profesorului C. Giurescu, membru al Academiei Române.

Ca învățat era un puternic spirit critic, străbătând până în miezul problemelor, cărora li dădea uneori o soluție definitivă, alte ori una care, și prin discuțiile ce provoca, lumina esențial subiectul.

În studiile istorice niciodată nu s'a introdus la noi o așa de vânjoasă dialectică, obișnuită mai mult în filosofie, pentru care era format tot spiritul său.

Lucrările lui Giurescu asupra cronicilor vor rămâne ca o puternică dovadă a unei superioare inteligențe; cele asupra chestiei țărănești în trecut, cu aceeași pătrundere, sunt mai mult stăpânite de idei preconceptuate.

Ca om, tânărul învățat era de o puritană corectitudine, de o mare stăpânire de sine și de o mândrie la care desigur că avea dreptul.

Nu putem deplânge în deajuns pierderea unei puteri științifice de întâiul rang, răpită în plina ei dezvoltare.

CXXXIX

IANCU FLONDOR

Cu voia cui vorbește de Iancu cavalier de Flondor, după dreptul creat de Austria împărțitoare de titluri nobiliare, pentru vâjnoșii noștri mazili și boieri, cari astfel să fie ispitiți la noul loialism, vom scrie aici simplu, ca pe bunele vremuri moldovenești, când nu era nevoie de altă « cavalerie » decât a strămoșeștii vitejii și de niciun « von » nemțesc pentru a se ști de unde este cineva cu moșia: Iancu Flondor. Așa l-ar recunoaște ai lui, al căror nume e legat de trecutul Moldovei. Și așa a re-devenit în ziua, memorabilă pentru neam, când la asigurarea trufașului, îndărătnicului guvernator al Bucovinei că se va transmite hotărîrea poporului românesc « la locul mai înalta », el s'a proptit înaintea măririi străine pentru a-i spune: « locul cel mai înalt suntem noi ».

Pe Iancu Flondor nu l-au scos la lumină ultimele împrejurări. Nu e mult de când, la capătul celei mai îndârjite lupte, șeful vechiului partid național era recunoscut de toți ca singurul conducător al întregii Români-bucovinene. Nu voi uita ziua când în colțul meu

prahovean, de unde stăruisem după puteri pentru a se trece peste toate deosebirile, am primit din partea lui știrea că unirea politică a celor de același sânge și cu același drept s'a îndeplinit.

Din nenorocire intrigile de odinioară au reînceput din partea ambițioșilor cari și ieri încă socoteau că n'avem altceva de făcut acolo decât să ne hotărnicim cu Ucrainenii sub binecuvântarea austriacismului trăgând de moarte. I s'a opus democrația, de oameni cari puteau prezinta aceleași cărți domnești din Moldova și aceleași privilegii împărătești, având astfel aceeași « vinovăție ». De fapt, naționalismul lui Iancu Flondor a fost totdeauna, ca orice adevărat naționalism românesc, la un popor care a trăit, a luptat și urmează a se sprijini pe țărani, democratic în esența sa. Deosebirea între el și altă democrație e numai aceea că noi îl înțelegem ca o iubire, iar ceilalți ca o ură, că noi cuprindem pe toți într'o legătură de luptă, iar ceilalți rup rândurile într'o împușinare.

În zilele când o mare parte din fruntașii Bucovinei românești rătăcesc în pribegie, când atâta vlagă a țării e oprită sub steagurile capitulării, când rutenismul ucrainian întindea o mână lacomă până la Suceava și avangarda sa obișnuită a bolșevismului prădalnic începea hâda operă a jafului, din nou Românismul din jurul mormintelor românești s'a strâns în jurul lui Iancu Flondor și voința celor din cripte prin glasul lui a chemat oastea României liberatoare.

Cu adâncă recunoștință mulțumim omului întreg și neînfricoșatului Român.

CXL

GENERALUL LAFONT

Asupra venirii, primită cu atâta bucurie, a soldaților francezi în Iași, soarta, vitregă încă odată, aruncă o adâncă umbră de doliu. Generalul Lafont s'a stins ieri, Joi, la ceasurile 6 seara, așa cum se rugase lui Dumnezeu să o poată face, «ca un creștin și ca un soldat».

Gripa infecțioasă, frângând trupul obosit de atâta muncă și de atâtea drumuri, l-a răpus în trei zile, la întoarcerea lui dela București, unde, lângă marele său prieten, generalul Berthelot, își făcuse intrarea în ziua răsplătirilor noastre.

Nu se poate spune cât de mult datorim acelui care era menit să închidă ochii în țara căreia așa de generos i-a dat doi ani întregi din vieța sa.

Invățat ofițer de artilerie, care-și însemnase numele între ale conducătorilor grelelor lupte din Apus, el a împărțit frățeste cu artileriștii noștri o experiență câștigată pe câmpul de luptă. Metodele cele nouă el le-a împărțit oștirii revanșei românești.

La plecarea generalului Berthelot, Lafont, de curând înaintat general, a luat asupra-și întreaga operă militară franceză în România. Desbrăcând uniforma armatei Republicei, el trece prin mijlocul nostru, vioiu, nervos, împărțind străngeri de mână și îndemnuri, și oriunde se vedea sprintena siluetă elegantă a acestui om frumos, încă tânăr, o încredere nouă pătrundea în suflete. Nu poate cădea o cauză care e reprezentată prin atâta muncă și credință.

Ultima oară a fost văzut aici în ziua mobilizării. Indelungatele lui stăruinți, ostenele lui peste orice măsură erau răsplătite. Și, cum îl aclama mulțimea, el a oprit automobilul înaintea unui planton cu drapelul și, luând în brațe pe cel dintâi soldat român, l-a sărutat frățeste.

Acuma din toată această energie și din tot acest devotament rămâne aici doar sârmanul lui trup chinuit.

Să ne descoperim adânc înaintea acelui care pentru ultima oară trece printre noi.

1918.

CXLI

THEODORE ROOSEVELT

America suferă o mare pierdere, pe care o împarte cu umanitatea întreagă. Una din cele mai mari energii pe care le avea lumea s'a stins, și încă odată conștiința umană se poate întreba de ce se lasă pământului pe așa de scurtă vreme puteri așa de mari.

Om care s'a pus la școala aspră a vieții, el a străbătut-o întreagă fără falsă rușine și fără falsă mândrie, ajungând a fi astfel un om în stare să se măsoare oricând, în orice, cu alt om. Și, îndată ce s'a creat forța aceasta nebiruită care căta lupta ca să îngenunche pe orice adversar, din fericire ea a fost închinată numai celor mai nobile scopuri. Aceasta s'a văzut în clipa care a hotărît despre cum vor trăi veacurile viitoare. Dacă America a mers, e și pentru că Roosevelt a vrut așa.

Și astăzi, în momentul de biruință, care trebuie să încunjure rămășițele triumfătorului, se amestecă, pare că, toate colorile steagurilor stropite cu sângele răscumpărător.

1918.

CXLII

EDMOND ROSTAND

Edmond Rostand a murit. Se spune, de acci cari-l plâng, crezând că știu cine a fost și cari, oricum, au cetit cu admirație scăpărătoarele lui versuri, cu el se duce ultimul romantic. Așa să fie oare? Romantismul înseamnă, înainte de toate, simț pentru trecut, simț pentru taină, credință mergând până la fanaticism, încredere care ajunge până la iluzie.

Romantismul face literatura, oricum, pentru altceva decât literatura însăși. Și aceasta chiar dacă-și închipuie că nu are altă iubire decât a literaturii, din care face un element de sine stătător al vieții, fără izvor și fără un ocean unde se varsă. El s'a ivit și-a progresat — așa de răpede! — pentru a cădea — așa de brusc! —, în momentul când popoarele, ieșind din vije-lia revoluționară, din gloriosul freamăt al războaielor napoleoniene, aveau tot sângele în față, toată lumina în ochi, toți mușchii încordați și, în părul desordonat al încăierărilor, înfiorări din altă lume.

A fost o revoluție în stratele adânci ale sufletului ome-nesc, precum evenimentele politice și sociale fuseseră

o revoluție în stratele adânci ale trupului omenirii. Dar la Rostand — nimic din toate acestea. Venit după un naturalism greoiu, după un spirit de sistem, înăbușitor pentru orice independență, el a făcut numai, în fruntea unei generații care răpede trebui să-l înlăture, mergând și mai departe, o raită prin terenurile necunoscutului și posibilului. A încercat potriviri de cuvinte, sonorități de vers, ciocniri de idei cum altul până la el nu se încumetase a face. Și a cutezat așa de mult, încât pe scena franceză, a atâtor tradiții, a înfățișat un Romeo cu creastă și o Julietă coteodăcind. Suflet rafinat însuși, a sguduit nervii unei societăți oboseite și desgustate de tot ce a fost, de tot ce se credea că ar putea fi, prin bizareria elegantă a procedeelelor sale, — dincolo de care nu se poate găsi un suflet.

Și de aceea, după prestidigitatorul superb, după galvanizatorul uimitor, literatura nouă, care s'ar putea să fie foarte simplă, așteaptă acest suflet.

1918.

CXLIII

MOARTEA UNUI IREDUCTIBIL: MITROPOLITUL GHENADIE

Se anunță moartea fostului Mitropolit Ghenadie. În istoria decăderii la care greșitele concepții despre legătura dintre cele politice și cele duhovnicești au adus Biserica, odinioară sfântă, glorioasă și, înainte de orice așezământ, culturală a poporului nostru, omul care s'a stins la București în patriarhala vârstă de optzeci și doi de ani va avea un loc aparte.

Nu numai din cauza calităților și defectelor care, într'o periculoasă unire, au format personalitatea lui, de sigur puțin obișnuită și care în alte împrejurări ar fi putut fi, prin neînduplecata ei energie, de un mare folos țării. Căci Ghenadie Petrescu era un om frumos și impunător prin statura sa, prin privirea sa, prin gestul său; cărturar cel mult pe șfert, era gata să ajute prin averea lui mare, strânsă cum sufletul lui va fi știind, orice întreprindere cărturărească — a dat lui Dimitrie Sturdza cele dintâi fonduri pentru tipărirea « Actelor și documentelor cu privire la Renașterea României —; om cu o vieață sub atâtea raporturi foarte discutabilă, el avea o prestanță care era în stare să acopere atâtea

din greșelile lui; acoperit de păcatele sale și trăind, dacă nu sub povara unei condamnări sinodale, care fusese retrasă, cel puțin sub strivitoarea amintire a desbaterilor, pline de revelații, ale procesului său înaintea opiniei publice, el nu s'a umilit un singur moment. Prin această atitudine în mijlocul unui popor la care a se pleca înaintea soartei, a primi nedreptatea oamenilor, a o sancționa prin lașitate și prin descurajare e un fapt așa de obișnuit, el s'a ținut dârz ca ierarhii de pe vremuri când valurile lumii se ridicau împotriva lor și cari aveau pentru dâșii ceea ce lui i-a lipsit: conștiința unei smerite vieți de muncă, iubire și jertfă închinată numai Bisericii lui Hristos.

Clericul fără merite speciale a ajuns, prin această voință de fier a lui, episcop de Argeș. Aceeași voință a izbutit să dea în lături, pentru a-și face drum, pe atâția cari erau mai mult decât dânsul chemați să ocupe Scaunul de Primat al României în momentul când și alte primejdii răsăreau decât aceea a indiferenței publice în creștere față de un așezământ a cărui sfințenie era prea mult umbrită de insuficiența, în atâtea privinți, a reprezentanților ei. Ajuns unde dorea, el s'a proptit, contra oricării influențe, în chestia antagonismului ortodoxiei tradiționale cu catolicismul care i se înfățișa în concurență. Intr'o vreme când era în țară măcar o voință înaintea căreia se plecau toate, el s'a ridicat — exemplu unic — și împotriva acestei voințe, dacă nu cu mlădierea de spirit a Occidentalului în luptă pentru Biserica sa, măcar cu aspra îndărătnicie a Bizantinului din vremea conflictelor cu Impărații iconoclaști.

Pentru a-l răsturna, ca pedeapsă, scotocind meschin prin geamantane care de fapt erau încărcate în chip nelegal și neîngăduit și recurgând la știința cutărui călugăr de prin alte părți care venea cu suflet de Iudă și în mijlocul nostru, s'a ridicat un om care și el era de o sălbatecă hotărîre: Dimitrie Sturdza. Ca în acel Bizanț de harță, cu pasiuni de evul mediu, Mitropolitul a stat înaintea primului ministru. Chenadie a refuzat să se plece și a refuzat să și plece.

Iar omul care a făcut în politică mai multe cruci a trimes pur și simplu poliția ca să-l înhațe, acolo sus, în dealul Mitropoliei.

Așa s'a dus, — luptând, și ca să lupte și mai departe. Și, prin uneltiri de bani, prin mișcări de stradă, prin adevărate tulburări revoluționare, el și-a dus războiul până la capăt. Retras la Căldărușani, a văzut pe Regele Carol apărând în pragul bisericii și a visat în trufia lui de o Canosă românească. Nesupus urmașilor săi în Scaun, pe cari în fundul conștiinții sale îi privea ca pe niște simpli usurpatori, el a făcut pe un alt îndărătnic, Haret, care nici nu se lăuda cu vreo cucernicie adâncă, să-i acorde prin lege un neauzit domeniu de absolută scutire față de orice autoritate ierarhică la Căldărușani, — episcopia lui.

Și dăunăzi el se visa înviind ca Mitropolitul românesc al Macedoniei...

Lumea — putem s'o spunem azi — în mare parte l-a iubit, fără a se preocupa de dreptatea lui, și chiar dacă s'a convins că n'o are. Ii plăcea de omul care nu se dă, de omul rar în această societate, unic în Biserica aceasta, care nu se dă.

Ca model el nu poate servi nimănuia, dar actele dramei sale îndelungate pot servi ca învățătură oricui ar mai vrea să-și supuie Biserica României pentru interesele sale politice. Fără aceasta Ghenadie n'ar fi fost Mitropolit, n'ar fi căzut din Mitropolie, n'ar fi tulburat, un moment, așa de grav, o țară care avea de sigur alte griji. Și fără aceasta nu s'ar fi introdus în viața ierarhiei românești, pe lângă viciile pe care în orice domeniu politicianismul le duce după sine, și acea patimă de răsturnare, luată din conflictul permanent — și întru câțva firesc — al partidelor, care dela « judecata » lui Ghenadie, a dus la « judecata » altora pe cari nu-i mai pomenim, căci, dacă Partenie a precedat în pământ pe Ghenadie, alții trăiesc încă.

Clericalism n'avem din fericire: ortodoxia nu-l poate hrăni. Dar nu poate fi o mai mare greșeală decât, atunci când Biserica nu se amestecă în interesele și pasiunile vieții politice, aceasta să-i impuie interesele și pasiunile sale.

Exemplul lui Ghenadie o dovedește — cui e în stare a înțelege.

1918.

CXIV

TISZA ISTVÁN

D-l Vaida Voevod chema, acuma câteva zile, pe contele Tisza înaintea reprezentanților umanității întregi, convinși acuma cu toții care teorie politică are într'însa adevărul și în care se sălășluiește răufăcătoarea minciună, pentru a-și da samă acolo de credința și de fapta sa prin care lumea întreagă a fost aruncată în cel mai sălbatec războiu. Soldatul din Budapesta care a întâlnit pe nobilul senior ce-și făcea promenada ca și cum nimic nu s'ar fi întâmplat pe lume, ori măcar în această Ungarie pe care a vrut, nu numai s'o salveze, dar s'o ridice la culmea puterii sale ca în evul mediu al strămoșilor, acest executor al unei sentințe istorice l-a trimis înaintea altei judecăți, poate pentru că aici pe pământ nu era pedeapsa de-o potrivă cu vinovăția sa.

Nu știi cine dela noi a spus — serios — că Tisza István ar fi avut sânge românesc în vinele sale. Ferit-a sfântul! Cine ar fi avut cât de puțin din acest sânge n'ar fi fost în stare să joace cu atâta liniște și siguranță rolul de Neron, distrugător al unei civilizații la producerea

și desvoltarea căreia de sigur că alte popoare au lucrat incomparabil mai mult decât al său. Român a fost furiosul, pătimașul Bánffy, urmaș al vechilor Bani ardeleni pe cari-i amintea în numele său. Tisza, el, aducea calitățile și defectele de rece socoteală crudă, oricât, la unii, ar curge prăpăstios cuvintele, ale altei rase, — aceea care a dat omenirii îngrozite pe un Attila, pe un Gînghiz-Han și pe un Timurlenc, Turanieni din aceeași stepă.

Tatăl său, Coloman Tisza, a fost ministru-președinte al Ungariei în vremea când se alegea noua formă politică a dualismului în Statele habsburgice. Un aspru puritan, un îngust cap de nobil de provincie, plin de patriotism și de prejudecăți, nevăzând pe lume altceva decât nația sa, căreia ar fi fost gata să-i dea conducerea fără control a globului pământesc, — așa a fost bătrânul, a cărui fisionomie de quaker anglo-american a rămas populară la ai lui. Conaționalul său Andrăssy, Bismarckul de clasa a doua al acestui dualism, făcea haz de un asemenea retrograd fără orizont, așa de cerbicos și de migălos în apărarea unor grămezi de pietre în care convingerea lui vedea un mândru burg de pe vremea Arpadienilor. Era și ceva din don Quixote în acest îndărătnic feudal certat cu toate realitățile. Fiul său s'a pătruns din cei dintâi ani ai cugetării sale de aceste « adevăruri ».

Dar în reprezentarea crezului de familie el a făcut un pas mai departe. Tisza Kalmán nu văzuse decât nația maghiară; restul, dacă mișcă puțin, — Valahi de trimes în România, Sârbi de trimes în Balcani,

Croați de convertit la soluția « istorică » pentru seminția lor, elemente materiale în Magyarországul unic și etern.

De ce s'ar preocupa cineva și de sufletul pe care numai cu multă bunăvoință l-ar putea recunoaște cineva acestor robi din naștere și de chemare? Tisza István avea ochii săi de Turanian mai bine deschiși asupra lucrurilor, bune sau rele, care sunt. El își dădea samă de ce forțe ale spiritului zac în aceste neamuri pe care fiecă atingere a culturii le întărește și mai mult. Și astfel el îmbracă veșmânt de diplomat peste părul aspru de lup al speței sale, și intră în staulul oilor ca să li ție o predică asupra datoriei lor de a fi hrană grasă pentru fălcile lui. Imi aduc aminte încă de întâiele cuvântări, pe care, cu mierea pe buze, le ținea prin Banat, între Români, pe care credea că are calitatea să-i și reprezinte debutantul. Față de stropșirile și de bătăile de cizmă ale lui Bánffy, față de indiferența de Șvab gros și moale a lui Wekerle, față de imperioasele gesturi ale « oamenilor regali » din vremea continui crize, era totuși ceva nou. Câte unul — ca Mangra cel de neagră memorie — s'a și prins, pentru ca încetul pe încetul dintr'o concesie în alta să fie târît la cele mai mizerabile renegări.

Un puternic partid, închinându-se înaintea Coroanei pentru a-i răpi pe nesimțite toate prerogativele, o asociație de interesați culeși din toate varietățile etnografice, acesta trebuie să fie mijlocul cu care el, Tisza, domn fără concurent în Ungaria națională, era să-și înceapă stăpânirea.

La guvern a reușit să ajungă, — și a lăsat urme. Au fost momente când nimeni nu s'a putut clinti împotriva lui. Șeful de seminție cu sentințe indiscutabile învia într'însul. Dar până la capătul planurilor sale n'a putut merge. Nu fiindcă politicianismul maghiar ridica tot alte ambiții, vanități și cupidități înaintea lui pentru ca el, imediat, să alerge a le măguli și satisfacă, ci fiindcă « naționalitățile » îi puneau în cale piedeci pe care nicio măgulire și nicio conrupție nu le puteau înlătura pe deplin.

Astfel marele lui partid, cu cetățeni « de buze nema-ghiare » lângă cei « de buze maghiare », a căzut.

Și, atunci, cum vechii Sultani, din aceeași plămadă, porunceau, printr'o fetvă a Muftiului, ca neamuri rebele să fie distruse de sabie până la cel din urmă om, contele Tisza formă planul uriaș și nebun de a pune capăt pentru totdeauna chestiei naționale prin *distrugerea naționalităților* înseși înlăuntru și în afară.

Astfel, calm, ca unul care execută o sentință, el aprinse cu mâna lui criminală clădirea civilizației mondiale.

De câteori ne vom uita la munții prin cari s'a tras, curgând sânge din inimile noastre, un nou hotar ca să fie asigurată acea Ungarie pe care o visa Tisza, ne vom gândi la dânsul. Și nimeni de nicăieri, din chiar țara lui însăși, nu se va putea gândi la ce a fost el fără să-și amintească de cele unsprezece milioane de morți cari-l apasă în mormânt.

1918.

CALIFUL

— LA MOARTEA LUI ABDUL-HAMID —

A murit un mort. In colțul de Asie unde fusese ascuns când Salonicul, unde multă vreme a vegetat bătrâneța lui fără rost și scop, ajungea și el în stăpânirea creștinilor, și încă a celor dela cari mai puțin aștepta o biruință asupra oștilor încercate ale lui Sultanul « gaziu », « învingător », s'a stins Abdul-Hamid al II-lea.

Un banal sfârșit de pneumonie, oficial constatată și oficial garantată, fără niciun amestec al tradiționalei filantropii de Stat... Așa-i era scris să isprăvească, după lungi ani de neînsemnătate, aceleia care se temuse odinioară, cum nu s'a temut mai tare vreun om pe lume, ca sfârșitul, un tragic și sângeros sfârșit, să nu-i vie, în mijlocul voluptăților plăcerii absolute, dela asasinul meșter și viclean, care ar fi pătruns pe drumuri neștiute până la adăpostul lui, așa de strict supravegheat de către garda sa albaneză, de către polițiștii și curtenii încrederii și răsplătirilor sale, spre a răzbuna atâtea și atâtea victime ale unor porniri sângeroase, la izvorul

cărora era aceeași atotputernică simțire, stăpânitoare a șovăitorului său suflet, veșnic pândind, veșnic bănuind, veșnic pedepsind, — frica.

Anul trecut se împliniseră patruzeci și unul de ani de când pe tronul lăsat liber de Abdul-Aziz nebunul, ucis pentru păcatele lui, și asupra căruia se strecurase o clipă fantoma melancolică a fratelui său, Murad, Abdul-Hamid, tânăr plin de speranțe pentru străvechea Impărăție, era instalat de uneltitorii schimbărilor răpezi din zilele unei crize supreme. Se părea că Statul osmanlău se va prăbuși sub povara greșelilor grămădite în cursul veacurilor, și cu toate încercările de a-l salva ale unei reforme de suprafață, care nu atingea și nu căuta să atingă vicața însăși a poporului.

« Junii Turci », de mai veche și mult mai cinstită speță, ai lui Midhat, făcuseră în zădar tentativa unei nouă contrafaceri după datina Apusului creștin, și diplomației Europei ocrotitoare, adunați în conferința care trebuia să împiedece temutul războiu cu Rusia, capabil de a pune în primejdie întreaga ordine politică, tresăriseră la bubuitul tunurilor prin care se anunța tuturora — și lor în special — că o nouă eră s'a deschis pentru Turcia modernă, aceea în care ea însăși are să hotărască, fără presiuni, fără sfaturi chiar, asupra soartei sale.

Abdul-Hamid înlătură răpede această parodie a unui Parlament care știa numai să plece capul de câte ori se făcea apel la inițiativa și la răspunderea lui. Ieșit din umbra care reținea tinereța prinților din casa lui Osman, el se simți în stare, fără să aibă măcar o profundă credință religioasă, totdeauna întăritoare, să ia

totul asupra-și, având ca singură putere, în totala lui lipsă de experiență, în aproape totala lui incultură, o inteligență reală, care nu se putea ridica însă niciodată până la o concepție politică. Având mai mult decât oricine dintre prietenii și dușmanii lui talentul oriental de a trage profit din orice împrejurare, țesând din incidente meschine ale fiecării zile platoșa siguranței sale personale, pe care nimeni să n'o poată rupe, el a trecut prin atâtea greutăți înaintea cărora un mai hotărât caracter și o mai nobilă voință ar fi căzut poate învinse. Prin conspirațiile de acasă, prin intrigile din afară, el s'a strecurat așa de isteț, încât, pentru cei mai mulți dintre supușii lui, apariția în fiecare Vineri pentru a merge la rugăciunile sale a sumbrei figuri cu ochii mari de spaimă cari alunecau în dreapta și în stânga după primejdia ce s'ar putea ivi era ca o asigurare că, orice s'ar întâmpla pe lume, Impărăția va trăi.

Și el, care s'a putut păstra împotriva celor mai iscusite minți politice, a căzut jertfa unei mișcări pornite, într'un colț de provincie, de câțiva sublocotenenți ieșiți dintr'un club de discuții teoretice asupra celui mai bun sistem de a învia putreziciunile Statelor. Pe dânsul cel neînduplecat ei l-au adus înaintea unei mulțimi care nu știa ce aclamă, ca să declare că va fi de acum înainte un stăpânitor constituțional și, la capătul unei ultime încercări de a fi el însuși, o răsturnare l-a cruțat de moarte pentru a-i da ceva mai crud decât dânsa. Căci, nu numai el s'a simțit nimic în țară unde fusese totul, dar a trebuit să asiste la reluarea politicei sale de către acei cari pentru dânsa îl dăduseră jos și, supremă durere,

la triumful acelei politice, măcar la meschinul triumf de orizont restrâns în care el era deprins să mărgenească perspectivele sale.

Prigonise mult, cu o poliție care n'avea niciun control al puterii sale, și Enver, Talaat, învingătorii, au stabilit o și mai stăpânitoare poliție, căreia oricine-i era și-i este supus. Urmărise unificarea națională a imperiului — « Turcia, Turcilor! » — prin uciderea în massă a creștinilor, în măceluri ca acelea dela Adana, dela Constantinopol chiar, care au făcut ca indignarea lumii să-l înfierceze « Sultanul Roșu » și « Junii Turci », încă mai crunți, mai cinici, au lucrat și lucrează la exterminarea totală a Armenilor, a Grecilor, a Sirienilor, mâne a Arabilor... Se visase șef al Islamului, calif dominând peste credincioșii din patru continente, și megalomanii cari i-au luat locul au căutat să ridice în arme pe toți închinătorii lui Allah pentru a crea, odată cu o Turcie panturanică, și o influență mondială în numele religiei în care nu cred. Și, în sfârșit, acei cari l-au atacat în puterea ideilor de libertate ale Apusului anglo-francez, pe dânsul prietenul Impăratului din Berlin, sunt astăzi sângeroșii mandatarî în Orient ai lui Wilhelm al II-lea, din mila căruia trăiesc.

Măcar de li-ar fi fost dat să piară odată cu dânsul, în catastrofa finală, pe care în visurile lui îngrozite o văzuse adeseaori! Dar nu, ei au izbutit! Și, cum Abdul-Hamid vedea așa de bine, dar numai de aproape, el a murit cu această mare durere în suflet.

CXLVI

Dr. C. I. ISTRATI

O știre din Paris, trecută pe la dușmani, cari o dau în foile lor din București, anunță încetarea din viață în Paris a doctorului C. I. Istrati. Era o figură foarte cunoscută și care se impunea prin puterea, dorința de muncă și credința în ideal care se desfăceau din însăși impunătoarea lui înfățișare. O elocvență călduroasă, pe care n'o conducea în deajuns critica, izbutea mai totdeauna să câștige și să miște pe ascultători. Un entuziasm real, care părea să-i cuprindă întreaga ființă, se rostea în cuvintele care curgeau ca din izvor, fără pretenții de a aduce, într'o formă superioară, idei care ar fi nouă. Om cu planuri vaste, cu dorinți mai mari decât puterile reale pe care numai alte împrejurări decât ale noastre le-ar fi putut îndeplini, dar pe care el le vedea drept înaintea lui, așa de aproape de să 'ntindă mâna numai pentru a le prinde și reținea. Puternica lui imaginație, gata oricând să plece la drum, n'avea nevoie însă totdeauna de biruință: se satisfăcea prin ea însăși.

Nu s'a oprit, ca învățat, ca profesor, ca diletant în studiile de istorie, de etnografie, de arheologie — lasă în

urma sa un bogat muzeu puțin cam amestecat —, ca om politic și administrator, ministru, organizator de expoziție, înaintea niciunei greutăți. Credința lui ataca orice problemă, și bucuria lui era nesfârșită când, la cea dintâi atingere cu acele realități care mai cereau încă atâta muncă, el credea că a și isprăvit cu dânsule. Aceasta avea însă totdeauna și o parte folositoare. Bucuria cuiva de a fi întreprins un lucru e, prin ea însăși, un îndemn pentru că alții să pornească la drum, cu o știință mai specială, cu o chibzuire mai rece, cu o mai bună disciplinare a mijloacelor de care dispun. Și, de câte ori se face ceva din isprava reală, el nu se poate să nu se gândească la acela care, în condiții mult mai rele, totuși a îndrăznit. A face ceva, a reforma, a schimba și a construi, acesta i-a fost visul, și pe toate căile el a căutat o țintă pentru setea sa de activitate, de activitate publică în mijlocul mulțimilor pe care să le convingă, să le încâlzească și care să-l aclame.

A început studii de medicină la o vârstă când puțini se mai gândesc a-și alege o carieră. S'a făcut chimist printr'o nebiruită voință, și lucrările publicate și în limba franceză arată că studiile sale n'au rămas fără roadă. Spectacolul unei vieți politice corupte l-a îndemnat încă din tinereță să supuie celei mai aspre muștrări un regim în care, totuși, neconținut protestând, acuzând, vorbind de schimbări radicale și de revoluții populare, și-a găsit de atâtea ori locul. Și aici ca și în alte domenii, în pornirea lui de negațiune chiar el își găsea mulțămirea, pe care alții ar fi căutat-o în pașii

hotărîți și definitiv de-a lungul drumului plin de riscuri și primejdii spre care indignarea lui, sinceră, arăta, fără să pornească.

Pentru războiul României și tot ce se întrevădea la capătul «campaniei de trei luni», care trebuia să fie «decisivă», el a agitat din toate puterile lui. Ce mare i-a fost bucuria când a văzut că, în sfârșit, steagurile se mișcă spre Carpați! Un moment n'ar fi putut crede că atâta entuziasm nu ar ajunge totuși pentru a se atinge marele și strălucitorul scop.

Pentru întâia oară în viața lui, el a avut noțiunea, cu neputință de înlăturat, a neizbânzii, a neputinții de a îndrepta și de a reface. Pentru alții, aceasta duce la cercetarea cauzelor, la critica mijloacelor, la nouă hotărîri pe altfel de baze, la noi metode pentru aceeași țintă. Pentru el a fost o dărâmare, o complectă catastrofă a întregii sale ființi. Mai face să trăiești într'o lume care poate da așa de grozave surprinderi?

Și el s'a dus în cealaltă, unde credințele lui religioase și filosofice îi deschideau largi porțile unor speranțe care nu se veștejesc.

Dintre cei morți, când vor veni faptele, pe alții îi vom simți ajutând energia noastră, dar, de câte ori, în aceeași trudă pentru neam, avântul încrederii absolute, naive, copilărești — și atât de înduioșătoare —, în ce se poate mai mult și mai înalt pe pământ, va cuprinde o clipă sufletele noastre, odihnindu-le și mângâindu-le prin marea zădărnice a iluziilor, lângă noi îl vom vedea — pe dânsul.

CXLVII

AMINTIREA LUI WASHINGTON

Motto: « *De-ar fi să rămâie
în orice țară doar un Adam
și o Evă, dar liberi, tot ar
fi mai bine ca acum* ».

(Președintele Jefferson.)

Radiogramele arată că ziua de naștere a lui Washington, care e o sărbătoare națională americană, a fost celebrată la Paris cu o ceremonie deosebită și că s'a ținut o cuvântare, de d-l Pichon, ministru de Externe al Republicii, preamărindu-se fapta de acum aproape o sută cincizeci de ani a celui dintâi președinte pe care l-a avut America.

E natural să se dea astăzi această importanță unei zile care altfel ar fi trecut neobservată oriunde aiurea decât în America însăși. Din ce în ce se face mai necesară neîntârziata intervenție a trupelor pe care Statele Unite le pregătesc pentru Înțelegere, și lumea-și pune întrebarea dacă această intervenție a lor va trece de

sarcina unei defensive cu puteri și mijloace mai mari pentru a se pronunța în sfârșit ofensiva biruitoare pe care câți cred totuși în dreptate, măcar pentru că ea este necesitatea permanentă a lucrurilor, pe când nedreptatea nu a fost niciodată altceva decât un accident de trecătoare tulburare a lor, o așteaptă cu o așa de dure-roasă nerăbdare. Nu știm câți Americani se află până acum pe pământul francez, dar colaborarea lor, deși Germanii au și înfățișat în foile ilustrate grupe de prizonieri dintre dâșii, nu a avut până acum vreo importanță deosebită, — în orice caz nu a fost a unei armate dând, cu alcătuirea ei proprie, nota ei deosebită în marele războiu. Se vorbește ceva mai puțin — dar poate că aceasta vine și numai din seceta noastră de informație mai răpede —, de acele mari preparative tehnice care ne făceau să sperăm așa de mult și pentru o dată mai apropiată decât primăvara lui 1918, care pentru Apuseni începe aproape a se socoti, căci suntem în preajma lui Martie: din partea lor, Germanii cred că pot vorbi de neajunsuri în această pregătire și de apelul ce s'ar fi făcut și se face de Americani încă la Aliații din Europa.

Oricum —, zică-se orice din tabăra dușmanului —, e imposibil ca acest Stat care e însuși o lume și în jurul căruia gravitează cea mai mare parte din țările cu așa de bogate rezerve ale Americii de Nord și ale celei de Sud, ca acest imens rezervoriu de oameni să nu-și dea, nu numai partea, dar, în acelaș timp și măsura. A sosit momentul ca Noul Continent să-și fixeze locul pe care-l va avea, nu numai prin muncă și avuție, dar și prin concepțiile politice și energia cu care e în stare, nu numai

a le enunța prin gura elocventă a unui profesor, dar a le și îndeplini prin brațele vânjoase ale unui milion de soldați în mijlocul societăților omenești viitoare, împăcate și prinse într'o tovărășie care să poată fi pentru unii o glorie, unită și cu o datorie corespunzătoare, dar pentru nimeni o robie.

Vor rămânea Statele-Unite numai creditorii, ei înșiși sguđuți, ai unei Europe ruinate prin înfrângere și prin neconținută stoarcere germană, conform tratatelor impuse de spiritul feudal, nemilos și lacom, sau vor reprezenta ele forța morală directivă, așa cum ambiționează așa de mult și cum atâta dreptate au să ambiționeze?

Aceasta se va hotărî prin evenimentele ce vor avea loc — orice s'ar petrece aici la noi, orice am mai avea de jertfit și de îndurat, vinovații ca și nevinovații, Rușii, de o parte, ca și, de altă parte, pe lângă popoarele odată supuse lor, noi și Sârbii —, pe frontul apusean, cel plin de amenințări și cuprinzând acum singur strașnica taină. Prin nimic America nu arată că s'ar îndoii de putința îndeplinirii acestei mari misiuni pe care și-a rezervat-o și pentru ducerea la capăt bun a căreia își adună și-și disciplinează toate puterile.

În această siguranță o ține, fără îndoială, și conștiința acelor puteri nesfârșite care zac într'însa și privesceta uriașei mișcări pornite de acum un an și în care se strânge toată viața națională, până atunci prinsă în furia câștigurilor materiale. Dar o ține însuși exemplul fundațiunii și desvoltării sale, a începuturilor sale așa de nesigure și de modeste și a desvoltării sale superbe, până astăzi, când, în numele sfintelor principii ale întemeierii sale,

marea Republică a Lumii Nouă se simte chemată a da umanității legile ei viitoare.

Și însăși împrejurările faptei lui Washington, cel sărbătorit acum la Paris ca un erou liberator, de o potrivă cu altă figură simplă și smerită, așa de slabă, dar totuși biruitoare, Ioana d'Arc, vorbesc, nu numai pentru posibilitatea unei asemenea victorii a forței morale, dar pentru necesitatea ei, pe care nimic n'o poate împiedeca.

Față de puternica Anglie a veacului al XVIII-lea, care ajunsese a hotărî ea toată politica Europei, de care avea nevoie pentru întinderea economică a fabricelor ei încăpătoare, față de această mândră Anglie care ținea în puterea sa toată lumea germanică și care va sfida pe Napoleon până-l va pune în genunchi pe el, colosul, — câteva provincii depărtate, sărace, necunoscute, fără sprijin, menite, s'ar zice, unei veșnice exploatare a Metropolei, care numai sub acest raport se gândeste la dânsule, trimetându-li corăbii cu ceaiu indian și strângători de taxe ilegale. In revolta lor contra acestei veșnice stoarceri fără să cugete măcar acei cari trag profitul la calitatea umană, egală, a celor dela cari el se scoate, cine să cunoască, să prețuiască și să fie gata a sprijini pe acești oameni, amestec de Englezi, de pașnici Olandezi și de câțiva Francezi, cari au pornit o revoltă fără nicio perspectivă pentru calculatorii și profeții politici ai timpului? Ce se putea aștepta dela această tovărășie pe care un istoric o numește «mătură ciudată de fugari, de speculatori, de entusiaști, de tâlhari, de aristocrați», pe cari-i unea doar munca alături? Abia un milion de oameni contra unui mare

regat dispunând de un imperiu colonial nemărgenit și de rezerve bănești infinite! În frunte, un om care până la patruzeci de ani nu însemna nimic. Origine modestă, educație ca pentru acele împrejurări: nici bază clasică, nici limbi străine, nici literatură, nici științe, — nici gramatică și ortografie engleză; ceva matematică. Un rol oarecare în luptele de hotar cu vecinii francezi. Colonel al trupelor neregulate cu care s'au căpătat succese ușoare. Nimic strălucitor la dânsul: nicio făgăduială în graiu, în ochi, în gest. În clipa « declarației de drepturi » în numele unor teritorii neorganizate, în numele unor oameni cari aveau numai conștiința — dar deplină — că sunt oameni, — atâta și în ce privește conducerea. Ca hotărîre în caz de înfrângere, « retragerea în munții Alleghani », — moartea de foame. Și, când Americanii văd ce a ieșit din silințele desperate ale acestora sub conducerea acestuia, n'au ei dreptul, sute de milioane de neobosiți muncitori pentru cultură în numele libertății, să întindă lumii întregi noua « declarație de drepturi? ».

Și nu ni e îngăduit nouă, și în ceasul când mai puternic urlă triumful organizației germane, să credem că aceste « drepturi » vor birui totuși și să salutăm nobila figură demnă a lui Washington, care n'a fost un Împărat, nici un mare om politic, ci abia un general?

1918.

CXLVIII

EMILIA HUMPEL

Sora lui T. Maiorescu i-a urmat răpede în mormânt. Crescută cu aceeași grijă ca și acesta de un tată care avea cele mai sănătoase idei despre educație, ea a fost una din cele mai luminate femei ale vremii sale. Avem dela dânsa, iscălită modest cu inițialele E. M., o traducere românească a « Morții lui Wallenstein » de Schiller, în care e mai mult adevăr decât poezie, dar care dovedește o perfectă cunoștință și interpretare a originalului.

S'a consacrat — ca nimeni alta — educației fetelor, și pensionul ei din Iași a fost cea mai bună școală de acest fel pe care am avut-o până dăunăzi. Directoara, care a fost mai mult decât atâta, era venerată de elevele sale, față de care rămânea aspră, dar dreaptă. Căsătorită cu un muzicant german, când Maiorescu însuși se însurase, în întâia căsătorie, cu o Germană, ea n'a iubit pământul acesta românesc cu acea iubire care face să se treacă peste toate lipsurile societății noastre. Deși văduvă, s'a retras, de mult, în Austria și moartea a prins-o lângă Viena.

La dânsa opera îndeplinită — atât de națională cât o putem socoti — a fost superioară, deci, aceleia care, pentru a fi altfel ea însăși, avea nevoie poate de acea sentimentalitate femeiască pe care — condusă de teorii care au fost și ale fratelui ei — nu ținea s'o arăte prea mult.

1918.

CXLIX

VASILE BUMBAC

Din Suceava se anunță moartea profesorului Vasile Bumbac. El se stinge, foarte bătrân, în ziua chiar când steagul României, ridicat pentru câteva săptămâni pe zidurile cetății lui Ștefan-cel-Mare, se clatină înfiorându-se de jalea părăsirii lor. Oricât de scurtă ar fi fost însă această ocrotire supt tricolor a sfintelor ruine, această minune trecătoare a vremilor cumplite va fi fost pentru vechiul dascăl cu mult mai mult decât pentru cei de un sânge cu dânsul, mai tineri de ani, dar neavând în suflet aceeași veșnică tinereță a vremilor romantice de care el se împărtășise și care îi dăduse până la sfârșit fericirea fără păreche a omului care se poate apăra în cetatea idealului său contra oricării jigniri și a oricării suferințe.

Nu-mi închipuiesc ca în orașul care poartă gloriosul nume al Sucevei și care cuprinde în fiecare piatră înegrită ceva din măririle moldovenesti ce au fost, să se fi găsit vreun om, fie și aderent al « ideilor » lui Aurel Onciul și al procedeelelor lui Isopescul, care e și Grecul, în inima căruia să nu se fi mișcat ceva la ivirea pe drumul

Burdujenilor a uniformeii albastre în scânteierea baionetelor dela Mărășești. Și, iarăși, nu-mi închipuiesc pe nimeni care la un ceas de nouă despărțire, să nu le fi trimis, peste hotarul care nu vrea să dispară, o ultimă caldă salutare de frate. Dar pentru acest pașnic moșneag cu privirile blajine ivirea soldatului României era ceva mai mult.

Era împlinirea unui mare vis.

Și acest mare vis era al unui poet, al unui adevărat și puternic poet din mila lui Dumnezeu. Căci în anii când se pregătea serbarea de pomenire la Putna a lui Ștefan-cel-Mare, serbare care a făcut să treacă un fior de mândrie asupra României întregi, în anii când prindea aripă geniul poetic al lui Eminescu, înviator al trecutului plin de fapte și de învățăminte pentru vremi scăzute și umilite, în acești ani un tânăr Bucovinean, student în Viena, care se chema Vasile Bumbac, întrebuința cea mai frumoasă limbă românească, plină de viteze cuvinte bătrâne și de duioase și șugubețe întorsături populare, pentru ca îndrăznind a se lua după sublimele modele ale poeziei homerice, să cânte pe Dragoș-Vodă descălecând Moldova. Și în acest poem al său, cetit la « Societatea literară română din Viena » în toamna anului 1869, el dădea expresie, în cea mai nobilă și impresionantă formă literară, celei mai nesguduite credinți în puterea și viitorul acestui neam românesc, pe care-l simțea și-l proclama unul singur, în origini, în suflet și în misiune.

Prin graiul lui Bogdan care-și trimete fiul la desrobirea Moldovei, acel tânăr vorbea așa, pe vremea când nu era o Românie neatârnată:

Voinici ai țării mele, voi, bucuria mea!
 Din ghinda mărunțică ce, toamna, cade jos
 De pe stejarul-rege în codru 'ntunecos,
 Răsar puienii fragezi ce'n dalba primăvară
 De abia se văd din iarbă când iarba-i împresoară.

Sunt mici copiii ghindei, dar cresc neconținut,
 Pe 'necet, însă temeinic. Și, când a 'mbătrânit
 Cu timpu-al lor părinte și caută să pice,
 Greu încercat de veacuri, să nu se mai ridice,
 Atunci puienii 'n urmă-i, ca luptători vioi,
 Spre cer își nalță fruntea și crâncen fac războiu.

Cu-al iernii groaznic vifor și viscole geroase,
 Și drelele lor aspre și rădăcini vânjoase
 Li fac vârtoși ca stânca, la dușmani nu se dau:
 Ca vechiul lor părinte viteji prin veacuri stau,
 De coatele lor aspre furtuna se sdrobește, —
 Stejarul nu, nu moare, ci numai se 'noiește.
 Astfel nemuritoare tulpină de zei mari
 Și de 'mpărați ai Romei, ce-au fost în lume tari —
 Căci lumea stăpâniră — întins-a rădăcine
 Din cele șapte dâmburi prin țările păgâne
 Și-a străbătut departe spre-Apus și Răsărit...

Un fraged ram din coapsa poporului ce-a dat
 Legi mari la lumea mare, pe mări și pe uscat,
 Noi suntem ce bem apă din Tisa nisipoasă,
 Și cei ce beau din Nistrul cu maluri priporoase,
 Și cei ce jos se scaldă în Istrul cel bătrân,
 Și cei ce sus prin sânul Carpaților se țin...

Eminescu, prietenul lui Bumbac, n'ar fi cântat altfel. Și astăzi, când acel patriarh — de mult uitat — al școlii românești și mai ales al unui așa de mândru scris național s'a coborât în groapă, i-o fi înfășurat cineva rămășițele în steagul lui Dragoș și al lui Bogdan, care, acum, se duce? I-ar ținea de cald acolo jos în zilele urgiei care se întoarce asupra robilor, — păstrându-i un giulgiu de libertate!

1918.

CL

CHANZY

În dorința, pe care trebuie să o aibă oricine în asemenea momente, de a cerceta trecutul pentru a vedea cum au primit și alte popoare o suferință, o umilință, o sfâșiere așa de cumplită ca ale noastre și cum, prin ce mijloace morale, mai puternice, în ultima esență, decât toate apăsările violenței biruitoare, decât toate înăbușirile asasinice, au ajuns ele din nou la o conștiință de forță și de mândrie și la tot ce trebuie ca pregătire pentru deplina reparație a trecutului, — răsfoiam o revistă franceză din anii cari au urmat nemijlocit marea catastrofă națională din 1870.

Strașnici ani pentru Franța, aproape tot așa de strașnici ca și acel « an teribil » pe care în neuitate versuri de o dramatică revoltă l-a înfățișat Victor Hugo.. Unii patrioți credeau că de fapt s'a sfârșit, că zile mai bune nu se pot întoarce, că dușmanul care pândește va putea săvârși o nouă uzurpație pe care țara-stoarsă, sărăcită în aparență, lipsită de aliați — căci ce rece privise și Anglia martiriul vecinei sale! —, nu o va

putea împiedeca. Pământul țării se privea cu acel sentiment cu care ochii, umezi, se opresc asupra unei ființe iubite care astăzi este și mâine ar putea pleca spre alte tărâmurii. Totul părea ca un provizorat, asupra căruia apasă amenințarea unei nouă distrugerii. Și, cu câtă ură era în suflete după marea răscoală care dăduse Parisului « pătrarul roșu » al Comunei socialiste, urmând căderea Imperiului, care mai avea aderenți, se credea, de atâția, că nu s'ar mai putea aștepta măcar acea solidaritate națională cu ajutorul căreia se trece, mai la urmă, și prin cele mai crude încercări.

Pe paginile acelei reviste din 1872 am găsit simpatica figură a generalului Chanzy, cu această calificatie, scurtă, dar potrivită: « acest priceput ofițer, necunoscut în ajun și devenit în câteva zile eroul rezistenței... Chanzy a fost singurul dintre generalii noștri care să fi avut gloria, deși nu comanda decât trupe tinere, rău armate, rău echipate și formate în pripă, de a bate pe Prusieni în mai mult decât o întâlnire fără să fi fost vreodată bătut de dâșii ».

Și se anexează, ca o și mai bună caracterizare a marelui soldat, care a fost și un mare cetățean, proclamația lui către oamenii armatei a II-a, datată 14 Decembrie 1870, din care scoatem aceste rânduri, care ar părea de astăzi:

« Considerații strategice v'au adus înapoi pe pozițiile ce ocupați acuma. Le veți păstra, oricare ar fi eforturile dușmanului, care nu se înviersunează asupra noastră decât fiindcă înțelege că voi sunteți pentru dânsul împiedeca și rezistența.

« Ceea ce ați făcut până acum, cu toate privațiile silită, cu toate neconțințele osteneți, cu tot frigul, cu toată zăpada, cu tot noroiul bivuacurilor noastre, o veți face și mai departe, pentrucă e vorba de a scăpa Franța, de a răzbuna țara noastră năvălită de hordele devastatorilor ».

Și tot mai limpede răsare icoana luptătorului care n'a desperat, deși, mai mult decât oricine, el știa că nu se mai poate învinge. Marile lupte hotărâtoare se purtaseră. Rău preparată și rău condusă, silită a trece dela siguranța unei răpezi ofensive cuceritoare la vădirea unei înfrângerii iremediabile, armata de căpetenie a Imperiului francez depusese armele la Sedan ca să fie târâtă apoi, în mijlocul celor mai mari dureri și înjosiri, dintr'un lagăr în altul, până la locurile captivității îndelungate.

Bazaine, mult timp o mare speranță, se lăsase închis, flămânzit, redus la suprema mizerie materială și morală, în Metz, care, la rândul său, capitulă. Nu mai putea crede nimeni că o asemenea stare de lucruri se va îndrepta. La capătul atâtor lovituri ale sorții se vedeau numai două lucruri: desperarea și datoria. Am zice: o desperată datorie. Omul care a înțeles-o și a dat trup ideii a fost, mai presus de toți, acest « necunoscut ».

Armata Loirei era așa cum o descrie *Times*, puțin prietenos pe atunci: un amestec de arme, de uniforme, de națiuni chiar cum nu se mai văzuse până atunci în lupta orânduită a unui Stat. Ce trudă pentru a o ținea împreună, pentru a o duce la victorie! Și mai ales ce talent de șef pentru a-i păstra sufletul, atunci

când niciunul dintre soldați nu putea hrăni iluzia unei refaceri a lucrurilor! Chanzy a isbutit. El n'a putut împiedeca pacea și pierderile de provincii pe care ea le-a adus țării. Dar în fruntea acelor cari au protestat solemn a fost generalul dela Loire, ca unul ce știa că vine din locul cel mai rar și pentru un ostaș viteaz, de dincolo de marginile înțelepciunii, ale prevederii și posibilității.

Și pe urmă?

Ah, ce strașnic proces ar fi putut el face — chiar după căderea Imperiului și mai ales de aceia — acelor cari dăduseră Franța pe mâna unui Bazaine și a altora ca dânsul, cari distruseseră într'o clipă atâta prestigiu și atâta putere! Ce «responsabilități» ar fi putut preciza generalul minunii necrezute de după catastrofă!

Dar nu. Deși Prusienii plecaseră, deși privirea lor nu mai urmărea de aproape convulsiile trupului rănit pe care alții picuraseră otrava, el a stat la locul său, în Parlament — fiindcă a fost și un activ element politic — mărgenindu-se a afirma nevoia unei Francii democratice, în care prin gând nu i-a stat să ocupe un loc care, cât de mare, ar fi fost prea mic pentru acel care salvase, până la sfârșit, onoarea națională.

Și, când e vorba de a-l lăuda, foaia de care vorbeam adăuga: «de curând el a primit medalia militară din mâna chiar a d-lui Thiers», — a președintelui burghez care nu știa ce este o luptă, dar ce este viața unui Stat, știa...

Fericită țara care, în nenorocirile ei, poate să aibă asemenea fii!

1918.

CLI

UN REGE ȘI O REGINĂ

Berlinul era dela 1806 la 1809 fără legiuitul său domnitor, pe care îl doreau și-l chemau mulți din membrii unei societăți culte despre care istoricul german Menzel spune că se gândeau « mizerabilii » (elende Menschen), că, orice s'ar face, totuși « nația franceză va ajunge ca și vechii Romani la dominația lumii » și că măcar ei se vor distinge și mai departe prin calitățile lor personale.

Reședința perechii regale a fost în acest timp la Königsberg, sub apărarea Rușilor, și, la un moment dat, a trebuit chiar ca ea să fie strămutată și mai departe, la Memel. Gândul chiar al părăsirii teritoriului național n'a fost poate străin uneori de socotelile desperate ale acelora cari se întrebau dacă, după o așa de mare înfrângere, după dezertțiuni așa de ticăloase, după atâta indiferență înconjurând atâta nenorocire — pe când glasuri cutezătoare vorbeau de veșnica fericire sub străini, a căror hegemonie ar fi primit-o așa de mulți —, va mai veni vreodată ziua de izbăvire pentru ei doi, Suveranii unui regat înjumătățit și amenințat, izgonit

formal, prin tratat, din rolul național ce și-l atribuisese în Germania, și pentru întreagă această nație, în care martorul citat, ni spune că «din fericire doar țăranul de rând» — numai el! — «cugeta mai viteaz despre neam». Căci «cultura germană de atunci», adaugă el, «nu servea încăieri a îndrepta Guvernele spre o politică mai vrednică și mai națională, ci favoriza și provoca toate greșelile și slăbiciunile lor. Căci ea desprețuia și lua în batjocură credința, îngrijea și înfrumuseța ușurătatea moravurilor și stima ce era străin mai mult decât ce era din țară».

Și cultura unui popor e sufletul lui, iar toate ale unui popor din sufletul lui, cât este și cum este, și numai din el pot să vie.

Pribegii dela Königsberg, locuind în vechiul castel înaintea căruia odată descălecaseră Cavalerii Teutoni, stăpâni ai unei mai vechi Prusii, ce puteau ei crede despre rezultatul politicii pe care o făcuseră și despre îndreptățirea ei față de interesele contemporane și față de judecata liberă a urmașilor?

Frederic-Wilhelm al III-lea nu era un om vorbăreț și niciunul prea bucuros de scris. Declarații cu caracter intim, oglindind sufletul întreg, dela dânsul nu avem. Gâcim numai ce s'a putut petrece în inima aceluia care, când Napoleon s'a întâlnit la Tilsit, în Statele sale, cu Țarul Alexandru pentru a se hotărî, între alte lucruri, și despre Prusia, n'a fost admis la sfătuirea tainică, ei a așteptat călare la Niemen să i se comunice și lui un rezultat care era de fapt o sentință. Regina Luisa, princesă de Mecklenburg-Strelitz, promise, într'o țară fără prea mari tradiții de cultură și în care poporul, cu

meritele și drepturile sale, nu însemna prea mult, cea mai îngrijită creștere idealistă dela doamna de Wolzogen.

Infățișarea ei ca și caracterul ei, mai ales, îi câștigaseră dela început toate simpatiile în acea Prusie, care, cu sclava ce fusese soția lui Frederic-Wilhelm I, cu nenorocita exilată, aproape repudiată, care ar fi trebuit să fie tovarășa lui Frederic al II-lea și cu viața fără frâu și fără rușine dela Curtea lui Frederic-Wilhelm al II-lea, nu știa ce este, ce poate fi o regină. Foarte tânără încă, la începutul unei opere pe care o visase așa de mare, o atingeau loviturile cele mai cumplite ale fatalității. Cu un gest care dovedea lipsa educației sale, marele Impărat biruitor răsese într'o proclamație adresată armatei sale de « Armida » de poem romantic care prin farmecele sale rătăcise un popor întreg și-l duse pe calea pierzării. Iar Luisa, neînfrântă în convingerea ei că suferă pentru dreptate și pentru viitor, seria astfel într'una din zilele cele mai grele ale vieții sale, după încheierea păcii care-i rupea țara în două:

« Pacea s'a încheiat, dar cu un preț dureros. Granițele noastre vor merge de acum numai până la Elba; totuși regele e mai mare decât adversarul său. După Eylau ar fi putut face o pace mai favorabilă, dar atunci ar fi trebuit să negocieze de bună voie cu principiul cel rău și să se alieze cu dânsul, pe când acum a negociat silit de nevoie și nu se va alia cu dânsul. Acest fel de a lucra al Regelui va aduce noroc Prusiei: aceasta e puternica mea credință ».

Câți vor fi răs de aceste cuvinte în clipa când sus stătea, neclintită, steaua lui Napoleon! Inchipuiri femeiești... Lumea se conduce după alte norme decât ale

Dreptului. Puterea singură e în stare a hotărî, d'apoi când se adauge la dânsa geniul, — și un geniu adevărat! Reginei Luisa nu-i era dat să poată dovedi protivnicilor ei contrariul prin singurul mijloc ce are efect pentru inimile josnice și pentru slabele inteligențe care nu pot privi în zări cu priceperea lor, reală uneori, dar mioapă. Încă din 1810, sdrobotită de necazuri, ea murea, de o boală de piept, după ce măcar intrase în Berlin și mai văzuse odată leagănul copilăriei sale.

Dar doi ani după moartea ei se desfășurau steagurile liberării pe care așa de mult ar fi dorit să le vadă, fie și numai în clipa ei din urmă.

Și iscălitura soțului ei se așternea, la 17 Martie 1813, sub o chemare către popor, în rândurile înduioșate și mândre ale căreia pare că vibra sufletul ei:

« Am căzut supt superioritatea Franciei. Pacea ni-a făcut răni mai adânci decât însuși războiul. Vlaga țării a fost suptă; agricultura ca și sângruința industrială a orașelor s'a paralizat; fortărețele au rămas ocupate de dușman. Obrăznicia și lipsa de credință au zădărnicit cele mai bune intenții ale mele, și am văzut numai prea bine că tratatele lui Napoleon trebuiau să ne prăpădească pe încetul, mai mult decât chiar războaiele sale... Jertfe mari se cer dela toți, căci mare e întreprinderea noastră și nu e puțin nici numărul, nici mijloacele dușmanilor noștri. Dar, oricâte ni s'ar cere, ele nu pot sta în cumpănă cu sfintele bunuri pentru care le dăm bucuros, pentru care luptăm și trebuie să biruim ».

Cum au și biruit.

CLII

SUFERINȚE OMENEȘTI SUB OCUPAȚIE

Lucrurile parcă s'ar schimba, dar suferința omenească, prefăcându-și formele și înfățișările, păstrează din veac în veac aceleași note dominante. N'am găsit, oricare ar fi progresele tehnice ale artei de a face rău, nici altfel de durere fizică pentru a vedea pe aproapele nostru suferind cum nu s'a mai văzut, nici altfel de durere morală pentru a smulge sufletului său un alt strigăt.

Și de aceea ni sunt așa de scumpe paginile istoriei în zilele marilor dureri pe care prin găsirea altor exemple pare că le împărtășim, nu numai cu contemporanii noștri, ci cu speța noastră întreagă, peste toate deosebirile timpului ca și ale spațiului. Și noi, cari n'am ajuns la speranțele noastre, ne îmbărbătăm, după ce am plâns lacrimile noastre peste dureri care au mai fost odată plânse de ochi cari nu mai sunt, amintindu-ni de speranțele care, la capătul atâtor încercări, s'au îndeplinit, prin însăși logica lucrurilor care la accia a tras ultimele și neînduplecatele ei concluzii. Lărgim astfel marginile ființii noastre, o complectăm și o întărim pentru o rezistență de care

altfel poate nu ne-am fi simțit în stare, când la fiecare pas către lumină ne înfundăm mai adânc în noapte, fără a ni da samă că, odată ce soarele a apus, aceasta e o condiție neapărată pentru a-i vedea din nou răsăritul.

* * *

August Lewald, scriitor german, foarte simpatic scriitor german, a văzut pe Napoleon în Königsberg, l-a văzut de două ori în vremea când norocul lui părea mai tare decât silințele coalizate ale omenirii întregi.

Copil, el a tresărit de emoția luptelor care se dădeau în marginea chiar a orașului său, a privit la răniții din bisericile însângerate, la grămezile de agonizanți cari, în mijlocul iernii, mureau pe piețe și în străzi « fără a putea găsi un acoperământ ». « Bieții țărani, cari nici ei n'aveau ce mânca și trebuiseră să-și petreacă o zi lungă și o noapte și mai lungă în aierul liber, își aruncau sarcina (de murinzi) pe ceva fin, într'un colț de stradă, îi acopereau milos cu vreo haină veche sau cu vreo cergă de cai, și se întorceau la ai lor ».

Noaptea întreagă răsuna orașul de gemetele celor pe cari nu-i mai putea ajuta nimeni.

La Lewald în casă a apărut un șef de escadron francez, « om de bună cuviință și de cunoștință a lumii »; alături, marinari ai gardei, « oameni de treabă, cari primeau din bielșug bonuri de carne și de legume cu care-și ospătau bucuros gazdele. Seara stăteau pe prag, se jucau cu copiii și li cântau frumoase cântece franceze ».

« Eu », spune acest martor, « mă uitam cu deosebită dragoste la aceste figuri romantice... Șeful nostru de escadron mă luase în afecție deosebită... Tata, cum văzu buna purtare a Francezilor din vecinătate și că viața noastră pare a căpăta acum prin ei o înfățișare mai pașnică, acceptă inevitabilul și îngădui să merg la politicosul nostru oaspete, care dorea să fiu lângă dânsul în orice clipă din zi, după ce mântuiam ceasurile mele de învățătură.

« Mă lua cu el când mergea la prieteni ori la teatru și mă făcea și pe mine să iau parte la mesele lor de camarazi. Și deoarece el era un om fin, cu bune moravuri, am ajuns a cunoaște printr'însul numai oameni de o cultură socială asemenea cu a lui ».

Mama lui Lewald și alte femei din familie puneau flori pe masa ofițerului rănit, care suferea încă. « Cultura Francezilor, cuviinciosul lor ton de societate, pe care știuseră a și-l păstra peste campanii de atâția ani de zile, îmi câștigă sufletul pentru ei. Deosebirea între dânșii și iuncării noștri fudui de strămoși și țapeni, fără talent și cunoștinți, fără bunătate de suflet și încercare, sărea limpede în ochi. La mesele prietenești la care asistam, domnea aceeași amabilă lipsă de constrângere; nicio grosolanie, nicio apucătură urită, deși era din destul și bucurie și vin ».

Cu acest conducător ca un tată văzu copilul pe Napoleon însuși coborîndu-se înaintea castelului, după ce trecuseră frații Impăratului și Eugène și Murat, rudele sale cele mai de aproape, și camarazii săi Berthier, Ney, Soult, Bernadotte și speranța multor tronuri germane, tineri

prinți din vechi Case, cari împodobeau alaiul învingătorului. În sfârșit se auzi: *C'est lui!* (« Iată-l! »), și omul tânăr, acum așa de bine cunoscut, trecu pe un cal alb înaintea mea... Toți cei de pe piață strigă:
« Vive l'Empereur!

* * *

Cincizeci de ani pe urmă. Ați cetit ceva din Alphonse Karr? Pe vremea lui a fost cel mai prețuit din scriitorii satirici ai Franciei. Nimic nu scăpa de gluma lui arzătoare. « *Vespale* », revista lui necruțătoare pentru moravuri și oameni, a avut clipa ei de mare celebritate. Nu ți-l poți închipui altfel pe acest spirit sarcastic decât înțepând și lăsând veninul fără a muri, cum face viespea cea adevărată. O mască voltairiană pare să-i acopere figura. Și cine ar crede că de pe urma lui a rămas o pagină de supremă durere!

Trecuse la 1871 în teritoriul ocupat și de aici s'a întors cu sentimentele cuprinse în ceea ce numește « Inima unui Francez ».

« Căutam un prieten, azi fiul meu, atunci ofițer de mobili, bolnav și prizonier. Ei bine, mi-a rămas din acele zece zile o impresie pe care n'o pot asemăna decât cu un vis rău; numai ce-mi aduc aminte și-mi trece un fior prin păr, mă apasă pe piept, mi se umple ochii de sânge și mi se turbură vederea; o străbătătoare durere-mi strânge inima și-mi crâșcă dinții... »

« Am văzut în străzile din Pontarlier, din Byans, din Dole soldați zâmbitori cari cu vârful cravașei îți făceau

semn să te cobori de pe trotuar, și să li faci loc. Dumnezeu mă știe că mergeam tot prin mijlocul drumului. Mâncam în picioare fărâma de pâine și de brânză ce puteam găsi pentru că văzusem pe acciași soldați întrând într'o cârciumă și făcând să se ridice Francezi ca să li ia locul, și eu simțeam că, deși a mă împotrivi ar fi fost o nebunie, mi-ar fi fost cu neputință să mă supun.

«Și, totuși, nu aveam cu mine nici pe fiica mea, nici vreo altă femeie iubită pe care s'o amenințe o insolentă.

«Nu aș fi găcit niciodată puterea și grozava durere a acestei impresii dacă nu mi-ar fi fost dat s'o încerc...».

1918.

CLIII

COMINES

După ce s'a oprit atacul de zdrobire către Amiens, un altul, de o putere tot mai mare, caută pe la canalul la Bassée drumul spre Calais, urmărind și aici scopul de a rupe legătura dintre Englezi și Francezi și de a grămădi pe cei dintâi, din retragere în retragere, către Malul Mării. Intru cât s'a atins acest scop se poate vedea din știrile zilnice pe care ni le dau radiogramele. Dar cine mai are simț astăzi pentru Ținuturile care sufăr de pe urma unui războiu ca acela de acum, distrugând, fără milă, totul în calea sa, lăsând pustiul total, absolut, acolo unde înainte se desfășura vieța cea mai înfloritoare, unde comori de artă se păstrau în fiecare sat — și ce sate de veche muncă omenească răsplătită prin bielșugul veacurilor! — unde fiecă frântură de zid amintește un trecut care se cunoaște și în cele mai mici amănunte — încă odată ruinele castelului Coucy au trecut din mână în mână pentru a adăposti din nou tunurile germane —, are prilej de adâncă părere de rău. Și parcă toată acea lume, care se nimicește pentru ca nicio refacere

să nu-i poată da înapoi taina ce s'a împrăștiat odată, se ridică la numele care smâltează buletinele de luptă spre a vorbi despre tot ce a produs și adăpostit pe vremuri când, înainte de teribilele victorii ale științei, omul, lăsat numai cu puterile sale, nu putea face tot răul, de care e capabilă voința lui.

Intre aceste nume, unul evocă și o mare figură de cugetare adâncă aplicată la politică, de socoteală măiestră a împrejurărilor timpului, de concepții nouă privitoare la legăturile dintre State, — Comines.

La douăsprezece mile spre Nord de Lille e castelul unde s'a născut, la 1445, acela care era să fie sfetnicul rece al aprinsului, pățimașului duce de Burgundia Carol Cutezătorul, pentru ca apoi, printr'o schimbare pe care și fără anecdote o poate explica psihologia lui statornică, el să se alipească de regele cel cu nasul ascuțit, cu bărbia de babă, cu scotocitorii ochi de pândă, care-și înfășura violenția în veșmântul unui sărac pelerin și ale cărui medalii de plumb din pălărie țacăneau la fiecă mișcare făcută de cine voia să fie cât mai puțin rege pentru a domni de fapt cât mai mult.

Rege « modern » acest Ludovic al XI-lea, care era socotit în stare să otrăvească un frate incomod și căruia de sigur nu i se părea, nici lui, că « trupul dușmanului mort miroase rău »; rege care face oaste, care strânge bani, care pune guvernatori pe terenuri de libertate feudală, care distruge până în temelie tot ce pentru trei, patru secole fusese măreția, nobleța și frumuseța vieții. La el la Curte — ce Curte! — nu sunt petreceri, nu sunt lupte de cavaleri, nu sunt spectacole care să

poată fi puse în fața acelora, vestite, dela rivalul burgund, îngropând o avere într'o seară.

Doi, trei burghezi în haine simple, — unul, bărbierul Maiestății Sale — se adună pe tăcutele, vorbesc puțin și încet, și ei hotărăsc.

Altă lume decât aceea de până atunci! E lumea Statelor care se ridică, a regalităților care iese de sub tutelă, a armatelor permanente care se deprind cu căzarmile lor, a socotitorilor de bani și a meșterilor diplomați, speță nouă, cari se strecoară pretutindeni, descopărservitori devotați, plătesc toate informațiile și ajutoarele, se țin în curent foarte de aproape cu tot ce se petrece la dușman ca și la prieten, care e, cine știe!, poate un dușman de mâne, redactează rapoarte secrete al căror cuprins dacă s'ar cunoaște, ei ar trebui să plece fără zăbavă de lângă prințul căruia-i sânt recomandați.

Comines joacă, firește, prin înțelegerea lui cea adâncă a rosturilor acestei « Mări a vieții », cu « furtunile » grele, un rol cu totul superior în aceste timpuri de prefacere care-i îngăduie să-și desfășure toate mijloacele neobișnuite cu care l-a înzestrat natura. Și o asemenea politică, pentru care caută modele în anticitatea clasică, plină de uzurpări, de asasinate, de cuceriri brutale ce se înobilau doar prin grija pentru bună starea supusului, îi place. E pasionat de dânsa, și nimic din ce o alcătuiește: minciună, trădare, vărsare de sânge, ruină nu repugnă sufletul de târgoveț flămând care nu-și ia ochii — indiferent față de drumul ce se va străbate — dela câștigul ce se urmărește. Are și el față de izbândă obositul râs

crud al stăpânului său. Și astfel va fi în stare să treacă prin Italia năvălită de trupele franceze ale lui Carol al VIII-lea, care n'aveau de sigur respectul frumuseții artistice și pietatea istorică, fără ca în fața lui dărâmurile acumulate să miște de revoltă, de indignare un singur mușchiu. Odată ce toate acestea servesc regelui său... Nimic nu e mai presus de cerințele interesului care prin forță necruțătoare își face drum... Poate ceva pe lumea cealaltă, dar și înainte de Tartuffe se știa că sunt mijloace de a te înțelege cu Cerul: ... Avec le ciel des accommodements...

Și totuși Philippe de Comines n'ar fi înțeles cu totul vremea noastră, care, sgomotos, în urletele miilor de tunuri, vine să sguduie azi, în acest colț de Flandră, și pământul nașterii lui. N'ar fi înțeles-o nici în scopurile, nici în metodele ei.

Căci, spune marele istoric german Ranke, măcar în afară de « politica » sa, el era « aplecat spre virtute și bunătate » — să credem! —; el ura războaiele de aventură, strălucitoare, dar primejdioase, și vedea catastrofa la capătul lor; el era contra « capetelor nebune » care se dau de Dumnezeu unui popor pentru a-l pedepsi, cum se dau de voința de sus « oameni înțelepți » pentru a-l răsplăti; el sfătuia pe prinți « să aibă mai puțin sbucium, să nu se obosească așa de mult și să întreprindă mai puțin »; dar, mai presus de toate, el era de credința, nesguduită, că, dacă « în toate lucrurile trebuie toleranță și drept, căci Dumnezeu a pedepsit totdeauna cruzimile, fără zăbavă », ceea ce este mai de nesuferit e când un prinț străin vrea să fie domn în țara altuia. « De ce a

îngăduit Dumnezeu, strigă el cu mânie, înaintea planurilor de cucerire ale lui Maximilian de Austria, « ca Austrieii să ajungă domni în Țările-de-jos », în buna lui Flandră, « ca să nu facă alta decât a le umplea de războiu? »

Și, dacă dela Augustinii din Paris, unde se odihnește, el s'ar putea întoarce sufletește la leagănul său, la Comines, ce întrebare alta ar pune astăzi?

1918.

UN POET BUCOVINEAN: V. BUMBAC

I

În fascicula I a anului 1869, « Foaia societății pentru literatura și cultura română » din Cernăuți, care se tipărea prin îngrijirea profesorului I. G. Sbiera, se publică, împreună cu o prefață explicativă — scurtă, dar interesantă și despre care vom vorbi mai târziu — cel dintâi cânt dintr'o epopee românească « Descălecarea lui Dragoș în Moldova ».

În fascicula următoare, ultima din acest an, se dădea și cântul al doilea. Dar publicarea n'a mai urmat.

Autorul acestei lucrări, care în intenția lui trebuia să cuprindă îndătinatele douăsprezece cânturi, dar din care numai atâta fusese isprăvit, la fiecare dată, cât se tipărea, iscălia V. Bumbac.

Lămuriri asupra vieții sale nu s'a îngrijit să lase acest om modest, ale cărui zile liniștite s'au prelungit până dăunăzi. Colegul și prietenul său Sbiera dădea în « Enciclopedia română » doar câteva știri din care se

vede că Bumbac s'a născut în Februar 1837, că a învățat întâi în Cernăuți, că a trecut prin Blaj ca să ajungă la Viena. Aici termină cântul I la 10 Noemvrie 1868, iar al doilea peste un an, la 20 Noemvrie 1869.

Deoarece locul său de naștere e Costâna, în părțile dela Nordul Sucevei, el este autorul unei bucăți lirice, purtând data de: Suceava 1859 și iscălită « Audin Costânceanu » care a apărut numai atunci la 1869, în aceeași revistă ca și poemul epic (p. 233 și urm.). Imitație a Odei lui Cârlova asupra ruinelor Târgoviștei, influențată apoi de Bolintineanu mai mult decât de Alecsandri, această « Dimineață pe ruinele Sucevei » cuprinde generalități abstracte, care nu mișcă, despre « al zilei împărat », despre « cereasca lege », despre « ființa creatoare », etc. Dar ici și colo răzbate graiu popular și vorbă așezată, tare, când se înfățișează:

... sfântul soare în falnică mărire
Pe calea presărată de-aur și de flori,
Cu șoimii săi ce varsă scânteii de strălucire

ori

Carpați cu piscuri 'nalte și 'mpodobiți cu nori

ori când, numărându-se dușmanii lui Ștefan cel Mare,
se înșiră:

Tătarul crud, sălbatec, sămânță blăstămată,
Ce-și părăsi Caucașul, ungher afurisit,
Spre-a pângări pământul,

până ce

Incumintit Tătarul prin ghioage sănătoase
Cu multe rane 'n coaste grijit s'a cam mai dus.

Apărarea Moldovei i se pare poetului că ridică « fii de uriași » contra unor « titireze » cărora « viața li-afintțește ».

Și, dorind ca aceste glorioase rosturi să nu mai fie călcate de piciorul profan, el încheie astfel, nu fără energie:

O, cum n'am eu putere, o ziduri întristate,
Să vă 'mprumut o gură și glas din glasul mieu,
Să-mi desveliți secretul ce 'n viitor departe
Inegurat s'ascunde, de nu-l pot vedea eu.
Nu-l văd, nu pot prezice ce vremi or să mai vie
Și ce-or să mai aducă poporului român:
Veni-vor ani de jale sau ani de bucurie —
Nu știu — și voi nu-mi spuneți. . .

Mult mai slabe, dar nu inferioare ca factură, nici mai palide ca inspirație sunt deosebitele cântece pe care Bumbac le dă aceleiași foi și care par a fi scrise mai de mult: ușoare, săltărețe cântece de vânătoare, de beție, de iubire, în metrul și cu vocabulariul aceluiași Alecsandri care era sărbătorit în Bucovina ca regele poeziei românești și a aceluia ucenic bucovinean al literaturii dela noi, byronianul Petrino, a cărui indignare și durere de atitudine nu vor găsi un sentiment adevărat ca să poată făuri versuri răsunătoare pentru rostirea

lui¹⁾. Ici și colo doar câte un amănunt nou de limbă, ca « dricul de vânat », câte o figură trecând scurt înaintea noastră:

Stuhul geme de sitari,

Când tânărul din Suceava înfățișează pe ostaș astfel:
Sunt voinic, sprinten, prind glonți 'n palmă,
simțim cum răsare artificialitatea lui Bolintineanu, și-i refuzăm atenția noastră. Un imens progres față de aceste începuturi și de toată literatura bucovineană, de literatura românească de atunci, îl constituie însă poemul epic.

III

În « Mihaida » lui Eliad, enumerarea acelor cari acum sunt conspiratori, iar pe urmă vor fi luptători, eroi, e seacă, fără epitete ori cu epitete uzate, banale adesea și cu numele rău potrivite:

... Aici sta banul Udrea,
Bătrânul Banul Manta și Banul al Craiovei,
Mihalcea bellicosul, și Vornicul Dumitru,
Și Mitrea cel hotarnic (!), Mirică Logofătul,
Isar și Teodose, mintoși Logofeți ambii.

---

¹⁾ Și o baladă a lui Bumbac merită atenție.

Vistierii Dan și Pană, Spătarul Vintilică,
 Spătarul Văcărescul și Aga Vitejescul,
 Și Aga Luca Lungul (!) și Radu Bărcănescul,
 Tustrei frații Buzeștii, Calonfirescul Radul,
 Și capul lor păstorul Euthymie zelosul.

«Zelosul», «kyriarchul», cât de puțin trezesc aceste neologisme, acești termeni speciali, evlavie pentru Vlădica!
 Incep discursurile, după ce-i vedem pe toți în costume descrise cu de-amănuntul până la

... coloana cea de aur,
 Cea rămășiță antică de cavalerii Romei.

Când e vorba de sfat, de gâlceavă, de luptă, spiritul războinic al lui Eliad nemerește ușor tonul și dă versuri care ating și mișcă. Teodosie arată neomenia Turcilor:

... Iți ia astăzi copila,
 Mâne-ți ucide tata, îți spânzură flăcăul...

Mai aproape de cugetul și de simțirea oricui vorbește un Isar, un Udrea:

Ci stați, să știm ce facem. Noi ne sculăm cu arme,
 Și țara e puțină, de tot dărăpănată.
 N'ar fi de cuviință întâiu să ne nșelegem
 Sau cu vecinii noștri sau cu-o Putere mare,
 Să cerem ajutoare? — Ce ajutor, nea Udreo,
 Precurmă Logofătul Isar cu carte multă,

Nu este la loc vorba: pe semne de-alianță
 Ai vrut s'aduci cuvântul, căci fratele Moldavul (!)
 Și, dincoaci, Transilvanul e într'aceeași stare,
 Și toți avem nevoie să ni întindem mâna
 În strânsă legătură, și unul pentru altul
 Să sară spre 'ntărire. Iar Sârbul și Bulgarul,
 De-și simte scăpătarea și jugul, scoate arma
 Și cauză comună cu noi vie să facă.
 Așa înțeleg lucrul. Iar, dacă mergi cu mintea
 La Neamț sau Leah sau Ungur să cerem ajutoare,
 La astfel de 'mprumute e camăta prea mare,
 Și lipsa de-ajutoare ce nu le mai poți duce.
 Nu vă 'ncurcați cu șoangheri și cu Puteri de astea,
 Că unii ca aceștia or să ni puie capul
 În numele credinții. De-o fi să scăpăm astăzi
 Ca să cădem iar mâne, schimbând mereu la juguri
 Sau să întindem mâna, cerșind când ici, când colo,
 Scutire și protecții, mai bine, frați cu Turcul!

Dar am intrat în polemici contemporane. Eliad are socotelile lui, și i se pare că nici într'un chip nu le-ar putea plăti mai bine decât cu eroicele versuri ale epopeii sale. Democrat care va visa în curând cine știe ce coborîre dela Radu Negru — de unde Rădulescu —, el se va lua la luptă cu boierii, cu cei ce se cred aristocrați și, atribuindu-și drepturi, doresc a se desface, înălțându-se, din mijlocul țării:

Acum îl vezi c'aleargă după grofii străine,
 Să-și împletească coada cu bandă baronală (!).

Dușman al jignitorului și păgubitorului amestec al Rusiei în viața noastră națională, al aceluia regim consular, preconșular care căuta pricină pentru a sdrobi cu orice prilej cel mai elementar simț de demnitate al nostru și credea — mare greșeală! — că supunerea se naște din umilire, el nu pierde prilejul să încheie și aici un condeiu de debitor față de

... acea vulpeană (!), ascunsă despoție.

Ba, cum stă rău și cu Vodă Bibescu, cel ce și-a căpătat cu meșteșuguri Domnia și, acum, în veșmântul eroului dela Călugăreni, pozează scenic înaintea unei societăți care e departe de a-l admira fără rezervă, iată-l prins și pe dânsul, răutăcios, în două versuri:

Domnia e arendă, pe care îți dai suflet
 Și 'n care arendașul e una cu pristăvul
 Ce-a mijlocit vânzarea... E bun, biet, tot Românul,
 Ce întră dracu 'ntr'însul cum s'a văzut călare
 Cu buzduganu 'n mână...

Convorbirea se pierde în dialoguri de roman de senzație: « Alexandre Dumas, Eugène Süe: « noi să 'nțercăm, nepoate », « Ce facem astă seară », etc. Și, când Mihai va apărea, el nu a contribuit moral cu nimic la deciziunea de care ia cunoștință, pentru ca să apară teatral, dar nu epic:

Ban Manta face semnul,
 Feciorul trage coarda, cortina (!) se deschide...
 Boierii împreună văd toți pe însuși Vodă.

Rămâne doar ea « Muza smerită » să fie chemată 'n ajutor. Doar ea să ajungă la un capăt, căci după două cânturi întregi acțiunea nu a înaintat cu un singur pas în singurele lumi pe care le poate cutreiera neadormita — căci altfel e și adormitoarea — epopée.

IV

Bucovineanul din Costâna nu e preocupat de adevărul istoric. Și pentru subiectul lui care ar putea fi acesta? Ce se știa la 1868 despre descălecarea Moldovei atunci când critica nu osebise realitatea documentară de fantazia unei frumoase legende? Dacă, și atunci, se știa, totuși, că Dragoș, din care se făcea încă un Domn, deși a fost un simplu căpitan al regelui Ungariei pe pământul ocupat dela Tatars, n'are a face cu adevărul, cum crede Ureche despre « Dragoș-Vodă, feciorul lui Bogdan-Vodă, carele era din domnii Râmului » (pentru ca Bogdan cel istoric să apară după propriul său fiu Lațco), — nici unul nici altul n'aveau o figură distinctă și fapte nedespărțite de dânșii.

Ce încurcat ar fi fost poetul erudit față de asemenea greutăți! Lui Bumbac însă nu-i pasă. El e convins doar că « poetul își poate urzi cântarea sa având o bază chiar și numai în tradiția poporală », căci « poetul poate crea din nimică, istoricul însă nu poate crea nimică » (p. 5). Și, așa fiind, se va mulțami a căuta izvoare de informație la fața locului, lângă vechile bisericuțe bucovinene. Il mai ajută câte un prieten, ca profesorul Buliga. Iar, încolo, el va croi din închipuire, făcând să apară

Voevodul din Câmpulung ales de țărani, cei opt șefi din țara șeasă care va fi o Moldovă; el va scoate din același izvor cele cinci cete de câte o mie care vor îndeplini luarea în stăpânire a teritoriului și izbăvirea oamenilor din robie, și, când va fi vorba de căpetenii, le va găsi pe toate în comoara porecelor populare. Și în largul spațiu gol al unei realități așa de bătrâne și de pustii el va așeza scene care, în mult mai mult, corespund acelor din care se alcătuiește vicața însăși a țăranilor noștri: aceleași ospete, aceleași cântece, aceleași sfaturi, aceleași idei. Și astfel el va fi adevărat și după istorie, căci Voevozii și boierii vremurilor ce au fost ei oare, în cea mai bună vreme din trecutul nostru, decât săteni cu mai mult noroc fiindcă aveau mai multă minte și vitejie mai mare!

Ce bine ales e totul! Și numele eroilor: Boldur, Băluță, Pinte, Arbure, Vlad, Novac, Bistra, Cercel, Ureche, Arcan, Potop, Ciurea, Tisa, Crăciun, Taur, Străbun, Balaur, Hurmuz, Stejar, Bradu, Corbu, Șoldan, Racul, Pădure, Vintrea, Carpăn, Măcieș, Vârcolac, Veveriță, Graur, Buzdug, Vârtej. Calificativele populare, scurte, dau vicață: « Văr Arbure 'nțeleptul », « bătăușul Borcea », « Hurul cu fală 'mpodobit », etc.

Limba lor și limba în care ei și ale lor se înfățișează e cea mai bună limbă vorbită în adâncul satelor. Întâlnim termeni rari și termeni noi, cari pot prinde, pot rămânea, îmbogățind limba: la « vadeaua de pornire » apar « fărtați războinici », gata să învingă, « de-a voire soarta », liberând « câmpia de lifte treierată » și răspingând « bulucul de vrăjmași ».

Altă dată ei vânează prin locurile cu « frățiini brazi », unde sunt, se spune într'un vers frumos, « doisprezece munți cogemeți cu băi nemai secate », și anume la « dri-cul toamnei, când bouri-s mai grași ». Apoi cei pe « șoimi buieci călări » petrec de mulțămită, și iată-i înaintea mesei împodobite cu « harul kuhnei », bucurându-se de o « pârgă din holdă câmpenească » și ridicând o « cupă de mursă cu mărgelă ». Expresii dialectale: « mări », « fiindurecă » (= pentrucă) se amestecă smăltând viu stilul.

Acest stil e de o plasticitate minunată. Iată, în aceeași ordine, îndemnuri către luptă ale bătrânului Bogdan:

Bogdan căruntul mări, cu sceptru 'n mâna dreaptă,
C'o burcă peste umăr lăsată 'n voia sa,
Iar coapsele-i cuprinde o chingă de curea,
Cu cătărămi de aur și altfel aurită
Și dela brâu atârnă o sabie-ascuțită.

Și aici un preot apare pentru a binecuvânta, dar, în locul « kyriarchului », simțim cum

O tainică tăcere cuprinde sala toată...
Din luntrul unei cameri de tron apropiată
Pe 'n cetul scârțâiește zăvorul ușii mari
Și-un preot se ivește în haine de altariu.

Cuvântările lui Bogdan (pp. 25, 195) au un măreț șart bătrânesc și trezesc și în sufletele noastre un adânc răsunset:

Bărbați, bătrâni și tineri, voinici din țara mea,
Voi, razimul acestei moșii în vreme grea,

începe el, pentru ca să arăte cum se ține în adevăr o țară:

Și, dacă, prin unire, un pumn de oameni poate
Să deie piept cu dușman în luptele de moarte,
O, ce-ar putea să facă vecinii noștri frați
Supt flamura Unirii fiind încununăți!

E vorba de a li se da ajutor, de a îndeplini fapta cea
mare a străngerii puterilor laolaltă:

Plecați și dovediți
Că 'n vetrele străbune barbări nu suferiți!
Să ridicăm din țarnă mărirea strămoșească,
Pe vechile hotare făloși să fâlfâiască
Ai vulturilor steaguri...

Infrângerea chiar, într'o așa de dreaptă luptă, n'are
a face, căci:

Și, când va cere timpul, supt lamura străbună
Vom sfărâma cătușa ce-ar vrea ca să ne-o pună
Sălbatecele turme ce năvălesc mereu
Și samănă prin lume chin, patimă și rău.

Și, de se va supune cu sila patria:

... Cerbici neîndoicioase din sânu-i s'or scula
Și faima despre dânsa prin lume va sbura:
Se va cruși pământul cu-al dușmanului sânge.

Ultimul îndemn e plin de vloga acelor vremuri:

Deci să scurtăm cuvântul și să venim la fapte:
Supt steag pășind cu toții, un braț ne-om face toți.

Ostașii sosesc la chemare, «împovărați ca stupii»,
Când:

O ceată de trei sute

De călărași războinici sosește 'n larga curte;

Când, iarăși,

Cinci cărduri de războinici cu suflete bărbate,

Călări și pedestrime, toți luptători aleși

Feciori de vrâstă tineri, voinici de cei viteji,

Cu săbii și cu arce, cu suliți, cu săgete,

Ce știu luptă 'n falangă, și 'n pâlcuri mici, și 'n cete.

În fruntea lor cărmacii pe șoimi sirepi se văd

Cum strălucesc în zale și brațelor se 'ncred:

Fluturătoare steaguri la razele de soare

Sus fâlfâiesc atinse de-a vântului suflare.

Chelarul Curții deschide înaintea lor poarta cea veche:

A curții poartă mare, de fier întreg urzită,

Deschide-se de brațul unui voinic fecior

Și 'n curte solii întră jucând pe murgii lor...

Nu sunt aici cine știe ce anonime personalități istorice sau neistorice, ci cu grămada răsar voiniciii din lumea basmului etern și a vechii balade:

Este 'nțeleptul Hurul, ce multe țări călcă
 Și cunoștinți adânce de carte-și adună:
 De cărturarul Curții Bogdan și l-a luat
 Să-i fie de 'ndemână pentru-ajutor și sfat,
 Și mărginașul Pinteș, ce-i numai foc și viață,

sau aiurea:

Boldur, Novac și Bistra, Ureche și Cercel,
 Sutași de vrâstă tineri cu brațele de fier,
 Arcan, Potop și Ciurea și Tisa și Crăciun,
 Și Urșii, frați de-a gemeni, și Faur și Străbun...
 Calea lor e însemnată de un cunoscător, o cale
 Cu coborișuri multe, sălbatece de fire,
 Cu peșteri încălcite și codri 'ntunecoși...
 El vede cu puternica lui imaginație cum
 In urma lor pe 'nțetul se mișcă 'n lung
 De cară număr mare, ce tauri mari le trag,
 Și turme de tot soiul, de vite mari, mărunte,
 Oi, capre, junci și junce, și cai cu stele 'n frunte.

Tabăra i se desface înainte:

Văr-Arbure la mijloc cu ceata sa cuprinde
 Un dâmbuleț c'o ciuhă ce vesel își întinde
 Spinarea sa tăpcișă lâng'al cetății mur:
 Ale cetății veghe cu lungile lor sulii
 Pe-acolo fac preîmblet, cetatea priveghind
 Și 'n ceasurile nopții, «te văd, te văd» strigând.
 Iar, când e vorba de a porni, semnele se întrebă.
 Și-atuncea fulgerare de către mâna dreaptă,

Noroc bun și biruință voinicilor! Acum partea mesei, care precede și încheie luptele.

Cămărilor sunt ca pe timpurile istoriei care e o legendă și ale legendei care poate fi o bună realitate rurală:

De-a dreapta și de-a stânga se 'ntrec în strălucire
Icoane daurite cu chipuri de mărire
Ce 'mbracă 'n jur păreții scobiți de săpături
Și zugrăviți în vârste și pintre vârste flori.

Aici pune harnica bătrână « Bogdăneasă » ospățul cel de cinste. Sala ni se înfățișează în strălucirea ei, care e mai mult de legendă:

Treizeci de policandre cu lanțuri de argint,
Iar crestele de aur de cel mai lămurit,
Voiu lucesc la focul făcliilor aprinse,
Ce luminează sala de străluciri cuprinsă:
Trei mese stau de-a lungul odăii atârinate,
Tustrele-acoperite cu fețe 'nciucurate,
Țesute-acolo 'n casă de-a' Bogdănesei mâni,
Cu gust, cu iscusință lăsată de bătrâni,
Cusute pe la cornuri cu scumpă strămătură,
Iar ciucurii din cornuri, ce greu în jos atârână,
Sunt numai fir de aur, lucrăți de-a' Doamnei mâni,
Și fel de fel de vinuri prin ploșce puse 'n rând
Pe lucedele mese te 'ngână și-ți aprind
Un gust și-o sete-adâncă...

Dar masă bătrânească fără cântec nu se poate, și iată și rîndul cântăreților cu alăute, din meșteșugul naiv al căroră

Ospățul lui se 'ngână prin farmecul de strune,
căci

... meșterii de coarde arcușuri ieau și trag
Și zic un cântec dulce și zic un cântec drag:
Toți tac, și toți ascultă a' coardelor suptiri
Fermecătoare ziceri și tainice șoptiri.
Și cupele direse cu vinuri vechi și bune
Fruntașii le ridică și 'nchină și ciocnesc,
Și cina strălucită timp lung se trăgănează,
Și glasul de-alăută ospățul desfătează.

Și așa într'una, dela un păhar la altul, dela un cântec
la altul, dela un cuvânt la altul, de când

... soarele se culcă și ciurdele de stele
Ici, colo licurează cu focuri mititele,
Plutind de-asupra nopții pe depărtatul cer,

până ce, de spre ziuă,

... noaptea-și păturește veșmântul ei cernit
Și fuge 'nspăimântată prin peșterile-ascunse.

V

De unde însă acest graiu nou, așa de real, de popular,
de arhaic și de prezent, purtând atâtea amintiri și tre-
zind atâtea icoane de cel mai actual și mai obștesc
adevăr? De unde această revelație față de literatura

fără miez și, dela un timp și fără de formă, a lui Bolintineanu, pe lângă ușorul cântec al lui Alecsandri, așa de iubit totuși în Bucovina boierească a meritoșilor frați Hurmuzachi, — acel cântec care rechemă în minte, nu pajiști înflorite și văi pline de umbră și drumuri tăiate în stâncă și culmi de munți fără împlânzire, ci miresme de saloane moldovenești într'o epocă de prefacere, policare cu lumânări de spermanțetă, acorduri de harpă și cântece romantice pe clavirul domnișoarelor ieșite dela pension cu *savoir vivre* și «sentiment?».

Ca să găsim explicația, n'avem decât să mărturisim asămănarea, care se impune, cu unul mult mai mare, de un avânt epic chiar superior și de-o lirie absolut nouă în farmecul ei cuceritor de suflete prin ritm și armonie: cu Eminescu. Și să ne gândim și la acel prieten al amândurora, al Bucovineanului și al Moldoveanului, cari amândoi făcuseră aceeași școală supt auspiciile țăranului ardelean Aron Pumnul, apoi, la Blaj, de unde venise acesta: Ungureanul, Ioan Slavici, care, pe o vreme când d. Iacob Negruzzi dădea nuvele cu teorii după moda Berlinului și N. Gane, în cea dintâi fază, desfăcea în proză poezia artificială a lui Alecsandri despre «țărani ideali», cuteza să prezinte, în toată asprimea lui sguuitoare și înduioșătoare, traiul țăranului de pe Murăș.

Tustrei se întâlniseră însă la Universitatea din Viena. Nu ne interesează ce se învăța pe atunci acolo, în ce spirit se predau lecțiile pe o vreme când, știm, energia creatoare în toate domeniile, avântul de luptă, îndărătnicia în credință a poporului german întreg scăzuse și

aiurea decât în această Austrie condamnată a gândi și simți ca și oficialitatea.¹⁾...

Ne interesează ce au putut schimba între ei Românii veniți din toate provinciile teritoriului național românesc. Această atmosferă pan-românească a creat starea de spirit națională din care a ieșit ideea acelor serbări dela Putna, în 1870, care pentru întâia oară au adus umbrei lui Ștefan cel Mare prinosul de recunoștință admirativă și de făgăduinți de a nu-i părăsi moștenirea, al întregului său popor.

Eminescu, Bumbac, Slavici s'au întâlnit aici și cu alții, cu d. A. D. Xenopol, venit dela Berlin pentru a ținea vestita sa cuvântare.

Dar la Viena nu erau, ca la Paris, bogați băieți de boieri, bine crescuți cu preceptorii francezi și inițiați așa de mult în tainele culturii străine, încât pe a lor o uitaseră cu totul. Aici erau mai mult copiii satelor din Bucovina și Ardeal, și marea lor energie, spontaneitatea lor sinceră, iubirea lor absolută și înțelegerea lor adâncă pentru realitățile fecunde, în fapta vieții și în stilul scrisului, domină ușor orice alte tendinți.

Caracterul popular se impune astfel, prin ei, prin originea și caracterul vieții lor, prin întorsătura pe care trebuie s'o ia orice învățătură mai înaltă, literaturii nouă românești, care a putut să vie pe urmă la « Convorbirile literare », redactate de foștii studenți din Germania, vlăstare ale aristocrației ori ale noii intelectualități, dar n'a și pornit dela dânșii.

---

¹⁾ Censurat.

Și între cele dintâi produse ale acestei literaturi nouă a fost « cântecul dulce și cântecul drag » al lui Bumbac pe care ni-l amintim cu atât mai bucuroși, cu cât azi din acele părți, ca și de pretutindeni, un cântec trist ni vine în auz, acel cântec trist de care l-a scutit soarta pe bătrânul, blândul pensionar în clipa când cu ochii la steagul românesc pe cetatea lui Ștefan-cel-Mare el se stinge, binecuvântând ¹⁾).

1918.

---

¹⁾ Un nepot al său mă asigură că în hârtiile lui se mai găsiau șase cânturi din această epopeie. Sînt sigur că familia va ști să păstreze cu pietate tot ce a rămas pe urma lui.

GHEORGHE COȘBUC

Intregul neam românesc pierde în aceste zile grele pe un om care era printre acele puține indiscutabile glorii ale lui.

Gheorghe Coșbuc a închis ochii la București.

Sufletul adânc și tăcut s'a sfărmat de necuprinsa durere a Românelui și a fiului locurilor unde s'a născut.

Cel ce a cântat toate vitejii neamului, dela Gelu al legendei până la dorobanții din 77, moare fără să fi văzut cu ochii sub steag pe aceia cari au onorat din nou sfântul drapel al țării.

Să lăsăm ca asupra frunții lui palide, acum liniștite, să cadă o umbră mângâietoare a depărtatului tricolor nevăzut.

1918.

CLVI

DELAVRANCEA

În momentul când dădeam la tipar vestea morții lui Coșbuc, aflăm aceea, fulgerătoare, a morții lui Delavrancea.

Când cea mai duiosă coardă a poeziei românești se rupe, amuțește glasul cel mai sguditor de suflete.

Nu e nevoie să spunem ce l-a ucis.

El moare ca ostașul căruia în mâni i s'a frânt arma.

Ori, printr'o fatalitate sălbatecă, suntem osândiți și la mutilarea noastră sufletească?

1918.

CLVII

ULTIMA CUVÂNTARE A LUI DELAVRANCEA

Care a fost ultimul cântec al lui Coșbuc, ultima operă asupra căreia s'a oprit în nopțile de trudă care i-au pregătit și grăbit sfârșitul, — poate nu vom ști niciodată. Acest tăcut țăran, cu sufletul închis chiar pentru cei mai de aproape ai lui, această discretă și sfioasă natură de sătean căruia nu-i place a împărtăși nimănui ce se petrece în «sfânta sfintelor», în intimitatea sacră a sufletului său, va trece ducând cu dânsul, între atâtea alte taine, și aceasta.

Dar știm care au fost ultimele cuvinte pe care le-a rostit în public oratorul tuturor nuanțelor și finețelor, acela de pe buzele căruia nu se desfăcea niciun cuvânt care să n'aibă ca o mireasmă nouă, acela înaintea sicriului căruia, în marea lui nenorocire, îngreuiată prin această nouă lovitură, se descopere azi un neam întreg.

Nu a fost discursul la reforme. Acum când el nu mai e în viață, când anume adevăruri se pot spune fără ca sufletul lui să sufere — și de aceea, o viață întreagă, în treizeci de ani încheiați cât l-am cunoscut, nici nu le-am

spus —, putem arăta de ce acele frumoase fraze nu și-au luat avântul care ar fi înduioșat și cucerit.

Membru al partidului conservator, pentrucă — și aceasta trebură s'o spunem — în partidul liberal de pe vremuri inteligența lui superioară și suprema lui virtuozitate oratorică nu puteau găsi altă întrebuintare decât aceea de gazetar de porunçală, fie și sub un șef ca G. Cantacuzino, la « Voința Națională », fiul de țaran din Delea-Veche trebuia să aducă laude unui proiect care fusese smuls interesului egoist al mării proprietăți și, mai mult decât atâta, să facă cea mai largă parte acelora chiar cari, în coaliția din 1917, o reprezentau mai legitim, de sigur, dar evident, și mai puțin generos.

A simțit deci nevoie să se îndreptățească pe sine însuși înainte de a îndreptăți pe alții. A făcut — jenat și jenant — istoria carierii sale. O grea carieră pe care de sigur, cu experiența unei vieți întregi, ar fi vrut-o, acum, altfel. Se va fi închipuit vorbind mulțimilor sale, săracilor și harnicilor acestui pământ, ostașilor și muce-nicilor, fraților săi de sânge de cari-l despărțise soarta, pentru ca din cuvântul lui minunat să se desfacă toată povestea suferinții lor, toată siguranța dreptului lor, toată chemarea lor de viitor. În locul aplauselor pe care le dau mânilor albe, suptiri când cineva bate în struna nevoilor celor de sus, i se va fi părut că aude ridicându-se din adâncurile norodului sguduit și aprins de rostul lui acel glas care nu se poate asemăna în înfri-coșatul său vuiet decât cu al mării când sare la asaltul stâncilor. Cine știe?, poate și el ca alții din osul lui ar fi fost, la vremi hotărâtoare, un conducător de oameni,

din robia Eghiptului în Țara Făgăduinții, și aceasta cu vorba lui, dar și cu dreptatea lor.

Și acum să cânte și să descânte milostenia boierilor și să-i dea ca sprijin, nu numai vorba lui așa de tare, dar vieța lui pe care nu știuse a și-o face tot așa de tare, — și o simția. În acel moment mai mult ca oricând.

Au trecut însă luni de zile. Victoria care se pregătea atunci, pe care toți o credeam sigură, n'a fost decât o mare jertfă, o mare cinste — și atât. Ce vremi grele au venit după ce dădusem tot ce un neam poate da, și nimeni mai mult decât sătenii, frații lui! Dezertziunea aliaților celor mai de aproape, izolarea, împresurarea, momentul suprem al hotărârii care nu putea duce nici măcar la păstrarea celor ce le avusem.

Un general, un general biruitor a venit la putere, și în Parlament, într'o ședință neuitată, la 19 Februar, cel însărcinat de dânsul a venit să ni spuie că țara se va sfâșia.

Atunci Delavrancea a rostit ultimul său discurs.

De sigur cel mai sguđuitor. Nu mai erau nici considerații de partid, nici interese de clasă. N'avea de apărat o tagmă de Români contra altora. Ci în glasul lui tremura numai durerea fără margini a unei țări prin care trece fierul despoierilor și al cărui trup întreg se strânge într'un ultim spasm de apărare, înăbușindu-și strigătul care nu trebuie să se audă.

Vă închipuiți ce a spus. Ce ar fi spus un ostaș. dela Mărășești dacă i-ar fi fost dat să aibă dumnezeiescul lui dar... O formulă mi-a rămas însă în minte: Se clințește azi hotarul pe care dela Neagoe Basarab până astăzi nimeni nu l-a atins.

A doua zi s'a găsit cine să râdă de aceste cuvinte, al căror adevăr scormonise toate fibrele sufletelor noastre.

Și, azi, când sufletul lui poartă mărturie aiurea despre suferințele poporului care l-a născut, am vrut să amin-tesc, cât lacrimile pentru el curg încă, această apărare a dreptului nostru în cel mai frumos discurs al lui, — care a fost și cel mai sincer.

1918.

CLVIII

IDEILE POLITICE ALE LUI COȘBUC

Cu sufletul marelui poet care s'a stins la București de o boală veche și de dureri nouă, nu s'au prea ocupat ziarele de acolo, care au atâtea alte lucruri de comunicat cetitorilor obișnuiți și entuziaștilor clienți pe cari și i-au câștigat în Moldova.

Dar totuși cineva, un scriitor și el, din cei mai noi, pare a fi voit să furișeze, în cele câteva linii de necrolog, o bănuială cu privire la felul cum feciorul popei din Năsăud ar fi privit și apreciat evenimentele grozave al căror teatru sângerat a fost țara noastră. De aici nu putem ști ce a spus Coșbuc cui îl întâlnea pe stradă și-i vorbea fără să fie întrebat asupra unor lucruri pe care el avea motive — de temperament și altele — să nu le comunice nimănui.

Dar altceva putem ști. Un om nu se judecă după chiar o vorbă de nerăbdare, de nemulțămire care i-ar fi scăpat într'un moment oarecare sub presiunea unor evenimente capabile să turbure și mințile cele mai sigure de șine, să facă a devia o clipă și convingerile cele mai

bine întemeiate și mai statornice. Ci judecata cea dreaptă se poate dobândi numai după dovezile pe care le dă el în momente decisive sau în lucrări îndelung chibzuite despre ce se găsește în adâncul cugetului său. La Coșbuc, cel tăcut și închis în sine, cel desprețuitor de conversații zadarnice și aplecat mai mult la discuții cu privire la atâtea probleme de limbă, de literatură, ori chiar de o natură specială care se părea cu totul străină de preocupările unui poet, nu se poate afla acel crez complet, expus în siguri termeni de abstracție filosofică, pe care-l poți găsi și fixa la oameni neconținut amestecați în politica militantă sau deprinși, siliți a-i analiza problemele.

Dar altceva ne poate lumina asupra gândului acestui om de socoteli încete și adânci: nota fundamentală a scrisului său întreg, aceea care domină toate amintirile de lectură, toate influențele străine, amestecate și contopite într'însul. Și omul care va izbuti, din străbaterăa acestei opere cu aparența variată, să culeagă ceva care nu s'ar potrivi cu sângele lui, cu locul lui de naștere, cu anii lui de lucru dela « Tribuna » cea mare din zilele de luptă, cu tovărășiile lui de acolo, cu spectacolul din acel ceas al desvoltării ideii românești, cu pribegia lui printre noi, — acela, dar numai acela, ar cuteza să rupă, fie și prin simple insinuări, din solidaritatea morală a neamului său în supremă suferință pe cel mai mare din poezii de energie luptătoare al Românimii întregi.

CLIX

CELE PATRU GREȘELI ALE UNUI POET: MICKIEWICZ

Un Francez, istoric al literaturii sale naționale, făcea observația că, având să aleagă între literatura polonă și cea rusească, ai lui au lăsat pe ultimul plan pe cea dintâiu, și tot interesul, toată simpatia, toată dorința de a imita pentru a-și îmbogăți scrisul propriu a mers către produsele romanului rusesc.

Păcat! Pentrucă, dacă acest roman rusesc cuprinde mari tragedii omenesti, dar mai ales o îndrăsneată și originală privire în sufletul omului, dela Poloni era să se învețe altceva, care dincolo lipsește mai cu totul: pe lângă o grație nesfârșită, pe lângă cel mai delicat amestec între înduioșare și ironie, potrivit cu însuși caracterul națiunii, o iubire fără margini pentru țară și pentru neam, pentru libertate în vederea naționalității, lucruri pe care, precum Rusul nu le poate uni, Polonului îi e imposibil să le despartă.

Și între cărțile străine pe care publicul francez ar trebui să le aibă mai des în mână este « domnul Tadeusz », sau, în traducerea franceză, « Tadeu Saplitza », a lui Adam Mickiewicz.

E o epopee glumeață și sentimentală, poetică și reală, adevărată și închipuită, descriptivă și psihologică, al cărei scop, în jurul unei nunți care ar trebui să se facă și trebuie să se facă între un tânăr întors din lume și o fetiță rămasă la casa ei, la castelul strămoșilor, este să înfățișeze sub toate aspectele Lituania iubită cântărețului: imensele păduri nestrăbătute, cu adâncile lacuri tainice de unde beau zimbrii, satele în care atîția din țărani sunt nobili cu titluri și steme, vânătorile de iepuri și de urși, mesele mari în care, dacă s'ar socoti prețul merindelor, averi întregi ar fi risipite, certele de familie învierșunate ascunse în inimi, sfaturile misterioase, apariția profeților cari anunță ceasul izbăvirii, al învierii regatului, al independenței.

Totul merge, oricât am râde cu petrecătorii și ne-am emoționa cu cei deziluzionați în sentimentele lor, spre acel țel ultim: să se înfățișeze răsărirea din nou, luptătoare azi, triumfătoare mâine, a Patriei umilită, sfâșiata, acoperite în sicriul robiei sale cu țărâna morților.

Anul 1812 vine, cel din urmă al gloriei lui Napoleon, care apare aici ca restabilitorul Poloniei întregi. «An vrednic de pomenire pentru acela care te-a văzut în țară! Poporul îți zice încă anul bielșugului; războinicul, anul luptător. Bătrânii și azi încă vorbesc bucuros de tine; te slăvesc totdeauna în cântecele populare. De mult erai vestit prin vedenii în ceruri, prin svonuri surde care alergau în mulțime. La apropierea soarelui de primăvară, inima Lituanienilor se umplea de presimțiri ciudate; așa, înainte de ce se va sfârși lumea,

inima tuturor oamenilor va fi în prada unei așteptări pline de fericire și de îngrijorare...

« Surguciuri, steaguri strălucitoare se coboară de pe dealuri și cad în văi. Călăreți! Ciudate porturi, arme necunoscute: un escadron după altul și, la mijloc, ca un râu crescut de topirea zăpezilor, se înșiră pe drumuri rânduri îmbrăcate în fier. De către pădure șepci negre, șiruri întregi de baionete ce scilipesc: infanterie care se apropie fără număr, ca din furnicar.

« Spre Miazănoapte merg toți. Ai zice că odată cu primăvara năvălesc la noi, nu numai păsările, ci toate neamurile, mânate de puterea unui tainic îndemn. Cai, oameni, tunuri, vulturi, zi și noapte. Ici și colo, cerul se face roșu la lumina flacărilor, tremură pământul, tunul bubuie departe ».

Mickiewicz însuși, copil atuncea, i-a văzut. Sunt amintirile lui chiar când înfățișează la masa cvartirului din vechile curți nobiliare pe generalii Dombrowski, Kniazewicz, Malachowski, Gedroyc, Grabowski, când descrie uniformele de pe vremuri, când vrăjește cântecul sălbatec al lăutarului, evocând ziua de 3 Maiu 1791, Regele alături de nație, Constituția, idealul Poloniei unite, al neamului reîntrat în dreptul său, durerea celor ce stau de o parte, confederația dela Targowiza, chemarea străinului, înfrângerea, risipirea, fuga, distrugerea țării, noua robie și mai grea, aproape fără speranță... Și totuși, poetul face să sune la capăt marșul lui Dombrowski: « Nu, Nu e moartă Polonia. Spre Polonia merge Dombrowski! ».

Greșeală de idealist! Căci 1791 a însemnat o întreprindere peste puterile naționale, a însemnat vădirea atâtor vechi păcate, a însemnat neînțelegerea și împărțirea în partide, a însemnat războiul civil și invaziunea străină, a însemnat desființarea Poloniei, câtă mai rămăsese. Ce simpatie poate să păstreze o cauză învinsă, un războiu care n'a izbutit, o pornire care s'a poticnit în drum sângerată, un avânt care s'a sdrobit și o speranță care s'a întunecat? Cât și o afacere care n'a putut fi dusă la capăt.

Și greșeala lui Mickiewicz e și mai mare. Lăudând războiul acesta chiar, din 1812, se face a uita că el a însemnat pentru nație o jertfă nouă fără folos. Căci Polonia unitară și liberă s'a îngropat în catastrofa lui Napoleon.

Nenorocită alianță! Cu cât mai bună ar fi fost o înțelegere cu Puterile care luaseră parte la cele trei împărțiri ale Regatului! S'ar fi putut căpăta concesii, mari concesii... O, să fi mers Polonii pe cealaltă cale!

Dar, e și o a treia, o a patra greșeală. Cântând așa anul 1791, anul 1812, Mickiewicz aproba revoluția nenorocită din 1831, ruina definitivă a țării, și el pregătea revoluția, și mai păgubitoare, aducând ca o osândă ultimă asupra întregii părți din neam supuse Rusiei, din 1864...

Ah, făcătorul de rău care jertfește rațiunea sentimentului! Ce greu trebuie să-l fi judecat istoria!

Și totuși mi se pare că în mijlocul chiar al Varșoviei rusești am văzut în bronz chipul lui Adam Mickiewicz!

IOAN BOGDAN

Duminecă, 1 Iunie, s'a stins, după o lungă și grozavă boală, încă unul din oamenii cari aveau înaintea lor o întreagă muncă pe care alții n'o vor putea face ca dânsii: Ioan Bogdan, profesor la Facultatea de Litere din București, fost decan al ei, un moment rector, săpat și răsturnat de intriga politicianismului coalizat, al Universității.

Amintirile care mi se trezesc în suflet în această clipă, cuprinzând viața mea întreagă, sunt prea multe și prea duioase, ele închid prea mult din ce a fost mai intim în ființa mea însăși pentru ca să nu-mi impun, cu atâta greutate totuși, să le păstrez pentru durerea mea. Mă voiu sili să vorbesc lumii numai despre ce o privește pe dânsa pentru ca să poată prețui după cuviință pe acela care, printr'o modestie exagerată, în mijlocul pretențiilor curente care l-au năvălit și innăbușit și pe dânsul, s'a ținut de o parte în atâtea împrejurări în care el se impunea prin calități incomparabil superioare acelorale concurenților și rivalilor săi. Voiu fi săvârșit astfel,

odată cu o datorie de pietate, care mă privește printre cei dintâi, și o mare datorie de dreptate ce trebuie îndeplinită măcar față de memoria omului neglijat și calomniat în țara unde de atâtea ori, compromițând-o și păgubind-o, a triumfat șarlatanismul celor fără cunoștinți și fără talent.

Sfiosul copil care, acum patruzeci de ani aproape, venea din Brașov, unde în casa mamei sale însăși văzuse ce poate fi o muncă de toate zilele, o luptă neconținută cu greutățile vieții și o jertfă neîntreruptă pentru datorie, aducea cu dânsul însușiri din cele mai prețioase oriunde, — căci în orice țară el ar fi ajuns la situația pe care și-a câștigat-o aici, dar poate fără suferințele pe care, dacă a tăcut despre ele, nu înseamnă că nu l-au pătruns adânc, zguduindu-i pe încetul puternica sănătate, — dar prețioase, aceste însușiri, mai ales la noi și în acel moment când se trecea dela un romantism definitiv răsufat, dela un criticism sterp, — ca al « Junimii », admiratoare a singurelor ei negații, — la un realism constructiv.

A făcut bune studii de filosofie la Iași, și un raport din tinereță despre învățământul din Germania arată ce competență își putuse câștiga, așa de răpede, în domeniul pedagogiei. Dar, cerându-se un specialist pentru limbile slave, în care până atunci se pricepea numai genialitatea necritică a lui Hasdeu și tot așa de puțin criticul diletantism naiv al episcopului Melhisedec, el a avut curajul, extraordinarul curaj de a se iniția, timp de câteva luni, într'o materie din cele mai grele și, adăugim, din cele mai puțin simpatice.

A făcut solide studii la Universitatea din Viena și a petrecut un timp în mediul rusesc, a cărui limbă o vorbea cu ușurință și eleganță, cunoscând, în același timp, cu o stăpânire deplină de filolog, celelalte limbi ale vastei familii slave. S'a întors la București pentru a crea catedra de limbi slave, pe care era s'o ocupe trei decenii întregi și care, prin pierderea lui, la cincizeci și cinci de ani abia, rămâne goală fără să vedem cine ar putea primi, dintre cei din țară, o succesiune ca aceasta, care cere cunoștinți, metodă și un spirit critic ales.

Publicații hotărâtoare pentru știința noastră și care până azi sunt punctul de plecare al oricărei cercetări despre istoria Românilor mai veche, fără să fi pierdut nimic din valoarea lor, în text și chiar în comentarii, cu toată îmbogățirea, datorită lui, și a cunoștințelor de amănunte, au apărut îndată. Prin el am ajuns a cunoaște, peste târzia prelucrare de compilator stângaciu a Vornicului Grigore Ureche, originalele slavone, izvoarele primitive ale istoriei Moldovei, dela însemnările din Bistrița și Putna până la adausurile, sub Petru Schiopul, târziu în veacul al XVI-lea, ale călugărului Azarie. Tot prin el s'a avut culegerea, de o capitală importanță, a scrisorilor domnești în limba slavă păstrate în Arhivele din Brașov.

Și, în sfârșit, prin munca lui s'au adunat și publicat, într'o colecție model, actele, în aceeași veche limbă diplomatică, ale lui Ștefan-cel-Mare. Aceste trei lucrări fundamentale pentru istoria noastră vor fi, necontenit, titlul lui de glorie în istoria științii filologice și istorice la noi.

Inzestrat cu un spirit de organizare, armonizare și conducere puțin obișnuit, acela căruia i se datorește și

întemeierea « Comisiei Istorice », cu edițiile ei admirabile sub toate raporturile, ar fi putut îndeplini, într'o societate mai dreaptă 'n aprecierile ei, și rosturi superioare acelora în care a lăsat urme ce nu se vor putea șterge. Rare ori a fost între intelectualii noștri un om de un mai sănătos simț real și totdeodată de o conștiință idealistă mai sigură decât dânsul. Cei ce l-au cunoscut bine au avut astfel pentru dânsul un respect care, în aceste momente duioase, biruie cele mai firești lacrimi.

În ultimul timp, chinurile bolii nu-l împiedecau de a se gândi necurmat, cu o dureroasă urmărire a tuturor știrilor, la soliditatea marii clădiri naționale pe care ni-a dat-o soarta.

Trei, patru zile înainte de moarte, când i s'a vorbit de documentele noastre dela Moscova și de alte averi amenințate, a obiectat: « Totul se poate pune la loc, documente și averi; țara să rămâie ».

Țara nu-l va putea uita, și memoria lui va fi cu atât mai vrednic onorată, cu cât discernământul însuși al societății noastre va crește.

1919.

TEODOR AMAN: LA POMENIREA LUI

În zilele acestea de supreme încordări și de suferințe cum de mult nu le-am avut, pregătind supreme bucurii, cum de veacuri nu le-a mai avut acest neam, se serba într'un colț de țară, în Craiova; amintirea pictorului Aman.

Fără această hotărîre mult așteptată, fără această sacră ridicare de steaguri, această serbare nu și-ar fi avut mediul. În adevăr, arta de azi, complicată, dorită de senzații nouă, iscoditoare de procedee tehnice încă inedite, — mergând până la grandomania șarlatană și până la barbaria brutală, — n'are multă evlavie pentru acest înaintaș. Aman n'a fost nici un virtuos al desemnului, nici un original al colorii, tablourile lui fiind sure și șterse —, nici un om de îndrăzneță concepție. Fiul negustorului grec din Craiova și al femeii care pare a-i fi dat ea istețimea și idealismul a fost un sânguincios școlar al măștrilor săi din Apus, un onorabil absolvent al bunei educații artistice primite și... Și un bun și mare patriot cu mijloacele artei sale.

A revenit în țară, cu un idealism legat de nevoile înseși ale ei. Dorea să facă a se cunoaște, a se păstra în formele nemuritoare ale artei tot ce cuprindea România în prezent, tot ce-și putea aminti în trecut. Ii era drag de fața oamenilor, de veșmântul lor, el însuși operă de artă, de datinile dela țară și de felul de vieță, încă patriarhal, dela orașe, de luptele Voevozilor și de triumfurile lor. Și în tablouri, în aqua-forte, în schițe el le-a prins pe toate așa de răbdător și de statornic, o vieță întreagă, fie și fără vreo recunoaștere și răsplată, încât a trebuit casa lui întreagă — azi, un Museu — ca să-i cuprindă opera.

Și de aceea e bine să-l sărbătorim astăzi când micile pâraie ale vieții de specialitate se varsă toate cu avânt, cu sete, în râul cel mare al vieții naționale.

Un gând bun, Români, pentru acela care a pus pe pânză, inspirat de melancolia poeziei a Bolintineanului, «ultima noapte a lui Mihai Viteazul», — dincolo de care astăzi pentru noi se luminează zorile.

1919.

CLXII

LA INMORMÂNTAREA POETULUI AL. VLAHUȚĂ

Când ai ținut, prietene, frate, cum îți plăcea să ni spui, acum treizeci de ani, și celor mai tineri dintre noi, când ai ținut ca orice curiozitate să fie departe de patul suferinții tale, orice iubire chiar să fie cruțată de a suferi împreună cu tine, când ai interzis zădărnicia pompelor și trufia goală a oficialității la ultimele îngrijiri ce putem da ființei tale pământești, n'ai putut gândi să ne împiedeci pe cei cari nu te-am văzut de mult și cari nu te vom mai vedea niciodată de a-ți spune un ultim cuvânt. Un ultim cuvânt ție, celui ce ai fost om ca noi, supus mizeriilor noastre, pe care, viteaz ca un ostaș de rasă, din vremurile eroilor cari-ți erau dragi și pe cari-i cântai în cei din urmă ani ai vieții tale, le-ai biruit, senin, râzând de cine te putea răpune, dar învinge nu, și în ceasul când vântul morții rupe pânza steagului, dar vulturul suliței nu-l poate apleca.

Dar ție celui care ai fost mai mult ca gloata omească, care te-ai ridicat cât de sus poate un suflet

nobil și mare, în avântul suprem al inspirației, ție celui a cărui divină putere creatoare s'a coborât pe vecie în pagini care nu pot muri, ție îți vom vorbi adesea, mult, duios, eu drag, în adâncul, unde încap toți morții iubiți, al sufletelor noastre înseși, — temple ale iubirilor răpite și ale prietenilor ce s'au dus.

Îți vom vorbi, ne vom mărturisi ție, ne vom sfătui cu tine, vom aștepta mângâierea și vom primi judecata ta. În acest suprem adăpost pe care și-l vor transmite generațiile pe rând pentru vicața vie a sufletului tău, tu nu vei mai trece prin durerile pământului din care noi nu venim, dar spre care soarta ne apleacă până ne confundăm cu dânsul.

Și de aceea să-ți vorbim ție, cel din țărână, care ai pățit de osândeale ei, să-ți vorbim de cele din urmă prin care ai trecut pentru ca, la capătul lor, inima din tine să se rupă.

Te văd despărțit de vremea ta, pe rând despoiat de prietenia celor dragi ție, te văd izolat în mijlocul unei lumi pretențioase, pline de sgomote bizare, care, în delicateța ta superioară, te sperie, făcând ca tot mai mult să cauți un colț de țară blândă și bună unde să te întovărășești cu natura care n'are pretenții și rămâne tot aceeași.

Te văd prins de furtuna cumplitului războiu, fugar, cu toate cele scumpe rămase în urma ta, bătând drumurile nenorocirii în car cu boi, între săteni inspăimântați și ostași fără putere să se mai lupte; te văd cărunt, obosit, sfărâmat luând parte, cu o ascunsă mulțumire în suflet că n'ai fost fericit în mijlocul nenorocirii altora, la mucenicia neamului tău.

Te văd în odăița pusă la îndemână de un prețuitor, în Iașul îmbulzit de o mulțime care nu te înțelege și pe care nu vrei s'o înțelegi, te văd bolnav, aproape murind, având o singură durere: că nu poți vedea biruința în care crezi. Te văd aducând solia apropiatei liberări, îndată, peste o lună, întrezărind cu atâta timp înainte izbăvirea care era să încunjure de lumină apusul tău însuși.

Te văd lăcrămând pe ruinele micii tale averi, a scumpulor tale odoare, te văd din nou iarăși pribeag, când pașii altora se opreau la un prag mult dorit.

Te vedem acum așa cum ești, — peste tot ce-ți poate da vremea mai rău, peste tot ce ți-am putea da noi mai bun. Și, când ne vom întoarce după împlinirea supremei datorii față de acest lăcaș al nemuririi tale, ceea ce ne va usca lacrămile va fi partea din tine pe care am furat-o în sufletul nostru și de care nimic nu ne va mai despărți.

1919.

UN OM DE ISPRAVĂ: SCARLAT VÂRNAV

Fulgerător a venit vestea morții vigurosului bătrân Scarlat Vârnav. Mai dăunăzi el asista la o ședință a Academiei în care se pomeneau oamenii de mare merit în lupta pentru Noua Românie cari au fost: tatăl său, d-rul Costachi Vârnav, și unchiul său, călugărul Sofronie. Ieri încă el se ocupa de campania electorală în care se prezintă, în fața Dobrogenilor, ca reprezentant al intereselor și aspirațiilor țărănești. Și astăzi din ziare aflăm brutal, sfârșitul lui. Acest frumos bătrân, cu atâta simț de demnitate personală în fiecare acțiune a sa și în fiecare cuvânt al său, acest tip al boierului de o aleasă educație a fost acum zece, cincisprezece ani unul din binefăcătorii prin faptă ai Dobrogii unde îl adusesese ca prefect de Constanța hazardul politicei.

Aici e unul din cei mulți cari, împovărați de zile, se duc. Dar acolo, în fiecare sat trăiește și va trăi amintirea lui, prin școlile pe care le-a făcut, prin bisericile pe care le-a înălțat, cinstit, harnic, gospodărește, cu pricepera lui tehnică de arhitect și cu caldul lui avânt de patriot, cu nesfârșita -lui iubire de om de bine.

A fost, în acel timp, acest organizator și civilizator, și unul din acei oameni de autoritate cari oriunde, și mai ales acolo, sunt de cel mai mare folos. A fost un mândru reprezentant al Statului român, care numai arareori a fost servit de oameni cu fibra lui.

Și astăzi încă, în Dobrogea prădată, el își avea locul. Politica de partid nu i l-a dat în vieceală; politica națională îl va găsi de mult odihnit în mormânt.

1919.

CLXIV

O PIERDERE REALĂ: GHEORGHE DANIELOPOL

Unul dintre tinerii partidului liberal, Gheorghe Danielopol, moare de cumplita boală a vărsatului negru, căpătată cu prilejul unei campanii electorale nenorocite prin satele județului Olt. Când un partid pierde valori care-i foloseau numai lui, el poate rămânea singur să-și plângă mortul. Dar, când acela care se duce ieă cu dânsul o energie, care, oricât ar fi fost «disciplinată», comprimată și utilizată în folosul unor interese materiale coalizate și al unei găști de asigurare mutuală, era menită, în noile și grelele împrejurări create de un războiu ca acesta, să folosească țării întregi, e o datorie de loialitate, de camaraderie politică de a releva meritele celui dispărut. Când tovarășii de luptă sânt așa de stângaci în a-și arăta regretele, cu atâta mai mult.

În Constituanta dela Iași am cunoscut pe Danielopol, fiul unui eminent jurist, original și bizar, și nepot de fiu al unuia dintre vechii librari culturali și naționali, ca pe unul dintre aceia cari aduceau în chip mai onest cu-

noștinți mai solide, o practică a lucrurilor economice și sociale mai reală și o inteligență deosebit de vie pentru a trage folos din acest bogat material. Se deosebea astfel în chipul cel mai avantajos de atâtea dintre «speranțele partidului» care, fiindcă aveau o ușurință de vorbă oarecare, au abuzat în chipul cel mai neiertat de timpul pe care-l aveau Camerele pentru a elabora indispensabila reformă agrară. Singurul lui discurs face mai mult decât toată vorbăria acestor ambițioși. Lui i-a fost încredințată și sarcina formulării juridice în proiectul de lege pe care l-a explicat și apărât ca raportor. I se cuvenea desigur, și s'a achitat cu deosebită îndemânare de această grea misiune. În opera de refacere a țării, el era unul dintre aceia cari puteau să ajute mai mult. Nădăjduiam că într'acestea el va ști să se ridice și peste egoismul de partid: inteligența sa era desigur capabilă de aceasta.

Pierderea lui va fi simțită la discuțiile apropiate asupra reformelor care se cer revizuite și întregite, fără zăbavă, de aceste Camere.

1919.

AL. VLAHUȚĂ ȘI REFORMELE

Acuma când Alexandru Vlahuță nu mai este și modestia lui mândră nu se mai poate sfii de ce s'ar spunc, fie și cu cea mai deplină dreptate și pentru îndeplinirea celei mai elementare datorii, despre meritele lui, mă simt dator a vădi cele ce urmează cu privire la omul superior pe care am avut cinstea de a-l păstra treizeci de ani întregi ca prieten. În Aprilie 1917, la Iași, se zădărnicește abia o lovitură bolșevică rusească împotriva Regelui și a ordinii de Stat. Eram însă și mai departe sub amenințarea hordelor revoluției roșii. Atunci, într'ozile pe care am însemnat-o în notele mele, Vlahuță a venit în casa ce ocupam pe Strada Romană și mi-a comunicat, în chip impresionant, că, din informațiile ce are, — căpătate din chiar rapoartele, deosebit de bine informate, ale Siguranței Aliaților, — rezultă că situația în țară e foarte rea, că nemulțămirea se tot întinde, că străinii lucrează pe capete și că până în acel moment nimic nu s'a făcut ca să împiedece acea nemulțămire de a izbucni.

Trebuia deci, după socotința lui de om cuminte și prevăzător, care, fără « a face politică », avea și

elementele și judecata și hotărîrea ce se cer pentru aceea ca fără zăbavă să se dea reformele de atâta timp făgăduite și totuși amânate neconținut, fără motiv aparent, în vremea lungii neutralități ca și în vremea războiului însuși. Niciun nou termen nu mai trebuia fixat, ci isprava să se îndeplinească, imediat, fără șovăire.

Văd încă odaia aproape goală: lângă masa studentească, așa de simplă, de lemn gol, patul de împrumut acoperit cu o velință țărănească. Lângă fereastră, cu ochii aprinși de puterea unei nezguduite și poruncitoare convingeri, cu fața energic brăzdată de vrâstă și de suferință ca și de sfortărea voinței, cu dârza năvală a părului negru, de tânăr ostaș, el dă cuvintelor acea sonoritate deosebită, ciudată, venind liniștit din adâncuri sufletești nesondabile care era puterea cu care fermeca și ținea cucerit pe ascultător.

Am fost, firește, foarte impresionat de știrea pe care o aducea și foarte mișcat de patriotica grijă, de temerea chinuitoare ca și de nesfârșita iubire pentru cei slabi, veșnic jertfiți, care a fost un caracter de căpetenie al vieții lui întregi.

Indată am scris primului ministru, care, ca și în alte cazuri, s'a grăbit să vie în modestul adăpost al studiilor și necazurilor mele.

S'a așezat pe același vechi divan moldovenesc ca și, cu câteva ceasuri înainte, poetul cu intențiile eroice. Mi-a ascultat expunerea cu un netăgăduit interes, dar, la urmă, când să ia o hotărîre, a refuzat să se atingă de privilegiile clasei de sus, care, Doamne ferește!, ar putea face o revoluție. Nu voi spune aici ce am răspuns, dar,

sub impresia acestei convorbiri și cu gândul la destăinuirile lui Vlahuță, am redactat un memoriu către Regele, al cărui cuprins nu voiesc să-l dau, dar care ținea la realizarea fără zăbavă a reformelor așteptate și a căror necesitate mi se părea de neînlăturat. A doua zi chiar, d-l I. I. Brătianu, mi-a anunțat personal că aprobă ideea de a se aduce în Parlament reformele, orice s'ar întâmpla. Dar propunerea trebuia să vie dela «înaintatul» Morțun care era și președintele Camerei. Se știe, ce a urmat. Dar, la început chiar, Vlahuță a fost vestitorul și îndemnătorul la luptă.

1919.

UN MODEST INVĂȚAT: GRIGORE CREȚU

O notiță prin ziare, între cele neînsemnate, cu litere mărunțele, anunță moartea lui Grigore Crețu, și înmormântarea lui la București.

Crețu, pe care cea mai mare parte din cetitori nu l-au putut cunoaște, era în adevăr un om de pricepere și muncă în specialitatea lui. Profesor de liceu, copleșit de ocupațiile sale la școală, neîndemnat și nesprijinit de nicăiri, el a prins pentru graiul românesc în dezvoltarea lui seculară o pasiune a toate stăpânitoare. I-a închinat toată vremea sa, renunțând la orice mulțămiri obișnuite poate să dea vieța.

Un hazard extraordinar îl făcuse să descopere acel vechiu manuscript, cuprinzând Faptele Apostolilor, care, din al XV-lea veac încă, se așează în fruntea momentelor limbii românești medievale. Editarea așa de prețiosului text a luat-o asupra-și un filolog bucovinean, I. Sbiera, care și-a legat numele de « Codicele Voronețean » (manuscriptul fusese aflat în mănăstirea Voronețului, din Bucovina). Niciodată Crețu n'a putut uita această jignire adusă dreptului său.

A lucrat și mai departe în acest domeniu și în cele învecinate. Orice chestie de limbă românească îl interesa.

Se consacra pentru săptămâni și luni întregi elucidării problemelor ce i se înfățișau.

Vedeai bine că viața lui întreagă e legată de această lămurire. Mulți ani el a fost unul dintre cei mai stăruitori oaspeți ai Bibliotecii Academiei Române. Migălea la manuscripte cum n'a mai făcut altul. Le cetea și le răscețea, le aducea la lumină, le observa îndelung, le străbătea, le mânca, poți zice, cu ochii.

Era în stare să străbată mii de pagini pentru a-și face câteva rânduri de însemnări cu privire la un cuvânt. Și cu ce ironie se uita el la noi, pripitiții, cari ne mulțămim, în superficialitatea noastră, cu mult mai puțin și ale căror aserțiuni trebuie privite totdeauna numai cu îndoiala criticei!

Se pare că pregătea o lucrare mai întinsă, dar subiectul nu vroia să-l spuie nimănui. Trăind așa singuratec, în familia sa, între cărțile sale, în mijlocul notelor sale, ajunsese un misantrop. Abia răspundea la ce-l întrebai, și în fiecare vorbă parcă bănuia intenția de a descoperi secretele lui, de a împiedeca astfel marea răsbunare pe care înțelegea să și-o ia cândva, contra celor cari nu-l băgaseră în seamă și nu-l făcuseră măcar membru corespondent al acelei Academii pentru care editase, comentându-l îndelung, dicționarul slavon al lui Mardarie Cozianul.

Ceea ce a scris e cinstit și solid. Un autodidact nu putea da mai mult; un om cu școală n'ar fi putut aduce atâta dragoste. Din când în când știința noastră filologică tot va întâlni pe Grigore Crețu.

La el acasă trebuie să fi rămas o bogată colecție de manuscrite.

Ele nu trebuie să se risipească. Acei cari se vor folosi de ele nu vor trebui să uite însă pe omul care cu o nesfârșită iubire le-a adunat ca să li închine toate zilele unei harnice vieți modeste.

1919.

CLXVII

UN SUFLET ADÂNC (AL. VLAHUȚĂ)

Acei cari cunoșteau în Alexandru Vlahuță pe poetul de o artă sigură și mândră, dând, greu, lucruri de o formă neatacabilă, a căror răspundere părea că se declară gata a o înfrunta, peste orice schimbări de gust, de-asupra veacurilor, aceia cărorora li mângâia sufletul proza de o cadențată armonie, ducând în valul ei frumuseți îndelung socotite și primite numai la capătul celor mai îngrijite cercetări, toți cetitorii, din toate ținuturile românești, pe cari nu i-a deslipit de dânsul triviala reclamă pentru bizarele lucruri, atât de inferioare, venite pe urma lui, nu l-au cunoscut totuși pe acela care cu atâta discreție iese din lume, închizând cu grijă, cu frică, pare-că, ușa după dânsul. Omul, așa cum am avut norocul de a-l cunoaște, de când aveam nouăsprezece ani abia împliniți, fiind începător în ale scrisului, până acum, când generația mea trece în rândul celor ce, fără a slăbi arma, privesc totuși moartea în față, omul era superior și acestei opere literare, de care, sunt sigur, vremurile se vor atinge pe rând numai

pentru a constata cât a fost de românească și cât a fost de umană în rezerva-i fără orgoliu, dar fără concesii. Era în acest om care nu voia să se comunice decât într'un cerc foarte restrâns și pe care părea că-l sperie, că-l îngrozește, mai mult chiar decât îl desgustă, orice trivială apariție, orice îmbulzeală cutezătoare, o adevărată și neprețuită comoară, de care, zgârcit al visteriei sale celei mai din lăuntru, scânteind la lumina razelor inspirației pentru a se pecetlui îndată, nu lăsa pe nimeni decât pe cei mai de aproape, și încă numai la ceasurile lui, să se apropie.

Dintr'o familie care-și trecea din generație în generație ca o misiune mistică, în legătură cu ceea ce natura cuprinde mai tăinuit și sufletul omenesc ascunde mai cu pază, el avea în figură lui brăzdată adânc, din tinereță încă, plină de umbra propriilor sale gânduri, în ochii de o așa de înțelegătoare lumină tainică, urmărind toate, dar răsfrângând numai izvorul ei neștiut, enigmatic, în glasul potolit, care părea că recitează litanii dintr'o carte pe care nimeni altul n'avea voie s'o deschidă, în sonoritatea religioasă a intonațiilor sale, ca și, când, fără poza, care-l scârbea la alții, dela sine ființa-i toată se concentra într'o formulă fulgerător de justă, avea, zic, ceva ocult și sacru. Era în trupul mic, dar vânos, ușor îndoit de povară, dar capabil totuși s'o sprijine, unul din templele marilor mistere.

N'a vorbit decât rare ori, în relație cu o chemare oficială de care-l legau nevoile vieții, înaintea unui auditoriu de școlari sau de săteni. Prieten al lui Delavrancea, care a făcut să vibreze, atingând toate coardele, cu o

măiestrie infinită, sufletele mai multor generații, tot așa de mult legat și de Caragiale, care-și expunea verva cuceritoare și gata să muște în prieten ca și în dușman oricărui rând de ascultători vulgari, el desprețuia contactul acelora de cari nu se simțea legat prin ce poate avea mai bun natura omenească.

Însă în conversațiile pe care nu le căuta, dar de care delicata lui sensibilitate, cald prietenoasă, avea o neapărată nevoie până și în clipa din urmă, când, ironic, dar rezignat, și-a plecat singur pleoapele, despărțindu-se de lume, se desfăcea o întreagă bogăție de cunoștințe onest adunate și controlate neconținut, de observații originale asupra vieții, de scânteieri uimitoare, care meritau a fi păstrate printre cele mai frumoase formule ale realităților celor mai importante. Întreaga orchestrație a unei armonii intime, neconținut înoite, împuternicite, înălțate se simțea în vigoarea ca și în fineța fiecărei note.

De ani de zile să-l fi cunoscut, și totuși revelațiile se îngrămădeau ca să nu se mai repete altă dată, făcând loc altor unde, tot așa de puternice și de curate.

Un capac de sicriu s'a lăsat acum peste acest tezaur răpit nouă pentru totdeauna, și bulgării de țărână au căzut peste atâta vieață oprită brusc, în plină radiere, de legea căreia toți îi suntem supuși.

Țara a pierdut, nu numai pe un mare scriitor, dar și unul din cele mai adânci suflete ale neamului, iar, pentru vremea de azi, cel mai adânc.

1919 .

CLXVIII

FRIEDERICH NAUMANN

Să-ți fi văzut înșelate speranțe pe care le-ai hrănit numai în adâncul inimii tale, oricât ți-ar fi fost de scumpe, să fi asistat la dărâmarea unei clădiri care-ți era dragă pentru că te născuseși și trăiseși în cuprinsul ei, pe care însuți nu-l adăogiseși și nu-l schimbaseși întru nimic, — acestea sunt, fără îndoială, mari și adevărate dureri.

Dar este una care le întrece cu mult: anume acea durere pe care o simte omul care s'a gândit o vieață întregă la un lucru, pe care l-a socotit îndelung cu tot ceea ce mintea lui poate avea mai bun, pe care l-a construit bucată cu bucată, îngrijindu-se bine ca nimic să nu strice frumoasa întregime ideală a totalului, pe care l-a apărat în contra atacurilor tuturor, ale neînțelegătorilor, ale interesaților, ale invidioșilor, pentru a-l vedea în sfârșit înțeles, recunoscut, impus, pentru a-l privi cu mândrie ca principiul conducător al celei mai mari forțe în ceasul celei mai strălucite biruinți, și care, deodată e cuprins sub dărământurile imense ale uriașei clădiri, pe care nimeni nu se mai arată dispus a o reface.

E cazul lui Friederich Naumann.

Om de convigere, de credință. Pregătit pentru teologie și aducând în viața publică entuziasmul și siguranța dogmatică a pastorului de vocație. Om de carte și de cugetare. În viața mai nouă a Imperiului german, el se ridică, nu numai prin elocvență, dar prin concepție și prin caracter, la unul din cele mai înalte locuri. La el nimic din duplicitatea unui Max de Baden, nimic din cinismul brutal al lui Erzberger, nimic din pasivitatea bătrânească a cutărui Cancelariu improvizat, nimic din epicurismul diplomatic al unui Kühlmann. Un German de rasă bună și tare, dintre aceia cari, pe vremuri, au făcut mărirea și gloria patriei sale.

Părea că a venit la vremea lui, care avea nevoie de o astfel de inteligență susținută de o virtute ca a lui.

După o îndelungată și laborioasă pregătire se ajunsese la războiul care trebuia să deie lumea întregă, ca sprijin și ca ajutor, ca pradă și ca material de exploatație, poporului german. Imensele mijloace ale celei mai mari lupte fuseseră puse în acțiune și pământul părea că se cutremură la deslănțuirea puterilor pe care tehnica știuse a le închide în combinațiile ei multiple. Biruința era dela început sigură, și cele dintâi succese, înaintea cărora neamurile s'au oprit uimite, păreau că îndreptătesc această siguranță.

Parisul părea la un lat de mână, și, odată prestigioasa cucerire a Capitalei franceze îndeplinită, unde nu se deschidea drumul pentru soldații lui Wilhelm II-lea, noul Alexandru Machedon?

Dar, între lucrurile de mai înainte potrivite, lipsea planul deplin pentru construcția politică viitoare ce trebuia să rezulte din aceste ne mai pomenite victorii, din aceste cuceriri după placul celei mai nebune ambiții.

De sigur generalii se gândiseră la hotare strategice, care se și popularizaseră de mult, așa încât le știa orice «bun German». Industrialii știau perfect care sunt districtele de materie primă care, neapărat, trebuie alipite la Imperiu. Istoricii răscoliseră toate titlurile de drept ale Sfântului Imperiu Roman de nație germanică. Etnografii naționaliști nu uitaseră nicio fărâmbă de germanism pierdută în mijlocul altor seminții. Făcătorii de proiecte aveau cele mai felurite soluții pentru «pacea germană» care trebuia să fie. Ei uitau însă că pentru a încununa opera unui războiu, unui asemenea războiu, care tulbură lumea toată și o desgărdinează din toate legăturile ei se cer nu formule de oportunitate pe care le primești și le schimbi, ceea ce înseamnă să le încurci — vezi lucrările conferinții dela Paris, căreia acest singur lucru îi lipsește —, ci altceva, mai mare, mai greu, mai sigur: un sistem.

Un sistem însă nu-l pot da toți diplomații laolaltă, cu ce pricep și cu ce nu pricep. Acest sistem trebuie să vie dela un singur om. Și Naumann l-a elaborat el. Se părea pe atât de natural, pe cât de efectiv. Legătura dintre Germania și Austro-Ungaria era așa de veche, așa de firească, ea se dovedise așa de folositoare ambelor părți unite, încât veșnicirea ei devenea o adevărată datorie. Bulgaria lui Ferdinand de Coburg, fostul ofițer de husari, ruđa Habsburgilor, Ungurul de sânge, avea

atâta ură contra Serbiei cât să-i ajungă pentru o sută de ani de alianță. Sub toate raporturile, la capătul unei munci stăruitoare și inteligente, Turcia aparținea Germaniei, care pătrundea cu linia Bagdadului până în cele din urmă ale ei adâncuri neexplorate economic. Ce putea fi mai logic decât să se alipească prin sila biruinței totale teritoriile intermediare la această împătrită alianță, așa de strânsă încât ar fi echivalat cu o contopire? Și atunci, dacă Germania, care ea ar fi dominat, nu lua în posesiune lumea întreagă, ea o înfășura într'o strânsură de șarpe căreia nicio energie nu mai putea să-i reziste.

Naumann a numit Statul visat de dânsul «Mittel-europa», «Europa mijlocie», de fapt însă, prin partea asiatică a formațiunii, prin aderențele în alte continente ar fi fost, nu numai miezul Europei, ci al lumii întregi.

Să se mai mire cineva când, față de grandiozitatea proiectului și de numărul baionetelor victorioase care-i garantau îndeplinirea, bieți caraghioși politici din Bucureștii ocupați, cari începeau să se descurce din metoda lui Ahn pentru învățarea promptă a limbii germane, se declarau adevărați Mitteleuropeni, născuți din părinți mitteleuropeni și hotărâți a-și boteza mitteleuropean pruncii? Și iată că înfrângerea pentru Naumann neașteptată, prăbușește totul, istețul creator însuși rămânând sdrobit sub rămășițele mașinii sale.

Această mașină perfectă avea un defect, unul singur: puternicul motor n'avea în el scânteia de viață a sufletului.

CLXIX

VASILE MORȚUN: O INVĂȚĂTURĂ

La moșia sa din județul Roman, s'a stins, încă în putere, fostul ministru și președinte al Camerei, Vasile Morțun.

Nația — în afară de cercurile politice la care a trăit, cu care a lucrat, de care a fost sprijinit și dușmănit, pe față sau, după obicei, dibaciu, tăcut, pe la spate — nu va ști să adauge nimic la această veste.

Aceia cari cunosc însă viața lui, cari l-au apucat la începuturile lui, cari i-au putut prețui bunăvoința de a munci și indiscutabilul talent, idealismul generos cu care intra la douăzeci de ani într'o arenă pe care nu și-o închipuia nici ca a unor crude și caraghioase lupte de cocoși solemni, nici ca o înfățișare de trucuri à la Sherlock Holmes și Fantomas, aceia trebuie să vorbească, nu numai ca să arăte cât valora omul în sine, când nu-l influențase mediul, mai mult decât existența către care a fost sedus, care i s'a impus chiar, dar și ca să fe-rească tineretul ce se ridică astăzi de a cădea în cursa în care a căzut Morțun și de a fi victima, ce e dreptul în general și în aparență satisfăcută cu soarta ei, care a fost el.

Acuma treizeci de ani și mai bine, și acel care scrie aici era prins pentru o clipă în mișcarea generoasă care se îndrepta spre poporul în suferință sub numele unui socialism care se deosebea cum e cerul de pământ de bolșevismul cu marcă marxistă al prăvăliei de varietăți și al depozitului de explosive anti-sociale care e clubul zis « socialist » din București sau chiar — deși este o nuanță — ceea ce-i corespunde la Iași. La șaptesprezece ani noi ceteam « Capitalul » lui Marx, făceam conferințe despre dânsul și împărțeam numere din « Revista socială » și extrase din articolele ei, nu cu gândul de a ni vedea numele trecut la gazetă — care nici nu era — și nu cu acela — pe care l-am fi socotit dezonorant — de a face o carieră, fie și în tabăra negațiunii și a răsturnării. Nu ardeam de dorința conferințelor și discursurilor și, cum nu era un club, — căci căsuța din Păcurari a lui Carol Mayer, fiul de pastor englez, sămăna mai mult cu o cămăruță de presbiteriu, — așa nu se vorbea în numele socialismului de mijloacele prin care se poate dezorganiza pentru totdeauna societatea însăși, — greve sau altceva. Pe noi ne îndemna setea de adevăr și mila de oameni. Iar ca mijloace cunoșteam unul singur: în loc să profităm de incultura omului pentru a-l învierșuna ca pe oricine n'are judecata întreagă, visul nostru era să-l facem a înțelege, a ști. În afară de formula de atunci, ne-am și ținut de cuvânt puțin.

« Foaia partidului » era o revistă. Dar nu una de metafizică potrivită pentru un Seminarium de sociologie ca truda « tovului » Maidanik de azi, ci o revistă de

cunoștinți științifice pregătitoare. Așa o întemeiasă d. Ion Nădejde, care, cât a fost șef și pe urmă, după ce și pe dânsul l-au captat liberalii, dar numai ca să-l arunce la vechituri, de a doua zi, ca pe un exemplar demodat de om fără avere, fără prieteni și fără strălucire, n'a făcut nicio ispravă pentru dânsul.

I s'a părut însă cuiva că nici socialismul nu merge fără o bună literatură pentru inimă, — încă un obicei de care maximaliștii de acuma, minți fanatice și inimi veștede, nici nu vreau să știe. Acel cineva cetise foarte mult și într'ales, se folosise din cetirile lui pentru a-și forma o frumoasă cultură generală, pe care a dovedit-o și pe urmă, la orice prilej, și el prinsese o nesfârșită iubire pentru carte. Acel cineva era V. Gh. Morțun.

Am văzut și eu, undeva într'o casă unde salonul fusese prefăcut în bibliotecă, colecția lui, de care era așa de mândru, — și avea dreptul, pentru că îl costase o avere, una din averile pe care, pe rând, le-a «mâncat», afară, poate, întru câtva, de cea din urmă. Era toată literatura franceză, nu numai cea nouă, ci și clasicii, în bune ediții; era tot ce se tradusese în limba franceză din capodoperele altor literaturi, nelipsind romancierii ruși, cari atunci ajunseră la modă. Toate volumele legate elegant și sobru, cu spatele de piele neagră, așa cum ieșiseră din atelierele, vestite pe atunci la Iași, și până acum neîntrecute, ale lui Schönviszner. M'a dus în acel templu al admirației sale fericitul — o, cum îl fericeam! —, fericitul proprietar însuși. Era un tânăr foarte frumos, cu ochii luminoși, mari, cu părul negru lăsat în plete, cum cereau legile

nescrise ale « partidului », cu acea înfățișare de neglijență în îmbrăcăminte care arăta... despreț față de vechea societate.

Mortun era, ca și toți din generația lui — ceea ce dovedește ce puțin exclusivism aveau acești oameni inteligenți și de cea mai aleasă creștere, — și cel mai mare închinător al lui Eminescu, a cărui fatală stea răsărise, uimitoare, la orizont. S'a îngrijit să-i culeagă bucățile inedite cu o dragoste de bibliograf, și le-a publicat în elegantul volum « Versuri și proză », apărut la Iași atunci, prin 1890.

Dar simpatiile sale voia să le transmită, cu toată bucuria ce-i aduceau lui, camarazilor de credință. Și astfel el literariză « Contimporanul », așezându-se ca redactor lângă întemeietorul revistei și cheltuind nobil, boierește, din punga sa pentru susținerea ei. Atâția, Gruber, D. Anghel; eu însumi am început literatura noastră sub « direcția literară », a lui Mortun.

A venit apoi în București. Aici a dat de mediul muncitoresc care acolo nu era. Și nu s'a îndreptat spre dânsul ca să-l înrăiască fără a-l lumina. Descoperindu-se orator, orator cu fraza largă, în genul lui Jaurès — și acum, în urmă, la Iași, el regăsea ceva din această elocvență a tineretelor sale, când, în limba franceză, după « diplomația » șefului liberal și șefului conservator asociat în subordine, a rostit și el câteva cuvinte pline de căldură și de vigoare, care au impresionat, — el a fost cel mai bun vorbitor pe care l-au avut ideile de reformă socială în România, căci frații Nădejde se exprimau cu greutate, D. A. Teodoru era obositor de didactic și de

abstract, iar alți tineri, chiar dacă nu sufereau de prea multă timiditate, n'aveau de loc avântul pe care el, și când repeta clișee și imita cele cetite în cărți, îl avea.

Șefii socialiști au intrat în Cameră. D. Nădejde nu s'a putut impune, cu greutatea masivă a onestelor sale cunoștințe și cu expunerea de catedră, fără nerv și pasiune, a unor convingeri profunde. Nu era din lumea celor mai mulți de acolo acest om ridicat printr'o imensă muncă, de care se simțea însuși copleșit, strivit. Pe când Morțun, el *era* din această lume. Fiul și nepotul de moșier, băiatul de « familie bună », având atâtea legături, poetul care, afară de poeme în proză, încercase și un teatru nou, naturalist, în două piese, dintre care-mi amintesc pe « Zulnia Hâncu », tânărul frumos, având o viață exterioară, a fost deci ascultat dela început cu alt interes decât uritul barbar negru, care trebuia să fie pe urmă așa de bun pentru a face, răbdător, gazetăria cea mai plină de probitate la « Voința Națională » a stăpânilor. Și, cum cultura lui literară, cunoștința lui de oameni, îi dădeau arme care lipseau celuilalt șef, reprezentantul socialist al județului Roman s'a impus.

S'a impus, — aceasta înseamnă că era cineva bun de achiziționat. Incurajându-l cu manevre dibace, au izbutit în câțiva ani să-l convingă că lucrurile se fac pe încetul și că, pentru a le face astfel, se cere o puternică organizație, care, mai ales în România, nu se poate improviza. Dar această organizație există, ea nu are decât să intre în curent, să se modernizeze, să se puie în serviciul celor mai nouă idei, — căci care sunt marginile liberalismului (odată ce nu mai are baze)?

Auziți de aici predica ipocrită, cu care s'au prins atâtea alte nevinovate păsărele cu pencele de aur. Și Morțun « a trecut », a « intrat în partid ».

După astfel de « treceri și « intrări » se face selecție ca la pescari când trag năvodul la mal. Ce e rău se aruncă ori se mănâncă în pripă; ce e mai bun, se expune. Și, de fapt, aceasta a fost soarta lui Morțun, timp de douăzeci de ani și mai bine; o perpetuă expunere.

Și, cum era un om blajin, nu fără voluptatea orientală a pasivității, fostul tribun s'a aclimatizat. Surâdea din locul unde figură, surâdea cu un curios zâmbet ambiguu, cu dinții lungi albi sub sprincenele negre imponcișate. Era și scepticism în acest zâmbet —, uneori, pare că și desgust? De cine, de ce? Eu s'o spun?

« Nebunia » veche-l apuca uneori. S'a dus în 1913 ca sergent în Bulgaria, bătrân sergent astmatic, împărțind tutun soldaților. Cei ce l-au cunoscut mai bine spun că mai avea momente când râvnea astfel la ceea ce fusese înainte de a fi întemnițat în splendoarea noului său partid.

Tineri, ferțiți-vă! Așa se omoară sufletul oamenilor cu un îmbătător filtru dulce turnat într'o cupă de aur. . . .

1919.

BADEA GHEORGHE

Gheorghe Pop de Băsești și-a isprăvit lungul veleat. Și-a închis ochii trudiți. A murit pe urma dușmanilor ori că au trimes un glonte în trupul patriarhului cauzei românești, ori că l-a doborât durerea patimilor ce se adaugă astăzi la acelea care se cer pentru răscumpărarea din robia de o mie de ani a neamului celui încercat peste măsura puterilor omenești. L-au omorât astfel, de-a dreptul sau prin zvonul năvălirii lor păgâne asupra nenorocitului Sălagiu, aceia în cari, când el avea vârsta visurilor, când brațele se întindeau generos spre îmbrățișarea tuturor popoarelor în zi de libertate pentru toți, a crezut și el.

Era în 1848. Poeții cântau începerea unei noi ere pe ruinele tuturor bastiliilor politice și un vânt de primăvară făcea să miște și steagurile roșii care păreau să aibă, nu culoarea sângelui, ci culoarea florilor. Gheorghe Pop, feciorul de nemeș, moștenitorul de « iugăre cadastrale », a fost printre aceia cari au crezut că la izvorul fermecat pot bea laolaltă lupul și mielul. Vieța l-a învățat altfel.

Ea l-a putut lămuri răpede că osânda lui Adam apasă încă asupra urmașilor lui și că «umanitatea» e poate unul din cuvintele frumoase culese din gura șarpelui când se învârtea în jurul pomului cunoștinții binelui și a răului. De atunci și-a iubit neamul, — neamul lui îngur. Alții îi aduceau prinosul talentului, al științii, al energiei luptătoare. El i-a adus, după ce și-a găsit drumul care nu se mai poate părăsi, ceea ce la puțini oameni se dă din mila unui Dumnezeu care în veșnicia lui pare gelos de bătrânețele prea lungi ale oamenilor, șubrede făpturi ale jocului său sublim cu vieța.

A fost bătrânul nației.

Era astfel mai presus și decât arhieriei pe cari-i văzuse copilandri, și, față de aceia dintre Vlădici cari — așa de puțini — erau de sama lui ca vârstă, avea încă avantajul descendenței dintre oamenii cari au avut pământul fără a trebui să-și înnoiască dreptul asupra lui prin picătura de sudoare a fiecării brazde deschise din nou.

Tocmai fiindcă este acolo o așa de mare și mândră moaste de țărani, îi trebuia Voevodul ca pentru obștile — și oștile — țărănimii celei vechi, întemeietoare și sprijinitoare de Domnii. Sunt Domni cari nu domnesc, și sunt de aceia cari fără a sta în Scaun de stăpânire au rost domnesc între ai lor. Icoană de trecut, garanție morală pentru prezent, îndemn către tineretul viitorului, așa a fost când l-au lăsat să trăiască dușmanii seminției sale, în castelul său care era o căsuță, între țărani săi care-i erau frați, bătrânul Gheorghe Pop.

Nația i-a zis «badea Gheorghe».

În acest dulce nume, pe care nu a simțit nevoie să-l prefacă potrivit cu căruntețile lui, este o notă de iubire și încredere cum n'a mai avut-o altul.

Și, când vremurile se vor așeza și dreptul nu va mai trebui să se teamă de nimic, legenda patriarhilor se va țese pe locul unde bătrânul a murit de durerea neamului de care nu se îndura să se despartă prin moarte.

1919.

TABLA DE MATERII

	<u>Pagina</u>
Dr. Iacob Felix	5
Un poet al florilor: d. D. Anghel	11
Lamprecht despre rolurile naționale.	13
Un scriitor ardelean: Titu Chitul	15
Cartea unui dispărut: « Fete » de I. D. Manolache.	16
Al. Onae	21
Un fanatic țaran al romantismului național.	23
Un profesor ardelean: d. Andrei Bârseanu	27
În amintirea lui Petre Liciu.	29
Ghenadie, Episcopul Râmnicului.	32
C. Negri	34
Jubileul Regelui Carol I- <i>iu</i>	36
Spiru G. Haret	39
Eugeniu Brote	41
Ioan Mincu	42
Contesa Maria de Flandra.	44
Ion Pușcariu	46
Ioan Borcia	48
Liciu ca artist	50
I. L. Caragiale	53
Ce se iubea în Caragiale.	56
Octavian Smigelschi.	59
Profesorul Petru Râșcanu.	62
Locotenentul-Colonel Manolescu-Mladian	64

Nerva Hodoș	67
Aurel Vlaicu	70
Mihail Lăzărescu-Olteanu	72
Horia Rosetti	74
Gh. Gr. Cantacuzino	76
Radu Porumbaru	79
Regele Gheorghe al Greciei	81
Locotenentul-Colonel I. Manolescu-Mladian	84
Ion Maioreșcu	87
P. Cerna	89
Constantin Erbiceanu	92
Paul Déroulède	97
N. Oncu	99
Un profesor: Vasile Burlă	103
Ioana Rosetti, născută Știrbei	106
Arhiducele Francisc-Ferdinand	108
Emil Gârleanu	110
Hartvig	112
Comemorarea lui Constantin-Vodă Brâncoveanu	117
Spiru Carpus	119
D. A. Sturza	120
Ioan Mihalyi	123
San Giuliano	124
Dimitrie Anghel	125
Avram Sădeanu	127
Alexandru Bogdan	129
Dimitrie C. Moruzi	131
Săptămâna Regelui Carol	234
N. Culianu	149
Un om «dărămat»: Dimitrie Onciul	151
Un poet student: Alexandru Sihleanu	155
Comemorarea lui Alecsandri	160
Suflete îndoite (I. Lahovary)	163
O carte de nuvele postume a lui Gârleanu	166

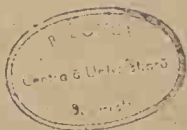
	<u>Pagina</u>
Stoian Novacovici	168
Karl Lamprecht.	171
Contele Bellegarde.	176
Generalul Marchand	179
Virgil Onițiu	180
I. M. Moldovan	181
Un mort care se îngroapă: I. Ciocan.	183
Exarhul Iosif	184
Ioan Lahovary	185
Silvestru Moldovan	187
Vasile Hossu	188
Trei dispăruți	190
Ostași căzuți	195
Henrie Sienkiewicz	199
Ziua lui Mihai Viteazul în 1916.	201
Maria Cornescu	203
Alexandru Zagoriț	205
Prințul Mircea	207
Ioan Sbiera.	209
Nicolae Filipescu	212
O înmormântare: a lui N. Filipescu.	215
Atanase Gherman	217
Profesorul Tiberiu Popescu	219
Moartea unui pribeag: Emilian Slușanschi.	220
Moartea pictorului Luchian	222
Un șfert de veac dela moartea lui Mihail Kogălniceanu.	223
Pentru ce s'a comemorat C. A. Rosetti?.	226
Kitchener	229
Von der Goltz	230
Nicolae Gane	231
Regina Elisabeta	233
Bustul lui Petru Liciu.	237
Profesorul C. I. Coculescu.	238
D. P. Moruzi	240

	<u>Pagina</u>
Cel ce nu se poate odihni: Mihai Viteazul.	242
Moartea lui Francisc-Iosif.	247
Ziua lui (a lui Mihai Viteazul).	250
Ctitori	253
A. D. Holban	256
Anton Naum	259
Încă unul: Preotul Mateevici.	261
Aurel Popovici	264
Cei doi Golești	268
Aceiași doi Golești	273
Inmormântarea unui pribeag: Colonelul Andonovici. . .	275
T. Maiorescu	277
La mormântul lui La Fayette	281
La mormântul lui Petru Movilă.	285
Un luptător pentru drept: Simion Murafa.	288
Moartea generalului Dragalina	291
I. Tanoviceanu	292
I. Manliu	295
Dr. M. Botescu	297
Virgil Hălăceanu	299
Dr. John Stuart Campbell.	301
Eimanuîl Bibescu	302
I. Grămadă.	303
Alexandru Tenie	304
Un an dela moartea Reginei Elisabeta.	307
Dr. Giani	311
Voevodul Putnic	313
I. Cereșeanu	316
Eugen Cocută	317
Un mare învățat: C. I. Jirčėk	319
Un Basarabean Mitropolit al Moldovei.	323
Peter Rosegger	316
Alexandru Callimachi	328
Un cavaler: generalul Culcer	330

Boulangier	332
Un om: Clemenceau	336
O amintire: episcopul Melhisedec	338
Critobul din Imbros	341
Delavrancea necunoscut (Cronicile lui «Fră Dulce»)	345
Un suflet chinuit (cazul lui Wordsworth)	348
Mitropolitul Românilor	352
Bismarck bătrân	355
C. C. Coroiu	358
«Nicolae Romanov»	360
Aurel Metroniu	362
C. Giurescu	364
Iancu Flondor	365
Generalul Lafont	367
Theodore Roosevelt	369
Edmond Rostand	370
Moartea unui ireductibil: Mitropolitul Ghenadie	372
Tisza István	376
Califul (la moartea lui Abdul-Hamid)	380
Dr. C. I. Istrati	384
Amintirea lui Washington	387
Emilia Humpel	392
Vasile Bumbac	394
Chanzy	398
Un rege și o regină	402
Suferințe omenești sub ocupație	406
Comines	411
Un poet bucovinean: V. Bumbac	416
Gh. Coșbuc	434
Delavrancea	435
Ultima cuvântare a lui Delavrancea	436
Ideile politice ale lui Coșbuc	449
Cele patru greșeli ale unui poet: Mickiewicz	442
Ioan Bogdan	446

Teodor Aman: La pomenirea lui.	450
La înmormântarea poetului Al. Vlahuță.	452
Un om de isparvă: Scarlat Vârnav.	455
O pierdere reală: Gheorghe Danielopol	457
Al. Vlahuță și reformele.	459
Un modest învățat: Grigore Crețu.	462
Un suflet adânc (Al. Vlahuță)	465
Friederich Naumann	468
Vasile Morțun: O învățătură.	472
Badea Gheorghe	478

**VERIFICAT
2007**

MONITORUL OFICIAL ŞI
IMPRIMERIILE STATULUI
IMPRIMERIA NAŢIONALĂ
BUCUREŞTI—1935